

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ DOKTORA PROGRAMI

**KENT SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN MAHALLENİN SOSYO-KÜLTÜREL
DÖNÜŞÜMÜ: “BOZTEPE-ÇUKURÇAYIR MAHALLESİ ÖRNEĞİ”**

DOKTORA TEZİ

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ DOKTORA PROGRAMI

**KENT SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN MAHALLENİN SOSYO-KÜLTÜREL
DÖNÜŞÜMÜ: “BOZTEPE-ÇUKURÇAYIR MAHALLESİ ÖRNEĞİ”**

DOKTORA TEZİ

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK

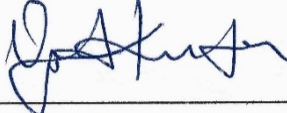

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL

MAYIS - 2019

TRABZON

ONAY

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK tarafından hazırlanan “Kent Sosyolojisi Perspektifinden Mahallenin Sosyo-Kültürel Dönüşümü: Boztepe-Çukurçayır Mahallesi Örneği” adlı bu Çalışma 18.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı’nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. M. Çağatay OKUTAN	Üye	☒	☐	
Prof. Dr. Mehmet TUNÇER	Üye	☒	☐	
Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ediyorum.

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK

20.05.2019

ÖNSÖZ

Bu çalışma, kentsel modernite sürecinde geleneksel mahalleyi erozyona uğratan “çok katlı yapıları” işaretleyen Çukurçayır Mahallesi'nin sosyo-kültürel dönüşümünü neoliberal politikalar ekseninde değerlendirmektedir. Bu çalışma kent sosyolojisi çalışmalarına, kentsel modernite ve sosyo-kültürel açıdan dönüşen Çukurçayır Mahallesi üzerinden yeni bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemektedir. Kent sosyolojisinin kentsel sermaye süreçlerinin belirleyiciliğine, toplumsal ve kültürel sermaye biçimlerine ekleyen yaklaşımı “kentsel toprağın üretim sürecinin” mahallenin toplumsal tabanlı yenileşmesini ele almamıza; modernite ise homojenlik ve yaşam alanlarındaki dönüşüm üzerine kurulu diliyle, kentin sosyo-mekânsal hiyerarşisinde yer alan mahallenin sosyo-kültürel değişim mantığını görünür kılma olanağı sağlamıştır.

Doktora eğitimim boyunca, bilgisini ve tecrübesini zaman mefhumu gözetmeksizin benden esirgemeyen, kent sosyolojisi alanına duyduğum ilginin mesleğim haline gelmesinde çok büyük emeği geçen değerli danışmanım Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL'a, farklı anabilim dalında olmasına rağmen doktora öğrencilik hayatım sırasında bana büyük katkı sağlayan Prof.Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN'a, tez izleme jürimde olmayı kabul eden kıymetli hocam Prof.Dr. Mehmet TUNÇER'e, anketlerin hazırlanması sürecinde benimle tecrübesini ve bilgisini paylaşan Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç.Dr. Aynur ATMACA CAN'a, anketlerin analiz edilmesi konusunda cömertçe destek olan mesai arkadaşım Araştırma Görevlisi Mustafa ÖZGÜN ATALAY'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Nihayetinde İstanbul'dan Trabzon'a desteklerini sürekli hissettiğim canım annem Berrin YILMAZ ve babam Hüseyin YILMAZ'a ve hayat arkadaşım Oğuzhan ASLANTÜRK'e, varlığıyla ders çalışma hususunda beni motive eden ailemizin son üyesi Ertuğrul Kağan ASLANTÜRK'e sabrınız ve desteğiniz için çok teşekkür ederim. İyi ki varsınız.

Mayıs, 2019

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MAHALLENİN SOSYO-KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜNÜN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	5-46
1.1. Kentin Sosyolojik Dinamiği: Kentleşme	5
1.1.1. Batıda Kent Sosyolojisi Yaklaşımları: Olgu, Tanım Bağlamında	9
1.1.2. Türkiye’de Kent Sosyolojisi Çalışmalarında Mahallenin Yeri.....	11
1.2. Şehir ve Kent Ekseninde Mahalle.....	17
1.2.1. Ontolojik Yaklaşımda Mahalle Olgusu	19
1.2.2. Kentlilik Bilincinin İlk Oluşum Şekli “Mahalleli”	21
1.3. Mahallenin Temsil Unsurları	22
1.3.1. Komşuluk İlişkileri	22
1.3.2. Mahallenin Varoluş Zemini: Mekân.....	24
1.3.2.1. Mahallenin Mekânsal Kodları	26
1.3.2.1.1. Ev / Konut	26
1.3.2.1.2. Sokak	27
1.3.2.2.3. İnsan	28
1.4. Neoliberal Şehirciliğin Mahalleye Yansıması: Kentsel Dönüşüm ve Soylulaştırma.....	29
1.5. Modernitenin Kentlere Etkisi: Kimliksiz Mahalleler.....	33
1.5.1. Mahallenin Yeniden Üretimini Anlamak İçin Bir Anahtar Kavram: Gündelik Hayat.....	36
1.5.2. Mahallenin Değişen Yüzü: Apartmanlaşmadan Kapalı Konut Sitelerine	37

1.6.Mahallede Kamusal Alanın İnşası: Kahvehaneler ve Mahalle Odaları	40
1.7.Mahallenin Zihinsel Temsiliyeti: Toplumsal Bellek.....	43
1.7.1.Toplumsal Belleğin Mekânsal İfadesi: “Kentsel Aidiyet”.....	44
1.7.2.Mahalle Nostaljisi.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAHALLE OLGUSUNUN TARİHSEL ZEMİNİ.....	47-84
2.1.Batı’da Mahalle ve Mahalle Statüsünün Değişimi.....	48
2.1.1.Antik Çağ Kentlerinde Mahalle.....	48
2.1.2.Orta Çağ Kentlerinde Mahalle.....	52
2.1.3.Sanayi Devrimi Sonrası Mahalle.....	55
2.2.Osmanlı Şehirlerinde Mahalle	58
2.2.1.Mahallenin Mekânsal Teşkilatı.....	60
2.2.1.1.Mahallenin Bir Bileşeni Olarak Vakıf Kurumu	61
2.2.1.2.Osmanlı Şehrinin İktisadi Medeniyet Kodu: Lonca.....	62
2.2.1.3.Osmanlı Şehirlerinde İktisadi Faaliyet Alanı: Çarşı.....	64
2.2.1.4.Osmanlı Mahallesinin Toplumsal Mekânı: Cami.....	65
2.2.2.Mahallenin Toplumsal Organizasyonu.....	67
2.2.3.Mahallenin Temel Yapısal Unsurları.....	71
2.2.3.1.Mahalle Özgüllüğünde Ana Tema: Ev/Konut Tipolojisi	72
2.2.3.2.Osmanlı Mahallesinin Beşerî Unsuru: Aile.....	76
2.2.4.Mahallenin Yönetim ve Organizasyonu	79
2.2.4.1.Tanzimat Döneminde Mahalle	79
2.2.4.2.Cumhuriyet Döneminden Günümüze Mahalle.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	85-143
3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi	86
3.2.Araştırmanın Metodolojisi	87
3.3.Trabzon’un Sosyo-Mekânsal Coğrafyasında Çukurçayır Mahallesinde	
Konumu	89
3.3.1.Hanehalkının Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguların	
Analizi	91
3.3.2.Hanehalkının Konut Algısına İlişkin Bulguların Analizi	96
3.3.3.Hanehalkının Mahalledeki Komşuluk ilişkilerini Tanımlayan	
Bulguların Analizi	101

3.3.3.1. Araştırmaya Katılan Hanehalkının “Mahalle Ve Komşuluk Algısı” İle İlgili İfadelere Verdiği Cevapların Dağılımları	114
3.3.3.2. Araştırmaya Katılan Hanehalkının Sokak ve Bahçe Algısı ile ilgili İfadelere Verdiği Cevapların Dağılımı.....	124
3.4. Çukurçayır Mahallesi'nin Mekânsal Özelliklerine İlişkin Bulgular	131
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	144
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	150
ÖZGEÇMİŞ.....	174

ÖZET

Günümüz kent yapılanması, tarihsel birikim ve güncel dinamikler eşliğinde, karmaşıklıklar, görünür/görünmez toplumsal çeşitlilikler ve çelişkilerle doludur. Özellikle kent sosyolojisi literatüründeki tartışmaların odak noktasını kent toplumunun çeşitliliğinin ve çelişkilerinin bir sonucu olan mahallenin yeniden üretilmesi oluşturmaktadır. Modernleşme sürecinde belirlenen kent söylemi çalışmada “kentsel modernite” kavramıyla ifade edilmektedir. Mahallenin yeniden üretilmesiyle ortaya çıkan kültürel ve toplumsal sermaye kentsel moderniteyi meşrulaştırmaktadır. Bu çalışma itibarıyla ele alınan Trabzon’da çok katlı yapıların sayısı hızla artmakta ve bu artış yeni bir kentsel yapılanmanın ipuçlarını taşımaktadır. Kent sosyolojisi açısından bu çok katlı yapıların artışı ve mahallenin sosyo-kültürel değişim süreçleri ve çizdikleri tablo önem arz etmektedir. Trabzon, İstanbul ve Ankara gibi özel bir deneyimden farklı olarak, Anadolu kentlerindeki daha yaygın bir kentsel toplumu temsil etmekte ve bu nedenle de belli bağlama otursa da moderniteyle birlikte mahallenin yeniden üretilen sosyo-kültürel süreçlerin yapısını anlamayı sağlayacak ipuçları vermektedir. Dolayısıyla, Trabzon Çukurçayır mahallesine odaklanarak gerçekleştirilen bu çalışma, özgün ve belirli kriterlere göre seçilmiş örnek bir alanın analizini yapan ama aynı zamanda da Türkiye’nin neoliberal kent rejimi deneyimine ışık tutma ve mahallenin sosyo-kültürel dönüşümüne yönelik sorulara yanıt arama potansiyelini de içerisinde taşımaktadır.

Bu çalışmada Çukurçayır Mahallesi’nin nüfusunu sosyo-kültürel açıdan temsil eden kitleye sorulan sorular, saha çalışması kısmını oluşturmuş, mahallenin sosyo-kültürel dönüşümü modernite ve toplumsal ilişkiler açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal Kent Rejimi, Kentsel Modernite, Mahalle, Çok Katlı Yapılar.

ABSTRACT

Today's urban structuring is full of complexities, visible invisible social diversity and contradictions, accompanied by historical accumulation and current dynamics. The focus of the discussions in the urban sociology literature is the reproduction of the neighborhood, which is the result of the diversity and contradictions of the urban society. The urban discourse was determined during the modernization process is expressed in this study as urban modernity. The cultural and social capital created by the reproduction of the neighborhood legitimizes urban modernity. In this study, the number of multi-storey buildings in Trabzon is increasing rapidly and this increase bears the clues of a new urban structure. In terms of urban sociology, the increase of these multi-storey buildings and the socio-cultural change processes of the neighborhood and the table they draw are important. Unlike a special experience like Trabzon, Istanbul and Ankara, it represents a more common urban society in Anatolian cities and hence gives some clues to understand the structure of the socio-cultural processes of the neighborhood with the modernity. Thus, Trabzon This study was carried out by focusing on Çukurçayır neighborhood, for example, selected according to the unique and specific criteria for analyzing the area but at the same time, Turkey's neoliberal city regime to shed light on experience and neighborhood socio-response to search potential questions for the cultural transformation also bears in.

In this study, the questions asked to the population representing the population of the Çukurçayır neighborhood socio-culturally formed the field study, and the socio-cultural transformation of the neighborhood was discussed in terms of modernity and social relations.

Keywords: Neoliberal City Regime, Urban Modernity, Neighborhood, Multi-Storey Buildings.

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Olgu ve Tanım Ekseninde Kent Kavramı	10
2	Türkiye’de ki Kent Sosyolojisi Çalışmalarında Mahallenin Yeri.....	14
3	Neoliberal Kenti Deneyimlemek	30
4	Batı ve İslam Şehirlerinde Kimlik İmaj İlişkisi	58
5	Tanzimat Döneminden Günümüze Kadar Olan Dönemde Apartmanlaşma Ve Konut Sunum Biçimindeki Değişim	74
6	Tanzimat Döneminde Mahallenin İdari Künyesi.....	81
7	Cumhuriyetten Günümüze Mahallenin İdari Künyesi	83
8	Hanehalkının Sosyo-Demografik Özellikleri	92
9	Mahallede Oturulan Sürenin Dağılımı.....	94
10	Hanehalkının Geldikleri Yer İtibariyle Dağılımı.....	95
11	Hanehalkının Konut Algısı	96
12	Hanehalkının Ev Algısı.....	97
13	Yaşadıkları Mekân Üzerine Düşünceler	98
14	Konut Mülkiyet Durumu	98
15	Konut Sahiplik Durumu.....	98
16	Konut Edinme Şekli.....	99
17	Konut Değişiklik Durumu	99
18	İkamet Edilen Önceki Bölgenin Konumu.....	100
19	Hanehalkının Görüştüğü Kişilerin Dağılımı	101
20	Hanehalkının Komşuluk Algısı.....	102
21	Apartmanda Tanınan Komşu Sayısı	103
22	Anlık İhtiyaçların Temini	103
23	Komşularla Görüşme Sıklığı	104
24	Komşularla Görüşülen Konuların Dağılımı.....	104
25	Görüşme Sıklığı	105
26	Görüşme Sıklığının Az Olmasının Nedeni	105
27	Komşularla İlişki Kurma Nedeni.....	106
28	Komşularla İlişkide En Önemli Etken	106
29	Komşularla Tanışma Durumu.....	107
30	Anlaşmazlık Nedeni.....	108

31	Mahalle Değiştirme Durumu	108
32	Komşularla Nerede Karşılaşıldığı.....	109
33	Görüşmede Değişim	109
34	Süre Değişim	110
35	İlişki Değişim Düzeyi.....	110
36	şehir ve Köydeki komşuluk İlişkileri	111
37	Apartman veya Sitedeki Sosyal Faaliyetlere Katılım Düzeyi.....	111
38	Komşularınızla Birlikte Yaptığınız Faaliyet.....	112
39	Komşuluk Grubuna Almadığınız Komşular	113
40	Sokak Algısı.....	124
41	Sokak Düzeni.....	125
42	Mahallenizde Özlem Duyduklarınız.....	126
43	Bahçenin Kullanım Amacı.....	126
44	Bahçede Unsurları.....	127
45	Trabzon şehir Tasavvuru.....	132
46	Mahalle Tasavvuru	132
47	Boztepe Semt Kimliği.....	133
48	Mahallenizin En Belirgin Özelliği	135
49	Mahalle Güvenlik Algısı.....	136
50	Mahallede Rahat ve Güvenli Tek Başına Dolaşma	136
51	Mahalle Güvenliği İçin Risk Unsurları.....	137
52	Mahalledeki Esnafla İlişki	138
53	Sokak Genişlikleri ve Sosyal İletişim.....	139
54	Ulaşım Araçları Kullanımı.....	139
55	Arabaların Kaldırımı Park Edilmesi.....	140
56	Apartmanın Bahçe İyelik Durumu.....	140
57	Bahçenin Mevcut Durumu.....	141
58	Hanehalkının Bahçe Tercihi	141
59	Hanehalkının Bahçede Oturmayı Tercih Etmeme Nedenleri	142
60	Bina Bahçe Bağlantısı.....	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Hippodamos'un Milet Izgara Planı.....	50
2	Orta Çağ'da Üretim Yapan Zanaatkarlar.....	54
3	Sanayi Kentinde Fabrika ve Konut.....	56
4	Osmanlı'da Lonca Teşkilatı ve Esnafılık.....	63
5	Osmanlı Mahallesinde Cami.....	65
6	Mahalledeki Gündelik Hayat ve Çeşmebaşı Kültürü.....	70
7	İstanbul'da Cumbalı Evlerin Görünüşü, Fatih Soğuk Çeşme Sokağı.....	73
8	Trabzon Ortamahalle Ev/Konut Tipolojisi	74
9	Akbıyık Mahallesi Muhtarı ve İleri Gelenlerinin Mühürlerini Taşıyan Kefaletnâme	81
10	Çalışmada İzlenen Yöntem ve Metodoloji	87
11	Çukurçayır Mahallesi'nin Uydu Görünümü.....	90

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Yıllara Göre Çukurçayır Mahallesi.....	91
2	Konut Değişiklik Nedeni	100
3	Mahallede Kişiliğin Şekillendiğini Düşünüyorum.	114
4	Mahallemiz İnsanların Mutlu ve Huzurlu Olarak Yaşayabileceği Bir Yerdir.	115
5	Mahallemizdeki İnsanlar Birbirlerine Saygı Gösterirler.....	115
6	Mahallemizde Düğün, Askere Gitme Gibi Durumlarda Biraraya Geliriz.....	116
7	Mahalle Kahveleri Yerel Kamusal Alanı Temsil Etmektedir.....	117
8	Mahallemizdeki İnsanlar Birbirlerine Güvenirler.....	117
9	Mahallemizde Komşularımız Taşınma Nedeniyle Sık Sık Değişir.	118
10	Kadınların İş Hayatına Girmeleri Komşuluk İlişkilerini Azaltmaktadır.....	119
11	Komşuluk İlişkilerinde Dayanışma ve Yardımlaşmaya Önem Veririm.....	119
12	Komşularınızdan Maddi Durumu İyi Olmayanlara Mahallemizde Yardım Edilir.	120
13	Tatile Çıkarken Komşuma Anahtar Bırakırım.....	121
14	Eski Mahalledeki Bağlılık (Komşuluk), Yakınlık (Samimiyet) Eskide Kaldı, Bitti.....	121
15	Komşuluk İlişkilerinin Sürdürülmesinde Komşuların Ailelerindeki Fert Sayısı Komşuluk İlişkilerini Etkiler.....	122
16	Komşular Ev Kadar Önemlidir.....	123
17	Büyük Alışveriş Merkezleri, Eğlence Merkezleri Vb. Mekânların Sayısının Artması Komşuluk İlişkilerini Etkilemektedir.....	123
18	Binaların Benzer Oluşunun Sokakta Monotonluk Duygusu Oluşturduğunu Düşünüyorum.....	128
19	Evimi Ziyaret Edecek Misafirlerim Mahalleye İlk Geldiklerinde Adres Bulmakta Güçlük Çekerler.....	129
20	Sokağımıza ya da Mahallemize Gelen Bir Yabancı Hemen Farkedilir.....	129

21	Sokağımıza ya da Mahallemizde Ki Huzuru Bozan Olaylara Müdahale Edilir.	130
22	Sokağımızdaki Aydınlatma Lambaları Mahallemizin Güvenliği İçin Yeterlidir.....	130
23	Bahçemiz Düzenli ve Bakımlıdır.....	131
24	Oturmanın Temel Nedenleri	134
25	Mahallenin Fiziki Sorunları	135
26	Mutfak Alışverişinin Nereden Yapıldığı	138

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
Ed.	: Editör
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences - Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TODAİE	: Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüz yıl

GİRİŞ

Kentsel alanlar esas olarak bir medeniyet tasavvurunun ürettiği değerler sistemi sonucunda oluşurlar. Kent morfolojisini belirleyen bu değerler sisteminin aktörleri, varlıksal yapı ve güç ilişkileridir. Kentin sosyo-kültürel çözümlerinde kullanılan kentsel rejim perspektifi ait olduğu dönemden bağımsız değildir. Kent mahalleyle biraradadır ve herikisi de karşılıklı etkileşimle varlığını sürdürür. Etkileşim mekânsal biçim ve sosyal süreç arasında daimidir ve bu etkileşimin günümüz kentlerindeki karşılığı neoliberal kent rejimleridir. Neoliberal kent rejimleriyle birlikte kentsel sermayenin örgütlenmesindeki dönüşümler yeni bir boyut kazanmakta, kentlerin dönüşümünün odak noktasında yer alan mahalleler yeni açılımlarla kavranmaya ve sorgulanmaya başlanmıştır. Neoliberal kent rejiminde mahalle, modernite ve çokkatlı yapılaşma etkileşiminin formüle edilmesi ve komşuluk ilişkilerinin sosyolojik değişimi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda çalışmanın kavramsal çerçevesini mahalle, modernite, komşuluk, mekân, konut ve toplumsal bellek kavramları oluşturmaktadır. Kentsel toprağın üretilme sürecinde çok katlı yapıların inşası kentsel anlamda köklü bir değişim meydana getirmiş, geleneksel mahallenin sosyolojik olarak çözülmesi, çok katlı yapılarda yaşamın kültürel ve sosyal kodlarının deşifre kabiliyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Araştırmanın konusu genel anlamda “mahalle” olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda mahallenin güncel anlamda bir inceleme konusu olmasını gerektiren tarafı, konunun doğrudan üst disiplin olarak kent sosyolojisi alanını ilgilendirdiğinin yaşadığımız sosyo-kültürel süreçlerle kanıtlanıyor olmasıdır.

Kent sosyolojisinin içeriğinin oluşmasına modernitenin etkin bir öge olarak katılımının mahallenin yeniden üretilmesiyle yakından ilişkisi vardır. Kent sosyolojisinin genelde toplumsal varoluşa ve kentsel yaşama ait sorular hakkında tartışılan bir alan olması, gündelik yaşam mekânının çelişkilerinin yorumlamasını olanaklı kılmıştır. Kent sosyolojisi disiplindeki hâkim parametreler çerçevesinde yapılan çalışmalarda, Anadolu şehirlerindeki mahallenin sosyo-kültürel dönüşümüne yeterince yer verilmediği görülmüştür. Bu çalışmada yapılacak olan bu konudaki tartışmaları dikkate alarak, mahallenin yeniden üretim koşullarını belirleyen sosyo-kültürel süreçleri modernite ve toplumsal ilişkiler bağlamında analiz etmektir. Bu doktora tezi, mahalleye yönelik müdahale stratejilerinin mekânsal ve sosyolojik olduğunu kabul ederek, kentsel modernitenin aracı olan çok katlı yapılar aracılığıyla mahalle komşuluğundan komşusuzluğuna doğru değişen sosyo-kültürel süreçleri yapılan saha araştırması üzerinden tesbit etmektedir. Çukurçayır Mahallesi’nde inşa edilen çok katlı apartmanların ya da sitelerin mekânsal düzenleme aracı olarak kullanılmasının sosyolojik yapıda ne tür değişiklik meydana getirdiği tartışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Doğu Karadeniz'in en büyük nüfusunu barındıran Çukurçayır Mahallesi üzerine odaklanarak okumayı ve tartışmayı amaçlayan bu çalışmanın hedefi kentsel modernitenin mahallenin sosyo-kültürel olarak yeniden üretilme sürecinde çok katlı yapıların rolünün incelenmesidir. Bu çalışma, modernite ve neoliberal kent rejimleri ve bunların içeriğini oluşturan temel kavramları kent sosyolojisi ve Türkiye'de kent sosyolojisinde mahallenin değişen yüzü bağlamında tartışma ve anlama çabası sonucunda ortaya çıkmıştır. Toplumsal ilişkiler ve modernite açısından yaşanan dönüşümler ve değişimler, neoliberal kent rejiminin dönemlerinin ardından yaşanan gelişmeler son derece önemlidir. Alan araştırması olarak, Çukurçayır Mahallesi'nin seçilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, ev ve konut inşasında değişen değerlerin kentsel modernite olarak adlandırdığımız sürecin Çukurçayır'da gözlemlenebilmesi ve kentsel modernitenin birtakım sosyolojik sonuçlar doğurmuş olmasıdır. Alanın seçilmesindeki ikincil neden ise, Çukurçayır Mahallesi'nin Doğu Karadeniz'in en kalabalık mahallesi olması, bölgede nüfus yoğunluğunun gittikçe artması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ilişki ağlarının, konut gelişiminin, sosyal ve kültürel sermayenin değişmesidir.

Araştırmada yola çıkılan teorik öncüllerden biri olan kentsel sermaye süreçlerinin mekânsal örgütlenmesi olan çok katlı siteleler ve varolduğu mahalle üzerinde toplumsal ve kültürel değişimlere neden olmaktadır. Kentin sosyo-mekânsal hiyerarşisinde yer alan mahalleler moderniteyle birlikte toplum yerine, bireysel mekân tasarımının önplana çıktığı ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde örgütlediği birimler olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşamada mahallelerin kuruluş paradigmalarının, toplumsal ilişkilerinin, sosyolojik yapılarının ve tarzlarının tamamıyla değiştiği görülmektedir. Çok katlı yapılaşma neoliberal kent rejiminin bir aracı olduğu kentsel moderniteden bağımsız değildir. Kentin sosyo-mekânsal hiyerarşisinde yer alan tüm kamusal ve özel mekânlarla birey etkileşim içerisindedir. Çok katlı yapıların belirleyici olduğu bu yeni mahalle tipi, yeni toplumsal ilişkileri beraberinde getirmiş ve nihayetinde mahallelerde bazı problemlere neden olmuştur. Bu sorunların en başında “kentsel yabancılaşma” gelmektedir.

Kent veya mahalle sosyolojisi, birden çok akademik disiplini ilgilendiren ve bu disiplinlerin farklı yaklaşımlarının katkısıyla gelişen bir araştırma alanıdır. Siyaset bilimi, konut politikaları, edebiyat, tarih ve sosyoloji gibi farklı disiplinler alanın gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu tez çalışmasının kuramsal altyapısı ise kent sosyolojisi ve siyaset bilimi disiplinlerinin yaklaşımlarından oluşmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın bölümlerinin kavram haritası da multidisipliner bir değerlendirişin ürünüdür. Çalışmada ele alınan kent sosyolojisi teorileri ve siyaset bilimi kavramlarının hangi niteliğinin ön plana çıkacağı çalışmanın genel kurgusu içinde belirlenmiştir. Bu çalışmada literatür taraması amacına yönelik olarak kent sosyolojisi, Osmanlı şehirleri, tarih ve edebiyat alanında yayınlanmış eserlerin yanı sıra, tez, dergi, ansiklopedi, makale vb. yayınlardan da yararlanılmıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda “Kent Sosyolojisi Perspektifinden Mahallenin Sosyo-Kültürel Dönüşümü: “Boztepe-Çukurçayır Mahallesi Örneği” adlı çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Mahallenin sosyo-kültürel dönüşümü ile ilgili kuramsal ve kavramsal perspektif sunmayı amaçlayan birinci bölümde, kentin sosyolojik dinamiği kentleşmeden başlayarak Batıda ve Türkiye’deki kent sosyolojisi çalışmalarında mahallenin yeri, mahallenin ontolojik olarak tanımı, mahallenin temsil unsurları birbiriyle ilişkili olarak ele alınmıştır. Daha sonra neoliberal şehirciliğin stratejileri olan kentsel dönüşüm, soylulaştırma ve modernitenin mahalleye yansımalarının ne şekilde olduğu ele alınarak, toplumsal bellek ve kamusal alanda mahallenin konumu tanımlanmaya çalışılacaktır. Aynı bölümde mahallenin sosyo-kültürel dönüşümünün kavramsal ve kuramsal boyutu ele alınarak, mahallenin kentsel moderniteden etkilenip etkilenmediği sorusuna yanıt aranacaktır. Bu bölüm sadece kavramları izah etmek ve konuya ilişkin kuramsal tartışmaları aktarmak değil aynı zamanda bu kavramları mahallenin sosyo-kültürel dönüşümü hususunda yeniden ele almak maksadıyla gerekli görülmüştür.

İkinci bölümde mahallenin tarih içinde dönüşen tanımı araştırılmıştır. Mahalle kavramı sosyal ve politik gelişmelerle sürekli değişmiş ve geleneksel mahallenin sosyolojik yapısı kent içinde çözülmeye başlamıştır. Batı ve Türkiye’deki mahalle ve kent ilişkisinin tarihçesi, mahallenin sosyo-kültürel değişiminden yola çıkarak oluşturulan dönemlere göre, kronolojik olarak incelenerek günümüze kadar getirilmiştir. Batı’da mahalle ve statüsünün değişimi başlığı altında “Antik Çağ kentlerinde mahalle”, “Ortaçağ kentlerinde mahalle” ve “Sanayi devrimi sonrası mahalle” mevzusu üzerinde durulmuştur. Türkiye’de mahallenin tarihsel gövdesinin olduğu Osmanlı şehirleri, o dönemdeki gündelik hayattan bağımsız değildir. Türkiye’nin mahalle serüveninde Osmanlı şehirlerinin oynadığı kilit role çeşitli boyutlardan değinilmiştir. Bunları yaparken Osmanlı şehirlerindeki mahallenin mekânsal teşkilatı vakıf, lonca, çarşı ve cami ekseninde alınmıştır. Daha sonra mahallenin temel yapısal unsurları olan ev/konut tipolojisinin değişim ve dönüşümünün tarihsel panoraması ana hatlarıyla izah edilmiştir. Osmanlı mahallesinin toplumsal organizasyonunun tasnifi yapılarak, edebiyatla ilişkisine vurgu yapılmıştır. Burada Osmanlı şehirlerindeki mahalle algısı değerlendirilmiştir. Nihayet günümüzde uygulanmakta olan mahalle yönetim modelinin yapısal bir analizi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde araştırma sorunsalı tanımlanmış, araştırma alanı ve yöntemi hakkında bilgi verilerek elde edilen veriler analiz edilmiştir. Bölümde, Trabzon ili Çukurçayır Mahallesi’ne yönelik yapılan nicel araştırmaya yer verilmiştir. Bu araştırma kapsamında Çukurçayır Mahallesi’nde çok katlı yapılarda ikamet eden hanehalkıyla yapılan anketlerin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan bulgular değerlendirilerek Çukurçayır Mahallesi’nin hangi noktalarda kentsel modernite olgusunu deneyimlediği ortaya konulmuştur. Bu sorunsal doğrultusunda tez çalışması Trabzon’un Çukurçayır Mahallesi’nde gerçekleştirilen bir alan araştırmasından oluşmaktadır. Çukurçayır Mahallesi alan araştırması, “mahallenin sosyo-kültürel dönüşümünü” belirlemek amacıyla seçilen üç araştırma alanı

üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlar; sosyo-demografik özellikler, sosyal ilişki ve dayanışma bağlamında incelenen mahalle ve komşuluk algısı ve mahallenin mekânsal habitusu olan (bahçe, sokak) mekânsal çözümlene bağlamında ele alınmıştır. Trabzon'un Çukurçayır Mahallesi'nde ikamet eden 18 yaş üstü 419 kişi üzerinde önceden oluşturulmuş soru formuna bağlı kalınarak anket yöntemi ile gerçekleştirilen saha araştırmasına yer verilmiştir. Elde edilen bulgular, yukarıda kabaca çizilen "kent sosyolojisi" olgusu ve "mahallenin sosyo-kültürel" unsurları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değişen mahalle örüntüsünün hanehalkı için anlamları araştırılmış, bu sayede mahallenin değişen yönü sosyo-kültürel ve mekânsal bağlamda incelenmiştir.

Çalışma mahalle ölçeğinde yaşanmakta olan kentsel modernitenin mekânsal ve toplumsal yansımalarını, bu oluşumları en etkili biçimde yaşamakta olan çok katlı yerleşim alanları aracılığıyla ortaya koyarken, Türkiye kent sosyolojisi çalışmalarının neoliberal dönem sonrası yaşadığı gelişmeler üzerine temellendirilmiştir. Çalışmanın temel amacının bu dönemden sonra mahallenin sosyo-kültürel dönüşümünü açıklamak olması, Türkiye'de bu dönemden sonra yaşanmış olan gelişmelerin, bu dönüşümü meydana getiren faktörler çerçevesinde kurgulanmasını gerektirmiştir.

Çalışmanın tasarımında belirlenmiş olan temel hipotezleri tartışan sonuç bölümü, Çukurçayır Mahallesi'nin bulgularını iki farklı tema ekseninde değerlendirmiştir. İlk olarak söz konusu araştırmanın işaret ettiği, hanehalkının sosyo-demografik özellikleridir. Söz konusu sosyo-demografik özelliklerin komşuluk pratiklerine ve konut algısına oluşturacağı altyapı, genellenebilir olanlar ve olmayanlar şeklinde iki farklı perspektiften açıklanmıştır. İkinci temada ise, kentsel modernite çevresinde mahallenin mekânsal çözümünün bulguları insan-bina ve sokak ilişkisi, kamusal alan, toplumsal bellek bağlamında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MAHALLENİN SOSYO-KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜNÜN KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kent sosyolojisi perspektifinden, mahallenin yeniden üretim koşullarını belirleyen sosyo-kültürel süreçler irdelenirken, kuramsal ve kavramsal yaklaşımları incelemek, farklı bakış açılarını ortaya koymak önemlidir. Mahalle kavramı, kentleşme, kent sosyolojisi, mekân, şehir, toplumsal bellek, kamusal alan ve gündelik hayat gibi birçok ögeyi içinde barındırmaktadır. Kavramsal yapılanmayı “modernite” ve “toplumsal ilişkiler” tartışmaları doğrultusunda daha sağlıklı oluşturabilmek için, mahallenin içinde barındırdığı bu öğeleri tanımlamak, teori ve pratik arasında bağlantı kurmak gerekmektedir.

Bu amaç doğrultusunda ilgili kavramların literatürdeki karşılıklarının verilmesi, konunun ele alınmasında farklı teorik yaklaşımların, kent sosyolojisi ve mahalle ile ilgili bakış açılarının ortaya konması hedeflenmektedir.

1.1. Kentin Sosyolojik Dinamiği: Kentleşme

Kent toplumsal hayatın mekânıdır. Diğer bir ifade ile, toplumsal bütünleşmenin meydana geldiği mekânsal birliktelik olarak kavramsallaştırılan kent, sosyolojik düşünce ile temellenmektedir. Sosyolojik düşünce insanda bilmiyor olma bilincini uyandırarak, gizli olanı bulma; toplumsal yaşamda insanın dünyasını ve eylemlerini soruşturma, bu eylemlerin altında yatan farklılıkların öğretmiş olduğu düşünce biçimi olarak tarif edilmektedir (Bauman, 2017:13). “Kent sosyolojisi, diğerleri gibi sosyolojinin yalnızca bir dalı olmaktan daha fazla bir şeydir. Genel sosyolojik ilginin en önemli sorunlarından bazılarının tam kalbinde yer alır.” (Giddens, 2000:151-152). Giddens’in “sosyoloji” ve “kent” kavramlarını birbirine bağlayan açıklamasında ortaya koyduğu gibi, kent kavramı ile sosyolojik düşünce arasında organik bir bağ olduğu görülmektedir.

Batı kökenli olan sosyoloji, endüstri toplumlarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Teorik temelleri ve kavramları büyük endüstri kentlerinde oluşturulan sosyoloji, belli yaşam biçimini ifade eden kentlere yönelerek, bu kentlerdeki toplum yapısını ve sorunları anlamaya çalışmıştır (Bal, 2011:11). Sanayi üretimi ve hızlı kentleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal düzen, aynı zamanda batı toplumlarında gerçekleşen büyük dönüşümün de düzenidir. Yeni düzende kurgulanan toplumun niteliği, batı orjinlidir. Modern kapitalist toplumlarda, kenti açıklama girişimi sosyolojiden

bağımsız değildir. Nitekim, Weber'in ideal kent tanımlamasında yer alan özerklik vurgusunun, modern devlette toplumsal örgütlenmenin temeli olan ulus-devlette karşılığı bulunmamaktadır. Durkheim'e göre, kenti kendi başına değerlendirmek, orta çağlarda anlamlı olmuştur. Dolayısıyla, günümüzde kentin kendine özgü kurumlarıyla açıklanmasının daha işlevsel olduğu kabul görmüştür (Bal, 2011:13).

Geleneksel-modern, kırsal-kentsel, tarımsal-endüstriyel, köleci-özgür, ileri-geri gibi kent sosyolojisini sistemleştiren kavramlar çeşitli karşıtlıklar üzerinden kurgulanmıştır (Okan, 2011:307). Diğer bir ifade ile, sosyolojik olarak kent olgusuna ilk yaklaşım, kent ile kır karşıtlığından beslenmiştir. Kent-kır karşıtlığını ifade etmek amacı ile Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'e referans vermek konunun anlaşılabilirliği itibariyle önemlidir. Tönnies, kent ve kır arasındaki karşıtlık bağlantısını, cemaat (community/Gemeinschaft) ve toplum (society/Gesellschaft) olguları üzerinden ilişki kurarak açıklamıştır. Cemaat-toplum dikotomisinde Tönnies, kırsal topluluk ile kentsel-sanayi toplulukları arasındaki temel farkları dile getirmiştir. Ona göre; toplum yeni, cemaat ise eski bir olgudur. Cemaat yaşamı, özel bir alanı temsil ederken toplum, kamusaldır. Kırsalda cemaat bağları güçlü iken, kentte toplumsal ilişkiler daha çok yüzeysel boyuttadır. Cemaatin kırsal hayata, toplumun ise kente ait olan bir sosyal örgütlenme biçimi olduğu aşikârdır (aktaran, Erkan 2014: 159). Tönnies'in çizdiği çerçeveye yakın bir değerlendirilme tarzı Zimmerman ve Sorokin'de görülebilir. Yazarlar, kent ve kır yapıları ve yaşam biçimleri arasındaki farkları çevre; meslek, genişlik; yoğunluk; aynı tür olma veya olmama; toplumsal tabakalaşma ve farklılaşma; hareketlilik; toplumsal ilişkiler sistemi bakımından ele alarak incelemektedirler (Ertürk, 1997: 49). Bunu yaparken, Zimmerman ve Sorokin, gayri şahsîlik ve heterojenlik etrafında oluşan kentin, sonuçta toplumsal bütünleşmeyi meydana getirdiğini savunmaktadır. Çalışmamız boyunca yeni bir paradigma içerisinde değerlendirilen mahalle olgusu, toplum ve cemaat yapısı içerisinde bağımlı değişken niteliği kazanmıştır. Çünkü siyasal ve toplumsal dönüşümün modern anlamda hissedildiği mekânlar, kentlerdir. Kentlerdeki sosyal birliktelik ise, toplum sayesinde görünür olmaktadır. Geleneksel mahalle yapısı ise, daha çok şehirlerde var olmuştur. Şehirlerdeki sosyal birliktelik ise, vakıf kültürünün etkisinin hissedildiği cemaatler sayesinde sağlanmıştır.

Kent sosyolojisi, sosyolojinin kendisiyle birlikte 19.yüzyılda hızla büyüyen sanayi şehirlerinde ortaya çıkmıştır. Kent sosyolojisinin kuruluş sebebiyle içkin doğası, endüstri kentlerindeki aksaklıkları gidermek olunca; sosyoloji biliminin kurucuları, Marx, Durkheim ve Weber sosyolojik çözümlerinde, kentlere özel bir önem atfetmişlerdir. Bu itibarla da modern toplum ve endüstriyel kapitalizm ilişkisi içerisinde, kentin geçirdiği evreleri çeşitli paradigmalara açıklamaya çalışmışlardır.

Sosyolojinin kurucu babaları olan "Marx", "Durkheim" ve "Weber"ın çalışmalarında "kent" teması önemli olmakla birlikte, analizlerinin temel meselesi olmamıştır. Kapitalizmin gelişmesinin

toplumsal, siyasal ve ekonomik sonuçları ile ilgilenirken, en belirgin toplumsal değişimin kentlerin ani büyümesi olduğu için kentle ilgilendikleri saptanmaktadır (Erkan, 2014:156). Üçü de kapitalizmin gelişimi ile toplumsal ilişkiler arasında nedensellik bağı kurarak, “kent” kavramsallaştırmasını iki anahtar özellik üzerine temellendirmişlerdir. İlk olarak modern endüstriyel topluma geçişte “kent” tarihsel olarak önemlidir. İkinci ise, üç yazarın da modern kentte ileri kapitalist toplumun yansımalarının görüldüğü paydasında birleşmiş olduğudur (Erkan, 2014:158).

Marx, sanayi kentini kapitalist gelişme süreçleriyle ele alarak, bu anlamda kapitalist endüstriyellemenin kent ve sanayi kasabalarının gereğinden fazla büyümesine sebep olduğuyula ilgilenmiştir. Kenti, salt ekonomi-politik bir bakış açısıyla değerlendirmekle kalmayan Marx, toplumsal değişim sürecinin de kaçınılmaz olduğu kent mekânlarında sınıf çatışmasının yaşandığına vurgu yapmıştır (Marx ve Engels, 2008:81). Bu bağlamda, kapitalizmin dayandığı “özel mülkiyet” ve “artı değer”, kentlerde ortaya çıkan sınıf temelli problemlerin esas nedeni olarak görülmüştür.

Durkheim ise, endüstri toplumundaki kentlerde iş bölümünün önemini vurgularken, organik dayanışma yaklaşımında kır-kent çelişmesini, karşılıklı bağımlılık olgusu mantığından hareketle açıklamaya çalışmıştır (Pole, 2008: 80). Ona göre, bireyler arasındaki birlik ve dayanışma olgusu kolektif yaşamdan kaynaklanmaktadır. Böylece toplumsal iş bölümü geliştikçe bireysellik, bu toplumsallık içinde anlam kazanacaktır.

Weber, toplumsal değişmeyi rasyonel düşüncenin yükselmesi çerçevesinde ele almıştır. Ona göre kent, bu değişim içerisinde örgütlenen meşru egemenlik birimidir. Weber’in ‘ideal kent’ örneği Batı kentidir. Ona göre Doğu’da kent ve kentsel topluluk mevcut değildir. Weber, 1921 yılında yayınladığı “Kent” (The City) adlı eserinde, kentin doğasını ekonomik ve siyasi değişkenlere göre tanımlamıştır. Weber bu eserle birlikte, batı kentinin gelişimini modern kapitalizm yaklaşımıyla ele alarak kent meselesine sistematik bir şekilde katkı yapmıştır. Buna ek olarak kenti sistematik bir şekilde ele alırken, kentlerin gelişimine dair tarihsel sosyolojik kuram geliştirerek, modern toplumun temeline kenti yerleştirmiştir.

Sonuç olarak, yukarıda bahsedildiği gibi Marx, Weber ve Durkheim tarafından “kent” belirli özelliklerle açıklanmakta ve “kent” kavramı olgusal bir içerikle kavramsallaştırılarak tarihsel olarak konumlandırılmaktadır. Fakat endüstriyel dönemde, bu olguların önemsiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Erkan, 2014:159). Bu bağlamda, modern dönemde kentin oluşması sırasında ortaya çıkan yapısal değişimleri anlayabilmek için karşımıza kentleşme olgusu çıkmaktadır (Bal, 2011:66). Kentleşme, kent kavramından farklı olarak bir süreci ifade etmektedir. Toplumsal değişim süreciyle paralellik gösteren kentleşme sürekli devam etmektedir (Alver, 2017:102). Kentleşme kavramı, olgu ve bu olguyu etiketleyen terimler üzerinden inşa edilerek tanımlanmaktadır.

Kentleşmenin sosyolojik boyutu ile ilgili görüş ve düşünceleri temellendirmek üzere, öncelikle kent sosyolojisi açısından kentleşmenin tanımı üzerinde durmak gerekmektedir. Kentleşme, kent sosyolojisi literatüründe çeşitli anlamlarda kullanılabilir.

Türkiye’de kentleşme olgusunu, ilk olarak eleştirel ve çözümlemeci bir yaklaşımla ele alan Barlas Tolan ’dır. Tolan’a göre, kentleşme kırsal toplumdaki kentsel topluma dönüşme sürecini ve toplumsal pratiğin belirlediği kentsel mekânın değişim sürecini içinde barındırmaktadır (Ergur vd., 2008: 4). Türkiye özelinden bakıldığında bu kavramın aynı zamanda gecekondulaşmayla birlikte ele alındığı görülmektedir.

Kentleşme, belli bir ülke ve zamana göre, kent olarak kabul edilen yerleşim birimlerinde nüfusun yoğunlaşma hızı veya oranını vermektedir. Hızlı nüfus artışının, kentlerin toplumsal, ekonomik yapıları üzerinde etkisi olduğunu savunan Tatlıdil’e göre, kentleşmeyi sadece nüfus hareketi olarak ele almak mümkün değildir (Tatlıdil, 1989:4). Çünkü, toplumsal yapılarda meydana gelen değişimlerin en açık şekilde görüldüğü süreç olan kentleşme, sosyal alanda ve ekonomide yaşanan gelişmelerle de yakından ilişkilidir.

Kentleşmeyi, toplumun ekonomik, sosyal ve nüfus yapısındaki değişim içerisinde değerlendiren Ankara Mimarlar Odası ise kentleşmeyi şu şekilde ifade etmektedir: “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir.” (Keleş,1996:19).

Suher’e göre, kentleşme; “mekânda bir yerleşme, bir nüfus toplanması ve nüfus yoğunluğu, yerel örgütlenme, sosyal tabakalaşma, kurumlaşma, üretimde farklılaşma, uzmanlaşma, yeni bir yerleşme biçimlenmesi ve sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan bir nüfus toplanması süreci” olarak ifade edilmektedir (Suher,1995:10-11). Böylece, kente özgü ortaya çıkan yeni değerler, kentleşmenin göstergeleri olarak kabul edilmektedir.

Kentleşmeyi, iç göç hareketi olarak değerlendiren Tekeli, farklı bir yaklaşım yoluna gitmiştir. Bu iç göçle, hayatlarını kırsal alanlarda sürdüren kişilerin bu yaşam alanlarından koparak kentlerde modern sektör tarafından istihdam edilmeye başlayacakları anlatılmaktadır. Toplumsal değişimi, kentleşmenin hem sonucu hem de nedeni olarak görmüştür. Bu duruma ilişkin olarak, kentleşme “İki ucu olan bir çözüme, yoğunlaşma ve akım olayıdır. İki uçtan birisi kırdır, ötekisi de kent. Çözümle kırdaki olmaktadır. Yoğunlaşma ise kentte gerçekleşmektedir. Çözülmenin ve yoğunlaşmanın özelliklerine uygun ve bunlarla bağımlı biçimde, akım da kır ve kent arasında gerçekleşmektedir.” (Kartal, 1992:33). Göç hareketi sonucu, kentleşmenin tek taraflı bir yer değiştirme ile toplumsal

manada hayat bulan bir dönüşüm hareketine neden olduğuna vurgu yapan Tekeli, kenti daha çok mülkiyet ilişkileri çerçevesinde ele almaktadır.

Farklı bakış açılarıyla değerlendirilen “kentleşme” kavramında ön plana çıkan dinamik bir süreç olduğudur. Türkiye’de kentleşme deneyimi ülkenin tarihsel ve sosyokültürel gelişiminin bir izdüşümüdür. Özellikle Cumhuriyet döneminde kentleşme süreci; uygulanan ekonomik, siyasi ve kültürel politikalara bağlı olarak şekillenmiştir.

Dinamik bir şekilde gerçekleşen kentleşme olgusunun yukarıda yapılan açıklamalar ışığında sosyolojik, demografik, siyasi ve iktisadi süreçlerle bağlantılı olduğu görülmektedir. Çalışmamızda mahalle biriminin daha çok kent sosyolojisi düzleminde ele alınması, kentleşmenin sosyolojik açıdan tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Özetle, sosyolojik boyutuyla kentleşme, kırsal toplumun kentsel topluma dönüşme sürecinde, tarım toplumunun bilgi toplumuna doğru evrimleşerek kente özgü yaşam tarzının benimsenmesi ve buna bağlı olarak da kentin zamanla kendi sosyal norm, değer ve ilişkilerini üretmesidir. Kentsel alanın toplumsal ve mekânsal organizasyonunda temel unsur olan “mahalle”nin yeni anlamlar üretmesi, Türkiye’deki kentleşme süreci ile paralel gitmektedir. Kentin nüvesi sayılan mahalleyi teorik çerçeve içinde değerlendirmeden önce, uluslararası kent literatüründe kentin dönemsel gelişimi olgular ile ilişki kurularak değerlendirilmiştir.

1.1.1. Batıda Kent Sosyolojisi Yaklaşımları: Olgu, Tanım Bağlamında

Kentler, tabiatta kendiliğinden ortaya çıkmayan değişim ve dönüşümle birlikte gelişen bir inşaat süreci sonucunda oluşmaktadır. Kentlerde meydana gelen dönüşüm ve değişimin temel nedeni ise, ekonomik ve toplumsal yapılanmadır. Kentler bir artı ürünün toplumsal ve coğrafi yoğunlaşmaları sayesinde gelişmiştir. Artıklar bir yer veya kişiden temin edilirken, onların harcanmalarının denetimi daha fazla kişide toplanmaktadır. Kentleşmenin artı-ürünü harekete geçirmeye dayalı olması, kapitalizmin gelişimi ile kentleşme arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır (Çınar, 2013: 68).

Kente yaşanan hayat ile içinde yaşanan mekânın ilişkisi sonucu farklı üsluplarda kent modelleri ortaya çıkmıştır. Toplum veya insanın kendi medeniyet tasavvuruna göre bir mekân kurgulayıp onu inşa etmesinin temel nedeni yaşadıkları sosyo-kültürel olaylardır (Ökten, 2017:192). Her devir sosyo-kültürel olaylara bağlı olarak kendi çevresini şekillendirerek mevcut sosyal normları inşa etmektedir. Batıda kent sosyolojisi, Hellen-Roma medeniyeti temelli bir *yurttaşlar topluluğu*

pratiği içinde ortaya çıkmış, Orta Çağ şehir tecrübesi ve Batı uygarlığının öz evladı olan sanayi devrimi¹ ile gelişmiştir (Alver, 2011:341).

Batıdaki kent sosyolojisi yaklaşımlarının çeşitli değişkenler üzerinden olgu ve tanım şeklinde ele alınmasının sebebi, söz konusu çeşitliliğe neden olan sanayi devriminin kent yaşamını etkilemesi sonucunda, kentin şekillenmesinde etkili olan toplumsal varoluşun insan ve toplum üzerinden okunması ihtiyacıdır. “Ekonomiyi ve dolayısıyla sermaye birikimini merkeze alan” görüşün sahipleri daha çok Marksist asıllı düşünürlerden meydana gelmektedir. Lefebvre, Harvey ve Castells bu görüşün savunucu isimleri olarak görülmektedir (Ulusoy, 2015: 19). Lefebvre, Castells ve Harvey tarafından yapılan kapitalizm temelli eleştirilerin yerini Simmel ve Wirth gibi kenti yaşam tarzı olarak ele alan sosyologlarca yapılan neoliberal eleştiriye bırakması sonrasında, yaşam alanındaki farklılaşmanın insan üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Friedman ve Sassen gibi kuramcılar ise, küresel kent ve dünya kenti yaklaşımlarını gündeme getirmişlerdir. Aşağıdaki Tablo 1’de “kent” teriminin farklı tanımları ve bu farklı tanımların işaret ettiği farklı olgular gösterilmiştir.

Tablo 1: Olgu ve Tanım Ekseninde Kent Kavramı

	Olgu	Tanım
Simmel	Bireyin zihinsel olarak inşa edildiği ve birçok etkileşimin yaşandığı mekânsal olgu	Modern ilişki kalıplarının en tipik özetini sunan metropol, bir yandan tek tek atomik düzeyde en küçük ilişki biçimlerini, diğer yanda ise o ilişki biçimlerinin karşılıklılığının en üst bağlamının ifadesi
Wirth	Parçalı ilişkilerin yoğun olduğu ve bütünlükten uzak hayat rollerinin egemenliğine dayalı kültürel temelli yaşam tarzı	Toplumsal açıdan birbirine benzemeyen insanların görece olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş insan toplulukları
Burgess	Doğanın, özellikle de insan doğasının bir ürünü	Uygar insanın doğal habitata ve "tek veya ortak merkezli dairelerden meydana gelmiş bölgeler"
Lefebvre	Toplumsal bir ürün olarak mekân temsili ve temsili mekân	Üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin tam yeri

¹ Feodalizmden sanayi devrimine geçilirken kasabalar ve kentler büyümeye devam etti. Meslekler, zanaatlar daha çok ayrıştı. İşsizler, vasıfsız, sefil insanlar kentleri doldurarak bir tehdit unsuru oldular. Kentli üst tabakalar aristokratların har vurup harman savurduğu, ülkedeki zenginliğin yaratılmasında kendi rollerinin önemli rolü olduğunu kavramaya başladılar (Çınar, 2013: 32).

Tablo 1: (Devamı)

	Toplumsal yapıdaki kolektif tüketim merkezlerinin mekânı	Yapısal sistemin ürettiği inorganik çevrenin mekansal birimi
Castells	Akışlar uzamının düğüm noktaları	Enformasyon toplumunu şekillendiren ve ona hükmeden toplumsal pratiklerin yeni mekânsal pratiği akışlar mekânıdır.
Harvey	Artı ürünün mobilize edilmesine dayanan, kapitalizme paralel gelişen olgu	Kent, sermaye birikimini örgütleyerek yeniden üretilen bir üründür.
Friedmann	Dünya ekonomisi ile eklemleme ve emeğin yeni mekânsal dağılımı referansları ile oluşan dünya kenti	Uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve yığıldığı temel alanlar ve düğüm noktalarıdır.
Sassen	Hizmet ve finans sektörünün küreselleşmesiyle akışkan nitelikli oluşumlar olarak küresel kent	Yenilikçi ürünler için piyasa oluşturan, yenilik merkezi olan yerler
Smith	Yabancılaşmanın yeniden üretimiyle soylulaştırılarak modernize edilen kent yapısı	Banliyoleşme ve rant farkının belirginleştiği ve sermayenin merkezileştiği mekanlar

Kaynak: Erkan, 2014: 170-171.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, mahallenin sosyo-kültürel dönüşümünü anlarken değişimin öznesi olan “kent” olgusuna odaklanılmıştır. Zira, batı kent sosyologlarının perspektifiyle “kent” kavramını bağımlı değişken olarak ele almak, günümüz mahallesinin sosyo-politiğini çözümleyebilmek ve hangi ilişkiler ve pratikler üzerinden işlediğini kavrayabilmek açısından önemlidir. Yukarıda genel hatları ile kenti olgu ve tanım ekseninde açıklama girişimleriyle, mahalledeki dinamikler ve aktörler hakkında ilişki kurulup çalışmanın ilerleyen kısımlarında, detaylı olarak bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.1.2. Türkiye’de Kent Sosyolojisi Çalışmalarında Mahallenin Yeri

Türkiye’deki kent sosyolojisi çalışmalarında “kent” kavramının kullanımı, uluslararası literatürle paralel bir anlama sahip olmakla birlikte, her ülkenin kendine özgü iç dinamiğiyle açıklanabilecek farklılıkları, kent aracılığıyla saptamak mümkün gözükmemektedir. Bu itibarla, Türkiye’de 1927-1945 yılları arasında nüfus nisbi durgunluk içindeyken, 1948-1950 yıllarından

itibaren hızlı bir büyüme kaydetmiştir. Bu durum, doğal nüfus artışıyla açıklanabilmektedir. Doğal nüfus artışına neden olan doğum oranlarının yükselmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan fiyat artışlarından dolayı, küçük toprak sahibi köylülerin arazilerini genişletmesi ve işgücü oluşturacak çocukların sayısının artması doğal nüfus artışının en temel sebebi olarak görülmektedir (Vergin, 1986:28). Böylelikle, 1946-1964 yılları arasında, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1 milyar bebeğin doğumundan dolayı, “bebek patlaması” anlamında Baby Boomer² adı verilen bu kuşak, dünyanın nüfus artışına neden olmuştur. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sırasında ya da hemen sonrasında doğan bu kuşak, çok partili hayata geçişin ve 1960 ihtilalinin yaşandığı aralıktaki sosyal kuşaktır (Mengi, 2009).

Sosyal bilimlerde kavramsal üretim, kendi iç dinamikleriyle tarihsel olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, “kentleşme” 1980 öncesi dönemde Türkiye’nin şehirlerindeki değişim ve dönüşümü açıklamak için sıklıkla başvurulan anahtar bir kavramdır (Erkan, 2014: 196). Dengeli ve dengesiz kentleşme olarak gelişen süreçte, kent sosyolojisine konu olan daha çok nüfus yığılma süreci olarak adlandırılan dengesiz kentleşmedir. Böylece nüfus yığılması, bir bakıma kentin istilasına neden olmakta ve bunun sonucunda ortaya çıkan gecekondulaşma kentsel toplumun sosyolojik açıdan başlıca dinamiğini teşkil etmiştir (Vergin, 1986: 30).

Nitekim, kent sosyolojisinin gelişmesinde kentleşme süreci büyük rol oynamıştır. Türkiye’de dönemselsel hatta dönem içerisinde hızla değişen kentsel sosyal koşullar, mahalle deneyiminin tekrar okunması ihtiyacını doğurmuştur. Tablo 2 yardımıyla ulusal alan yazınında kent sosyolojisi çalışmalarına konu olan kentsel süreçlerin kendi içinde bir çeşitliliğe sahip olduğunu saptamak olanaklıdır. Dönemlerin kendi iç dinamiğine göre şekillenen kentin sosyolojik boyutunda, mahalle olgusunun sosyo-mekânsal değişime tabi olduğu vurgusunun Tablo 2’de yer alması, mahallenin literatürde ne şekilde ele alındığını görmek adına faydalı olacaktır. Kenti, bütüncül bakış açısıyla ele alan Türkiye’deki kent çalışmaları “Köycülük-Kentçilik Tartışması”, “Tarihsel ve Teorik Şehir Çalışmaları”, “Gecekondu Çalışmaları”, “Varoşlar ve Dayanışma ilişkileri”, “Yoksulluk” ve “Küresel Kent ve İstanbulluluk” ve “Soylulaştırma” gibi sosyolojik konular etrafında şekillenmiştir.

Tekeli’ye (1996: 76) göre; kent sosyolojisi 1930’lu yılların ilk yarısında Türkiye’de yazına girmesine rağmen, gündeme gelmemesinin nedeni “köycülük” akımının etkisidir. Dolayısıyla bu

---

² Baby boomers- kuşağı; şehirlerin etrafındaki yerleşim alanlarının gelişmesinde, eğitimin yaygınlaşmasında, uyuşturucu kullanımının artmasında, 1980’lerde politika ve vergi konularında, 1990’larda emeklilik sistemleri ve fonlarının oluşturulmasında etkin bir şekilde rol oynar. Harris Interactive Poll adlı bir araştırma kuruluşunun çalışmasına göre bebek patlaması (baby boomers) kuşağı içinde yaşadığımız topluma etkisi en fazla olan, toplumsal bilinci en yüksek ve en üretken nesil olarak görülmektedir (<https://taskinbilgist.blogspot.com/2018/02/kusak-siniflandirmasi-bebek-patlamasi-kusagi.htm>).

akımı temsil eden Hilmi Ziya ÜLKEN, Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU, Behice BORAN gibi yazarlarca mahalle demografik açıdan ele alınmakta ve köy mahalleleri şeklinde ifade edilmektedir.

Türkiye’de kent sosyolojisi çalışmaları, “kalkınma” ve “modernleşme” çerçevesinde gelişmiştir. Kentleşme sürecini hızlandıran bu unsurlar, İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan kalkınma politikalarını kent-köy bünyesinde şekillendirmiştir (Alver, 2017: 152). Kentleşme hareketlerinin, tek partili dönemin sonuna doğru başlaması kırsal alanlardan kentlere özellikle de, Ankara, İstanbul ve İzmir’e yönelik göçler ve bunun neticesinde oluşan gecekondular yerleşimleri geleneksel konut yapısını değiştirmiştir. Ankara’ya inşaatlarda çalışmak amacıyla göç edenler, öncelikle iş merkezi ve yerleşik bölgelere yakın yerlerde iskâna açılmamış mahallerde “baraka” adı verilen, 1924 tarihindeki bir yasada³ adı geçen ve gecekonduların da öncülleri sayılabilecek olan derme çatma konutlar inşa etmişlerdir. Göçle gelenlerin kalıcı olarak ikamet etmeleri ve ailelerini de yanlarında getirmeleri sonucu Ankara’nın belirli bölgelerinde ilgili kanunlara rağmen yasadışı, alt yapısı bulunmayan, sağlıksız gecekondular oluşmaya başlamıştır (Sağlam, 2016: 272). Türkiye’nin kentleşme sürecinde özgüllüğü olan gecekonduların yaygınlaşmasıyla beraber “çarpık kentleşme”, “aşırı kentleşme” gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramların kentleşme literatüründe kavramsal dışlama işlevi geliştirdiği görülmektedir (Erkan, 2014:181).

Tekeli’nin (2001:24) 1923-1950 yılları arası kentleşme pratiğini “radikal modernite” olarak adlandırmasının nedeni, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte oluşturulmaya çalışılan ulus devlet ve modern toplum kurgusunun, kentsel planlama yaklaşımlarında meydana getirdiği değişikliklerdir. Ülke mekânının ulus devlet mekânına dönüştürülmesinin somut göstergesi, Ankara’nın başkent seçilmesidir. İmparatorluk başkenti İstanbul yerine, Ankara’nın başkent olarak ilanı modern devletin Anadolu’da oluşturulma çabasının sonucudur. 1923 yılında Ankara’nın başkent olması ile, Anadolu’da kentsel gelişime öncülük edecek, yaşam kalitesi yüksek, modern bir kent kurgusuna başlanmıştır. Ankara için yapılan Jansen planı ile kenti doğu-batı doğrultusunda kesen demiryolu doğrultusunda bir gelişme önerilmiştir. Bu plana göre istasyon, hastahane ve üniversiteler gibi pek çok servis Sıhhiye’de bu eksen üzerinde yer almıştır (Uzun, 2002:202). Cumhuriyet Türkiye’sinin ilk yerleşim yerine “Ulus” adının verilmesi ise, resmî ideolojinin kentsel mekânda görünürlüğüne işaret etmektedir (Şengül, 2011: 73).

1950’li yıllardan sonra ivme kazanan kentleşme, bu süreçte sanayi şehirlerine yönelik bir göç dalgasını da meydana getirmiştir. Kente gelenlerin öncelikli amacı, güvenceli bir iş bulma ve sonra da yerleşebilecekleri bir konut bulmak olmuştur. Bu bağlamda, gecekondular sosyal konut temin etme noktasında çıkan problemi giderici yapılar olarak ortaya çıkmıştır Sosyal bir olgu olan

---

³ ‘baraka’ kelimesi 486 sayılı “Umuru Belediyeye Mütcellik Ankan-ı Cezaiyye Kanun”un birinci maddesinde de geçmektedir. Bu kanun maddesinde; “Umuma mahsus mahallerde yapılan “barakalar” ve her nevi inşaat belediyelerce derhal hedmolunur” (Resmî Gazete, 17.05.1924, Kanun No: 486, Sayı. 70)

gecekondulaşma, Mübeccel Belik KIRAY, İbrahim YASA ve Birsen GÖKÇE gibi kent sosyologlarının çalışma alanlarının merkezi ilgi alanını oluşturmaktadır.

Gecekondulaşma ve bu gecekondulaşma sürecine paralel ortaya çıkan varoşluk ve dayanışma ilişkileri, yoksulluk kentlerde öngörülen problemlerdendir. Tansı ŞENYAPILI, Sencer AYATA ve Sema ERDER gibi sosyologlarca ele alınan gecekondu olgusunun, şehirleşme ile uyum sağlayamadığı ve bunun toplumun kültürel dengesini bozduğu, varoşluk ve dayanışma ilişkilerinin, kendine mahsus bir yaşantı alanı meydana getirdiği ortaya konmaktadır. Bununla birlikte, gecekondu mahalleleri üzerinde önemle duran yazarlar, gecekondu mahallelerindeki sosyolojik konulara yer vermiştir.

Dünyada yeni ekonomi politikalarına bağlı olarak değerlendirilen küreselleşmenin ve zorunlu göçün ortaya çıkardığı büyük yer değiştirmelerin sonucu, kentsel mekândaki düşük nitelikli işgücünün nicelik itibariyle artması, “yeni kent yoksulu” odaklı çalışmaları kent sosyolojisinin konusu yapmıştır. Oğuz IŞIK-Melih PINARCIOĞLU, Tahire ERMAN ve Neşe ÖZGEN gibi kent sosyologlarının çalışmalarında “yeni kent yoksulu” nun tanımlanmasında ön plana çıkan, 1980 sonrası Türkiye’nin dinamikleri, devletin küçülmesi ve gecekonduyunun değişimidir (Alver, 2017:182).

2000’li yıllarda küresel sermayenin kentsel mekânları dönüştürmesi ve Türkiye’de küresel kent tartışmalarında İstanbul’un ayrıcalıklı konumda olması kent sosyolojisi açısından “kentlilik”, “kent kimliği” ve “İstanbulluluk” gibi konuların ele alınmasını sağlamıştır. Ayşe ÖNCÜ, Hatice KURTULUŞ, Çağlar KEYDER ve Ayfer BARTU gibi yazarlar ise, küresel kent İstanbul’un değişen mahalle olgusunu ele almışlardır.

Tablo 2: Türkiye’de ki Kent Sosyolojisi Çalışmalarında Mahallenin Yeri

Kent Sosyoloji Çalışmaları	Sosyolog	Konuya Yaklaşım	Mahallenin Yeri
Köycülük-Kentçilik Tartışması	Hilmi Ziya ÜLKEN	Modernleşmenin kentle olabileceği..... Mahallenin işlevselliği	Mahalleye yer verilmiştir. (Toplum fonksiyonlarını kendinde toplayan birim)
	Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU	Mahalleyi demografik açıdan ele almakta	Mahalleye yer verilmiştir. (Köy mahalleleri)
	Behice BORAN	Köy ve kenti yaşanan toplumsal gerçeklik açısından ayırtırmakta....	Mahalleye yer verilmiştir. (Köy mahalleleri)

Tablo 2: (Devamı)

Kent Sosyoloji Çalışmaları	Sosyolog	Konuya Yaklaşım	Mahallenin Yeri
Tarihsel ve Teorik Şehir Çalışmaları	Korkut TUNA	Şehri Doğu-Batı yaklaşımıyla... Toplumlar arası ilişkiler ve etkilenmeler çerçevesinde....	Mahalleye yer verilmiştir. (Çingene Mahallesi)
	Ayda YÖRÜKAN	Konut tipinin değişmesi ve aile hayatına etkisi	Mahalleye yer verilmiştir. (Gecekondu mahallelerinde sosyal yapı ve konut)
Gecekondu Çalışmaları	Mübeccel Belik KIRAY	Kentleşme Sorunu Bireysel ve Toplumsal Dönüşümler	Mahalleye yer verilmiştir. (Toplumsal yapı ve değişim ekseninde mahalle,kasaba)
	İbrahim YASA	Köy monografisi, köyden kente göç Toplumsal yapı ve değişim	Mahalleye yer verilmiştir. (Gecekondu mahallelerinde ki konut, aile yapısı)
	Birsen GÖKÇE	Kentteki gecekondu olgusu Kır-kent dönüşümünde değişen aile	Mahalleye yer verilmiştir. (Gecekondu mahallelerindeki dayanışma ve kültürel kimlik)
Varoşlar ve Dayanışma İlişkileri	Tansı ŞENYAPILI	”ucuz ve esnek” emeğin mekândaki karşılığı olarak “ucuz ve esnek konut” gecekondu olgusunun bittiğini, gecekondu sorununun devam ettiğini	Mahalleye yer verilmiştir. (Gecekondu Mahalleleri)
	Sencer AYATA	Kent çevrelerinin varoşlaşması, Gecekondu ve yaygın suç arasında bağlantı kurmakta.	Mahalleye yer verilmiştir. (varoş mahalleleri)
	Sema ERDER	Enformel ilişki ağları, kentsel gerilime neden olmakta Kentteki toplumsal çeşitlenme, “kentlilik-köylülük” ekseninden uzaklaşmakta	Mahalleye yer verilmiştir. (yerel politika aracı olarak mahalle)

Tablo 2: (Devamı)

Kent Sosyoloji Çalışmaları	Sosyolog	Konuya Yaklaşım	Mahallenin Yeri
Yoksulluk	Oğuz Işık-Melih PINARCIOĞLU	Devletin küçülmesiyle kent yoksulunun yeniden tanımlanması,	Mahalleye yer verilmiştir. (Yoksul mahalleleri)
	Neşe ÖZGEN	Küreselleşmeyle birlikte düşük nitelikli işgücünün kentlere akışı	Mahalleye yer verilmiştir. (Yoksul mahalleleri)
	Tahire ERMAN	Kent yoksulu ve şiddet arasında ilişki kurmakta,	Mahalleye yer verilmiştir. (Gecekondu mahalleleri)
Küresel Kent ve İstanbul, İstanbulluluk	Ayşe ÖNCÜ	Kentsel değişmeyi kültürel açıdan ele almakta	Mahalleye yer verilmiştir. (Getto mahalleleri)
	Hatice KURTULUŞ	İstanbul'un toplumsal mekânsal dönüşümünü tarihsel ve eleştirel bir perspektiften.....	Mahalleye yer verilmiştir (Getto mahalleleri)
	Çağlar KEYDER	Kentsel değişmeye iktisadi ve makro süreçlerden yaklaşmakta Ulusal kalkınmanın iflası Kentsel kalkınma	Mahalleye yer verilmiştir (Enformel ve üst sınıfa ait konut alanlarına sahip olan mahalleler)
	Ayfer BARTU	İstanbul'un dönüşen kentlerinde mahalle	Mahalleye yer verilmiştir. (İstanbul gecekondu mahalleleri)
Soylulaştırma	Besime ŞEN	Alan çalışmalarında soylulaştırmayla birlikte değişen mahallenin konut ve yaşam sorunlarını ortaya koymakta	Mahalleye yer verilmiştir. (Mahallenin sosyal yapısının çözülümü)
	Alev ERKİLET	Soylulaştırmanın hedef bölgede var olan toplumsal yapıyı değiştirdiğine vurgu yapmakta	Mahalleye yer verilmiştir

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'deki kent sosyolojisi çalışmalarında mahallenin hangi kategorilerle tanımlanacağını çerçevesi Tablo 2'de çizilmiştir. Bilinen şekliyle Türk kentinin en önemli ögesi olarak değerlendirilen mahalle, kent sosyologlarının çalışmalarından edinilen bilgilere göre çeşitli süreçlerle ilişki kurularak değerlendirilmiştir. Yukarıda tarif edilen kent sosyolojisine konu olan dinamikler içerisinde mahallenin yerinin sorgulanması, tez çalışmamıza özgünlük kazandırmıştır. Nitekim tez çalışmamıza konu olan Çukurçayır Mahallesi'nin, Trabzon iline ait olması, Türkiye'de

kent sosyolojisi çalışmalarında az yer verilen Anadolu şehirlerindeki mahallelerin sosyo-kültürel dönüşümünü tasnif etmek adına literatüre katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, kent sosyolojisi perspektifinden mahalle olgusunu açıklamak için Batı’da ve Türkiye’de meydana gelen yapısal değişimleri ve mekânsal örgütlenmeleri göz önünde tutmakta yarar vardır. Her şeyden önce, sömürge toplumların kentlerinde ikili mekân örgütlenmesi yaygın olmuştur. Sömürgeleşmiş toplumların kentlerinde var olan Batılıların imar ettikleri mahalleler ve yerli halkın yaşadığı semtler ekolojik bölünmeye yol açmıştır. “Geleneksel kentlilerin” yaşadıkları semtlerin yanında Batılılaşmış modern kentlilerin yer aldıkları mahalleler, ekolojik bölünmeye ek olarak ekonomik farklılık ve statü bakımından kentin sosyolojik bölünmesini de yansıtmıştır (Vergin, 1986:29). Mahallenin temel özelliklerini, kentin veya şehrin ekonomik üretim-tüketim süreçleri ve yapısal nitelikleriyle ilişkilendirebilmek gereklidir. Mahalle modelinin kent ve şehir için farklılıklar göstermesi, mahallenin kente mi yoksa şehre mi ait olduğu sorusunu gündeme getirmiştir.

1.2. Şehir ve Kent Ekseninde Mahalle

Mahallenin sosyolojik boyutunu çözümlenebilmek için “şehir” ve “kent” sözcüklerinin anlamlarından hareket etmek konunun anlaşılabilirliğini daha da kolaylaştıracağı için bu kavramlar ele alınarak tümevarımcı bir metotla izah edilmeye çalışılacaktır. TDK’ya göre; kent, Farsça şehir sözcüğünün Türkçedeki karşılığıdır.

Kent ile şehir birbirinin yerine kullanılan iki kelime olsa da, anlam ve içerik olarak değerlendirildiğinde aralarında derin bir farklılık vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “şehir inşa eder, kent ise imha eder” saptaması, kent ile şehir arasındaki ayrımı açık bir şekilde ifade etmektedir. Beş şehir eserinde, şehri medeniyet algısı içerisinde değerlendiren Tanpınar, şehri toplumsal hafıza mekânları olarak kurgulamıştır. Ona göre, tarihsel dokunun hissedildiği mekânlar şehir olarak kabul edilmektedir (Tanpınar, 1969). Nitekim, şehirlerin ruhu bu tarihsel dokuyla beslenmektedir. Anadolu’nun bizanstan kalma şehirlerine bakıldığında (Ankara, Trabzon ve Amasya gibi), kale içinde sınırlandırılmış oldukları ve dolayısıyla yerleşim alanları ile üretim faaliyetlerinin daha derli toplu olduğu düşünülmektedir (Tanyeli, 1987: 28). Gülzar Haydar’a göre “şehir; kurumları, yapısı ve mimarisiyle mimarlarının ve yaşayan halkının değer yargılarını yansıtır” (Haydar, 1991:21). Yani ona göre, toplumsal doku geçmişten günümüze şehrin silüetini diri tutmaktadır.

Şehir kavramı, tarihî bir derinlik içinde ele alınırken, öte yandan artı ürün toplum yapısında/örgütlenmesinde önemli bir kriter olarak tezahür etmiştir. Şehirlerin farklı coğrafyalarda farklı kriterlerle yayılması süreklilik göstermiş ve şehirler gelişmeye devam etmiştir. İlk şehirlerin ortaya çıktığı Mezopotamya, Nil ve sonraları İndus’ da ortak olarak görülen noktalar toplumsal ilişkilerin taşıyıcısı bir ürün, zenginlik birikimi ve örgütlenme olmuştur (Tuna, 2011:224). Şehirlerin

tarihi, toplumsal sorunlar ve açmazlar karşısında getirilen iktisadi-siyasi çözümlerin tarihi ile başlamıştır. Tarımda ortaya çıkan artı-ürün, şehirlerde ortaya çıkan tarım dışı üretim, şehir-kır ilişkisini örgütlemiştir. Toplumsal bir ürün olarak ortaya çıkan şehirlerde, üretim ve yönetim temelinde gerçekleşen bu örgütlenmede toplumsal ilişkiler önem arz etmektedir (Tuna, 2011:212). Buna ek olarak, şehirlerin büyümesinde önemli bir etken olan hammadde ihtiyacı da toplumsal ilişkilerle çözülmüştür.

Sosyal düşünce olarak İslam'ın yerleşik şehir hayatını savunması, gündelik hayattaki toplumsal ilişkilere de yansımıştır (Alada, 2008:44). Turgut Cansever (2013:103) toplumsal hayatta önemli bir fonksiyonu olan dinin şehirdeki yerini şöyle belirtir:

“Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürün ve insan hayatını yönelten, çerçeveleyen yapıdır. Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insan ve toplumlar, inançlarından, dinlerinden hareket ederek belirlerler. Şehir, toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir”

Cansever'in yukarıda ifade ettiği gibi, şehirde sosyal mesafenin en aza inmesi mahalle düzeyinde gerçekleşmektedir. Osmanlı şehirlerinin çekirdeği olan mahalleler, Doğu toplumlarında islam kültürü ile özdeşleştirilirken, Batı'da kent içerisinde değerlendirilmiştir. Kent ise, sanayileşme ile ortaya çıkan yeni yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. Wirth (2002:101), kenti hayat tarzı olarak şu şekilde ifade eder:

“kentsel yaşam biçiminin belirgin nitelikleri olarak çoğunlukla toplumbilimsel olarak birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilerin alması, akrabalık bağlarının zayıflaması, ailenin toplumsal açıdan önemini zayıflaması, komşuluğun kaybolmaya başlaması ve toplumsal dayanışmanın geleneksel temelini zayıflaması gösterilmektedir”

Wirth, kentsel yaşamın yabancılaşma ve yalnızlık ekseninde yer aldığı görüşündedir. Cansever'in şehir tanımlamasında yaptığı dayanışma vurgusu, Wirth'in yaptığı kentsel yaşam tanımında bireysellik olarak görülmüştür.

İslam kaynaklarında, şehir ile medeniyet arasında dolaysız ve doğal bir ilişki vardır. Şehir dini olan İslam, şehirdeki günlük hayatta ve kişiler arası ilişkiler kurulmasında, şehre özgü bir sosyal sistemi eksen kılmaktadır. Bununla beraber 'medine' yani şehir, islam filozoflarınca medeniyetin bulunduğu yer olarak nitelendirilmiştir. Nitekim İbni Haldun tek medenî hayatın şehir hayatı olduğunu belirtmiştir (Kuban,1968: 54). İslam filozofları, şehri açıklarken “mesken” niteliği ve sayısal niceliğinden ziyade, ahkâmın tatbik edilmesi kriterini kullanmıştır: “Farabi için “mesken” nasıl olursa olsun, neden yapılırsa yapılsın ve nerede olursa olsun, önemi yoktur. Mesela; yerin altında ya da üstünde, ahşaptan, yünden, çamurdan, kıldan ve diğer maddelerden yapılmış olabilir. Mühim olan meskenin yapıldığı maddenin cinsi değil, onun içindeki insandır” (Bayraklı, 1983: 69). Fusul' ul Meden Teorisinde Farabi, şehri modern toplumun edilgen ürünü olarak ele almaz. Ona

göre, modernite dünyada homojen bir kent kültürü oluşturmaktadır. İslam şehirleri ise, farklı kültür ve kimliklikleri bünyesinde barındırdığı için, kentten ayrılmaktadır.

Farabi'nin şehir teorisinde, kenti modernite çerçevesinde değerlendirdiği ve mahalleyi şehir ekseninde ele aldığı görülmektedir. Bu tez çalışması için, Farabi'nin mahallenin sosyal bir olgu olarak kentlerde açıklanmaz oluşuna, mahallenin doğal olarak şehirde üretilmesine yaptığı vurgu önemlidir. Farklı kimlikli şehirler ve mahalleler, İslam şehirlerinin en temel özelliğini oluşturmaktadır. Bu nedenle tez çalışmasının, mahallenin sosyolojik boyutu ile analiz edilmesi yönündeki çabasına Farabi'nin, "mahalle'nin şehrin cüzü" olması açılımı yol gösterici olmuştur. Bu tez için apartmanlaşmayla birlikte mahallenin sosyo-kültürel açıdan dönüşen yapısı, kent ekseninde ele alınacaktır.

1.2.1.Ontolojik Yaklaşımda Mahalle Olgusu

Sosyal bilimlerde bilgi, "toplumsal gerçeklik" in yorumlanmasıyla üretilmektedir. Toplumsal gerçekliği anlamlandırma sürecinde ise, pratik, eylem ve olgu biçimlerinden yararlanılmaktadır. İnsanın ontolojik ihtiyaçlarından biri, toplum içinde yaşamaya mecbur olması ve hemcinslerine mutlak anlamda gereksinim duymasıdır. Ontolojik yaklaşımın temel tezi olan toplumsal gerçekliği anlamlandırma savı, soyut olanın somut karşılığının gözlemlenebilir olmasından geçmektedir. Bu çalışmada, "modernite" ve "toplumsal ilişkiler" ekseninde mahallenin sosyo-kültürel dönüşümü ele alınırken; kavram ve olgu arasındaki inşaada ontolojik yaklaşım perspektifinden Behar, Alada, Mardin ve Alver'in görüşlerinden yararlanılmıştır.

Geçmişten bugüne, mahalle şehrin temel birimi olarak görülmüştür. "Mahalle" kavramının, şehir terminolojisinin bir parçası olmasında Cem Behar, önemli bir paya sahiptir. 2003 yılında yayınladığı "Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008)" kitabında, Osmanlı İstanbul'unda yer alan Kasap İlyas Mahallesinin dönüşümünü ele almıştır. Behar, "sosyal ve ekonomik bir varlık olarak mahallenin günlük yaşam içinde, aile yaşamı ve mensup olunan dinsel cemaatle birlikte mahalle sakinlerinin en yakın kültürel ortam" olduğunu vurgulamaktadır. Yazar, mahalleyi her zaman hem şehrin en küçük yönetim birimi hem de sosyal ve kültürel bir varlık olarak nitelendirmektedir (Behar, 2015:32).

Behar'a göre, Osmanlı İstanbul'unun mahallelerindeki yerleşim kalıpları, etnik ve dinsel kimlikler üzerine kuruluydu. Sosyo-ekonomik düzeye göre mahalle yerleşmeleri ikincil konumdaydı. Behar'ın ondokuzuncu yüzyıl öncesinde betimlemeye çalıştığı Kasap İlyas mahallesi, mahalle sakinlerinin yatay hareketlilik ve değişim içerisinde olduğu, hareketliliğin yerel düzeyde gerçekleştiği, sınırlarının hiçbir zaman belirgin olmadığı mahalledir. Nitekim bu durum, şehir tarihçileri tarafından "İslami Şehir Paradigması" ölçeğinde ele alınan, kapitalizm öncesi mahallelerin

durağan olduğu fikrini, Behar Kasap İlyas Mahallesinin yaşadığı dönüşüm çerçevesinde çürütmüştür. Suriçi İstanbul'un Osmanlı mahallelerinin farklı şekillerde geliştiğini vurgulayan Behar'a göre, batılı anlamda beledi kurumların olmayışı kamusal alana yönelik ortak bir yerel kültürün gelişmesini engellemiştir (Behar, 2015:32).

Çarşıları, camileri ve özel konut alanları ile mekânsal boyutunun çok ötesinde mahalle sakinleri arasında etkileşimin ön planda olduğu mahalleler, âdeta birer soyut sosyal dayanışma birimi hüviyetindedirler. Behar'ın (2015:12) şu ifadeleri, mahallenin ontolojik özelliğini yansıtmaları bakımından dikkate değerdir:

“Mahalle kabaca üç beş tane dükkânı içine alan belli bir çevreye, muhite verdiğimiz ad. Ama aslında mahalle onun içinde yaşayan insanların tanımladığı bir coğrafya, idari olarak tanımlanmış sınırları ve bir muhtarı olan bir coğrafya değil. Her zaman bir cami ya da bir ibadethane etrafında oluşmuş, birkaç dükkân, bir hamam ve mutlaka çeşme etrafında gelişen fakat sınırları mahallelinin zihninde olan bir birimdir.”

Alada, 2008 yılında yayınladığı “Osmanlı şehrinde mahalle” kitabında, ele aldığı mahalle olgusu temelinde Behar'ın söylemleriyle benzerlik taşısa da, aslında her ikisinin de odaklandığı noktalar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Alada'nın analizlerine temel teşkil eden, ontolojik yaklaşımda mahallenin iktisadi, yönetsel, toplumsal boyutları kapsamında Osmanlı toplumsal kuruluşunu yansıtan bir olgu olduğunun gereğine işaret eder (Alada, 2008: 123). Alada, Behar'ın aksine Osmanlı mahallelerinin İslami şehirlerin etkisinde kalarak geliştiğini söylemektedir. İslami şehirler gibi, Osmanlı şehirlerinde de batılı anlamda özerk beledi kurumların tanımlanmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, Vakıf, Lonca ve Mahalle düzeyinde kendi şehri kurumlarını oluşturmuştur (Alada, 2008: 73). Osmanlı şehirlerinin imarı ve geliştirilmesinde vakıflar aracılığıyla önemli bir rol üstlenen imaretler, benzer bir toplum yapısında örgütlenerek kurumsallaşmıştır (Alada, 2008: 78). Dolayısıyla, Alada mahalleyi bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmekte, Osmanlı mahallelerinde kapalı bir toplum yapısı olduğunu öngörmektedir.

Mahallenin birden fazla sembolü çağrıştırdığını ifade eden Şerif Mardin ise, mahalleyi ontolojik olarak mahalle baskısı teziyle açıklamaya çalışır. Mardin, mahalle baskısı varsayımı üzerinden mahalleyi açıklarken, Redfield'in gelenek hakkındaki görüşlerinden yararlanmaktadır. Bu gelenekteki görüşe göre “mahalle baskısı”, kültürün iki ana gövdesi “küçük gelenek” ve “büyük gelenekte”ki anlayış arasındaki farktan kaynaklanır. Mardin'e göre küçük gelenek, kırsal bir hayat yaşayan ve tarımla geçinen insanların kültüründen büyük gelenek ise başta yönetici sınıf olmak üzere şehirde yaşayan insanların kültüründen müteşekkildir (Mardin, 2008: 22).

Mahalle baskısının yukarıda ifade edilen anlamına ilaveten toplumsal denetimle nasıl ilişkilendirildiğini göstermede Mardin'in (1991: 72-73) mahalle tanımından alıntı yapmak yararlı olacaktır:

“Çoğu zaman bir dereceye kadar keyfi olarak çizilen sınırlarıyla birlikte, mahalle, idari bir birimden fazla bir şeydir; o, külhanbeylerinin ve sadık köpeklerinin koruduğu sınırlarıyla kesif bir gemeinschaft'tır ve sıradan bir Osmanlı vatandaşının normal ömrünün çoğunu içinde biçimlendirdiği bir çevredir. İlk eğitimin verildiği, doğumların kutlandığı, evliliklerin düzenlendiği, ölümler için cenaze merasimlerinin yapıldığı yer burasıdır. Burası camilerin istenilen şeyi duymaları için mahallenin bütün sakinlerini harekete geçiren bir kurum gibi işlediği bir mekândır. Ahlaki denetimin İslami Kurumu, içki alametleri ve loş kumarhane odalarına sinsice ilerleyerek sokulurdu. Orada şaşkın aşıklara baskın vermek için bekçiler kol gezerdi; kahvehaneler-iletişim merkezi- işletilirdi; daha yüksek mercilere gidecek dilekçe üzerine ilk mühür, imam tarafından vurulurdu

Görüldüğü gibi Mardin ‘büyük gelenek’ ve ‘küçük gelenek’ dışında bir de ‘toplumsal denetim’den bahsetmektedir. Mardin, büyük gelenek ve küçük geleneğin var oluşunu iki bağımsız düzeyde görmekten ziyade, birbirleriyle ilişki içerisinde bulunan insanlar tarafından üretilen iki inşa biçiminin toplumsal denetim mekanizmasıyla şekillendiğini ifade etmektedir. Mardin toplumsal denetimi olumsuzlayarak öne çıkarmaktadır. Toplumsal denetimi olumsuzlamasının nedeni, Türk küçük geleneğinde hoşgörü göstergelerinin az olmasıdır. Toplumsal alanın modern dönemde daha iyi anlaşıldığına ve toplumsal denetimin mahallede konumlandığına dikkat çekmektedir.

Mahalleyi kent sosyolojisi perspektifinden sistematize ederek, kavramın sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlayan Alver, kent tanımında esaslı bir öge olan mahalleyi, şehrin özü ve çekirdeği olarak tanımlamaktadır (Alver, 2017: 213). Alver mahalleyi “şehrin özü” olarak betimlerken; mahalle ile şehrin arasındaki ilişkinin açıklanması gereğine işaret etmektedir. Mahalle, kasaba ve köy gibi diğer yerleşim birimlerinde de şüphesiz yapısal bir öge olarak kurgulanmıştır. Fakat, mahallenin sahip olduğu mekânsal açılımlara ve hayata biçim verme yönüyle kendini gerçekleştireceği özgünlüklere şehir ortamında ulaşabileceği bilinmektedir. Alver, kendini şehre kapatan mahallelerin kısa zaman içinde başkalaştığını ve şehir ikliminden uzaklaştığını vurgulamaktadır (Alver, 2010: 118-119). Böylece, yapılan analizle, mahalle ile şehir arasındaki ontolojik zorunluluk daha iyi anlaşılmaktadır.

Dolayısı ile fiziki ve sosyal bir metafor olan mahalle hayatında neler olup bittiği, kimlerin yaşadığı ve karşılaştığı, nasıl dönüştüğü veya dönüştürüldüğü gibi sorulara yanıt aramak; mahalleyi ontolojik olarak anlamlandırmanın ötesinde, mahallenin sosyo-kültürel seyrini analiz etme yollarından birini sunmaktadır.

1.2.2. Kentlilik Bilincinin İlk Oluşum Şekli “Mahalleli”

Mahalle, kentlilik bilincini ve kent kimliğini geliştiren, kentteki bireyler arasında ortak yaşam kültürünü ve karşılıklı aidiyeti güçlendiren sosyal ve kültürel bir varlıktır. Mahalle havasının esaslı bir niteliği olan yardımlaşma ve dayanışma ise, mahallenin doğal ve yalın bir eylemidir (Alver, 2013:158). Bu eylemin sorumlusu ise, bütün mahalleyi soyut kimlik ve organik yapıda bir araya getiren mahallelidir. Kısmen bir birliği çağrıştıran mahalleli, bir aidiyeti, yeri-yurdu, zemini ve

konumu olan demektir. Cansever (2013:121), mahallelinin, mahalle yönetiminden, emniyetinden, sokakların bakımından, temizliğinden, çöpün toplanmasından ve kaldırılmasından sorumlu olduğunu belirtmektedir.

Bu anlamda Relph, mekân ve insan arasındaki ilişkinin temelinde aidiyet ve mekân kimliği olduğunu vurgulamaktadır. Kimliği aidiyet ekseninde üç unsurla açıklamaktadır: “fiziki yapı, fiziksel yapının içinde barındırdığı faaliyetler ve olaylar, bireylerin zamanla mekâna yüklediği anlamlar.” (Seamon ve Sowers, 2008:45). Buradan hareketle, mahalleli olmak kolektif bir kimlik çatısı altında toplanan heterojen insan topluluğunu işaret etmektedir. Şemsiye bir kavram olarak mahalleli, mahallede ikamet eden tüm kesimi içine almaktadır. Memleket, statü, cinsiyet, etnik köken, maddi ve sosyal sermaye gibi belirleyiciler mahallenin paydaşlarını ayrıma tabi tutmaz (Alver, 2017: 218). İnsan birlikteliğinin esaslı yönlerini vurgulayan mahalle, böylece katı bir sınıflaşmaya, ayrışmaya ve kampaşmaya izin vermemektedir.

Mahallelinin asgari düzeyde bile olsa, birbiriyle ilgili ve irtibatlı olmasını mekân birliği zorunlu kılmaktadır. Mahalle, mahalleliyi kendi mekânının ana gövdesi olarak hazır bulmaktadır (Alver, 2017: 218). Geleneksel mahallelerden günümüze, kent mekânının ana gövdesinde yer alan insan profilleri, zamanla değişime uğrasa da toplumsal bellekte mahallenin kurucu unsurları olarak yer almıştır. Muhtar, imam, esnaf, bakkal, eşraf, bekçi, kabadayı gibi aktörler, mahallenin zengin insan profilinde öne çıkmışlardır (Alver, 2017: 219). Mahallenin göstergesi sayılan bu aktörlerin mahallede yaşanan modernleşmeyle birlikte, dönüşüme uğradığı görülmüştür. Mahalle olgusunun dönüşmesi, “mahalleli nedir” sorusuna dair sorgulamayı derinleştirmekte ve paradigmaya yeni değerler dâhil etmektedir. Bu noktada mahallenin temsil unsurları karşımıza çıkmaktadır.

1.3. Mahallenin Temsil Unsurları

Mahalleyi temsil eden kodlar, her ne kadar modern paradigmada değişikliğe uğrasa da geleneksel mahalleden modern mahalleye uzanan tarihsel serüvende, iki unsurun değişmediği olasıdır. Bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, bunlardan birinin komşuluk diğerinin mekân olduğu görülmektedir. Aşağıdaki alt başlıklarda inceleneceği üzere, komşuluk ilişkileri ve mekân mahalle sosyolojisini anlamamız adına bir gerekliliktir. Komşuluk ilişkilerini ve mekânı teorik bir temelde ele almak ve mahallenin mekânsal kodlarına yer vermek, komşuluk ve mekânın gerekliliği, zorunluluğu ve sınırları hususunda genel bir çerçeve çizmemezi sağlayacaktır.

1.3.1. Komşuluk İlişkileri

İnsan sosyal bir varlık olduğu için tek başına yaşaması mümkün değildir. Toplumsal gruplar ve kültürel yapı, insanların birbirleriyle iletişim içerisinde olduğu zorunlu birliktelik kurumları

olarak, toplum yapısının vazgeçilmezleridir. Mahalle, dayanışma, komşuluk ve ortak çözümler bulma gibi eylemler etrafında inşa edilen toplumsal bir ortamdır. Mahalleyle paralel şekilde gelişen vakıf müessesesi, bu temel öncüllerin gerçekleştirildiği kurumlar olarak var olmuştur. Vakıf ruhuyla ortaya çıkmış komşuluk ilişkileri, bir başkasıyla ilgili olma bilinci mahalle olgusunu canlı tutmaktadır. Bu anlamda komşuluk ruhu, mahalle ile süregelmektedir (Alver, 2017: 226). Komşuluk dünya üzerindeki bütün insan topluluklarında bir şekilde işleyen, görev ve sorumlulukları değişiklik gösteren bir toplumsal kurumdur (Gündüz ve Yıldız, 2008:123).

Tarihsel süreç içerisinde mahalle ile toplumun geçişliliği esastır. Toplumsal yapıyı oluşturan “ortak değerler” ve “karşılıklı etkileşim”, mahallenin etik çerçevesini çizmektedir (Eren, 2017:36). Komşuluk ilişkileri, bu etik çerçevenin sınırlarını belirleyen sosyal bağdır. Mahalle, konut yaşam çevresinde yer alan komşuluk ilişkilerini kapsamı açısından önem taşımaktadır. Temelde aynı konut çevresini paylaşmanın getirdiği mekânsal yakınlığa dayanmakla birlikte; Ayata’ya (1996: 79) göre, “komşuluk bir fiziki yakınlık kadar, bu fiziki yakınlıktan kaynaklanan ve yakın oturulmasa bile sürebilen bir sosyal ilişki türü, oldukça köklü ve sürekli bir sosyal olguyu ifade etmektedir.” Gans’ın (1982:275) insanların birbirini ziyaret etme alışkanlıklarını araştırdığı çalışmasında, uzamsal olarak her evin kendi komşuluk kümesinin merkezinde yer aldığını; en güçlü ilişkilerin sokağın karşısındaki ve yandaki evlerle kurulduğunu tesbit etmiştir. Az katlı konut yerleşimlerindeki mekânsal kümelenmenin ve sosyal yapının homojenliğinin etkisiyle komşuluk ilişkilerinin güçlendiğini ortaya koymaktadır.

Nirun çalışmasını (1991:180), “sosyal dinamik bünye içinde yer alışı ve belirli zamanlarda birkaç faktör ile psikolojik ve sosyolojik tamlaşma gösteren bir sosyal birim halinde psikolojik atmosferi içinde üyelerini büyük varlıklarıyla kavrayıp, diğer topluluklardan o an için tamamen tecrit edebilme yeteneğine sahip oluşu, şahsiyeti, kanaati, kalıplaması, sosyal mekânı içinde bir sosyal sistem olarak gayeye yöneltmesi ve fonksiyonel strüktürel mahiyet kazanmış olmasıdır” şeklinde komşuluğu ifade eden gözlemi ile başlatırken bu formülasyonla komşuluğun kavranabilen kısmının sınırlılığını gözardı etmemiştir.

Delaney (2001:223) komşuluğu şöyle tanımlar, “Aileden sonra en samimi toplumsal ilişki komşularla girilen ilişkidir. Gündelik iletişim komşulukla kurulur. Gündelik yaşamın bütün ufak tefek konularında yardım ve dayanışma için komşulara başvurulur. Sokak erkeklerin meşru mekânlarıysa, evler kadınlarıdır. Kadın komşular birbirlerinin evlerine rahatça girip çıkarlar, oysa erkek ziyaretçi geldiğini haber verir, sormadan içeri giremez. Komşuluk kadınlar arasındaki karşılıklı ilişkiler sayesinde oluşturulup sürdürülür”. Delaney komşuluk analizlerine temel teşkil eden cinsiyetçi kültür yaklaşımında; salt komşuluğun sınırlı birkaç alanının dışında, kadın kültürünün yer aldığını vurgular. Buna ilaveten, gündelik yaşamın seyri içindeki mahallenin iletişim alanında, komşuluk ilişkilerinin gereğine işaret eder.

Komşuluğa ilişkin olarak gerçekleştirilen bu anlambilimsel-yaklaşım çabası içinde Suttles'ın "Aşinalık Grubu" teorisine yer vermek gerekli görülmektedir. "Aşinalık grubu" aynı mahallede ikamet etme ve aynı çıkarları paylaşma temelinde oluşur. Bilindiği gibi yeni kent morfolojisinde toplumsal ilişkiler değişmektedir. Buradan hareketle yeni kent morfolojisinin komşuluk analizinde aynı mahallede hatta aynı sokakta geliştirilen ilişkilerin temelini açıklamada "aşinalık" parametresinden yararlanılmaktadır. "Aşinalık" biçimini esas alan kuram, korunmuş komşuluk çevrelerini esas alan ve sınırlı sorumluluk cemaatlerini esas alan olarak ayrılmaktadır (Suttles, 1974:71).

Korunmuş komşuluk çevrelerinin geçmişe dayalı bir kimliği ve ortak bir kültürü vardır. Bu çevreler duygusal bağlılıklar üzerine kurulduğu gibi, mekânlarıyla ilgili ortak menfaatlerini savunur ve bununla dışı karşı bir kimlik geliştirirler. Sınırlı sorumluluk çevreleri de aşinalık grubu temeli oluşturur. Komşuların gerek birbirine gerekse mahallesine karşı kendine has, sınırlı ve istemli ilişkileri söz konusudur. Yollar, paylaşılan servisler, okulların durumu birlikteliğin temelini oluşturur (Suttles,1974:71). Aynı mekânsal diyalektikte yer alan mahalle sakinlerinin kentsel aidiyetinin doğal sonucu olarak ortaya çıkan aşinalık, mahallelinin mekânla kendilerini tanımlamaları ve toplumda ait oldukları mahalleleriyle birlikte anılmalarını da beraberinde getirmiştir.

Böylece, günümüz mahallelerinin komşuluğunu doğru okuyabilmek için, komşuluğun değişen yapısını modernite açısından ele almak gereklidir. Kapitalist ekonomik sistemin bireyselleşmeyi körüklediği savı, modernitenin geniş aileleri erozyona uğrattığı çözümlenmelerle içeriklendirilmiştir. Büyük şehirlerde tek kişilik evlerin sayıca artması ve ailelerin çekirdek ailelere dönüşümüyle, geleneksel hayatın önemli bir ritüeli olan komşuluğun azaldığı görülmüştür. Modern hayatın tüketim toplumunu bireylere dayatması ve tek kişilik yaşamları meşru hale getirmesiyle, karşılıklı zaman ayırmaya, paylaşmaya dayanan komşuluk ilişkileri zayıflamıştır. Mahalle ortamında, farklı şekilde yer alan evler komşuluk ilişkilerini ve örüntülerini değiştirmiştir. Mekânsal yerleşim biçiminin yatay ve dikey düzlemlerde yer alan evlerden oluşmasıyla, komşuluk ilişkilerinin de farklılaşması söz konusu olmuştur. Yatay düzlemde yer alan evlerde komşuluk ilişkileri daha canlıken, dikey düzlemde yer alan çok katlı evlerden oluşan mahallelerde komşuluk ilişkileri zayıflamıştır (Koyuncu, 2013:38).

1.3.2. Mahallenin Varoluş Zemini: Mekân

Kentleri canlı tutan en önemli gösterge, mekândır. Mekânın kentlerde edilgen bir role sahip olması, toplumsal pratiklerin ve etkileşimin hissedildiği yer olan mahalleler üzerinden okunması ihtiyacını doğurmuştur. Harvey'e göre mekânı ve toplumu doğru çözümleyebilmek için, günlük yaşamsal pratik ile mekânsal biçim arasında bağlantı kurmak gerekli görülmektedir. "İlişkisel mekân" terimini kullanan Harvey, terimde mekânı salt maddeden bağımsız mutlak bir kavram olarak

görmek yerine, varlıklar arasında bağlantı kurarak açıklamaktadır (Harvey, 2006:18). Ev, sokak ve insan mahalleyi oluşturan nesnelere olarak ortaya çıkmaktadır. Mahallenin fiziksel realitesiyle kişiyi içine çeken, duygusal anlamları çoğaltan, her türlü idrak deneyimine açık, deneyimi zenginleştiren bu nesnelere, mahallenin mekânsal kodları olarak ön plana çıkmaktadır (Kara, 2013 :13).

Mekânın mahallenin varoluş zemini olarak değerlendirilmesi ve kabulünden sonra, mahallede mekân ve toplumun ilişki içerisinde nasıl üretildiği sorusuna yanıt aramak için, Bourdieu'nun habitusuna başvurmak gerekli görülmektedir. Toplumdaki tahakküm ilişkisini sosyolojik bakış açısıyla ele alan Fransız sosyolog Pierre Bourdieu toplumsal dünyayı, toplumsal temsiller ve pratikler üzerinden değerlendirmektedir. “Ampirik araştırmadan yoksun teorinin boş, teoriden yoksun ampirik çalışmanın kör” olduğunu söyleyen Bourdieu'nun özgünlüğü, sosyoloji çalışmalarında saha çalışmalarına ağırlık vermesinden kaynaklanmaktadır (Bourdieu, 1988: 774-775). Çalışmalarını genelde, “Habitus”, “Alan” ve “Sermaye” gibi birbirleriyle ilişkili olan kavram örüntüleriyle temellendirmektedir. Marx'ın aksine sermaye kavramını salt ideolojik ve ekonomik temelli olarak ele almayan Bourdieu, sermaye kavramını geniş bir yelpazede farklı türde ele almıştır. Nitekim eşitsizlikleri güçlendirici bir olgu olarak ortaya çıkan toplumsal sermaye, bireyin yaşam tarzı üzerinde etkili olmuştur. Toplumsal eylemlerin üretim mekanizmasını açıklamakta kullanılan habitus, tez çalışmamızın anlaşılır kılınması amacıyla toplumsal sermaye ile ilişkilendirilecektir. Buna ek olarak, toplumsal eylemin kaynağı olarak habitus çalışmamızda alan kavramıyla açıklanacaktır.

Mahallenin sosyokültürel yapısı, sosyal ağların toplumda daima yenilendiği ve üretildiği gerçeğine dayanmaktadır. Habitus, bireyin algılama ve davranma tarzlarını üretmekte ve örgütlemektedir. Kendine ait bir habitusa sahip olan mahalle toplumsal sermaye ile şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal sermaye mahallenin habitusunda kendini gerçekleştirmektedir. Birey ya da grubun sürekli ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanımlamalara sahip olması veya aidiyete dayanan kaynakların toplamı, toplumsal sermayenin kapsamı içerisinde (Bourdieu ve Vacuant, 2003: 190-191).

Mahallede yeniden üretilen sosyo-kültürel süreçlerle değişime uğrayan habitus, mahallelinin karşılaştığı deneyimlerle sürekli gelişme gösteren yatkınlıklar bütünüdür. Alan ve Habitus sürekli etkileşim halindedir. Mahalleliyi, Bourdieu sosyolojisinde eyleyici kabul edersek, alanın üretilmesinde etkin bir aktör olduğunu görürüz. Alan ise, çalışmamızda mahalle olgusuna karşılık gelmektedir. Mahallenin dönüşüm sürecinde, apartmanlaşma ile birlikte edindikleri toplumsal sermaye ile konumları değişen eyleyenlerin, bu değişimin getirdiği yeni ilişkileri nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimi nasıl anlamlandırdıkları Çukurçayır Mahallesi'nde yapılan saha araştırmasıyla ortaya çıkarılacaktır.

1.3.2.1. Mahallenin Mekânsal Kodları

Mahallenin tarihsel ve biçimsel sürekliliğinin sağlanması, kültürel ve toplumsal değerlere dayanmaktadır. Varoluşun ve eylemin hammaddesi olan mekân, mahalleyi “yapı” ve “yaşantı” dinamikleriyle bu değerlere göre şekillendirmektedir (Bilgin, 1990:64). Özne-nesne ilişkisinde mahallenin kendini kurması ise, birtakım mekânsal kodlar sayesinde gerçekleşmektedir. Bu kısımda, mahallenin mekânsal kodlarından ayrı düşünülmemeyeceği görüşünden yola çıkarak, mahalle dokusunun sürekliliğini sağlayan ve mahalle morfolojisini biçimlendiren aktörlere yer verilecektir. Bu çerçevede aşağıda “Ev/Konut”, “Sokak” ve “İnsan” başlığı altında sunulmaktadır.

1.3.2.1.1. Ev / Konut

Kavramlar, özden biçime biçimden öze ulaşımın kavşak noktalarıdır. Bu bağlamda kavramların içinin neyle doldurulduğu ve hangi amaçla kullanıldığı tarihsel bağlamda çeşitli evrelere göre değişmektedir. Mahallenin oluşumunda etkili bir bileşen olan “ev” ya da “konut” kavramlarına açıklık getirmek, konumuzun anlaşılabilirliği itibarıyla yararlı olacaktır.

Yerleşik hayat, insanın var olma pratiğinin asli niteliğidir. Toplum ve çevre arasındaki etkileşimi ise, insanın kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Yerleşim birimi olarak kabul edilen konut ile kimliğin birleşmesi ev olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle Jin’in ev terimini kimlikle özdeşleştirdiği şu açıklamalarda evin özgün bir kişisel oluşumu yansıttığı saptanabilmektedir (Jin, 1993:55):

- Ev ortamı, kimliğin sembolü olarak kullanılmaktadır.
- Farklı kültürel gruplar, mekânı farklı kullanmakta ve farklı algılamaktadır.
- Ev ortamı kişisel özellikler kadar, kültürel değerlerin bir sonucu olarak da ortaya çıkar.
- Ev ortamı, bireysel ve aile kimliklerine ilişkin kültürel değerleri yansıtır.

Turgut Cansever’in (1996:125), “Şehrin ilk yapı taşı olan ev, insanın barınma zaruretinin bir ürünü, aynı zamanda ailenin yaşam çevresi ve insandan insana ilişkilerin ve aileler arasındaki ilişkilerin oluşması yolundaki gelişmenin de ilk aşamasıdır”, şeklindeki ifadesi de Jin’in görüşlerine benzer mahiyettedir. Heidegger’in insanın ev inşa etme sürecini “var olma pratiği” ile ilişkilendirmesi, evin çevre ve insan etkileşimi sonucu ortaya çıktığını destekler niteliktedir.

20. yüzyılda endüstrileşme, hız kazanarak modernizasyon sürecini beraberinde getirmiştir. Sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlere göre biçimlenen ev metaforuna, zamanla kültürel bileşenlere göre değerler yüklenmiştir. Kültürel bileşen olarak moderniteyi yansıtan konut, barınak, inşa edilmiş bir bina olarak kentte konumlanmıştır. Böylece, geleneksel haliyle doğallıkla deneyimlenen ev

imgesi, bağlarından çözümlenip standart hale getirilmiştir. İnsanların sahip olduğu ev fikri, apartmanlaşmayla birlikte değişmeye başlamıştır (Ökten, 2017:91) .

Modern kentlerde ev imgesini temsil eden konut, tek düze ve homojen olarak ortaya çıkmış olup, yaşam biçimlerinin ve beğenilerinin değişmesi ile heterojen ve karmaşık hale gelmiştir. Kent mimarisi temel unsurlarının başında evler, evlerin belirli anlayış çerçevesinde yerleşmesi ise mahalleri meydana getirmiştir (Doğan, 2002: 4-5). Dökmen'in (2011:42) "Önce hane, sonra mahalle" cümlesi, evin çevreyle hatta mahalleye ilişkili olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Tez kapsamında, mahalleyi şehir ve kent ekseninde değerlendirirken konutların yapay çevre üretme özelliğinden dolayı kent ile yakın ilişki de bulunduğu, anlam birimi olan evlerin ise duysal ve sembolik değerler bakımından şehri yansıttıkları kabul edilmiştir. Burada "ev-şehir" ve "konut-kent" şeklinde yapılan ikili bağlantı, kimlik etkisinin moderniteyle beraber giderek etkisiz bir hale gelmesinden kaynaklanmaktadır.

1.3.2.1.2. Sokak

Tanpınar'a göre (1969) medeniyet, ruhların birlikteliğiyle kâinata aynı çerçeveden bakan insanların olabileceğini söyleyerek aslında şehirleşmenin yörüngesidir. Şehirlerin biçimi ise, tahakküm aracı olan planlama tarafından belirlenmektedir. Şehirlerin makro ölçekte temel ögesi olan sokak, mekânın biçimlenişinde önemli bir role sahiptir. Mahallelinin gündelik hayatının geçtiği mekânsal alanın önemli bir unsuru olan sokak, kent dokusunun bağlacıdır. Mahalleyi oluşturan binaları, evleri ve insanları birbirine sokak bağlamaktadır (Alver, 2013: 82). Günümüzde modernitenin etkisiyle birlikte, sokaklar birleştirici, bütünleştirici olmaktan çıkmış iki tarafta yaşayanları ayırıcı sadece ulaşım görevini üstlenen bir yapıya dönmüştür (Çevik, 1984:27). Mahalleler arası boşlukların neredeyse bitmesi, sokağın fonksiyonunu azaltmaktadır. İki mahalleyi birbirinden ayıran boşluklar, tarlalar, arsalardan ziyade ana yollar gibi işlek yerlerdir. Dolayısıyla yeni dönüşen yerlerde mahallelerin imara açılarak, etrafının yapılaşması söz konusu olmaktadır. Şehrin bütüncül formuna yansıyan kat ve yoğunluk artışı, "Bölge Kat Nizamı" kavramını gündeme getirmiştir. Bölge Kat Nizamı, bölgeler arasında ayırım yaratarak, cadde ve sokak üzerindeki yapılaşmanın "oluklaşması"na neden olmuştur. Oluklaşma, cadde ve sokakların arka alanlarından, mahallelerinden nitelik olarak ayrışmasını ve kopmasını giderek, özellikle arka alanı tarihi olan bölgelerde, cadde parsellerinin yenilenerek, arka alanın bakımsız ve terkedilmiş olmasını sağlamıştır (Cengizkan, 2006: 50).

Sokak sadece fiziki anlamda değil, sosyal ilişkilerin de somutlaşmış halidir. "Bir sokak ne kadar güzel olursa olsun varoluşunu yalnızca belirgin mimari niteliğiyle göstermez. Devinimsiz organizmanın bir ruh edinmesi için sürekli gelip geçenlere ve kat edilmeye gereksinimi vardır. Bundan dolayı, insanlığın yansıması olarak onunla bağıntısı olan sakinlerinin ve gelip geçenlerinin

şehre dair ortaklaşa tutumunu benimser” (Paquot, 2011: 27). Bireyler arasında doğrudan etkileşimin yerine getirildiği sokak, mekânın iletişimsel fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Walter Benjamin’e (2014:98) göre “bir mekânda yaşamak, orada izler bırakmak demektir”. Kentin sunduğu fiziksel ve sosyal yaşam alanları arasında yer alan sokak da toplumsal yaşamda temsil edilen gündelik hayata ve kentsel yaşama dair bırakılan izleri barındırmaktadır. Sokağın geçiş yeri, dolaşım, keşif ve iletişim yeri olması, sokağın aktif bir alan olmasına işaret etmektedir. Bu aktif özellik, sokağı modern hayatın mikrokozmosu yaparken aynı zamanda da “gizlenen şeyi karanlıktan sökülüp çıkarır ve kamusallaştırır” (Lefebvre, 2015:327).

Sokak çalışmalarına öncülük eden Jacobs, şehrin kurucu unsuru olarak sokağın insanla etkileşim içerisinde olması gerektiğini savunmaktadır. Söz konusu etkileşimde sokağı, kamusal alan olarak değerlendiren ve “sokakta gözler” gibi sosyolojik kavramları vurgulayan Jacobs, sokakla şehir arasında bağlantı kurmaktadır. “...bir şehri düşündüğünüzde aklınıza ne gelir? Sokakları. Bir şehrin sokakları ilginç görünüyorsa şehir ilginç görünüyordur, yavan görünüyorsa şehir de yavan görünür” (Jacobs, 2011: 49).

Aşağıda devam eden satırlarda Jacobs (2011:55), sokağın üç temel niteliğini belirtmektedir.

- Kamusal alan ile özel alan arasında kesin sınırlar bulunmalıdır,
- Sokağı izleyen gözler, sokağın doğal sahipleri diyebileceğimiz gözler olmalı,
- Kaldırımında her zaman birileri olmalı ve sokağa bakan etkin gözlerin sayısı arttırılmalıdır.

Yukarıda, Jacobs tarafından belirtilen sokağın üç temel özelliğinde, sokağın sosyal kontrol aracı olduğundan yola çıkarak, yabancıların veya orada ikamet edenler için asayişini sağlamada sokağın sakinlerinin önemli olduğunu görmekteyiz. Şimdi mahallenin mekânsal kodlarının diğer bileşeni olan, insanı inceleyelim.

1.3.2.2.3. İnsan

Şehirlerin inşa edilmesinde başrol oynayan “Medeniyet Tasavvuru”, tarih boyunca hüküm süren medeniyetlerin yaşam biçimi ve değerler sisteminin izdüşümüdür. İnsan davranışlarının bireysel ya da toplumsal arka planında yer alan medeniyet tasavvuru, şehrin üslubunu belirlemektedir (Ökten, 2017:12). Şehrin alt ögesi niteliğindeki mahalle ise, yaşama normunun değerler tarafından şekillendiği mekânsal tezahürdür. Zaman ve mekândan bağımsız olmayan insan, değerle ifade bulunmaktadır (Ökten, 2017: 192). Mekân kelime kökeni olarak, “kevn” yani “olmak” demektir. Var olmayı makro anlamda düşünür isek, insan için de ruhsal ve fiziksel boyutuyla bir var olma söz konusudur. Buradan hareketle, insanın kendisini mekân ile ifade etmeye çalıştığı, edinimlerinde ve düşündüklerinde mekânın etkisinin azımsanamayacak şekilde olduğu söylenebilir (Göka, 2001: 40).

Çevresini üreten, tüketen ve biriktiren insan, dinamik bir şekilde mahallesini de biçimlendirmektedir. Sezai Karakoç'a (1980: 95) göre, “[h]er şehrin bir ruhu vardır. Ve bunu, en çok, dış yapılar, sokaklar ve parklardan çok, ‘insan’ oluşturmaktadır.” Ona göre, şehir sisteminin yapısal unsurları olan biçim ve öz, şehir kendisini biçimlendiren insanı dönüştürmektedir. İnsanla şehir arasındaki duygusal bağı kuran ruh, dönüşüme karşı çıkarak şehrin gelenekselliğini korumaktadır.

İnsanın sosyalleşmede dış dünya ile temas kurduğu ilk alan mahalledir. Başkasıyla yoğun bir şekilde mahallede karşılaşılır (Alver, 2013: 147). Dolayısıyla, kişinin kendi kimliğini inşa etmesinde mahallenin payı büyüktür. Geleneksel mahalle sahnesinin ana aktörü olan insan profilleri imam, bekçi, muhtar, deli, kabadayı şeklinde simgeleşmiştir. Modern mahallelerdeki insanların konumlanması ise, çok farklı bir hal almıştır. Modern şehir hayatının yeni formu içerisinde değerlendirilen metropol insanı, mahalleyi yalnızlık ve yabancılaşma çerçevesinde deneyimlemektedir.

1.4. Neoliberal Şehirciliğin Mahalleye Yansıması: Kentsel Dönüşüm ve Soylulaştırma

Keynesyen ekonomi modelinin önemini kaybettiği 1970 sonları; yoksullaşma, artan işsizlik, mekânsal ve sosyal bakımdan ayrışan sementlerin artışı, kamusal hizmetlerin gerilemesi ve bu alanın giderek özelleşmesi gibi problemlerin öne çıktığı yıllardır. Keynesyen devlet modelinin başarısızlığını açıkça belirten neoliberal politikalar, 1980 sonrası başlayan uygulamalar ile yeni bir kapitalist süreci başlattı (Şen, 2006: 22). Neoliberalizmin başat aktörü sermayedir. Sermayenin biçimi ve hacmi ise, kentsel politikalara çeşitli şekillerde yön vermektedir. Kent toprakları ile yapıyı çevrenin kullanım değerinden ziyade değişim değeri oluşturmak amacıyla alınıp satılması, kentin metalaştığının göstergesidir. Kentin metalaşması, sadece ekonominin büyümesinin bir neticesi değil, bununla birlikte ekonominin büyümesinde bir araç olarak ortaya çıkar (Şen, 2006: 24).

Kapitalist birikim sürecinin mekânsallığının toplumsal ilişkiler düzeyinde karakterize edildiği yerleşim yerleri mahallelerdir. Neoliberal kenti deneyimleyen birey, hanehalkı, topluluk ve kent mahallenin özneleridir. Neoliberal kent politikaları, yerel düzeyde sınıf ve tüketim temelli farklılaşmanın hissedildiği mahalle biriminin sosyo-politiğini çözümlene adına dikkat çekmektedir. Neoliberal şehircilik kavramının bu çalışma içindeki kullanımı, genel hatlarıyla Asef Bayat'ın (2016:30) yaptığı tanıma dayanmaktadır. Bayat, Tersyüz-Olmuş-Şehir'de Siyaset (Politics in the City-Inside-Out) adlı çalışmasında kavramı, “neoliberal şehir, piyasa üzerinden işleyen bir kentleşmedir; sakinlerinin ihtiyaçlarından ziyade, piyasanın mantığıyla şekillenen, kamusal meselelerden çok bireysel ya da tüzel çıkarlara yanıt veren bir şehir” olarak tanımlar. Bu tanım hem kentsel dönüşüm hem de soylulaştırmanın neden olduğu kent merkezindeki sosyal ve mekânsal yapılandırma süreçlerini kapsamaktadır (Bayat, 2016: 30-37). Bunun sonucunda üretilen fiziksel

mekân, kültürel örüntü ve sosyal doku farklılaşmıştır. Neoliberal kenti deneyimleyen aktörleri sistematik bir şekilde ele alan Ward (2003: 203), sermaye birikimi için kentsel mekânın önemli bir kaynak olmaya başlamasıyla, sosyal politikaların zayıfladığını tesbit etmiştir. Tablo 3’te birey, hanehalkı, topluluk ve kentin keynesci model karşısında neoliberal kenti ne şekilde deneyimlediği ortaya konmuştur.

Tablo 3: Neoliberal Kenti Deneyimlemek

	Kentsel Keynesçilik	Kentsel Neoliberalleşme
Birey	Topluluğa resmi siyasetle olan doğrudan bağ ve yurttaşlığın gerektirdiği iş ile yere bağlılık	Siyasetin bireyselleşmesi, yurttaşlar ve topluluklar tüketim pratiklerini tanımlamaktadır
Hanehalkı	Ekmeği kazanan erkek” hakim model, hizmetlerde devlet izinli tasarım ve teşvikler, bir girişimci olarak devlet	Pasif refah devletinin çıkarılması nedeniyle emeğin içsel bölünmelerindeki yeniden pazarlık, hizmetlerde özel teşvikler
Topluluk	Resmi seçim kanalları dolayımındaki temsiliyet	Topluluk biçimleri, yeni sosyal hareketler ve kar amacı gütmeyen aktörlerin dolayımındaki temsiliyet
Kent	Kaynakların yeniden dağıtımı ve eşitsizliğe hitap etmesi anlamını taşıması	Devlet için dar ağacı haline gelmiş bir çok alanlardan biri

Kaynak: Ward, 2003: 203

Kentsel mekânda mahallenin sosyo-kültürel dönüşümü konusunda, kent planlama politikaları ile kentin toplumsal gelişimi arasındaki ilişkiye işaret etmek kaçınılmazdır. Kentsel planlama politikalarında, metropollerde yaşanan değişim ve dönüşümün baş aktörü kentsel dönüşümdür (Kanbak vd., 2017:147). Dolayısıyla bu dönüşümde, mahalle kentsel dönüşüm, başkalaşım ve yönelimlere rağmen yok olmamış; başka bir biçimde hayatta kalmaya çalışmıştır. Kentte yaşanan değişimler, geleneksel kent kültüründe komşuluk birimi olarak örgütlenen mahalleleri erozyona uğratmıştır. Kentte artan neoliberal uygulamalarla, kentsel dönüşüm projelerinin ürettiği konut tiplerinin niteliği de değişmiştir. Çok katlı konut yapımını teşvik etmek üzere üretilen TOKİ’ler, kullanıcıların düşük fiyatlarla ev sahibi olmasını sağlamıştır. Şehir merkezindeki yoğunluğu kontrol altında tutmak üzere, merkezi ve yerel otoritelerce yönetilen konut yerleşkeleri “sosyal konut” statüsü niteliği kazanmıştır (Yılmaz, 2008: 17). Neoliberal şehirciliğin kentsel stratejileri olarak ele alınan “kentsel dönüşüm” ve “soylulaştırma”nın mahalleleri toplumsal ve mekânsal olarak nasıl dönüştürdüğüne aşağıda değinilecektir.

Mahallenin kent ile çok sıkı organik ilişki içerisinde olması kentteki değişikliklerden zamanla etkilenmesine yol açmıştır. Diğer bir ifade ile, çok katlı apartmanların inşa edilmesi, sadece modern anlamda mahallelerin ortaya çıkmasına neden olmamıştır. Mekânın dönüşümünde dinamik ve düzensiz bir sermaye dolaşımı öngören neoliberal kentsel politikalar, mekândaki etkisini toplumsal ilişkiler bağlamında da hissettirmiştir. Mahallede yaşayanların, kimliklerinde ve yaşantılarında değişikliğe yol açan politikalar, kenti dönüştürmekle kalmamış, aynı zamanda insanı da dönüştürmüştür (Erman, 2017: 147). Nitekim rant değeri yüksek olan mahallelerden alt sınıfları taşıyarak, yerlerine orta ve üst sınıfları yerleştirmek üzere kurgulanan dönüşüm projelerinde eski mahalleliler yaşadığı yer hakkında söz sahibi olamamıştır. Ne yazık ki bu süreçte, kentlerdeki dönüşümün sosyolojik etkileri gözardı edilmektedir. Yerel ölçekte, dayanışma ve ortak sorumluluğun kentlerdeki temsilcisi olarak görülen mahalleler, geleneksel özelliğinden sıyrılıp modern mahalleler şeklinde ortaya çıkmıştır. Neoliberal şehirciliğin kentsel stratejisi olarak kabul edilen, günümüzde yaşanan sosyal ve mekânsal değişimlerin bir kısmını soylulaştırma kavramı ile ifade etmek mümkündür.

Sanayi devriminin kentlerdeki yansıması olan banliyöleşme⁴, soylulaştırmanın fiziki ve toplumsal göstergesi olarak ele alınmaktadır. Banliyöleşmenin kent çeperinde yaşanması, kent merkezlerinin köhneleşip, çöküntü haline gelmesi kent merkezinin yeniden yapılandırılması ihtiyacını doğurmuştur (Williams ve Smith, 2015:272-278). Soylulaştırmanın, fiziki mekân değişikliğinden çok toplumsal pratiği ifade etmesinin nedeni temel meselesinin “sınıf analizi” olmasıdır. Bir aktör olarak yeni orta sınıfın soylulaştırmadaki rolünün ne olduğu ile “yeni orta sınıf”ın bir kategori olarak değerlendirilmesi soylulaştırmanın kavram kurgusunda ön plana çıkmaktadır (Şen, 2006:33). Soylulaştırma, çoğu zaman yüksek gelir grubunun kent dışında yaşamayı tercih etmesi sonucu boşalan eski ve bakımsız konutlara daha düşük gelir grubunun yerleşmesinin ardından, diğer bir ifadeyle süzülme⁵ sonucu ortaya çıkmaktadır. Süzülme sonunda ortaya çıkan değer kaybına karşı piyasanın geliştirdiği bir tepki olan soylulaştırma, “rant farkı” yardımıyla açıklanabilmektedir. Çöküntü bölgesindeki bir alanın yenilendiğinde oluşacak potansiyel düzeyi ile mevcut rant düzeyi arasındaki eşitsizlik, mahallenin çökmesi ve süzülme süreci devam

---

⁴ 80 sonrası dönemin çarpıcı özelliği, yüksek ücretli profesyonel bir kitlenin ortaya çıkmış olmasıdır. Üst-orta sınıf olarak tariflenen bu sınıf, içe kapanma veya kopma olarak adlandırabileceğimiz, eskisine göre daha yalıtılmış mekânlarda, sadece kendileri gibi olanlarla bir arada olma / yaşama eğilimindedir. 1980’lerin ikinci yarısından itibaren, giderek artan bir hızla, üst, üst-orta sınıflar kentleri terk etmeye, kendi özel alanlarını kurmaya başlamışlardır. Bunun üç temel biçimde geliştiği görülmektedir. İlk tipte, kent içinde kalmış boş arazi parçaları geliştirilerek ya da ayrıcalıklı konuma sahip araziler eski kullanımları tasfiye edilerek konut kullanımına açılmaktadır. Ancak, kentin prestijli alanlarında uygun arazi parçalarının kısıtlı olması nedeniyle esas gelişmenin kent dışında gerçekleştiği görülmektedir. İkinci mekânsal seçenek, genelde özel sektör temelli üst gelir gruplarını hedef alan, bahçeler içinde büyük konutların yanısıra, çok çeşitli servisler sunan konut gruplarından oluşan yeni banliyöleşme sistemidir (Sayar ve Dürrin, 2007).

⁵ Belirli bir gelir grubunun yaşadığı konutun biralttaki gelir grubuna geçmesi (Yıldırım, 2006:12).

ettikçe büyümektedir. Böylece, rant farkı değerinin fazla olması, soylulaştırmanın ortaya çıkmasını ve hız kazanmasını sağlamaktadır (Uzun, 2006: 343-344).

Soylulaştırma, post-endüstrileşmeyle birlikte kentsel mekânın alt sınıfların aleyhine olacak şekilde dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Kavram, sosyal adaleti imgelerken, kentsel planlama ve yerleşme olgularını da içinde barındırmaktadır. Kentsel planlama veya yerleşmenin sosyal adalet yönü ise, kentsel/rantsal döngüyle bağlantılıdır. Soylulaştırmanın yaygınlaştırmasının boyutlarını kapsamlı olarak ele alan Smith (2006: 21-22), devletin dönüştürülmüş rolüne, küresel sermayenin nüfuzuna, siyasi muhalefetin değişen düzeylerine, coğrafi yayılmaya, soylulaştırılmanın sektörel yaygınlaştırılmasına vurgu yapmaktadır. Birçok sosyal bilimci ise, soylulaştırmanın kentsel mekânı inşa etme sürecinde stratejiden ziyade hedef olduğu görüşündedirler. Soylulaştırma incelenirken daha çok, kentlerin fiziki olarak yeniden inşasına vurgu yapılmaktadır. 1964'te Ruth Glass'ın, soylulaştırmayla birlikte, konut ihlallerinin kentsel sosyal adaleti olumsuz yönde etkilediği söylemleri şu şekilde ifade edilmektedir (aktaran, Sönmez, 2014 :44):

“Bir birer, Londra'nın işçi mahallelerinin birçoğu orta sınıflar -üst ve alt tarafından işgal edilmiş durumdadır. Eski püskü, mütevazı ahırlar ve kulübelere – üst katta iki, alt katta iki odalı- kira kontratlarının dolduğunda ele geçirilmiş, şık ve pahalı konutlar durumuna sokulmuşlardır. Daha önceden veya sonradan çöküntüleşmiş durumdaki daha büyük Viktorya evleri -oda oda kiraya verilen veya birden fazla hane tarafından kullanılan evler- tekrar iyileştirilme işlemlerine tabi tutulmuşlardır... Bir mahalle için soylulaştırma süreci denilen olgu başlatıldığında, özgün işçi sınıfının tamamı veya çoğu yerlerinden edilinceye ve mahallenin toplumsal karakteri tamamen değiştirilinceye dek süratle sürdürülür”.

David Ley'in (1996:33-34) soylulaştırmayı ele alışı daha çok “sınıf” ve “statü” yönündedir. Ona göre, soylulaştırmayla birlikte mahallenin sınıfsal değişimi de söz konusu olmuştur. Sermaye tarafından belirlenen konutların niteliği, konut sakinlerinin gelir durumunu yansıtmaktadır. İlk dönemleri itibariyle soylulaştırma, konut piyasasında ortaya çıkan gelişigüzel bir süreç durumundayken, günümüzde geliştirici firmalar ve dev emlak şirketlerince inşa edilen, tasarım değeri yüksek ve elit bir kesime yönelik yüksek apartman bloklarından veya alçak lüks konutlardan oluşan yeni inşa sahaları olarak titiz bir şekilde planlanmaktadır (Meder ve Bal, 2017: 220). Kent merkezinde yeni orta sınıfın talebiyle ortaya çıkan rant boşluğu, kent çeperinde devletin/belediyenin insiyatifıyla yaratılmaya çalışılmaktadır. Devlet bir mahalle seçip altyapı ve hizmetlerin kalitesini yükseltmekte ve özel sektöre buraya yatırım yapmaları için vergi muafiyeti gibi birtakım teşvikler sunmaktadır. Böylece devlet eliyle yaratılan rant boşluğu, mahallenin ranta yönelik dönüşümüne imkân sağlamaktadır. Bu dönüşüm, yeni orta sınıfın mahalleye gelmesiyle ucuz konutlarda oturmakta olan mahalle sakinlerinin evlerini terk etmek zorunda bırakılmalarına ve mahalleyi sosyal anlamda dönüştürerek soylulaştırmaya neden olmaktadır (aktaran, Erman, 2016:27).

Özetle, mahallenin fiziki dönüşüm araçları olan, kentsel dönüşüm ve soylulaştırma içerik olarak geniş anlamsal düzlemde kullanılmaktadır. Bu iki kavramın birbiriyle ilişkili, mahalle olgusu

ile de etkileşim halinde olduğu görülmektedir. Modern kentin gelişimine yönelik yapılan ekonomik nitelikli donanım ve yatırımlar sonucu ortaya çıkan kentsel dönüşümün, mahallelerdeki sosyolojik etkisi soylulaştırmaya göre daha az görünür olmaktadır. Dezavantajlı grupların özel biçiminin somutlaştığı mahallelerde soylulaştırma daha çok hissedilmektedir. Yoksul, gecekondulu ve çingene mahallelerinde yaşayanlar, yaşadıkları mahallenin kimliğiyle özdeşleşmektedir. Mahallenin kuruluş döneminden beri, diğer mahalleliler tarafından etiketlenen bu mahallelere karşı algısal bir duvar örülmüştür. Mahallede yapılan soylulaştırma sonucu apartmanlaşmanın görünür hale gelmesi, buna karşılık orta veya üst sınıf mahallelerdeki ailelerin buraya yerleşmesi sınıflar arası uyumu beraberinde getirmiştir. Eski mahalle sakinlerinin sürece uyum sağlamaları ile, mahalle sınıfsal bir değişime uğrayarak, ortasınıf bir yerleşme halini almıştır.

1.5. Modernitenin Kentlere Etkisi: Kimliksiz Mahalleler

Yeni bir toplum biçimi öngören moderniteyi ortaya çıkaran öncüller, onu önceki geleneksel toplumlardan ayırmış ve kendine özgü sosyal değerler üzerine organize olmuş, bir toplumsal yapı meydana getirmiştir. Modernlik, uyum adına “çeşitliliği” dışladığından büyük ölçekli bir homojenleştirme projesini temsil eder. Bir proje gibi düşünülen modernite, toplumsal, siyasal ve ekonomik tezahürleriyle gündelik yaşam pratiklerini de içine alacak şekilde etki alanını genişletmiştir. Gündelik yaşam pratiklerinin en çok sirayet ettiği alanlardan biri olan kentler, modernitenin getirdiği toplumsal değişimi yansıtmaktadır.

Şehrin geleneksel biçimlerini formasyona uğratan modernite, medeniyet ve kültür arasındaki bağı kopartmaktadır. Toplumsal yaşamda medeniyet ve kültürün dinamizminin hissedildiği kentlerde, bu bağın kopması kentleri kimlik sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Kimlik ise, farklılık ve uyumun ayırt edici/özgün bileşimini ifade etmektedir. Bu anlamda farklılığa homojenlik kazandıran uyum, orada yaşayan toplumun yaşama biçimi ve değerler sistemini mekânda etkin kılarak, özgün bir ifade kazandırmaktadır (Can, 2010: 97). Buradan hareketle, modernite, kimlik ve mahalle ilişkisinin sosyolojik çözümlemesinde “yok-mekân” kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Auge (1997:59) mekânın anlamlandırılabilmesi için mekânla kurulan üç tür bağdan söz etmektedir. Bir “yer”, kişiler ve toplum tarafından kimlikleyici / özdeşleyici, ilişkisel ve tarihsel olarak ifade edilirse “mekân” olarak benimsenecektir; aksi halde bireylerin ve toplumların “mekân” la ortak bir bağ kurmasına imkân sağlayacak kimliksel, ilişkisel ve tarihsel bir bağ ve yaşanmışlık mevcut değilse, bu mekânlar “yok-mekân” lar olarak algılanacaktır. Mekânla kurulan ilişkinin ana unsurlarından biri olarak tanımlanan “kimliksel bağ”, bireyin kendi geçmişi ve gelişimiyle birlikte bir mekânla kurmuş olduğu bağıdır. Bir diğer unsur olan “ilişkisel bağ”, birey ve çevresindekilerin geliştirdikleri ortak kültür ve ritüeller aracılığıyla bir mekânla kurdukları bağıdır (Auge, 1997: 85). “Tarihsel bağ” olarak tanımlanan ise, bireyin ve çevresindekilerin mensup oldukları ortak kültürün

geçmişten geleceğe sürekliliği içinde mekânla kurulan ilişkidir. Dolayısıyla, mekânlar ile yok-yerler arasındaki ayrım mekân ve yer/uzam arasındaki ayırmadan kaynaklanmaktadır. Tüketim toplumunun değişen beklentileri ile ortaya çıkan çoklu kimliğe sahip olma durumu, mahalle mekânını anlamlandıran bu bağları zedeleyerek, mahalleyi kimlik sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Kent dokusunda, kimliksel, ilişkisel ve tarihsel bağın modernite tarafından şekillenmesiyle mahalle formasyona uğrayarak, mahalle özgün kimliğini kaybetmektedir.

Geleneğin ve modernitenin çatışma sahasında kimliksiz mahallelerin oluşumu, modernleşme paradigmasının kentteki ütopyasını oluşturmaktadır. Çukurçayır mahallesinin geçmişte bahçe, tabiat, mahalle toplum ilişkilerinin en yoğun şekilde yaşandığı yer olması, yazarın bellek pratiğinden yansıtılmaktadır (Pirselimoğlu, 2011:30):

“O zamanlara ait hatırladığım Trabzon’un hemen tamamı kıyısından tepesine, bahçeli evlerle doluydu. Betonermenin bulunmasından sonra betonun estetiğine en çok ihanet eden, geçmişi yok etme “erdemine” en çok sahip çıkan şehirlerden birincisi olarak Trabzon, bu evleri ve bahçeleri önü alınmaz iştah ve şehvetle yok etti. Hala kalan varsa onları da yemek için alesta bekliyor... Bir şehir bahçelerini kaybettiğinde kimliği ve geçmişini de kaybeder...Çocukluğumuz bahçelerde saklıdır...”

Modernite ile kimlik arasında yakın bağın kentteki somut göstergesi mahallelerdir. Mahallenin özü kimliğidir. Kırsal ve kentsel alanlarda geleneksel formların dönüşümü ile özünü kaybeden eski mahalleler, kimliğini de kaybetmişlerdir. Dinamik bir mekân bütünlüğüne sahip mahalleler, adeta bir aidiyet ortamı sunmaktadır. Mahalleyi, kimlik ve aidiyet ekseninde formüle eden Kuban, mahallenin soyut anlamda sınırlara sahip olduğuna dikkat çekmektedir: “Bir mahalleyi diğerlerinden ayıran bir fiziksel sınır ve biçim olmasa da kent toplumunun idari ve sosyal tanımında belirgin bir kimliği vardır” (Kuban, 1994: 242). Mahalle kimliği, mahallenin kendine özgü değerlerine göre biçimlenmektedir (Alver, 2013: 44). Mahallenin kendine özgün kimlikleri ise, zamanla standartlaşmaktadır. Sezai Karakoç’un Taha’nın Kitabı şiirinde “Biliyordu kentten kendine bir fayda yoktu/ Kent savaşçı değil belki bir savaştı” mısralarında da görüleceği üzere, modernizm şehri istila ederek, şehrin manevi yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Mahalle organizasyonunun sosyo-kültürel dönüşümünü irdelerken moderniteyi, kimlik ve mahalle ilişkisi içerisinde açıkladıktan sonra, teorik çözümleme için George Simmel’e başvurmak yararlı gözükmektedir.

Simmel’in sosyolojik analizinde bireyler arası ilişkileri ve etkileşimi esas alması onu aynı zamanda mikrososyolojinin öncülerinden biri yapmıştır. Onun sosyolojiye yaklaşımı diğer sosyologlardan, mesela Durkheim’den, şu noktada farklılık gösterir: O, toplumu bir bütün olarak inceleme anlayışını reddederek tekâmül ve gelişme kanunlarını keşfetmeye çalışmıştır. Toplum, özgür bireylerin etkileşimlerinden oluşur ve o yüzden sosyoloğun bu etkileşimlerin biçimlerini incelemesi gerekir. Bireyler özgür olsalar da toplulaşma sürecinin parçasıdır ve onun devam etmesine katkıda bulunurlar (Farganis, 2000: 147). Simmel’in metropol hayatının zihinsel yaşama

etkisi üzerindeki çalışmaları kültüralist geleneğin bir parçası olarak şehir mekânının bireyin varoluşunun koşullarını temelde belirlediği fikri üzerine kurulmuştur.

Simmel'in (2012:18) moderniteyi açıklamakta kullandığı kilit kavramlar, etkileşim ve toplumsaldır. Toplumsal etkileşimin rastlantısal fragmanlarına vurgu yapmaktadır. Ona göre, toplumsal ilişkilerin nesneleşmesinin en uç biçimi olarak, kentsel varoluşta birey toplumsal çevresiyle mesafelidir. Kenti fiziksel sınırlarından ziyade toplumsal sınırlarıyla tanımlamıştır. Dahası, bir kimseye komşularına dahi kayıtsızlık imkânı sunan kentler, günlük etkileşim halinde olan bireyleri de birbirlerine yabancılaştırmıştır. Kentin doğası itibariyle büyük, karmaşık ve yoğun olması ve bireyin kentte kendi kültürünü yaşamaya çalışması bireysel yabancılaşmanın ana nedenidir.

Grup ilişkiler ağı ve toplumsal çevrelerin kesişmesini türev öge olarak, gündelik yaşamdaki etkisini ele alırken Simmel, toplum labirentinde her daim toplumsal işleyişin sürekliliğini sağlamakta olduğunu vurgulamaktadır. Birey ve toplum arasındaki yabancılaşmayı öne çıkarmak, bu ayrımı vurgulamak yerine, buradaki en önemli kavram “uyarıcılarının yoğunluğu”dur. Simmel'in (2015:317-318) ifadesiyle:

“Metropole özgü bireysellik tipinin psikolojik temeli, sinirsel uyarımlardaki yoğunlaşmadır ki bu da dış ve iç uyarıcıların hızlı ve kesintisiz değişiminin ürünüdür. İnsan, ayrıştıran, farklılaştıran bir yaratıktır. Zihni anlık bir izlenimle ondan önceki izlenim arasındaki farkla uyarılır. Kalıcı izlenimler, birbirinden çok ufak farklar gösteren izlenimler, düzenli ve alışıldık bir seyir izleyen, düzenli ve alışıldık karşıtlıklar sergileyen izlenimler— bütün bunlar, değişen imgelerin hızla toplaşmasına, tek bir bakışın kavrayışındaki keskin süreksizliğe ve akın akın gelen izlenimlerin beklenmedikliğine kıyasla daha az bilinç tüketirler, tabiri caizse. Metropolün yarattığı psikolojik koşullar bu ikinciler”

Buna karşılık, köyde hayatın ve zihinsel imgelerin ritmi daha yavaş, daha alışılmış ve daha muntazam şekilde akar. Kasabalardaki duygulara ve duygusal ilişkilere dayalı tinsel hayatın aksine, metropoldeki hayatın aslında soyut olduğunu görürüz. Kasabadaki ilişkiler ruhun daha bilinçsiz katmanlarına kök salmışlardır ve en rahat, aralıksız alışkanlıkların düzenli ritmi içinde serpilirler (Simmel, 2015: 318).

Kasaba veya köydeki evler, insanın yaşadığı çevreye karşı bilinçli ve yaşadığı mahallesinde iletişime olanak sağlayan yapılarıdır. Konut dokusunun zamanla değişikliğe uğraması, duygusal bağları zayıflatan, bireyleri birbirine yabancılaştıran, komşuluğun asansör ya da merdiven de karşılaşmaktan ibaret olduğu bir apartman kültürü meydana getirmiştir.

1.5.1. Mahallenin Yeniden Üretimini Anlamak İçin Bir Anahtar Kavram: Gündelik Hayat

Gündelik hayat, Lefebvre'nin modern kent eleştirisinin odak noktasıdır. Ancak, Lefebvre'nin gündelik yaşam pratiğindeki rutinleşme, sosyal sınırların korunması, çoğulculuk ve bunun sosyolojik sonuçları, anonimleşme gibi konulardaki tespitleri, mahalle sosyolojisinin araştırılması faaliyeti için ufuk açıcudur. Mekânı betimlemek ve anlamak açısından yeniden ele aldığı tüketim toplumu kavramını "Modern Dünyada Gündelik Hayat" adlı kitapta tanımlamıştır. O zaman Lefebvre 'e göre tüketim toplumu, en basit tanımıyla gündelik hayatın bürokratik olarak yönlendirilmesidir (Lefebvre, 1998: 109).

Giddens'in (2008: 168) gündelik hayat ile ilgili saptadığı noktalar, anonimlik dâhilinde işleyen bütüncül bir yapı olan mahalledeki gündelik yaşamı anlamamıza imkân vermesi açısından önemlidir. Sosyal uzam içerisinde yer alan gündelik yaşam pratikleri, toplumsal yaşamın örgütlenme biçimidir. Gündelik hayat her ne kadar anonimleşmiş, sıradan ve rutin bir özellik gösterse de, adeta temel verili bir gerçekliktir. Gündelik yaşam içindeki davranışlar, normlar, roller ve paylaşılan beklentiler tarafından yönlendirildiği için bireylerin gerçeklik algısı, geldikleri kökenlere, güdülere ve çıkarlara göre değişmektedir. İnsanın yaratıcılık özelliği, giriştikleri eylem ve aldıkları kararlarla gündelik hayatı yeniden biçimlendirmektedir.

Sosyal uzam içerisinde yer alan gündelik yaşam pratikleri, toplumsal yaşamın mekânsal örgütlenme biçimidir. Konut ve uzam arasındaki yatay düzlemdeki ilişkiden, dikey düzlemdeki ilişkiye geçildiği konut alanlarında birey ve toplum ilişkisi yapaylaşmaktadır. Bu bağlamda, sosyal uzam içerisinde konumlanan yüksek binalar, kenti farklı şekilde deneyimlemektedir. Buna göre yüksek binaların kentle ilişkisi gündelik hayat içinde değerlendirilmelidir. Yüksek binaların üst katında ikamet edenlerin, kent mekânına adım atabilmeleri bir makinenin (asansörün) aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece, binanın kendisi adeta bir makineye dönüşerek, ikamet edenlerin kentle ilişkisinin sürekliliğini sağlamak için, gündelik yaşam pratikleri üzerinden alışkanlık ve yaşam biçimlerini değiştiren yapıyı çevre yaratmaktadır (Bachelard, 2008: 66).

Lefebvre, Marx'ın yabancılaşma olarak tanımladığı gündelik yaşam kavramını yeniden formüle etmiştir. Bu noktada Lefebvre felsefesinin gündelik hayat ve modernite kavramları ile bağlantılı yönü ortaya çıkmaktadır. Lefebvre, modern tüketimi gündelik yaşam ve kent alanının yeniden üretimi olarak çözümlenmiştir. Lefebvre, gündelik hayatın bürokratik olarak yönlendirilmesini reklamcılıkla ilişkilendirmiştir. Modern tüketim toplumunda bir ideoloji olarak değer kazanan reklamcılık, ona göre metanın ideolojisidir. Kent alanında modern tüketimin yeniden ürettiği konut, bir metadır (Lefebvre, 1998: 109).

İstanbul'umu özlüyorum.

Kimimiz iki katlı bahçeli evimizi, kimimiz o nezih beş çaylarını, kimimiz çocuk parklarımızı özleyiyoruz... Evet, her yaşın özlediği İstanbul, bir başka İstanbul. İşte tüm bu güzellikleri günümüzün çağdaş konforu ile bütünleyen, herkesin özlediği yaşam dilimlerini birarada sunan, çevresine sahip çıkılan bir İstanbul kuruluyor: .. kent (Öncü, 2010:95)

Görüldüğü gibi, konut tüketimini arttırmak için kullanılan reklam formülü bile ikna, koşullandırma ve nihayetinde satış ve pazarlama araçlarıyla birlikte kişisel olanı toplumsala, imgesel olanı ise ticari metaya dönüştürmüştür (Köse, 2008:19). Evin zamanla tüketimle özdeşleşerek, kentsel orta sınıf kültürü ve yaşam tarzının ayrıştırıcı öğelerinden birisi haline gelmesi, modern gündelik hayatta gözlemlenmektedir. Modern gündelik hayatta 'ideal ev' kurgusu, saygınlık, konfor ve rahatlık gibi sembolik çağrışımlarıyla orta sınıf kültürünün talebini yansıtmaktadır (Öncü, 2010: 91).

Sonuç olarak, gündelik yaşamın gözlemlenmesi açısından mahalle, potansiyel bir işlevsellik sunmaktadır. Alada (2008), birey için toplumsal kimlik aracı olarak tanımladığı mahalleyi, aynı zamanda bireysel ve kamusal ilişkilerin gündelik yaşam boyutunda örgütlendiği bir toplumsal yaşam alanı olarak nitelendirmektedir. Mahalledeki gündelik hayatın zaman döngüsü içinde anonimlik şeklinde işlemesi, kendi içerisinde rutinleşmeyi meydana getirmiştir. Gündelik hayatın akışı içerisinde farklılıkların birarada bulunması, diyalektik bir etkileşime neden olarak, grubun sürekliliğini sağlamaktadır.

1.5.2. Mahallenin Değişen Yüzü: Apartmanlaşmadan Kapalı Konut Sitelerine

Modern çağda kentleşen toplumun konut ihtiyacına getirilen çözüm, içinde olduğu toplumsal ve tarihsel süreçten bağımsız değildir. 19. yy sonrası nüfus yoğunluğunun artması dolayısıyla kentlerin yatay olarak gelişmeye başlaması konut sunma biçimini değiştirmiştir. 1930'lu yıllarda kira evi kavramı ile tanımlanan apartman, herkes tarafından kabul gören bir tanıma sahip değildir. 1933'de Büyük Millet Meclisi'nde "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu" ile ilgili görüşmeler sırasında alınan karara göre, "apartman", "dükkân", "mağaza", "otel", "han kahve" gibi 'umuma açık' bir yerdir; bu sebeplerle konut kullanımı açısından 'mahremiyet' düzeyi düşük, idealden uzak bir yeri tarif etmektedir (Balamir, 1994: 30).

Cumhuriyetten sonraki dönemde barınma kültüründeki değişimlerle, apartmanlar en önemli yapı tipolojisi haline gelmiştir. Cumhuriyet dönemi orta sınıfı, "modern aile = apartman dairesi" önermesi etrafında şekillendi. Orta sınıfı, alt sınıftan ayırıştıran kentsel mekânda, 'üç oda bir salon' apartman dairesi evin tanımı haline geldi (Ayata, 1988:5). Cansever (2013: 294), geleneksel türk evi tasavvurunda önemli yeri olan konakların yerini apartmanların aldığını şu ifadelerle belirtir: "1920'lerde İstanbul'da, Beyazıt'ta, Fatih'te, Süleymaniye'de 200-300 metrekaarelik harika konaklarda yaşayanlar, o konakları bırakıp Osmanbey'de 100 metrekaarelik ışksız apartmanlara yerleştiler."

Apartmanın ortaya çıkışının arka planında aslında sanayileşmenin olduğunu söyleyen Kıray (1998:139), apartmanın modern sanayi toplumuna ait yeni orta tabakaların işçi ve memurların konutu olduğuna dikkat çekmektedir. Türkiye’de ise, 1955 lere kadar apartman eski kentli üst kesimin elde edeceği kadar pahalı olmakla birlikte, 1955’den sonra hızla yaygınlaşıp ve hâkim konut tipolojisi haline gelmiştir. 14 Kasım 1964 tarihli Umumi Kat Nizamı Planının tanıdığı dört kat inşaat hakkı ile 23 Haziran 1965 tarihinde yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Yasası mahallede apartmanlaşmanın başlangıcını sağlayan hukuki altyapıdır (Arıkan, 2013:61). Mahallenin çehresini değiştiren bu yasa, yerel yönetimleri ve müteahhitleri apartmanlaşma sürecine dâhil etmiştir.

Kentleşme ile birlikte önemli boyutlara ulaşan apartmanlaşma, zamanla geleneksel ev modelini de değişime uğratmıştır. Apartmanın geleneksel türk konutunun yerini almasıyla birlikte, geleneksel aile yaşantısı, toplumsal yapı, ev hayatının sosyolojik formasyonu da dönüşüme uğramıştır (Mutdoğan, 2014: 2). Mahalle kültürünü olumsuz yönde etkileyen çok katlı yapılaşma, insanların karşılaşacağı, ortak bir iş göreceği ortak alanları azaltmaktadır. Hane içinde sıcak suyun yeterli şekilde bulunması, hamam kültürünü yok etmektedir. Suyun, şebekeyle hane içerisine girmesi mahalle çeşmesini yok ederek, çok katlı yapılaşmanın zeminini oluşturmuştur (Kavruk, 2018 :176). Apartman mekânsal yakınlığa rağmen bireyler arasında iletişim eksikliğine neden olmuş, eski komşuluk ilişkileri bozulmuştur (Alver, 2010: 81). Çok katlı bloklarıyla resmi komşuluk ilişkileri yaratan apartmanlaşma ile geleneksel mahallelerdeki komşuluk ilişkilerine özlem artmaktadır. Apartman ortamının bireyci bir yaşamı ortaya çıkarması, geleneksel mahallelerdeki paylaşımcı yaşamı yok etmektedir. Sadettin Ökten (2017:92) bu bağlamda apartmanlaşmanın Batı’da bireyselleşme olgusu sonrası ortaya çıktığına işaret eder: *“Batı’da önce ‘değer’ üretildi; ‘apartman’ o değerün ürünü oldu. Bizde ise önce ‘ürün’ yani ‘apartman’ geldi; ardından o ürüne bağlı olan ‘değer’ bizim değerimizi değiştirdi.*

Tüketim, kültür ve küreselleşme ekseninde ortaya çıkan diğer bir konut sunum biçimi ve kentsel büyüme formu kapalı konut siteleridir (gated communities). Amerika’da modern kapitalist kentin yeni burjuvazisi için yeni mutena yerleşim alanları kurma amacı ile ortaya çıkan kapalı konut siteleri, küreselleşmenin etkisiyle değişik şekillerde inşa edilmiştir (Güven ve Kar, 2013:11). Sermaye birikim süreçleri ve kapitalist sistemin tüketime dayalı döngüsel yapısı içinde, orta ve üst sınıflar, büyük sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilen kapalı konut sitelerine taşınmışlardır (Altun, 2010: 225).

Tüketim için yüklenen anlam zaman içinde değişmiştir. Önceleri ihtiyaçların giderilmesi gerekli faaliyet olarak değerlendirilirken, günümüzde tüketim kavramı bir gruba ait statü edinmek, imtiyazlı hissetmek, kimlik edinmek gibi faaliyetleri karşılayan bir anlama dönüşmüştür (Ülken, 2015:41). Kent yaşamı, değişen tüketim kalıplarından etkilenmiştir. İdeal ev sembolizasyonu ile

soyut imgeler üretilmiştir. Prestij ve zenginlik simgesi olarak görülen lüks konutlar, apartmanlar ve rezidanslar, yaşam tarzı ile açıklanabilecek bu imgelerdendir (Altun, 2008: 76).

Mahalle mekânlarını bir bütün olarak organize eden “mahalle kurgusu”, bireyin sosyo-kültürel yaşantısının özünü oluşturmaktadır. Mahallenin sosyo-kültürel yapısının yeniden üretiminde ve mekânsal biçiminin şekillenmesinde kapalı konut siteleri, modernitenin kentlere yansımalarının somut örneğini oluşturmuştur. Kapalı konut sitelerine, küresel kentleşmenin ‘uygun gördüğü’ kelimelerle Dream, Park, Moment, Marina, Sunset, Boutique, Unique, Country, Terrace, Land, Flora, Retro gibi süslü isimler verilmektedir (Gönüler, 2017). Böylece mekânsal olarak anlamını kaybeden konut, birer tüketim nesnesine dönüşmüştür. Lüks ve güvenli sitelerde yaşayanlar ‘sınır çizme’ çabasıdadır. Bu konutlar ‘seçkin ve ayrıcalıklı’ yaşamın ve kendilerini bu şekilde tanımlamanın aracı haline gelmiştir” (Perouse ve Danış, 2005: 103-105). Bu sitelerde insanlar fiziksel bir yaşam ortamı yanında, prestijli bir yaşam tarzının temsilini de satın almaktadırlar. Bu temsiliyet aynı zamanda sitelerinin ekonomik değerinin belirleyicisi durumundadır. Yeni kentsel elitlerin sınıf konumuna göre planlanan bu yeni siteler, sadece bir konut temsili değil, aynı zamanda prestijli bir çevre ile tasarlanmış, bütünüyle yeni bir yaşam tarzı sunmaktadır (Kurtuluş, 2011: 60-61).

Kapitalist toplumlarda kent mekânının özgünlüğü ekonomik işlevlerde bulunmaktadır. Sermayenin kentleşmesi sürecinde, kentin toplumsal ve mekânsal yapısındaki değişikliklerin doğrudan sermaye birikim süreçleri ile ilgili olması sosyal ve mekânsal kutuplaşmaya sebebiyet vermektedir (Şengül, 2009: 27). Sermaye mekânı yeniden üretirken, bir yandan kendisine yönelik çözümler geliştirmiş diğer yandan toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesi gibi gündelik yaşama ilişkin çeşitli sorunları da ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda konut üretiminin endüstrileşmesi, mekânı da fiziki açıdan dönüştürmüştür. Orta ve üst sınıf tarafından tercih edilen kapalı konut siteleri mahallede sosyal kutuplaşma meydana getirerek, ortak kültürel paydaları yok etmiştir (Danış, 2002:103-104). Üst ve orta sınıfın yerleşim yerleri olarak bu siteleri tercih etmesi, toplumsal ayrışma meydana getirmiş ve mahalledeki toplumsal formasyonu çözümlenmek adına kamusal alan ve özel alan kavramından yararlanmayı gerektirmiştir. Toplumsal ayrışmanın sınıf temelli olarak görüldüğü mahallelerde, üst ve orta sınıf özel alanı tercih ederek, kendini kamusal alandan soyutlamıştır (Kulkul, 2017: 3).

Geleneksel mahallenin yerini alan apartmanlar, kapalı konut siteleri kendi içinde mekânsal ve sosyal ayrışma meydana getirerek soyut mahalleler oluşturmuşlardır. Mahalledeki toplumsal etkileşimi iyileştirmek ve geleneksel mahalle yapısını canlandırmak gibi reklam metinleriyle ortaya çıkan konut projeleri kendini meşrulaştırmaktadır. Böyle bir mahalle tahayyülü, mahalleye ait bazı değerleri yeniden oluşturma çabasıdadır. Dikey olarak büyümeyi öngören bu çok katlı yapılarda, çekirdek aile kültürü zamanla değişmiştir. Birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkiler almıştır. Geleneksel mahallelerin kamusal alanı meşrulaştırmasının aksine, kapalı konut siteleri dışa kapalı

bir yapı sunarak mahallerde dışlayıcı ve içe dönük bir yaşam tarzı öngörmüştür (Altun, 2010:234). Bu açıdan bakıldığında, kamusal alan mahallede sosyal etkileşime olanak veren ortamı sağlamaktadır. Bu doğrultuda mahallenin kamusal alanın inşa birimleri olarak değerlendirilen kahvehaneler ve sivil dayanışma modeli olarak ele alınan mahalle odaları aşağıda incelenecektir.

1.6. Mahallede Kamusal Alanın İnşası: Kahvehaneler ve Mahalle Odaları

Kentsel sistem, Antik Yunan'dan günümüze toplumsal ilişkilerle mekânsal pratiklerin diyalektik bir yapı içinde iç içe geçtiği bir ilişki içerisinde varolmuştur. Antik Yunan'da Polis, ortak alan olarak ifade edilirken, kamusal hayat agorada geçmektedir. Sosyal etkileşimi olanaklı kılan kamusal alanlar, fiziki ve sembolik değerlere sahiptir. Yaşamımızdaki değerleri, fiziksel çevredeki biçime dönüştüren bu alanlar, kamusal iletişimin sağlanması adına geçmişten günümüze önemli bir role sahiptir. Mahalle mekânları ve bu mekânlara yüklenen anlamlar, bireyler ve toplum arasındaki iletişimin en önemli unsurlarındandır. Sokaklar, parklar ve kahvehaneler mahalle sakinlerinin toplanacağı, birbirleriyle karşılaşacağı bireysel ve birlikte kendini ifade edecekleri, mahalle kültürünü yaratacakları toplumsal-davranışsal uzlaşma alanlarıdır (Erdönmez ve Akı, 2005: 68).

Habermas'ın çalışmalarında kamusal alan kentin toplumsal inşasında önemli bir yere sahiptir. Diğer bir ifadeyle, kamusal alan kavramının mekânsal içeriği sosyolojik olarak mahallede şekillenmektedir. Habermas'ın kamusal alan için, sosyoloji literatüründe temel okuma niteliği kazanan Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü kitabında konuya ilişkin saptadığı ana argümanları kısaca ele almak gerekir. Habermas kent mekânını kamusal hayatın olmazsa olmaz bir parçası olarak kavramsallaştırmakla, kamusal alan için, yurttaşların bir araya gelip iletişime geçtiği ortak bir konuşma ya da tartışma alanı zemininde toplumun kültürel kodlarının oluşumuna katkı sağladığına vurgu yapmaktadır (Habermas, 2000:95). Habermas'ın "kamusal alan" görüşü, kahvehaneler, salonlar ve kulüplerin on sekizinci yüzyılda devletten ayrı, devlete karşı fikirler üreten sosyal alanlar oldukları yönündedir. Burjuva sınıfı, bu mekânlarda bir araya gelerek önce edebiyat tartışmalarıyla, daha sonra siyasi sohbetlerle devlete karşı, devletten ve ekonomik çıkarlardan bağımsız bir alan yaratmıştır (Habermas, 2000: 106-107).

Kültürel dolaşım sisteminin gerçekleştiği mekânlar olan mahalleler, toplumun sosyal ve fiziki dokusunu yansıtmaktadır. İnsan yaşamının toplumsal yanlarını anlama ve anlamlandırma ilgisi bağlamında farklı içeriklere sahip olan kamusal alanın, mikro ölçekte mahallelerde görünürlüğü, kahvehaneler sayesinde gerçekleşmektedir. Mübeccel Kıray (1964: 61-64), kahvehanelerin toplumdaki işlevini ve anlamını "tampon fonksiyon" olarak ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, mahallenin mekânsal açıdan önemli bir göstergesi olan kahvehaneler, toplumsal ilişkileri esnetmektedir. Kahvehaneler, her ne kadar erkek mekânı olsa da sonuçta onları "toplumsal, mesleki ve ailevi hiyerarşilerin kısıtlayıcı yapıları dışında bir araya getirme işlevi" görmekteydi. "Toplumsal

ortamı yeniden dengeleyen gerçek bir elek olduğu gibi”, erkeklerin evlerine dönmeden önce “buluştuğu bir holdü” (Georgeon, 1999: 21).

Dışadönük bir kültürel yapılaşma sürecinin ürünü olan kahvehaneler, mahalle sakinlerinin dini ve sivil mekânlardan bağımsız sokak kültürünü tanımaları ve kahvehaneye giderek, kentteki sosyal yaşantıya katılım imkânı bulduğu yerlerdir (Evren, 1996: 47–49). Bireyin herhangi bir kahvehaneye “mensup olması”, sürekli bir kahveye gitmesi, diğerleri ile kurduğu iletişim ya da paylaşım bireyin bu mekâna özgü (toplumsal) bir kimlik oluşturmasını da sağlayacaktır. Kamusal mekân olarak düşünülen kahvehaneler müdavimleri, işlevleri, kültürel iklimi, iç mekân kurgusu, sosyal, statüsel, kültürel duruşu itibarıyla birer kimlik imgesi taşımaktadır (Aytaç, 2005: 27).

Osmanlı kahvehaneleri de günümüze kadar, halkın özgürce görüşlerini paylaşmaları, iktidarı eleştirmeleri, kamusal alanın oluşması sürecinde önemli olmuştur (Tutal, 2004: 153). Televizyonların ve sinemaların henüz hayatımızda yer almadığı 16. yüzyıldan itibaren, Türk insanının yaşamına giren kahvehaneler, Osmanlı izleri taşıyan geçmişe ait çok renkli ve geniş bir kültürel birikimi aksettirmiştir. Ev, iş ve cami üzerinde temellenen geleneksel mahalle yapısı, kahvehanelerin yaygınlaşmasıyla yeni bir sosyal yaşantıya kavuşmuştur. Böylece, gündelik hayatın kültürel dolaşım düzenini kuran mahalle kahvehaneleri önemli bir toplanma mekânı olmuştur. Mahalleli, sokak kültürünü tanımış ve kent kültürüne doğrudan katılmıştır (Işın, 2014: 241).

Tayfun Pirselimoglu (2011: 42), derinlemesine görüşme yöntemi kullanarak yaptığı “Mihtra ve Bildirancerlar: Boztepe” adlı kitabında geçmişteki mahalle kahvehanesi hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

“Zeytinlik ’ten yukarıya, tepeye doğru tırmanınca köşe başında Rüştü’nün fırınına çıkılır. Burada eskiden civardaki geniş arazileri de bulunan Faik Kudun’un-ki müdavimleri CHP’lilermiş, kahvesi ile tam karşısında Hacı Ahmet’in – ona da Demokratlar gidermiş, kahvesi varmış. Bu iki kahvenin arasında dehşetli kavgalara şahit olanlar, aynı şekilde derin dostluklardan da söz ederler.”

Pirselimoglu’nun bahsettiği gibi kahvehaneler, mahalledeki grup içi bağların sağlandığı ve mahallede kültür politikalarını üreten yerel kamusal alanlar olmuştur. Mahalle sakinlerinin günlük hayattan siyasi konulara varıncaya kadar sohbet ettikleri, ortak paylaşımda bulunduğu kahvehaneler mahalledeki sosyal alanı temsil etmektedir. Kentte, mahalle gibi yakınlık, kişisel ilişki ve insanlığın ortak bağlarına dayanan birlikler, yerini ortak çıkarlar doğrultusunda örgütlenen sendika ve meslek birliklerine bırakmaktadır (Park ve Burgess, 2015: 12-15). Moderniteyle birlikte, sosyo-politik düzlem içerisinde değerlendirilen sendikalar ve meslek birlikleri toplumsal ihtiyaçlara göre belirlenen aktif kamusal alanlar olarak tasnif edilmektedir.

Ortak bir yaşam alanını temsil eden toplumsal yapı, içinde sosyal ilişkilerin kurulduğu, sosyal olayların meydana geldiği; karşılıklı etkileşimde bulunan sosyal grupların ve “Toplumsal kurumların az çok bütünleşerek oluşturduğu bir düzendir” (Gökçe, 2004: 7). Toplumsal yapı, değer ve kültürle varlık kazanmaktadır. Değer ve kültürü birlikte ele alan Güvenç’e göre (1994:95) değerler, kültürün normatif karakterini oluşturmaktadır. Toplumda ortak değerleri kuran sivil toplumun ahlaki değerlere göre oluşturulması, devletle birey arasında müzakere olmaksızın toplumsal ihtiyaçların giderildiği gönüllülük esasına dayalı yaşam biçimi olmasını sağlamıştır.

Literatüre katkı sağlayacak sivil dayanışma tartışmasını “sivil toplum” ve “toplumsal dayanışma” senteziyle birlikte mahalle odaları üzerinden yapmak, mahallenin esaslı unsurlarından biri olan dayanışma vurgusunu ortaya çıkartmaktadır. Eski zaman mahallesinin yaşantısını betimleyen Ortaylı’ya (2000: 144) göre;

“Eski mahalle dayanışma demektir. Eski mahalle gizlisi saklısı olmayan bir dünya idi. O yüzden insanlar evlerinde dış dünyanın düzenine göre yaşarlar, sere serpelikten kaçınırlardı. Yokluklar ve ihtiyaçlar mahalle halkını birbirine kenetlerdi. Mahalle seknesi büyük bir aile gibiydi. Mahalle güvenliği, temizliği, yangından korunmak için, namus için mahalleli biraraya gelmişti. Mahalleli yönetim karşısında birbirinin kefiliydi, onun için de birbirlerinin her işine karışarlardı. Mahalleli hakikaten kederde ve kıvançta ortak bir kitle idi.”

Mahalle havasının esaslı bir niteliği olan dayanışma, mahallelinin birbirine yakınlaşmasını, birbiriyle tanışmasını ve ortak bir hayatı teneffüs etme bilincini güçlendirmektedir (Alver, 2013:157). Sivil toplumdaki hareketle, toplumun ortak değerinde birleşmesi ve birlikte hareket etmesi olarak ifade edebileceğimiz sivil dayanışma kentsel yapıyla etkileşim halindedir. Kentsel yapıyı şekillendiren kültürel birikim, maddi ve manevi formlardan oluşmuştur. Sivil toplumun manevi formları olan mahalle odaları, sivil dayanışmanın mahallelerde en açık ve somut şekilde görünür kılındığı yerlerdir. Türkiye’de mahalle odalarının yaşatıldığı yerlerden biri olan Bayburt iline değinmek, mahalle odalarının işlevini açıklamak üzere faydalı olacaktır. Bayburt’un kültürel ve tarihsel birikiminin ürünü olan mahalle odalarının günümüzde de varlığını sürdürüyor olması, Bayburt’un kent kimliği için artı değerdir. Bayburt mahalle odalarında, söz kesme, kahve içme, dini nikah ve taziye gibi fonksiyonlar icra edilmektedir. Mahalle sakinlerinden borçlu olanların, hastası olanların dükkân kapatanların, işten çıkanların sorunlarıyla ilgilenilmekte ve çözümler üretilmektedir (Sülo, 2002:95). Geçmişte daha işlevsel olan mahalle odalarında mahalle sakinleri biraraya gelir, sevinç ve hüznelerini paylaşırdı. Zaman zaman ziyarete gelen mülki ve idari amirler mahalle odalarında belli bir oturma düzeninde oturur, devlet meseleleri ve mahalle sorunlarını konuşurdu.

Özetle, mahalle odaları kürselleşmenin etkisiyle kaybolan yerel kültürel değerleri canlandırmakta ve sosyal entegrasyonu sağlamaktadır. Sivil dayanışma modeli olarak tanımlanan mahalle odaları, belediyeler tarafından yeniden ele alınarak çeşitli projelerle desteklenmektedir. Bursa’da Sağlıklı Kentler projesi kapsamında oluşturulan Mahalle Hizmet Odaları, mahalle odalarının büyük kentlerde de yaşatıldığını göstermektedir.

1.7. Mahallenin Zihinsel Temsiliyeti: Toplumsal Bellek

Toplumun kentsel hafızasındaki kırılmanın en canlı örneğini mahalleler oluşturmaktadır. Kentler imgeler üzerine kuruludur. İmgesel bir gerçeklik olan kentin bütünsel resmini betimleyebilmek için, “yapı” ve “hayat” başlıca çözümleyici araç olarak görülmüştür. Çünkü, kenti anlamlandırmada sadece sokak ve caddeleri, binaları ve kenar mahalleleri ele almak yeterli değildir. Kent yaşayan bir organizma olarak toplumsal kültürden beslenmektedir. Toplumsal kültür, kent mekânında anlamlı bağlar kurmaktadır. Komşuluk ilişkileri ile ev biçimleri, sokak hayatı ile sokak sistemi, alışveriş kültürü ile çarşı düzeni arasında kurulan bağlarla, yapı ve hayat kenti biçimlendiren iki temel unsur olarak kabul edilmiştir (Alver, 2017: 14). Yapı ve hayat, temsili mekânı üretirken toplumsal belleği biçimlendirmektedir.

Toplumsal bellek konusunda, üzerinde durmak istediğimiz görüşlerden birincisi Fransız sosyolog Maurice Halbwahs'ın geliştirdiği, “sosyal çerçeve” kavramıdır. Halbwahs (1992:38) “sosyal çerçeve” kavramından toplumsal grupların kendi içinde geliştirdikleri özgün sosyal ilişki biçimlerini/kalıplarını kastetmektedir. Bu bellek anlayışı, Halbwahs'a göre “verili değil, sosyal olarak inşa edilen bir nosyondur” düşüncesinden hareket eder. Toplumsal alanda kültürel formlar tarafından şekillenen mekân, toplumların kültürel genetik şifresidir. Kültürel genetik şifrenin araçları ise, “unutmak” ve “hatırlamak” eylemidir (Gür, 2011:9). Toplumsal bellek, bu eylemler aracılığıyla bireysel bellekleri bir potada toplayarak zihinsel mekân örüntüsü inşa eder. Diğer bir ifadeyle, aynı olaya şahitlik eden bireylerin ortak paydada buluşmaları, bellek ve mekân etkileşimini ortaya çıkartmaktadır. Geleneksel mahalle yaşamında var olan, geçmişte komşuluk ilişkilerini güçlendiren avlu, sokak, bahçe gibi mahalle imgeleri, geçmişle bağ kurmaları açısından önemlidir.

Bu düşünceden yola çıkarak Schudson (1997: 348), toplumsal belleğin altında yatanın bireylerin kendilerinin deneyimleyebildikleri ancak kültürel yapıdan öğrendiği geçmiş bilgisi olduğu argümanını geliştirmiştir. Toplumsal belleğin bireysel insan zihninden çok “kurumlarda” ve “kültürel pratiklerde” yer aldığını vurgulamıştır. Belleğin içeriğine konu olan herşeyin kolektif biçimde üretilmesi için gerekli kültürel miras, belleğin toplumsal oluşunun temel parametresidir.

Böylece Schudson, Halbwahs'ın toplumsal belleğin sosyal olarak inşa edilen bir olgu olduğuna dayalı “toplumsal bellek” kavramını kabul etmekte, ancak kültürel, bireysel, kolektif belleğin etkileşim içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Kültürel ve bireysel belleğin, toplumsal bellekle ilişkilendirilerek formüle edilmesi Schudson'a göre, bellek türlerinin herhangi birinde meydana gelen değişimin diğerlerini etkileyecek olduğudur. Buna göre, geçmişin bilgisinin ortak olması, toplumsal belleğin gücünü arttırmaktadır.

Bu çalışma için önem taşıyan Çukurçayır mahallesinin yazarın belleğinde imgelenen özelliği, fırınları ve fırınlarında pişirilen peynirli pideleridir (Pirselimoglu, 2011:69):

“...Şehrin hemen her yerine dağılmış her biri kendi ilginç hikayesini barındıran eski fırınlar belki de bu şehrin tarihini yazmaya niyetlenenler için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Kendi tarihimin birer parçası olan, çocukluğumdan kalanlar da sanırım biri hariç yok oldular. Geçmişten söz ederken hüzünlenmemiz için bulabileceğimiz bu nedenlerden birkaçı da bu fırınlar ki her biri belleğimde Pazar peynirli tadı ile anılıyorlar.”

Bu alıntının gösterdiği gibi, Çukurçayır mahallesinin fırınları, yazarın zihninde yankılanan imgelerdir. Mahallenin toplumsal bellekteki izleri, çeşitli kentsel imgelerle kalıcı hale gelmiştir. Çalışmada önem taşıyan tek katlı bitişik evler, bakkal, çeşme ve cami bu imgelerdendir. Toplumun belleği kültürel arşiv üreterek, böylece modernitenin mekândaki kültürel bağları yok etmesine karşı, kodlanmış bellek birikimlerine yönelmektedir. “Şimdi” bilincini yaratan bellek, “geçmiş” in var olduğunu fark etmenin en iyi yoludur (Erman, 2017: 229). Moderniteye karşı panzehir olarak düşünülen toplumsal belleğin, aidiyet ekseninde değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

1.7.1. Toplumsal Belleğin Mekânsal İfadesi: “Kentsel Aidiyet”

Kent, toplumsal belleği içinde taşır. Toplumsal bellek, içinde yaşayan insanların yaşam biçimlerini, kültürlerini, iletişim biçimlerini hatta daha ötesinde kolektif korkularını, zaferlerini, kederlerini, sevinçlerini yansıtmaktadır (Memiş, 2017: 1365). Bir yere ait olma, bağlanma duygusu olan aidiyet, mekânla etkileşim içindedir. Aidiyet hissi, toplumsal bellekle paraleldir. Kent insanının hayatında ise; onun aidiyet kurduğu, bağlandığı mekânlar önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal ilişkilerin varlık kazandığı alan olmanın ötesinde, toplumsal ilişkileri denetleyen, üreten, farklılaştıran, sınırlayan ve sürmesini sağlayan konumdadır. Topluluk için asli unsur olan mekân, bağlılık yaratarak insanın temel ihtiyaçlarından biri olan aidiyet duygusunu tatmin eder (Aydemir, 2011:88-90).

Kentsel aidiyetin hissedildiği yerler olarak, mahalleyi mekânlar uzamı olarak ele alabiliriz. Mekânlar bu uzamda koordinatlarla belirlenen pozisyonlar olarak yer almaktadır. Söz konusu koordinatlar, mahallenin ihtiyaçlarına göre şekillenen mekânlar ile mahallede kompozisyon oluşturmaktadır. Kent sakinlerinin, takıldığı bir kafe, alışveriş yapmak için gittiği bakkallar, bir kuaför salonu, hava almak, dolaşmak için bulunduğu çay bahçeleri/ parklar, alışveriş yapmak/eğlenmek için gittiği alışveriş merkezleri, yemek-içmek için müdavimi olduğu restoranlar, oyunları/filmleri izlemek için bulunduğu sinemalar/tiyatrolar vs. kentli yaşamdan bir kesiti, kent insanının gündelik alışkanlıklarını, rutinleşmiş vazgeçilmezlerini oluşturmaktadır. Bu mekânlar vasıtasıyla kentli yurttaşlar, hayata tutunur, bağlanma, aidiyet, kimlik, özdeşlik ilişkisi kurarlar (Aytaç, 2007: 200-2004). Bu anlamda kent zirvesi olarak adlandırılan Habitat II, sürdürülebilir yerleşimin uzantısı olan kentli bağlılığını (civic engagement) hedef almıştır. Kentli bağlılığı kavramı

ile kastedilen, kentsel sorunların çözümünde vatandaşlık, hemşehrlik ve yurttaşlık esaslı yaklaşım benimsenerek yaşanabilir yerleşimleri geliştirmektir. Yaşanabilir yerleşimlerin geliştirilmesi ise, kente olan bağlılık, aidiyet ve sahiplenme edimiyle gerçekleşmektedir (Türkçü, 1996:14). Mahallenin yaşama iklimini var eden aidiyet, mekânlarla semt sakinleri arasındaki ortak yaşamı kuvvetlendirerek, kişinin toplumla bütünleşmesini ve topluma, yaşadığı yere bağlanmasını sağlamaktadır (Şensoy ve Karadağ, 2012: 280).

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere kentsel aidiyet, kent mekânında belleğin formüle ettiği kodlama ve kalıplara karşılık gelmektedir. Ayrıca, mahalle uzamının koordinatlarınca belirlenen mekânların aracı ya da enstrümanıdır. Toplumsal belleği güncelleyerek, yeni nesile aktarma noktasında mahallenin bu mekânsal kod ve kalıplarına ihtiyaç duyulmaktadır.

1.7.2. Mahalle Nostaljisi

İnsanlık serüveninin dünü ve bugünü arasında bağ kuran nostalji, geçmişin değerlerine ve yaşam biçimlerine özlem duyma meselesidir. Belleğin motor gücü olan nostaljinin hareket noktası ise, mekânlardır. İnsan yaşamı, mekânda geçer ve mekândan etkilenir. Bedensel ve ruhsal varlığı ile ontolojik bir bütünü temsil eden insan, mekânı hayal eder, düşünür, algılar ve dönüştürür (Can, 2010:105). Modernite anlatısı içinde nostaljiye dinamizm katan mahalle, eskiyi düşünme uğraşısına yardımcı olan mekândır. Bu uğraş aynı zamanda mahallenin üzerine temellendiği ev, sokak, bakkal ve komşuluk ilişkilerini sorgulamaktadır. Mahallenin iklimini var eden tasavvurun izleri, mahalle ruhunu besleyerek mahalle ile ilgili duygusal bağ kurmayı kolaylaştırmıştır. Gelenekle ilişki içerisinde olan nostaljinin reçetesi ise, bireysel hafızadır. Aşağıdaki satırlarda görüldüğü gibi Çukurçayır Mahallesinin nostaljik öğeleri yazarın hafızasından yararlanarak bugünün bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Pirselimoğlu, 2011:30):

“Güzel kokular saçan inanılmaz büyüklükte mandalina bahçeleri, dar, ferah sokaklar ve geniş arsalarla bezeli bir mekândan ve huzurlu bir zamandan söz etmenin o dönemi yaşamamışlar için idraki zor bir hal olduğunu teslim etmem gerek. Geçmişten mutlulukla bahsetmenin, genel olarak marazi bir halin işareti olduğuna inananlar için o ev, o sokaklar, o mahalle ve o dönem, o Çukurçayır, o Trabzon fazla bir anlam ifade etmeyecektir. Geride kalan hemen her şeyin hak ettiğinden daha fazla önemli hale geldiğini düşünenler için de benzer bir durum söz konusu olmalı. Ne ki bunların tümü; o tülün ardında kalan o zaman, ulaşılamayacak soluk resimler dokunulması zor, bizim ona atfettiğimiz herşeyden azade bir hakikatı barındırıyor ki onları aziz yapan muhtemelen budur.

Aktay (2007)'in “Mahalleden Geriye Kalan” adlı çalışmasında mahallenin ağırlıklı olarak hak etmediği halde geçmiş kavramının gölgesinde konuşulması, nostaljinin konusu yapılması, önemli bir tespit olarak görülmektedir. Mahallenin bütün zamanlarda konuşulması gerektiğini savunan yazar, bu bağlamda mahallenin insan eylemlerinde çağları ve zamanları birbirine ekleyen geçişliliklerin somut örneği olduğunu ve sadece geçmişin konusu yapılamayacağını vurgulamaktadır. Böylece,

geçmişin ruh ve duygu dünyasını yansıtan, nostaljinin mekân dilinin en iyi ifadesi olan mahallelerin, çağına göre sorgulanması gerekmektedir.

Mahalle, temsil ettiği özdeğerler bakımından, yerel kültürel kodlarıyla ilişki içerisindedir. Mahallenin kültürel kodları yaşam deneyimiyle beslenerek, eski mahalle sakinlerine gündelik yaşamın nostaljisini çözümlerde yardımcı olmaktadır. Mahalle kültürünün devamlılığı açısından kimi ilgilerin, ilişkilerin, bağlantıların akışkanlıkların olması gerekir. Bıçakla kesilmişçesine apayrı dünyalar olarak sunulan eski mahalle ile yeni mahalle arasında bağın olmaması, yeni mahallelere eski insanların bir şey bırakıp bırakmadığı sorusunu gündeme getirmektedir (Alver, 2013: 52). Çukurçayır mahallesinde yapılan saha çalışmasında mahalle nostaljisi ile ilgili çeşitli önermeler değerlendirilecektir. Nostaljinin, ütopyanın, modernitenin, geleneğin sunduğu mahalle dünyasının sağlaması, anket sorularına verilen cevaplarla yapılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAHALLE OLGUSUNUN TARİHSEL ZEMİNİ

“Tarih ne kadar çok sosyolojik ve sosyoloji ne kadar çok tarihsel olursa her ikisi için o kadar iyi olur” der, Henry Carr (Skocpol, 1999:1). Sosyoloji varlığını geçmişten günümüze, değişim ve geleneğin bulunduğu zeminde sürdürmüştür. Değişim ve gelenek ise, tarihte hiç değişmeyen birer süreçtirler (Alptekin, 2009:4). Hal böyleyken tarih ile sosyolojiyi birlikte düşünmek gerekliliktir. Fakat her iki yaklaşımın kullandığı kaynaklar farklılık arz etmektedir. Tarihin kent algısı, yalnızca mekâna ilişkin bir belirlenim değil aynı zamanda sosyolojiye dair bir anlamlandırma ve sınıflandırma yöntemidir. Tarih ile sosyoloji arasındaki yapısal devamlılık, bu devamlılığı merkezine alan kent ile kesişmektedir.

Sosyolojiyi merkezine alan kent, tarihsel olarak biçimlenmektedir. Kentlerin tarihsel gelişim sürecinde farklı bir yerleşim biçimi olarak ortaya çıkmasına neden olan ortak özellikler; üretim biçimlerinin çeşitli uzmanlık alanlarının ortaya çıkması ile farklılaşması, bu doğrultuda toplumsal örgütlenmenin ölçeğinin değişmesiyle bir deneyimler bütünü olarak kültürün değişmesi ve imparatorluk ya da devletlerin ortaya çıkmasıdır (Flanagan, 1999: 25). Toplumların ürünü olan kent, antik çağdan günümüze çeşitli şekillerde var olmuştur. Kent tarihi incelendiğinde Batı kentleri, Osmanlı şehirleri ve vs. örnekler o dönemdeki sosyal düzeni anlamamız adına önem arz etmektedirler. Hem tarih hem de sosyoloji ilkesinin doğal açıklamaları, kentin yapı taşı olarak kabul edilen mahallede etkinliğe ulaşmaktadır.

Mahallenin tarihsel arka planını araştırmaya başladığımızda karşımıza bir dizi mühim husus çıkmaktadır. Öncelikle şöyle bir tespit yapmak da fayda var. O da şu ki bu kavramın kullanılma şekli bakımından Batı kentleriyle Doğu şehirleri arasında ciddi bir fark mevcuttur. Yapılan hatırlatma özelinde ve kavrama yüklenen sosyolojik anlamın iç tutarlılığı bakımından tarihsel bir kopuş yaşadığını ileri sürmek çok da yersiz olmaz. Çünkü mesela Batı kentlerinde mahalle, sanayi devrimi sonrası sınıf ayrımı biçiminde örgütlenirken, Osmanlı şehirleri dizgesindeki kullanımı dikkate alındığında, yerel hizmet birimi gibi bir anlama geldiği görülür.

Bu tezin ve tümel kurgunun aktörü olan mahalleyi doğru okuyabilmek için, mahallenin tarihi gelişiminden yararlanılması gerekmektedir. Bu bölümde, mahallenin tarihsel dönüşümü, batı kenti ve doğu kenti felsefeleri etrafında zaman ve mekân süreci üzerinden analiz edilecektir. Bu analizde, mahallenin ruh iklimini anlamak adına geçirdiği toplumsal ve fiziki dönüşüm tasnif edilecektir.

2.1. Batı'da Mahalle ve Mahalle Statüsünün Değişimi

Kentin kökenini Batı olarak ele alan birçok görüşe göre, Avrupa toplumsal mülkiyetin hareket noktası olmakla beraber, mülkiyetin biçimlerini iş bölümü, yerleşim, çalışma gibi dinamiklerle belirlemiştir (Sunar, 2014:159). Bu bağlamda ekonomik sistem ile kent formu arasında doğrudan bir ilişkinin olması, mahallenin geçişken ve değişken bir doğaya sahip olmasını olanaklı kılmıştır. Bu alt bölüm içerisinde Batı kentlerindeki farklı dinamiklerin mahalle formunda ne gibi değişikliklere yol açtığı Antik Çağ, Orta Çağ ve Sanayi Devrimi sonrası dönemdeki kentlerin vurgusu temelinde ele alınacaktır. Mahallenin gelişim sürecini tarihsel temelde ele almak mahallenin doğası hakkında genel bir çerçeve çizmemizi sağlayarak, batı kentlerinde mahallenin ekonomik sistemle ilişkili olmasına yönelik iddiaların anlaşılması bakımından oldukça yararlı olacaktır.

2.1.1. Antik Çağ Kentlerinde Mahalle

Eski Yunan'dan günümüze batı şehirlerinin evrilme süreci, uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Süreçler göz önüne alındığında Eski Yunan'a ve modern toplumlara ait argümanların doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Aristo düşüncesinin statik anlayışı, İbn-i Rüşd aracılığıyla Hristiyan toplumuna, Rönesans'a hâkim olmakta ve değişmeyecek Batı Avrupa şehirleri inşasının felsefi temelini oluşturmuştur (Cansever, 2010:99). Fransız ve İngiliz memleketlerinde şehir inşası, belli bir üst iradenin isteği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerde, ilk önce planlı şehri çizmekte, sonra inşaata başlamakta ve apartmanlar inşa etmektedir (Cansever, 2010:103-104). Osmanlı şehirlerinin dinamik ve değişen ruhuna karşın, batı şehirleri standart düzenlemeler çerçevesinde gelişmiştir.

İnsanlık tarihinin farklı dönemlerinde kent ve kırsal arasındaki ilişkinin temeli değişiklik göstermiştir. Bu ilişkinin devamını sağlayan temel üretim tarzı ise, sınıf ilişkisi bağlamında analiz edilmiştir (Saunders, 2013: 25). Marx (1964:77), ilk gerçek sınıflı toplumun antik kentte olduğunu ifade eder: "Antik klasik tarih, kentlerin tarihidir; fakat kentler de toprak mülkiyetine ve tarıma dayanıyordu". Burada Marx'ın temel iddiası şudur: Antikçağ'da kent hiçbir zaman yeni bir üretim tarzının yeri olmamıştır. Antik Çağda Roma'da kent algısı, köle-tarım üretim tarzı üzerine yerleşmiş yönetim merkezini ifade etmekteydi. Roma'nın kendine bağlı vilayetleriyle ilişkisinin politik olması, Antikçağ kentinin kapalı bir sistem dâhilinde işlenmesini sağlamıştır.

Batı medeniyetinin kent formu, Antik Çağ'da ifadesini bulan Roma ve eski Yunan kent kültüründen beslenerek şekillenmiştir. Eski Yunan ve Roma'da kent ve kırsal, belli şekillerde idealize edilmiştir. Kentliler, kırsal barbarlık ve kabalıkla karakterize ederken, kendilerini uygarlık ve incelikle özdeşleştirmişlerdir. Köylüler ise, kenti gevşeklik ve soysuzlukla nitelendirmiştir. Antik çağda ekonominin zirai bir nitelik taşıması, şehirlerin kırsal kesime bağımlı olmasına yol açmış; bu durum

kentlerin çöküşünü hızlandırmıştır. Üretici olmayan kentlerde vergilerin arttırılması ise, kentte yaşayanları zor durumda bırakarak, kırsal alanlara göç etmeye zorlamıştır (Canatan, 2017: 86-87). Kent sorunsalını ‘sosyo-mekânsal diyalektik’ olarak ele alan Soja’ya (1985:177) göre, “Toplumsal hayatın mekânsallığı, maddi olarak kurulan toplumdur”. Sosyo-mekânsal sistemi içinde barındıran kent ve kır bu dönemde karşıtlık içinde olmuştur. Kent toplumunun merkezi, kırın ise çevreyi temsil etmesi mekânsal hegemonyayı ortaya çıkartmıştır. Bu yönden kır ve kent, kapitalizmin örgütlenmesiyle birbirini şekillendirmiştir.

Antik dönemdeki mekânsal dağılımın, yerel tapınağın bütün bir mahallenin sakinlerini kendine çeken bir mıknatıs olması, buna karşılık ev tiplerinden belli olan, sınıfsal bir zarf görevi gören, kısmen görünür bir meslekî duvar oluşturması önemlidir. Bu uygulama herhangi bir belediye düzenlemesi olmamasına rağmen belli mesleklere mensup kişilerin kendiliğinden gruplaşmasına sebep olmuştur. Koloni kurucu kent-devletleriyle koloniler, esasen benzer kült, değer ve ortak tarihî bir deneyimi paylaşmaktaydılar. Kent devletleri veya merkezi üsle koloniler arasındaki ekonomik ilişkilerde ise farklı bir değişim ve dolaşım sistemi işlemekteydi: Ege’den kolonilere tüccar eliyle zeytinyağı, şarap, mücevher, dokuma, silah, işlenmiş mallar ve seramik kaplar götürülüyordu; Karadeniz’den de kurutulmuş balık, tuz, canlı hayvan, buğday, bal, balmumu, ucuz işgücü olarak zaman içinde giderek artan sayılarda köle getirildi. Ayrıca kıyılarda tesis edilen koloniler, yerli halka satmak için büyük kentten gelen işlenmiş mallara denk mallar üretmekte gecikmediler. Bu işleyiş zanaatın tarımdan ayrılma sürecini hızlandırdı ve zanaatkârlar kentlere gelip yerleştiler. Böylece kentlerde tüccar mahallelerinin yanı sıra zanaatkâr mahalleleri kuruldu (Aktüre, 2003: 235-236)

Bu anlamda ilk şehir plancısı Hippodamos, M.Ö. V. yüzyılda birbirini dik açılarla kesen ızgara şemasıyla tanındığı kadar “kentleri bölen adam” olarak da tarihe geçmiştir (Gallion ve Eisner, 1963:15-26). İskenderin ele geçirdiği topraklar üzerinde çoğunun adı ‘Aleksandreia’ olan 70 kadar kent kurduğu bilinmektedir. Kurulan bu kentler Yunan Polisi (kent devleti) tarzında organize edilmişlerdir (Özsait, 1982: 376). Klasik dönemin polis kent devleti karakterini göstermesine karşın bu kentler, adeta kralın malı, halkı da kralın uyruğu idi. Kurulan bu kentlerde yine şehir plancısı Hippodamos’un planlarına (ızgara planı) uygun olarak inşa etmişlerdi.

Şekil 1: Hippodamos'un Milet Izgara Planı

Kaynak: www.hellenicaworld.com/Greece/Technology/en/CityPlan.html

Plan dâhilindeki geometrik düzene göre mahalle birimine ayrılmış şehir düzeni, bu dönemin kentinde ön plana çıkan özelliktir. Şehir mekânı, şehir toplumunu oluşturan her bir kabilenin yerleşeceği ayrı mahallelere göre ayrılmıştır. Toplumsal ayrışım ilkesine göre, mekânda parçalanma yoluyla oluşturulan bu tür yerleşim, özel amaçla oluşturulmuş mahalle biriminin ilk tarihsel örneğidir (Alada, 2008: 118). Üç sınıfa ayrılmış on bin kişilik bir site tasarlayan Hippodamos, toprağı da savaşçılar, zanaatkârlar, çiftçiler ve olmak üzere üçe bölmüştür. Birincisinin ürünlerini çiftçilere, ikincisininkini tanrıların kültlerine, sonuncusunun ürünlerini yöneticilere ve savaşçılara ayırmıştır (Braudel, 1990:130).

Birbirine paralel ve birbirini dik kesen büyük caddelerin oluşturduğu kentlerin merkezinde resmi binalar ve Agora yer almaktaydı. Mahalleler dışında kamu yapılarının yer aldığı ortak bir şehir mekânı olarak adlandırılan Agora, siyasal, ticari ve tüm toplumsal ilişkilerin merkezi olup, şehirlilerin özerk birliğine dayalıdır. Bu kentler, tiyatroları, kütüphaneleri, çeşitli sanat ve mimarlık atölyeleriyle büyük kültür merkezleri olmuşlar, Roma'nın küçük Asya'yı istilasından sonra da mevcudiyetlerini koruyarak Roma'nın kültür ve sanatını etkilemişlerdir (Özsait, 1982: 377).

Antik Çağ'da şehirler, birbirinden kopuk küçük yerleşim birimlerinden oluşan çok parçalı bir yapıya sahip olmuştur. Şehirlerde akropolisin bulunduğu yerler tahkim edilmişti. Yoğun yapılaşma görülen Akropolis'de oturanlar ziraatle uğraşmamaktaydı. Sur dışında da parçalı yerleşim nüveleri oluşmuştu. Balat (Palatia), Bergama (Pergamon), (Sart) Sardis, Priene, Efes (Ephesos) ve İstanbul bu tür çok parçalı şehirlere örnek teşkil etmektedir (Tanyeli, 1987: 21).

Mahalle olgusunun, sosyal ve fiziki yapısıyla birlikte diğer bir başat temasının politik düşünce olduğu Antik çağlardaki kentlerde görülmüştür. Kleisthenes, M.Ö. 507'de Atina siyasal toplumunu demokratik bir zemin üstüne inşa etmiştir. Kleisthenes yönetime geldikten sonra ana hatlarıyla şu reformları gerçekleştirmiştir: Kan bağına dayalı kabile örgütlenmesini bütünüyle ortadan kaldırarak, yer bağına, toprak bağına dayalı mahalle örgütlenmesini getirdi. Atina'yı on yerleşim veya seçim bölgesine (deme veya demos) ayırdı. Aynı şekilde, kan bağı veya veraset yerine, kura ile her bir deme veya demostan 50 kişinin katılımı ile oluşan 500'ler Meclisi'ni oluşturdu (Ağaoğulları, 2013: 37-39).

Klasik çağda mülkün eşitliği ilkesinden hareketle, tüm yurttaşın bir evi olması planlanan kentlerde, evler gösterişten uzak eşit arazi parçaları üzerine yapılmıştı. Hellenistik dönemle birlikte, kentçiliğe ve konutlara eşitlikçi uygulamalar zamanla azalmıştı. Evlerde mühim değişiklikler yapılırken, arazi eşitliği ve bütünlüğü ilkesi bozulmuştu. Demosthenes, sadece devlet konakları ve tapınakların ihtişamlı olduğu Ariteides'in, Miltiades ve Themistokles hususi evlerinin önceleri komşu evlerinden ayrı olmadığını ifade etmiştir. Toplumsal, dinsel ve siyasal yaşamın ev hayatından

daha mühim görüldüğü klasik çağda, yoksul bölgelerde evlerin bulunması ve görkemli anıtların yer alması, argümanı doğrulamaktadır (Wycherley, 1991:158-159).

Doğu tipi toplumlarında merkez-çevre içinde konumlanan sosyal tabakalaşma, batı toplumu kadar keskin bir sınıra sahip olmamıştır. Toplam nüfusun %5-10'u kadar olan kral ve yönetici sınıf, kentin merkezinde oturmaktaydı. Alt katmanlarda yer alan gruplarsa, onların işyeri ve konut alanlarının çevresine yerleşmişti. En dışta ise, toplumdan dışlanmış olan gruplar olan köleler ve yabancıların oturdukları düzensiz mahalleler yer almıştır (Aktüre, 1994:48). Kenti ve kenti meydana getiren mekânlar aynı zamanda bir hiyerarşik görüşü de yansıtmaktadır. Kenti kuşatan dış duvar, estetik açıdan, kent ile onu çevreleyen kırsal alan arasında mutlak bir sınır oluşturmuştur. Toplumsal açıdan ise, bu duvar, dışarıdakiler ve içeridekiler arasındaki eşitsizliği belirleyen mutlak bir sınırı temsil etmektedir. Bu bağlamda, zengin ve fakir mahalleler arasında ortaya çıkan karşıtlık toplumdaki farklılaşmayı gösteren ilk işaretler olmuştur (Mazı, 2008: 42).

Tarihin ilk dönemlerinden beri kent için önemli bir öğe olarak atfedilen duvar, sosyolojik ve tarihsel olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Yaşanılan mekâna ve zamana göre çeşitli perspektiflerden ele alınan duvar olgusu, farklı koşullara denk gelecek şekilde kullanılabilir. Antik çağda mahalleleri birbirinden ayıran duvar, sınıfsal bir zarf niteliğindedir. Tezin kuramsal çerçevesinde ele alınan kapalı konut sitelerinin çevresindeki mahalleden ayrılmasını sağlayan yine duvardır. Bu bağlamda literatüre katkı sağlayacak, “banliyölerin periferileşmesi” kavramında, Antik çağ ve günümüz modern mahallelerinde soyut veya somut değişmez aracının duvar olduğu iddia edilmektedir.

2.1.2. Orta Çağ Kentlerinde Mahalle

İnsan topluluklarının tarihi Orta Çağ'a kadar, kırsal kesimin tarihi olmuştur. Tarihin merkezi olan Orta Çağ, kırsal bölge ile başlayıp, Orta Çağ'ın ilerlemesiyle kır ile kent zıtlığıyla süregelmiştir. Bu bağlamda, modern tarih kırsalın kentleşmesidir (Marx, 1964: 77-78). Böylece, kent ve kır arasındaki ayrım, feodal dönemden itibaren temel bir çelişkiyi ifade etmiştir. Her toplumsal düzen gibi yerel özgünlükleri ile kendi mekânını yaratan Orta Çağ feodalitesinde kır kentten üstün konumda olmuştur. Bunun temel nedeni, kırsal alanların tarımsal artık ve işgücünün kaynağı olmalarıdır (Kaygalak, 2008:31).

Orta Çağ'da Doğu'da merkezi devletler hüküm sürerken, Batı'da onbeşinci yüzyıla kadar feodalite ve komün yönetimleri söz konusu idi (Pustu, 2006:138). Yerel özyönetim ve siyasal özerklik talebiyle ortaya çıkan komün yönetimleri, eşitlik ve özgürlük vurgusu temelinde yükselen yeni bir kent yönetimi anlayışının merkezi olmuş ve böylece Orta Çağ kentleri “havasının insanı özgür kıldığı” yerler olarak tanımlanmıştır. Cansever (2013:116), Orta Çağ Avrupa şehirleri ile

Osmanlı şehirlerinin fiziki boyutunu karşılaştırmalı olarak ele aldığı Kubbeyi Yere Koymamak adlı eserinde, kendi özgün iddiasını ortaya koymaktadır. Orta Çağ şehirlerini kararsız şehirler olarak nitelendiren yazar, Osmanlı şehirlerinin inşasında ferdi iradenin etkili olduğunu savunmaktadır.

Ticaretin canlanmasıyla ortaya çıkan komünler, 10. yy'da Avrupa'da ticari faaliyetleri geliştirmiştir. Ticari büyümenin en önemli sonuçlarından biri, kente göçün ve kent nüfusunun artmasıdır (Pirenne,1994: 49-51) Ekonomik işlev çerçevesinde doğup gelişen Orta Çağ kentlerinde zanaatkârlar sınıfından ziyade, tacirler sınıfı ön plandadır. Oysa kent merkezini ayakta tutan yiyecek ve insan bakımından besleyen tarımsal gelişmedir (Bakır ve Ülgen, 2009:129). Antik kentin aksine, Orta Çağ kent istilacıları kent devleti kuramamışlar, kente şatolar inşa ederek yerleşimi kırsala yaymışlar ve bunun sonucunda köylüyü denetim altına almışlardır (Begel, 1996:11). Birçok yeni kentin ortaya çıktığı Orta Çağ'da, kentler genellikle çekirdek kentin yakınına kurulmuştur. Batıların "portus", Slavların "potgrozre" olarak ifade ettikleri aslında bir kenar mahalle kentidir (Bakır ve Ülgen, 2009:127). Mekânsal ve nüfus açısından değişime ve gelişime kapalı olan Orta Çağ kentinde insanlar, surların arkasında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Mahalledeki birincil ikametgâh birimi, aile ve komşulardan oluşmuştur. Buna ilaveten, kent mesleklere ve bölgelere göre ayrılmış başka bir bölümlenmeye de sahipti. Bu bağlamda hem birincil hem de ikincil gruplar hem Gemeinschaft (cemaat) hem de Gessellschaft (toplum) aynı kent modelinde yer almıştır (Mumford, 2007: 380).

Orta Çağ kentinde hâkim güç olan burjuvazi, kendi çıkarları doğrultusunda kentsel kurumları yarattı ve kentin ekonomisini örgütledi. Kent için önemli bir unsur olan ticaret, kentlerin çevresine kale duvarları yapılmasını gerekli kıldı. Tacirlerin ve onların eşyalarının korunması amacıyla inşa edilen kale duvarları, kentler tarafından üstlenilen ilk bayındırlık hizmetidir (Pirenne, 1994:66). Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, Batı Avrupa ülkelerini etkisi altına alarak, bu ülkelerdeki zengin mahalleler kentlerin prestij mekânı olarak taçlandırılmış, fakir mahalleler ise çöküntü alanları olarak görülmüştür (Özdeş, 1986: 32).

Şekil 2: Orta Çağ'da Üretim Yapan Zanaatkârlar

Kaynak: <https://aetiusflavius.wordpress.com/tag/feodalite/>

Orta Çağ kentlerinin özelliğini günümüzde yansıtması açısından Barselona önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yüksek surlarla çevrili bu kent, sur içi ve dışı olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Sur içi, her biri ortak ihtiyaçları çerçevesinde örgütlenmiş mahalle birimine ayrılmakta, her birim kendi kilisesine, pazara ve su kaynağına sahip birincil mekânlar olarak örgütlenmektedir. Fakat yerleşim birimi büyüdükçe, dörtte bir mahalleler (quarters) tek bir kütle halinde kaynaşmadan, bütünü altıda birlik veya daha küçük parçası haline gelebilmekteydi. Venedik üzerinden verilen diğer bir örnek, dini kurumların batı kentlerinin mahallelerin de etkili olduğunu göstermektedir. Genellikle mahalle belli bir kilisenin sorumluluk bölgesiyle tanımlanmakta ve adını bağlı bulunduğu kiliseden almaktaydı (Mumford, 2007: 380).

Sanayi devriminin sosyopolitik iklimi ile gündeme gelen yeni kent anlayışı içerisinde modern mahallenin inşası, günümüze kadar uzanan ‘ideal’ mahalle tasvirinin sosyo-kültürel zeminini tesis etmiştir.

2.1.3. Sanayi Devrimi Sonrası Mahalle

Hobsbawn (2008:32) sanayi devrimini “yalnızca iktisadi büyümenin hız kazanması değil, iktisadi ve toplumsal dönüşüm nedeniyle ve bunun sayesinde iktisadi büyümenin hız kazanması” olarak yorumlamaktadır. Lefebvre’nin (2004:126) “Kritik Anda” adlı makalesinde yer alan sanayi toplumunun kentleşmesi bizim hala “şehir” dediğimiz şey parçalanıp dağılmaksızın mümkün değildir” söylemi üzerinden, sanayi devriminin kentsel değişmeye ilişkin belirgin bir duruş oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda Lefebvre, Hobsbwancı perspektifin çizdiği sınırlar içerisinde benzer bir kanıya varmaktadır. Hobsbawn ve Lefebvre’nin tesbitlerine göre, sanayi devrimi ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutlarıyla çok yönlüdür.

Sjoberg örneğinde kristalize olan sanayi öncesi ve sanayi sonrası kent sarkacı, kentsel mekândaki mahalle formunu özetlemektedir. Sanayi öncesi kentte üretimin ana unsuru, organik enerjidir. Kentte gerçekleştirilen üretim faaliyetlerinin, mekânsal olarak aynı sokak üzerinde yer alması uzmanlaşmış mahalle ve sokaklarının oluşmasına sebebiyet vermektedir (Aslanoğlu, 1998: 32). Teknoloji, Sjoberg ‘in varsayımları içinde bağımsız değişkendir. Haberleşme teknolojisinin olmayışı, birbirine yakın ihtisaslaşmış mahalleleri ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak, sanayi öncesi kentte güçlü sosyal kontrol varlığı çeşitli mekanizmalarla sağlanmaktadır. Bu mekanizmalar aile kurumu, din ve lonca örgütlenmeleridir. Sanayi öncesi kentin ön plana çıkan özelliği, belirgin bir sınıf ayrımının görülmüş olmasıdır. Seçkinler ve varlıklı sınıflar kentin merkezinde ve merkezi yakın bölgede yer alırken, alt gruplar (yoksul sınıflar) kentin dış bölgesine itilmişlerdir (Ertürk, 2009:97).

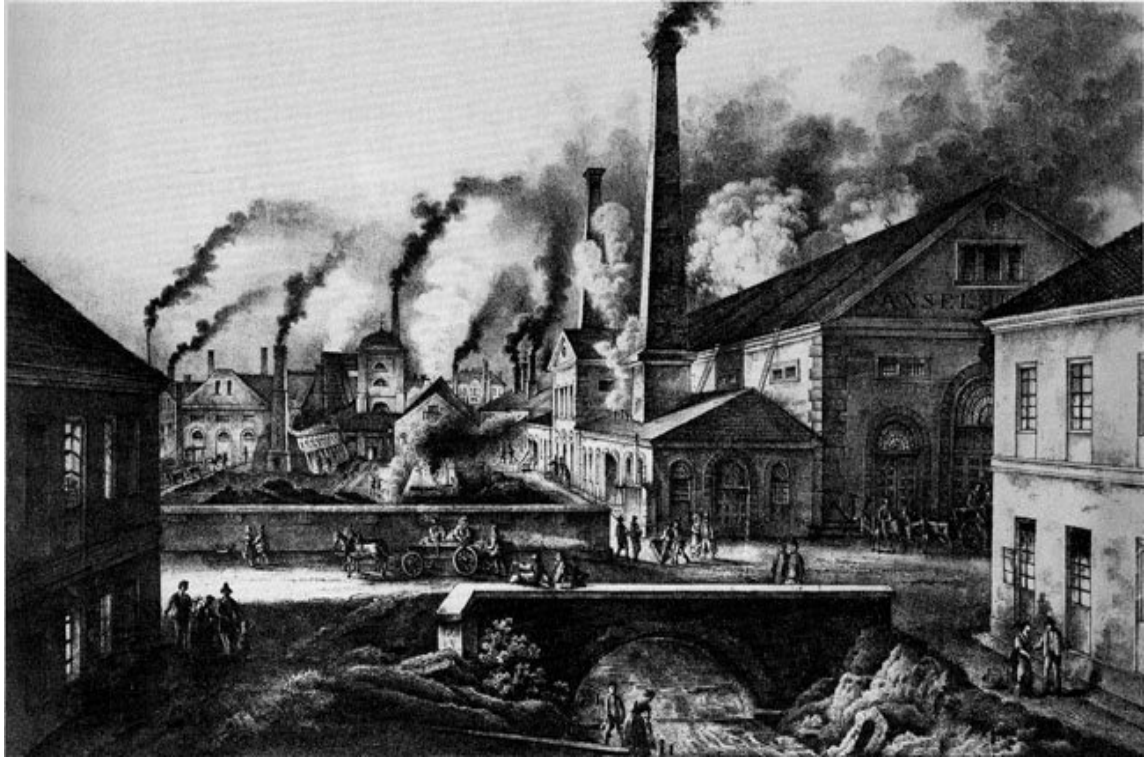
Orta Çağ kentlerine benzemeyen toplumsal ve ekonomik örgütlenmeye sahip olan sanayi kentlerinde fabrika, kentsel organizmanın ana çekirdeğini oluşturmaktadır. Fabrikalar farklı endüstri dallarında yer alsalar da, genellikle ulaşım sisteminin ana kavşak noktası üzerinde ve kendisi için yaşamsal kaynakların yakınında konumlanmaktadır. Bu sebeple, sanayi kentlerindeki fabrikalar hiçbir şekilde çevreyi kirletme kaygısı taşımadan, demiryolu, göl, akarsu ve benzeri su kaynaklarının yanında kurulmuştur (Mumford, 2007:562). Sanayi kentlerinde nüfusun hızla artması, işçi sınıfının talebini karşılamak üzere, inşaat ve konut sektörünün gelişmesine yol açmıştır. Ucuz ve kalitesi düşük konutlar ve fabrikaların şehrin merkezinde yer alması, sanayi kentlerinin görselliğini olumsuz yönde etkilemiştir (Alver, 2017:91).

Sanayi kentinde sanayi, kente merkezi bir işlev yükleyerek tüm etkinliklerin bu merkez etrafında sürdürülmesini sağlamıştır. Bu bağlamda sanayinin denetim ve yönetim işlevini merkezde toplama ve böylece kent merkezindeki büyüme eğilimi ile birlikte ortaya çıkan banliyöleşme süreci kentin mekânsal yapısının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır (Ertürk, 2009:99). Büyük bir orana karşılık gelen bir işçi sınıfı, kenti çevreyeleyen fabrikalara yakın yerlerde onlar için inşa edilmiş “işçi mahallelerinde” ikamet etmekte, “merkezde” ise “zihni emek” grubunu temsil eden yönetici sınıfı oturmaktaydı. “II. Sanayi Devrimi” denilen bilgi toplumuna geçişle birlikte kent ve kent içi yapılaşma, yaşama alanları ve alışkanlıklarında büyük bir farklılaşma gözlenmektedir (Şentürk, 2014:90). Engels (2010: 95-96), sanayi devrinde mahallelerde mekânsal ve sınıfsal ayrışmanın görüldüğünü şöyle açıklamaktadır:

“Kent, öyle garip kurulmuştur ki, kişi kendini işi ve eğlence gezintileriyle sınırlarsa, bu kente yıllarca yaşasa da, her gün sokağa çıksa da emekçi mahalleleriyle hatta işçilerle bile karşı karşıya gelmeyebilir(...)para aristokrasisinin mensupları, kendi işyerlerine, bütün emekçi mahallelerinin ortasındaki kısa yoldan, sağda-solda gizlenmiş iç karartıcı sefaletin ortasında olduklarını görmeksizin geçerek gidebilirler(..)Burada öfke ve dehşete sebep olan her şey yakın zaman kökenlidir, sanayi çağına aittir(..)

Çalışma ve yaşam mekânlarının birbirinden sınıfsal temelde keskin bir şekilde ayrılması, mahalle ve sınıf arasındaki ilişkinin en belirleyici vasfını oluşturmaktaydı. Bu ayrım o kadar belirgindir ki, burjuvazi ve işçi sınıfı kent mekânında zorunla kalmadıkça ilişkiye girememektedir.

Şekil 3: Sanayi Kentinde Fabrika ve Konut

Kaynak: www.picswe.com/pics/world-history-industrial-revolution-ff.html

Sanayileşme öncesi kentin temel işlevi tarımsal, dini ve idari yapıyla ilgilidir; fakat sanayileşme sonrası kent artık bir sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Sanayileşme öncesi kentler, güvenlik ve din merkezleri olarak karşımıza çıkarken sanayi teknolojisinin gelişimiyle birlikte fabrikalar ve ticaret merkezlerine dönüşmüştür. Sanayi kentinde kullanılan teknoloji diğerlerinden nitelik ve nicelik olarak çok farklıdır. Organik olmayan enerjinin sanayi ve tarımsal üretime, ulaşım ve haberleşmeye uygulanması, yoğun nüfusa ve örgütlenme olanağına sahip bir kent yaratmıştır. Modern kentlerin iç düzeni bu teknolojik farklılaşmayı yansıtır (Aslanoğlu, 1998:34-41).

Ondokuzuncu yüzyılda meydana gelen sosyo-politik değişimler, şehirlerin hukuksal statüsünü de değiştirmiştir. Ulus-devletin yasa önünde eşitliği esas alan hukuk düzeni, Orta Çağ şehirlerinin ayrıcalıklarını ve özerkliğini ortadan kaldırmıştır. Ulus-devlet kendini Fransız işgali altındaki Avrupa ülkelerinde ve şehirlerinde (Belçika, İsviçre, Hollanda, İtalya, Almanya'nın bazı kesimleri) hissettirmiştir. Buralarda, kentlerin arasındaki farklılıklardan ziyade, kent ve kırsal arasındaki farklılıklar azalmıştır. Endüstrileşme ve sosyo-politik değişimle birlikte başkent statüsündeki şehirler de değişmiştir. Londra, Berlin, Viyana ve Paris gibi başkentler milyonluk kentler haline gelmiştir. Bürokrasi ve hizmet sektörünün gelişmesine ek olarak, nüfus artışının yaşanması, farklı ürünlere duyulan talepleri arttırarak kültürel hizmetlerin ve ürünlerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Londra'da ondokuzuncu yüzyılın sonuna doğru, müzik-holler şehrin her tarafına yayılmıştır (Alver, 2017:91).

Batı'da "Mahalle" olgusu, 20.yy'da endüstrileşmeye paralel olarak gelişen kentlerde, teşkilat yapıları daraltılmış ve merkezileşmiş beledi kurumlarla hemşehriler arasındaki mesafeyi azaltan politik ve idari konularda toplumsal uzlaşma zemini oluşturabilecek ara birimler olarak tasarlanmıştır. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası şehirlerin büyük göç dalgası etkisi altında kalması, Amerika'da yeni mahallelerin kurulup örgütlenmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, savaşın ortasındaki Avrupa'nın kent yapılanma çabalarında mahalle örgütünden yararlanılmıştır (Alada, 1995: 94-95). Sanayi devrimini kentsel yoksulluk üzerinden okuma, mahalleleri kapitalist bakış açısıyla ele almaya eğilimlidir. Bu eğilim üzerinden kenar mahalleler, köhnemiş mahalleler ve gettolara yönelik vurgu belirgindir. Genellikle, kapitalizmin batı kentlerindeki mahallelerde çok daha etkin olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye'de mahallenin tarihsel temellerini anlamaya ve mahallenin omurgasını oluşturan ilke ve değerleri analiz etmeye yönelik her çalışma, Osmanlı Dönemine gitmek zorundadır. Çünkü Türkiye özelinde mahalle tahlilinde, mahalleyi toplumsal olarak inşa edecek biçimde kurgulayan Osmanlı Döneminin tarihsel bir süreç olarak özgül konumu vardır. Osmanlı şehirlerinde mahallenin omurgasını oluşturan kavram ve ilkelerde bu odaktan hareketle biçimlendirilmiştir.

2.2. Osmanlı Şehirlerinde Mahalle

Mekânsal anlamda tarihsel gelişmenin belli bir aşamasına tekabül eden Osmanlı şehri, köken itibarıyla ait olduğu İslam şehrinin sosyo-kültürel yapısından bağımsız değildir. İslam şehrinin otorite kaynakları, teori ve pratik dayanakları hadis, fıkıh, kelim ve tefsir gibi farklı yönelimler tarafından belirlenmektedir. İslami şehirler, dini anlama ve yorumlamada bu yönelimlere ek olarak, sosyal katmanların pozisyonlarına göre de çeşitlenmekteydi. (Lapidus, 2002: 156). İslam kültürü, Bizans etkileri, Anadolu coğrafyası ve Selçuklu izleri Osmanlı mekânını toplumsal olarak üreten kültürel mozağin parçalarıdır (Eren, 2017: 82). Lughod (1987:162) kentsel oluşum sürecinde etkili olan coğrafya, iklim, üretim biçimi ve hukuk sistemi gibi faktörleri İslam şehri için kabul etmemektedir. Ona göre, İslam şehirlerini homojen ve tekil bir yapıyla açıklamak güçtür. Bu bağlamda, ilki ümmet-toplumsal yapıdaki gruplanmaya dikkat çeker ve mahallenin oluşumunda belirleyici olduğunu düşünmektedir. İkincisi toplumdaki aktivite dağılımına ve mekân kullanımına, son olarak da birey ve devlet arasındaki mülkiyet durumunun belirleyici olduğunu dikkat çekmektedir.

Tablo 4: Batı ve İslam Şehirlerinde Kimlik İmaj İlişkisi

Uygulama Alanı	Kimliğin Temel Belirleyicisi	Oluşturucusu
Batı Şehri	İmaj	Biçim
İslam Şehri	İşlev	İnsan, Fayda

Kaynak: Taşçı, 2012: 61

İslam şehirlerinin fiziki yapısının şekillenmesinde etkili olan yolu, uygarlıkla ilişkilendirerek açıklayan Braudel'e (2008:97) göre, İslam medeniyetinin zenginliği ve varlık nedeni olan yollar, İslam medeniyetinin sürekliliğini sağlamada etkili bir araçtır. Tarih boyunca yeni fetihler ve ticaret amacıyla, sürekli devinim olduğu yollar sayesinde görünür olmaktadır. Grabar (1987:23), İslam şehirlerinin ayrıntısını açıklarken bir dizi niteliğe atıfta bulunur. Ona göre, "İslam şehri gönüllü, şuurlu ve programlanmış sosyal ve fiziki varlık olmakla beraber, daha çok zıt kutupları tevhit edici bir şehir olarak tanımlanabilir".

Avrupa medeniyetinde maddi kurumlar arası ilişkiler ön plandayken, İslam medeniyetinde gruplar veya insanlararası ilişkilere göre inşa edilen yapılar söz konusu olmaktadır (Demirci, 2003: 29). Tarihî mirasın tescil ettiği bu malumatla, kuşaktan kuşağa aktarılan şehir öğeleri İslâm şehirlerinin herhangi bir planının olmadığını düşüncesini desteklemektedir. İslam şehirlerinin klasik Batı şehirlerinden ayrıldığı en mühim özellik; kendi içinde örgütlenen İslami şehir

topluluklarının bağımsız ve ayrı mahallelerde iskân edilmesidir. Bu durumun nedeni, İslam şehirlerinin içinde barındırdığı “kabilecilik” özelliğidir.

Osmanlı siyasi yapı ve kültürünün başat aktörü, İslam hukuku ve Türk İslam geleneği olmuştur. Hukuk ve gelenek bir şehrin fethi aşamasında ortaya çıkmakta, fetih sulh ya da savaşla gerçekleşmekteydi. Sulh ile gerçekleştirilen fetihle, İslam hukukuna ve Osmanlı uygulamasına göre şehir halkının malına ve canına dokunulmazdı. Fethedilen şehirde halk kendi mülkünde oturmaya devam etmekteydi. Edirne’de Rumlar, Yahudiler ve Müslümanların bir arada yaşaması, mahallenin heterojen bir yapı göstermesi, bir şehrin sulh ile fethedildiğini göstermektedir. Savaş ile gerçekleştirilen fetihle ise, fetihden sonra o şehrin ahalisinin esir alınması ve mallarına el konulması kanuni hak olmuştur (Uğur, 2015: 294-296). Bu açıdan İstanbul’un fethinin savaşla olmasının neticesinde İstanbul’da yaşayan Rum halkının esir edilmesinin, tüm ibadethanelerin camiye çevrilmesi savaş ile gerçekleştirilen fetihlerde, şehirlerde izlenen hoşgörü politikasının farklılaşmasına yol açtığı söylenebilir.

Osmanlı medeniyeti, tarım ekonomisi üzerinde ayağa kalkan tarım toplumunun yaklaşık altı yüzyıllık birikimi üzerine inşa edilmiştir. Tarım toplumunun ürettiği yaşam biçimi ve değerler sistemi, kendi düzeni ve ritmi içinde şehre intikal etmiştir. Tarım toplumu beşeri açıdan geniş aile modeli ile temsil edilmekte, akrabalık ve komşuluk ilişkilerini vurgulamıştır (Can, 2009: 432). Çadırcı’ya (1997: 5) göre, “Toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarının belirlendiği, biçim aldığı yerleşim merkezleri” olarak ifade edilen Osmanlı şehirleri sosyal ve fiziki yapısı itibariyle, yerel motiflerin izlerini taşıırken sosyal değerler ve kültürel örüntülerden beslenmiştir. Osmanlı şehirlerinin idari yapılanmasında önemli rol oynayan mahalleler, sosyal değerlerin ve kültürel örüntülerin bileşiminden doğan sosyo-kültürel bir üründür.

Osmanlı şehirlerinde mahalle, Batı’da olduğu gibi sanayi devrimiyle, mahallenin şekillenmesinde esas olan sınıf ayrımı şeklinde kendini göstermemiştir. Bu şehirlerde genellikle Müslüman olmayanların ayrı mahallelerde oturdukları görülmektedir. Ayrıca, kimi meslek grupları, mensubu olduğu mesleklerinin isimleriyle anılan mahallelerde toplu şekilde hayatını sürdürmüşlerdir. Bakırcıların kendi adını taşıyan mahallelerin olması bu duruma örnektir. Bazı meslek gruplarının, toplumun bütününden kendini soyutlayarak ayrı bir mahalleye kapanışı söz konusu değildir.

Sosyal bilimlerin yeterince gelişmediği bir dönemde, toplumun nihai bilgisi için şer-iyecilerinden yararlanılmaktadır. Bu kapsamda Ergenç’in Şerriye Sicilleri’ne dayanarak yaptığı Osmanlı mahallelerinin sosyolojik çözümlenmeleri dikkate değerdir. Ona göre, Osmanlı şehirlerinde merkezi otoritenin gücü ve güvenliğinin tedariki için alınan tedbirler ve oluşturulan müesseselerin görevini ifa etmeleri sonucu, mahallenin bir müdafaa alanı olmaktan çıkıp, şehrin sakinlerinin

birbirleriyle rahat ilişki içerisine girmeleridir. Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında ev satışlarının olduğu, farklı dine mensup kişilerin yine yanyana oturdukları tespit edilmiştir. 13 Temmuz 1607 tarihli Ankara kadısına gönderilmiş fermanında, “Ankara’da ki yahudiler şehrin çeşitli mahallelerinde sakin olup, ayrı bir Yahudi mahallesi bulunmadığı ve avarız vergilerini oturdukları mahalle halkı ile birlikte verdikleri halde, mevkufat defterlerine ayrı bir yahudi mahallesi var imiş gibi kaydedildiğinden, iki defa vergi vermek zorunda kaldıkları” için yakındıkları yazılıdır (Ergenç, 1984: 70-71).

Osmanlı döneminde şehirler, kendi yaptığı ve seçtiği tamamen kendine ait özgü bir hareket tarzı içinde organik ve hayati bir yapılanma göstermiştir. Diğer bir ifade ile, Osmanlı şehirleri keyfi ve gelişigüzel gelişmemiştir. Bu gelişmenin uygulamaları ve ilkeleri, şehirde ikamet eden toplumun ve onları yöneten idarecilerin tabi olup benimsediği medeniyet tasavvurundan beslenmiştir. Tanzimat’la birlikte, bir üst otorite başka bir medeniyet tasavvurunun ürünü olan bir takım ilkelere dayalı şehre bir plan ve nizamname empoze etmişlerdir. Osmanlı İstanbul’u ile Tanzimat İstanbul’unun inşası, gelişmesi ve bakımı konusunda en büyük fark buradan kaynaklanmaktadır (Ökten, 2017: 34).

Yangında yok olan mahallelerin yeniden inşası, Tanzimat döneminde, Osmanlı devrindeki yapılan uygulamalardan oldukça farklı olmuştur. Osmanlı devrinde yangınların sebebiyet verdiği zarar, ahşap mimarinin pratik, ucuz ve estetik uygulamalarıyla tanzim edilirken, Tanzimat döneminde mahalleler, geometri kurallarına göre ve yeni nizamnamelerin gereğince yeni binalar inşa edilerek tanzim edildi (Ökten, 2017: 37). 19.yy’da her ne kadar ahşap konut yerine kâgir konut yapımı teşvik edilmiş ve bu konuyla ilgili kararname çıkarılmışsa da nüfus artış hızına paralel ahşap evler inşa edilmiştir. Ahşap ev yapımının hızla artması, orman tahribatını ortaya çıkarmıştır. Ormandan elde edilen kereste ihtiyacının yanında odun kömürü kullanma alışkanlığı, İstanbul’un odun talebini karşılayan Istranca bölgesini, doğal kaynak açısından yetersiz hale getirmiştir. Bu bağlamda doğal kaynakları korumak maksadıyla, 1840’da Ticaret Nezaretine bağlı Orman Müdürlüğü kurulmuş, Fransa’dan ormancılık uzmanları getirilmiş ve 1869’da Orman Nizamnamesi çıkarılmıştır (Işın, 2014:210).

2.2.1. Mahallenin Mekânsal Teşkilatı

Dünden bugüne mahalle düzenini mekânsal olarak meşrulaştıran unsurlar, mahallenin tarihsel çözümlemesi için potansiyel bir işlevsellik sunmaktadır. Bu alt bölüm içerisinde şehrin imarı açısından vakıf düşüncesinin oynadığı rolü ve loncanın mahalledeki ekonomik ve sosyal hayat arasında kurduğu ilişkiselliğin içeriği ele alınacaktır. Daha sonra belli özlerden hareket eden Osmanlı mahallelerinde cami ve çarşının ne tür toplumsal kaynaklara dayanarak belirlendiğine bakılacaktır. Cami mekânsal olarak mahallede bulunduğu merkezi konumdan değil, toplumsal

ilişkilerin devamlılığı açısından da önem taşımaktadır. Osmanlı mahallesinin mekânsal teşkilatının çatısı altında İslam-merkezli mahalle tasavvurunun, mahallenin sosyal ve ekonomik hayatı ile ne ölçüde örtüştüğü tartışılacaktır.

2.2.1.1. Mahallenin Bir Bileşeni Olarak Vakıf Kurumu

Osmanlı şehrinde, tarihin her evresinde yer almış ve ticaretin yayılmasında, batı ideali yansıtan, daha gelişmiş bir kent kültürü inşasında etkili olmuş kavramsal kategoriler ve kurumsal öğeler vardır. Kentin sosyal ve fiziki dokusunda bu sürekliliği sağlayan önemli öğelerden biri, şüphesiz vakıf kavramıdır. Vakıflar, kentin gelişmesinde sadece kentle ilgili niceliklerin büyümesini sağlamamış, aynı zamanda kent parçalarında yapısal ve kurumsal bir bağ da teşkil etmiştir (Cerasi, 1999: 70). Kenti sürekli bir etkileşim ağı ile inşa etmeye fırsat veren ve şehir hayatını organize eden vakıflar, toplumun enerjisini ve dayanışma duygularını faydalı addedilen alanlara yönlendiren bir köprü vazifesi görmüştür (Shaw, 1982:161). Günümüz modern belediye örgütünün bünyesinde bulunan şehirdeki gündelik kamusal ihtiyaçlar ve altyapı işleri vakıflar aracılığıyla yapılmıştır. Genel tuvalet hizmetleri ve kanalizasyon yapımı; çevre temizliği ve çöplerin toplanması, şehrin içme suyu temin ve dağıtımı; mezarlıkların, yeşil alanların, koruların korunması; köprü, yol, kaldırım vb. altyapı işleri vakıfların uhdesinde bulunan yerel hizmetlerdir (Özcan, 2017:111-112).

Şehirlerin oluşumunda teşkilatlanmanın esaslı unsuru olan vakıflar, şehre ve şehirliye hizmet etmektedir. Osmanlı'da şehir kültürünü, camiler, ticaret yapıları, medreseler ve hamamlar belirlemektedir. Mahalleler bu odak noktaları etrafında gelişmişlerdir. Bu odak noktalarını oluşturan şehir merkezindeki yapıların çoğu vakfa ait olup, sosyal donanım ve altyapı hizmetleriyle şehirliye artı-değer olarak geri döndürülmüştür (Cansever, 2010: 105). Cansever (2013: 126), şehrin ve şehirlinin varlığından doğan artı değerın şahıs elde etmeden dolaysız olarak vakıflar yoluyla şehre ve şehirliye intikal ettiğini belirtmiştir. Ona göre, artı değerın şahısların kendi amaçları için kullanılması ya da mahalli idarelerin kendi kararıyla başka bir alanda kullanma hakkına sahip olması toplumun ve şehrin ahlaki çöküşüne sebep olmaktadır. Bu bağlamda, bugün ancak devlet teşebbüsü ve parasıyla yaptırılacak kadar mühim işlerin, vakıf aracılığıyla gerçekleştirilmiş olması devrin zihniyeti ve teşkilatı hakkında bizi aydınlatmaktadır (Barkan, 1942: 359).

Osmanlı kurumları arasında belirleyici konumda bulunan vakıf kurumunun mali unsuru “avarız akçası vakfı”dır. Mahalle sakinlerinin müştereken karşılaması gereken giderlerinin karşılanması için fon niteliğinde olan bu kurum, aynı zamanda sosyal yardımlaşmayı sağlamaktadır. Cami, sıbyan mektebi, mescid ve çeşme gibi yapıların onarımı ile buralara mum, kandil gibi ihtiyaçların sağlanması, imam, muallim ve müezzinlerin ücretleri mahallelinin ortaklaşa karşıladığı giderlerdir (Ergenç, 1984: 76). Başta sokakların olmak üzere ortak mekânların temizliği için istihdam edilen “süpürücülerin” ücreti mahalleliden toplanan “avarız akçesi” ile sağlanmaktadır (Oktay, 2011: 10).

Ortak harcamalar için gereken para, mahallede bulunan bina sayısına göre bölünerek toplanmaktaydı. Hayır amaçlı veya gerektiği zaman kendisinden ve çocuklarından avarız akçası istenmemek şartıyla mahallelilerin nakit veya taşınır-taşınmaz mallarını vakfetmeleri üzerine fon, vakfa dönüşmüş ve bir mütevellî idaresinde mahallenin sandığı haline gelmiştir (Ergenç, 1984: 76). Bir mahallede yaşayanların toplu olarak belirli bir meblağdan sorumlu tutulmaları, bireylerin karşılıklı olarak birbirini denetlemesini pekiştiren bir işleyiş haline gelmiştir. Komşulardan birinin vergisini ödememesi halinde, diğerlerine düşen miktar artacaktır. Bu sebeple, Osmanlı'ya ait mahkeme kayıtlarında, bazı kişilerin “vergiye katılmadıklarından dolayı” mahallelilerce şikâyetlerde bulunulduğu yer almaktadır (Tamdoğan, 2002: 67).

Geleneksel dayanışmayı sağlayan avarız sandıkları, 19.yy'da yaşanan iktisadi dönüşümden etkilenmiştir. Mahalle sakininin iktisadi güvenliğini sağlayan avarız sandıkları, nüfusun artmasıyla işlevselliğini kaybetmiştir. Özellikle, toplumsal darboğazların fakirleşmeye yol açması, fakirlik karşısında zenginliğin bölüne bölüne güç olmaktan çıkması, sistemi işlemez hale getirmiştir. Buna karşın, azınlıkların iktisadi açıdan toplumun diğer kesimlerine oranla daha iyi durumda bulunmaları, Beyoğlu'nun iktisadi gücün sembolü olmasına yol açmıştır. Paris Belediyesi örnek alınarak kurulan Altıncı Daire-i Belediye, yerel hizmetlerde kurumsallaşmayı başlatmıştır (Işın, 2014: 94).

2.2.1.2. Osmanlı Şehrinin İktisadi Medeniyet Kodu: Lonca

Burjuva zihniyeti, kapitalist batı medeniyetini şekillendiren önemli bir faktör iken, Osmanlı toplum ve ekonomisine yön veren ahi zihniyettir. 14.yy'da merkezi otoritenin zayıflamasıyla güçlenen ahiler, günümüz anlamında belediye hizmetleri olarak ifade edilen hizmetleri üstlenmişlerdir (Yörük, 2008:667). Narh uygulaması, kalite kontrolü, şehir planlaması ve ruhsat verme, Ahilerin o dönemdeki kent hizmetlerini yerine getirmede üstlendikleri fonksiyonlardandır (Akyüz, 1996: 258-263). 16.yy'dan sonra Ahiler'in mesleki ve ekonomik niteliğini kaybetmeye başlaması, tarikat tekkeleri haline dönüşmesi sonucu, yerlerini esnaf teşkilatlarına ve loncalara bırakmışlardır (Gülvahaboğlu, 1991:189). Ahi topluluklarından lonca sistemine uzanan tarihi seyir içinde esnaf örgütleri, Osmanlı insanı için iş ahlakı ekseninde temellenmiş, bütün bir yaşamı algılama biçimi sunmaktadır. Hiyerarşik idari yapılanma içinde kanaat prensibi üzerine kurulan ve dayanışmacı bir toplum kurgusunu yansıtan bu örgütler, mahallelerdeki kolektif ruh halini anlamak adına önemli açılımlar sunmaktadır (Alada, 1995: 101).

Osmanlı şehirlerinin esnaf hayatını loncalar tanzim etmiştir. Şehirlerdeki üretim faaliyetlerinin, iş bölümünün ve teknolojinin gelişmesi loncalar sayesinde gelişmiştir. Batı Avrupa'da ise, feodalizmden kapitalizme geçiş süreci, loncaların siyasal ve iktisadi güçlerinin sınırlandığı, devre dışı bırakıldığı yerlerde gelişme göstermiştir. Sanayi devrimine giden yol böylece açılmıştır (Pamuk, 1993: 56). Osmanlı şehirleri ise, vakıflar ve loncalar sayesinde kapitalizme karşı korunmuştur.

Osmanlı devletinin farklı dinden nüfusu içinde barındıran kozmopolit bir yapıya sahip olması, yönetim işini zorlaştırmıştır. Devletin denetimine ve sınırlamasına tabi olan loncalar, şehrin kültürel ve iktisadi bakımdan ticari hayatını organize etmişlerdir. Diğer bir ifade ile, Müslüman şehirlerdeki esnaf-zanaatkar loncaları çalışanların mesleki haklarını korumak için kurdukları özerk bir örgütten ziyade, merkezi bürokrasinin kontrolü ve denetiminde olmuşlardır (Çelik, 2012: 143). Loncalar doğası gereği hükümdarların yaptığı ahidnamelerle, cemiyetleri birbirine bağlı olmayan kendi haklarını ve kişiklerini koruyan insan toplulukları haline getirmiştir (Cansever, 2013: 138). Lonca örgütlenmeleri, genellikle kendilerine has sokaklarda toplu olarak bulunarak pazar ve çarşı düzenini oluşturmuşlardır. Mekânsal düzeyde çarşı ve pazaryerlerinde aynı iş kolları biraraya gelerek, mahalleler arasında organize edilen mahalle tipi esnaf örgütlenmesinin geliştirilmesi sözkonusu olmuştur. Osmanlı toplumsal kuruluşu içerisinde mahallenin iktisadi ve sosyal işlevselliği loncalar sayesinde sağlanmıştır.

Şekil 4: Osmanlı'da Lonca Teşkilatı ve Esnaflık

Kaynak: www.serenti.org/osmanlida-lonca-teskilati-ve-esnaflik/

Bir kültür ve medeniyet dönüşümünün belgesi olarak Tanzimat Fermanı loncaların işleyişini de etkilemiştir. 1840 yılında İngilizler tarafından dikte edilen Ticaret Anlaşması Mustafa Reşit Paşa tarafından kabul edildikten sonra, lonca temsilcileri Osmanlı tarihinde ilk defa müzakerelere kabul edilmemiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın İngiltere'den gelen mallara teşvik verip, Osmanlı'da üretilen

mallara aynı miktar vergi getirmesi, Osmanlı mallarının dünyada satılmasını olanaksız hale getirmiştir (Cansever, 2013: 137-138). Bu duruma isyan eden loncalar katliamla yok edilmiştir.

2.2.1.3. Osmanlı Şehirlerinde İktisadi Faaliyet Alanı: Çarşı

Osmanlı şehirlerinin iktisadi boyutunu değerlendirmeden önce, beslendiği İslam şehirlerinin sosyal ve ekonomik özelliklerine bakmakta fayda vardır. İslam şehrinin temel bileşeni, ticaret merkezidir. Pazar şehri bir uçtan bir uca kuşatmakta ve mallar alıcıların gözü önünde imal edilmekteydi. İmalatçılar ve tüccarlar, İslam şehirlerinin ticari hayatının önemli figürleriydi. Buna ek olarak, değerli malların koyulduğu kapalı çarşılar, para basılan darphaneler, mübadele pazarları ve iş hanları iktisadi hareketliliğin göstergeleriydi (Tuna, 2011:275).

Kendi içerisinde bir yaşam birimi olan mahalle, toplumun ihtiyacı olan her şeyi kendi bünyesinde barındırmıştır. Ayakkabı tamircisi, evlerin tamiri için marangoz ve kıraathane mahallenin olmazsa olmazlarıdır. Kıraathane, marangoz ve bakkaldan gelen gelir aynı değildir. Buralardan elde edilen gelire, mahalleye ait müesseselerde mahallenin işleri mahallelinin verdiği kararla yapılmaktadır. Çarşılar ise, mahalleden ziyade şehrin varlığıyla oluşan ticari faaliyetlerin gerçekleştiği yerlerdir (Cansever, 2013: 126). Yılmaz (1995:125-126), çarşı ve pazarların şehrin merkezine kurulmasının sebeplerini şöyle aktarmıştır:

“Mabet gibi çarşı ve pazarların da şehirlerin çekirdek kısmında konumlanması, son derece mantıklı ve tabii bir durumdur. Zira, bir şehirde oturan insanların rahat ve kolayca ihtiyaçlarını temin edebilecekleri ve satıcıların da mallarını satabilecekleri en müsait yer, o şehrin kenarı değil, çekirdek kısmıdır.”

Klasik dönem Osmanlı mahallesinin kurucu öğelerinden olan çarşı, ticari yaşantının sembolüdür. Maddi refahın oluşturucu ögesi olarak kabul edilen çarşı, gündelik hayatın iktisadi faaliyet alanını oluşturmaktadır (Işın, 2014:79). Klasik dönem Osmanlı kültüründe iki tür çarşı tipi mevcuttur. Bunlardan ilki, çok merkezli ticari yapıyı bünyesinde barındıran çarşı tipi olan, Kapalı Çarşı buna örnektir. Bu tür çarşılar, gündelik hayatın iktisadi yönünü şehir ölçeğinde önemli bir şekilde belirlemektedir. Kentin yerli halkı ve azınlıkların gündelik hayatına cevap verecek kültürü barındıran bu çarşılar 19.yy'ın değişen koşullarına ayak uydurmuşlardır. Modernleşmenin gündelik hayata soktuğu farklı tüketim kalıpları, bu geniş ölçekli çarşı ekonomisinin arz talep dengesini bozmamış, tam tersine bu tür örgütlenmeleri zamanın şartlarına uygun hale getirmiştir (Işın, 2014: 80). İkinci çarşı tipi ise, dar ölçekli belli meslek grubunun faaliyet gösterdiği iktisadi mekândı. Mısır Çarşısı buna örnek teşkil etmektedir. Arap ve Uzakdoğu vilayetlerinden getirilen çeşitli esans, baharat vb. tüketim maddelerinin açık pazarı olma durumunu 19.yy'a kadar korumuştur. Batı ithalatının, pazarın mal dengesini Avrupa ürünleri yönünde bozması, gündelik hayatın içinde belli bir kültürü temsil eden çarşının temel işlevinin kaybolmasına neden olmuştur (Işın, 2014: 81).

Cerasi (1999:48), vakıfların ve meslek loncalarının zanaatkârları ve küçük-orta kentli sınıfları yeni doğan kapitalizm ve yabancı ekonomik kolonyalizmden koruduğunu ifade etmiştir. Ona göre, çarşının çevresinde düzenlenmiş Osmanlı kentinin genel dış görünümünü ve yaşanabilirliğini uzun süre elinde tutmasının temel nedeni, mahallelerdeki vakıf ve loncaların işleyişidir.

2.2.1.4. Osmanlı Mahallesinin Toplumsal Mekânı: Cami

İlk insandan günümüze insanoğlunun bireysel ve toplumsal olarak ihtiyaç duyduğu önemli mekanizmalardan biri dindir. Her toplumda az ya da çok etkisi görülen inanç olgusunun kentlerdeki somutlaşmış hallerini dini yapılar oluşturmaktadır (Ulukan, 2013: 59). Mabetlerin şehrin merkezine yerleşmesi sadece Müslüman toplumlarında görülen bir durum değildir. Mezopotamya’da, Eski Mısırdaki, Sümerlerde, Antik Yunan’da ve Roma’da mabetler, şehrin merkezinde konumlanmıştır (Can, 1995: 9-12). Bu yapılar, doğu ve batı toplumlarında yerleşim yerinin önemli bir fiziki ögesi olarak tanımlanmıştır.

Osmanlı şehirlerinde mahalle ve sokaklar, topoğrafyaya dayalı olarak oluşmuştur. Topoğrafyanın en seçkin noktasına da kamusal alan yerleştirilmiştir. İmaret, medrese, mektep, hamam ve cami topoğrafyanın en seçkin noktasında inşa edilerek, değişmez yapılar olarak konumlandırılmıştır. Bu odak noktaları, tarihsel üslubu korumakta ve devam ettirmektedir (Cansever, 2018: 122).

Şekil 5: Osmanlı Mahallesinde Cami

Kaynak: <https://www.fikriyat.com/tarih/>

Şehir merkezindeki konumlanma, İslamiyet öncesi ve sonrası toplumlarda farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda, İslamiyet öncesi Türk şehirlerinin merkezi noktasını Hakan ya da Kağan'ın karargâhı/ikametgâhı oluştururken; İslamiyet sonrası Türk toplumlarında merkezde mescit/cami yer almaktadır. İslam Medeniyeti'nde Cuma Cami ile başlayan büyük mimari devinim Selçuklu 'da Ulu Camilere, olgun Osmanlı'da ise Sultan Camilerine dönüşmüştür. Sultan Camileri, tek başına bir cami inşaatıyla kalmayarak o dönemdeki toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere cami ve etrafındaki mekân, birçok yapı tipi ile donatılarak zenginleştirilmiştir. Bunların hepsi külliye toplandır. Fethedilen şehirlerin yenileştirilerek kültürel dokusunun değiştirilmesi ve Müslüman kimliğine bürünmesi vakıflar vasıtasıyla olmuştur. Müslüman bir şehir kimliğinin başlıca unsuru olan camiye merkeze koyan yapılaşma faaliyeti, cami etrafında çeşitli sosyal donatılardan oluşan imaret siteleri-külliye teşkil ederek şehrin yeni bir ruh kazanmasını sağlamıştır (Özcan, 2017:113). Külliye idari sistemi, binaları ve yapısı itibariyle, insanların karşılaştığı sorunları kolayca çözmüştür (Ökten, 2017: 32). Farklı işlevsel yapı birimlerinin birarada planlanıp inşa edildiği toplumsal kuruluş olan külliye, başta cami ve türbe olmak üzere medrese, misafirhane, çarşı, hamam, sebil, kervansaray, kütüphane gibi yapılardan oluşmaktaydı (Cantay, 2002:836). Kentin çekim merkezinde alan külliye, önceleri mahallenin gelişiminde önemli bir etkenken, sonraları mahallelerin oluşumu kentleri ortaya çıkarmıştır (Yörük, 2008: 168).

Anadolu kentlerinde fiziki yapıyı yönlendirici önemli bir etken olan cami-mescit yapıları, mahallelerin oluşumunda, kentlerin kuruluş ve gelişimlerinde merkezi bir role sahiptir (Erayşar, 2002: 340). Mahallenin oluşumunda etkili olan evlerin cami-mescid ya da tekke-zaviye gibi yapıların etrafında kümelenmesi, bu yapıların mahallenin çekirdeği olmasını sağlamış böylece mahallenin yol ağlarını biçimlendirmişlerdir. Mahalleyi biçimlendiren bu yol ağları, yönelikleri mahallenin çekirdeği olması nedeniyle mahallenin fiziksel motifini belirlemişlerdir (Erayşar, 2002: 338).

Kılıçbay (1993: 32-33) İslam şehirlerinde camilerin, batı şehirlerinde ise meydanların bu şehirlerin karakterini belirleyen unsurlar olduğunu düşünür. Ona göre, cumhuriyet döneminde şehirlerde uygulanan imar faaliyetlerinin asıl hedefi, şehirlerin ana güzergâhlarının değiştirilerek geleneksel dinamiklerden ve camilerin nüfuzundan kurtarmaktır. Tam bu noktada Kılıçbay (1993:33), Süleymaniye ve Eyüp Sultan'ın ana güzergâhların dışında tutulmasının, turistik açıdan öneminin fark edilene kadar bu bölgelerin âtil bırakılmasını geleneksel İslam yaşantısı ve camilere yönelik İslam karşıtlığının sonucu olarak değerlendirir. Ona göre, batılı değeri temsil eden meydanlar, camilerin yerine ikame edilmiştir.

Şehrin ortasında yer alan büyük cami, dini örgütlenmenin göstergesi olarak birleştiricilik ve koruyuculuğu ifade ettiği kadar, pazarın ahlaki merkezini de oluşturuyordu. Çarşı ile birlikte şehrin merkezinde ilişkiler ağının çekirdeğini temsil eden camiden uzaklaştıkça sosyal ve iktisadi yapılanmanın izlerini bulmak mümkündür. Farklı meslek birlikleri kendine özgü semtler ve sokaklar

ile iktisadi örgütlenmenin kalbi olan pazarın etrafında konumlanmıştır (Lombard, 1983: 23-24). Merkezlerini, kamusal işlevlerin bir arada yer aldığı külliyelerin oluşturduğu Osmanlı kentlerinde merkezden dışarıya doğru gidildikçe, ticaret yapıları, konutlar ve tarım alanları yer almaktadır. Çok-uluslu ve tebaa kültürünün egemen olduğu imparatorluk coğrafyasının büyük bölümünde ise sivil yerleşimler kendi içlerinde Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki parçalı olarak ve mahalle ölçeğinde örgütlenmiştir. Şehir bünyesinde yer alan camiler, bir ibadet mahalli olmaları kadar Müslümanların işlerini gördükleri ve herhangi bir devlet emri veya kararının görüşülüp karara bağlandığı bir yer olarak da kullanılmıştır. Her semtin camiine gelen hükümet tebligatı buradan halka duyurulurdu (Bayartan, 2014:77).

Şehirleşme ya da mahalle, bazı kurumlar esas alınarak başlamakta ve yayılmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı şehirlerindeki mahallelere genel olarak dini kurumların adı verilmiştir. Günümüzde adında “mescit”, “cami”, “tekke” gibi ibareler yer alan pek çok mahalle bulunmaktadır. Ahi Çelebi Cami Mahallesi, Akşemseddin Mescidi Mahallesi gibi mahalleler, mescidi yaptıran kişinin adını almışlardır. Bununla birlikte, mahallelerin tanımlanmasında aynı meslekten olma gibi ekonomik özellikler de söz konusu olmuştur. Örneğin İstanbul’da, şehrin mahalleleri arasında ekonomik açıdan çarşıların, dükkânların ve pazar yerlerinin bulunduğu mahalleler görülmüştür. Örneğin Debbağlar (Üsküdar’da bir mahalle), Kâğıthane, Unkapanı, Keresteciler gibi. Buna ilaveten şehir içinde ticari canlılığı ifade eden birçok sokak, semt ve cadde günümüze kadar varlığını ve işlevini sürdüren alanlar olarak değerlendirilmektedir. Çalışmamız itibariyle önem arzeden Trabzon’da Kunduracılar gibi meslek adıyla anılan caddeler, geçmişten günümüze varlığını ve işlevini sürdüren alanlar olarak görülmektedir.

2.2.2. Mahallenin Toplumsal Organizasyonu

Türkleşmeden önceki Anadolu şehir yapısı surlarla kuşatılmış, genişlemesi mümkün olmayan ve ancak belli bir zümrenin adına, yerleşmeden ziyade müdafaa amaçlı yönetsel bir birim olarak varlığını devam ettirmiştir. Türklerin Anadolu’yu ele geçirmesiyle beraber surların etrafına kurulan yeni yerleşmeler mahalleler şeklinde olmuştur. Daha sonra bu mahallelere yerleşen insanlar, çeşitli etnik/dini toplulukları ve çeşitli meslek gruplara mensup olanlar bir arada yaşamayı tercih etmişlerdir. Mahalleler, aynı din ve etnik kökenden gelenlerin birlikte oturduğu konut ünitesi iken, imaretler toplumsal ve dini işlevler bütünü olarak şehirlerin somut göstergeleridir (Cerasi, 1999:70).

Klasik dönem Osmanlı mahalleleri, statü ve sınıf farklarının görülmediği fiziki bir mekândır. Bu özelliğini büyük şehirlerde 19.yy’a kadar sürdüren mahalle, bu yüzyıla kadar gelir ve meslek grubu bakımından heterojen bir yapıya sahiptir (Ortaylı, 1985:100). Dinsel ve etnik açıdan katı bir kural olmayan mahallelerde, farklı dinlere mensup kişiler de yer almaktaydı. Her mahalle, farklı cemaate mensup kişilerin konut alanı durumundaydı. Aynı köyde iki farklı cemaat yan yana yaşasa

bile, arada görünmez bir duvar olup mahalleleri ayırırdı. Aynı ortamı paylaşan cemaat üyelerinin fakir ve zengini birarada bulunmakta, insanlar mahallenin ve ailenin gözünü ve kulağını birlikte hissetmektedir. Bu sebeple Ortaylı (2000:24), mahallenin her evde bir “Demokles⁶” kılıcı gösterdiği argümanını geliştirmiştir.

Vergi ünitesi olarak değerlendirilen mahallede, mahalle sakinlerinin güven ve huzur içinde yaşaması için kefalet sisteminin oluşturulması, merkezi idarenin desteklediği ve üzerinde durduğu bir husus olmuştur. Kefalet sistemi, Osmanlı'nın Müslüman ve gayrimüslim mahallelerinde sosyal dayanışmaya ek olarak sosyal denetiminde en önemli araçlarından biridir. “Kefil olmak, kefil olunan şahısların davranışlarının takibini, kontrol altında tutulmasını gerektirmektedir.” (Çakır, 2012: 37). Osmanlı'da, mahallelerde bir mahallelinin kefil olmadığı kimse o mahallede yaşayamazdı (Shaw, 1982: 228). Herkes birbirinden sorumluydu. Ayrıca kefalet sistemine göre bir mahallede işlenen suçtan bütün mahalle sorumlu tutulurdu. Bunun için suç işlenmesinin önlenmesi mahallelinin görevidir (Alada, 2008: 136). Buna “zincirleme kefillik” denirdi. Diğer bir ifadeyle zincirleme kefillik, mahallede ortaya çıkabilecek beklenmedik durumlar karşısında halkın ortak sorumluluğudur. İslam hukukunda “kesame” ve “diyet” cezasının uygulanması, ortak sorumluluğun kaynağının hem örfi hem de dini hukuk kurallarına dayandığını göstermektedir. Bir mahallede öldüreni bilinmeyen ve öldürüldüğü düşünülen bir kimsenin bulunduğu mahalle halkından elli kişiye yemin verdirilmesine “kesame” denir (Alada, 2008: 153). Mahallenin sosyal kontrol aracı olduğuna dair güzel bir örnek Kara Şeyh Mahallesinde yaşanmıştır:

Bu mahallede oturan Kamer adlı kadının oturduğu evinin kuzey tarafında bulunan duvarının 6 gün önce yıkılması sonucu yaralandığını komşuları bildirmiş, durumun keşfi ve kadının muayene edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Mevlana İbrahim bu iş için görevlendirilmiş, duvarın kadının üzerine yıkılmasından dolayı sağ ayağının parmakları ile sol baldırının yaralandığı görülmüş, durum kadından sorulduğunda o da evinin duvarının yıkılmasından dolayı yaralandığını “--- cerehat-ı mezkuremin te'siratından naşi mütevefat olursam mahalle-i merkume ahalisinden kat'a bir kimesne ile dava ve nizâ'ım yoktur---” şeklindeki ifadesiyle bu yaralanmadan dolayı ölümü halinde mahalle halkının bir sorumluluğunun olmadığını dile getirmiştir (Osmanlı 'da Mahalle Yapısı Nasıldı (t.y.), <https://www.fikriyat.com/tarih/>).

Osmanlı mahallesinin heterojen bir özellik göstermesi, işlevsel ve esnek sosyal bütünlüğe sahip olması, merkezden ziyade yerel anlamda güvenliği sağlayacak kontrol mekanizma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Batıda güvenlik olgusu, bireysel suç özdeşliğiyle gelişmiştir. Şeker'e (2009:262) göre, Osmanlı tebaası içinde *düzene başkaldırı* zorlama bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı

---

⁶ Efsaneye göre; Siraküza Kralı Dionysos, kral olmanın çok rahat ve güzel olduğunu savunan Demokles'e ders vermek için onu yemeğe davet eder. Onu ince bir sicimle tavana bağlanmış ağır bir kılıcın altındaki koltuğa oturtur ve ona iktidarın aslında ne kadar zor olduğunu gösterir. Bu efsaneden mülhem, bir kimseyi tedip edip kontrol etmek için sürekli yanı başında tutulan tehditler ve riskler için “Demokles'in Kılıcı” tabiri kullanılır (Yüksel, 2009).

mahallesinde güvenliği temellendirme amacıyla ortaya çıkan bekçilik kurumunun bu yöndeki çabası, izleme, kontrol etme ve düzen oluşturma yönünde olmuştur.

19.yy'dan sonra Osmanlı toplumunda mülkiyete ve servete göre belirlenen sosyal tabakalaşma ortaya çıkmıştır. Bunlar, genellikle yabancı sermaye ile bütünleşmiş gayrimüslimlerin oluşturduğu ticaret ve sermaye çevresi ya da diğer ifadeyle, levanten kesimler; ikinci olarak, küçük memurlar ve Müslüman ticaret kesimi ile esnafın oluşturduğu grup, son olarak küçük sanatkâr ve marjinal kesimden oluşan ilmiye sınıfıdır (Alada, 2008: 181).

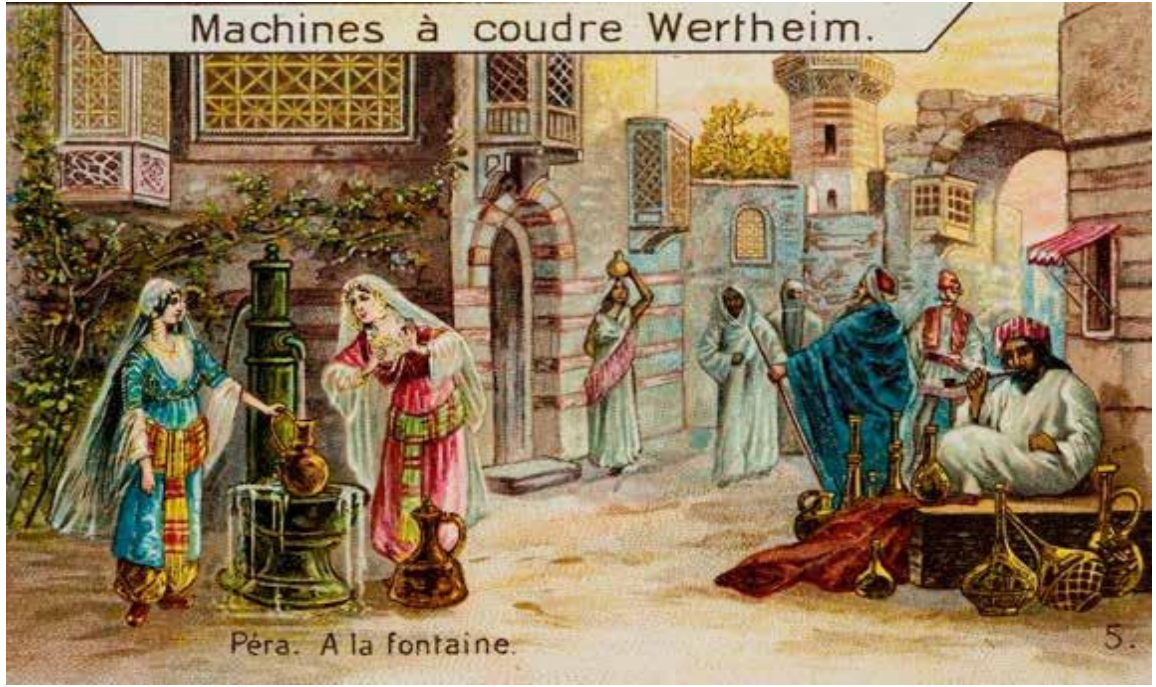
Bachelard (2006:123), “suyu evrensel bir tutkal olarak tarif etmişti”. Tarihi seyir içinde toplumsal değişmezlikler içerisinde önemli bir olgu olan suyun, insanları birbirine kenetlediği, yakınlaştırdığı ve yapıştırdığıyla ilintili olduğunun belirtilmesi açısından bu tarifin genel geçerliliğini korumuş olduğu görülmektedir. Medeniyet geliştirme gücü olan suyun, Osmanlı mahallesindeki mekânsal biçimi çeşme ile görünür olmaktadır (Alver, 2013:120). Toplumsallaşma ve buluşma mekânı olan çeşme, kişiye toplumsal ilişkilere dâhil olma imkânı vermektedir. Çeşme başı sohbetleri, şehir ve mahallede mahalleliyi içine alan bir halka oluşturmaktadır. Çeşmeye gidenler böylece sohbet halkasına dâhil olmaktadır. Toplumsallaşmayı başlatan bu sohbetler, mahallenin gerçeği haline gelmektedir. Işın (2014: 257) Osmanlı mahallesinin gündelik yaşantısında çeşmenin kültürel sembol taşıdığını şu şekilde vurgular:

Mahalle çeşmesi sosyal iletişim ağının başlıca düğüm noktalarından birisiydi. Geleneksel kültürde çeşmebaşı, özellikle kadın hayatının toplumsallaşmaya açık yönünü temsil ediyordu. Vuslatın ve dedikodunun cazibesi etrafında örülen bu hayatın merkezinde ise, tecessüs ve alakayı kamçılayan çeşmebaşı hatıraları hep canlı kalmıştı.

Eskiden sokakların adı ve evlerin kapı numaralarının olmaması tarif edilecek yerin, genellikle o yere yakın ve herkesin bildiği bir çeşme, mescid, cami vs. gibi yapılar odak noktası esas alınarak yapılırdı. Her mahalle ve sokakta çeşmelerin bulunması, yer tariflerinde çeşmeden yararlanılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda çeşme, toplumsal kültürün bir çeşit pusulası niteliğindedir (Işın, 2013:257). 1870’li yıllardan sonra hanelere su tesisatının çekilerek şebeke suyunun kullanımı yaygınlaşsa da özellikle gecekondu bölgelerinde çeşmeden su temin etme geleneği sürdürülmüştür. Evlere şehir şebeke suyunun bağlanması, suyun salt kullanım değeri üzerinden fiyatlandırılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak doğal imgeyi temsil eden su, meta imgesi haline gelmiştir.

Osmanlı’nın toplumsal anlamda mahalle kültürünü şekillendiren cami ve çeşme dışında kahvehaneler, “sivil” bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Kahve içmek için biraraya gelen insanlar, sosyalleşme mekânı ve siyasi iktidar karşısında seslerini duyurabildikleri bir kamusal alan oluşturmuşlardır (Yaşar, 2005:239). Osmanlı medeniyetini sohbet medeniyeti olarak tesbit eden Işın (2014:297), kültürel aktarım sürecinde etkili olan kahvehaneleri mahallenin toplumsal işleyiş mekanizmasında etkili bir unsur olarak kabul etmektedir.

Şekil 6: Mahalledeki Gündelik Hayat ve Çeşmebaşı Kültürü

Kaynak: Topçu, 2016 :52

Gündelik hayat içindeki sorunların konuşulduğu birer serbest kürsü durumunda olan mahalle kahveleri, 16. yy. sonlarına doğru İstanbul halkı için önem arz etmiştir. Mahallede gündelik hayat, üç temel mekân etrafında şekillenmiştir. Bunlar sırasıyla, insana ailesiyle güvenlik dünyası sunan ev, rızkını sağlayan çarşı ve dini ihtiyaçlarını karşılayan cami ve tekke idi. Cemaat ahlakı tarafından örülen mahalle duvarlarının soyut sınırları, bu üç temel çerçeve içinde belirleniyordu. 16. yy.'ın sonlarına doğru mahalleli, söz konusu mekânlardan farklı bir mekân olarak kahvehaneye gitmiştir (Işın, 2014: 297).

Osmanlı şehirlerinin mahallelerinde ekonomik ve sosyal açıdan bir değer ifade eden bakkal dükkânı, mahallenin diğer uğrak noktalarından biridir. Mahallenin tüm ihtiyaçlarına cevap veren bu dükkânlarda, ekmekten-muma, aynadan-makasa, defter-kalemden çakıya kadar gündelik hayat için gerekli olan pek çok şey mevcuttur. Sadece alışveriş amacından ziyade, tezgâh önünde kimi zaman ayaküstü, kimi zaman uzun süreli sohbetler, mahallenin bakkal ile tanışıklığını arttırmıştır. Mahalleli ile bakkal arasında iletişim kanalı olan veresiye defteri, karşılıklı güvenin akdi niteliğinde olup, esnaf teşkilatının önemli kollarından olan bakkalın, ahilik geleneğinden beslendiğini göstermiştir (Alver, 2013: 116-118).

Mahallenin toplumsal organizasyonun üzerine inşa edilen diğer bir analiz çerçevesi edebiyattır. Edebiyat içinde bulunulan zamana göre şekillendiği için, sosyoloji ile etkileşim halinde olmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı'da toplumsal ve siyasal bir eylem alanı olarak düşünülen mahalle, bağımsız bir

mekân sosyolojisine sahipti. Ercüment Ekrem (Talu), Halide Edip Adıvar ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında mahallenin gündelik yaşamının nabzının attığı yerler olan konak, sokak, bakkal ve kahvehaneler, mahallenin tarihsel zemininde dönüşüme uğramıştır. Romanlarda tanımlanan mahalle özgüllüğünde temalar, Osmanlı'da mahallenin toplumsal organizasyonu kadar bu toplumla birlikte varlık gösteren dönemi betimleyici niteliktedir⁷.

Ercüment Ekrem Talu'nun (1998) kaleme aldığı "Kan ve İman" adlı eserinin giriş bölümünden alınan şu cümleler, Osmanlı'da mahallenin sosyal tahlili adına önem arz etmektedir:

"... Estekzade mahallesi İstanbul'un yangın ve işgal gibi iki müthiş afetin tahribatına maruz kalmış kenar bir semtidir. Onun için, oradan gelip geçenlere pek munis görülür. Temizdir, şirindir, sakindir. Orada ne büyük binalar, ne geniş caddeler, ne de süslü kadınlar görürsünüz. Evlerin hepsi ahşap, hepsi eski, sokaklar dar, fakat temizdir. Ve bu temizlik her şeyde hiss olunur. Belediyenin süpürgesi deymeyen iri kaldırımlarda, kapıların önünde oynayan basma entarili çocuklarda, bir kenardan öbür kenara ihtiyatkar adımlarla geçen kedilerde, evlerin pencerelerdeki patiska perdelerde, abani sarıklı bakkalın, başı sikkeli attarın (ot ve koku, biber satan eczacı görevi de gören esnaf) sırtı haydarili kahvecinin dükkanlarında, pek nadiren sokakda tesadüf edilen kadınların kıyafetinde, haysiyetine hanel gelmemiş muhitin nezafeti, paklığa ayandır. Estekzade mahallesi güzeldir, Fatih'den hayli yürüdükten, dolambaçlı yollardan geçerek Sultan Selim'e doğru gidildikten sonra, sağa kıvrılır bir yokuşun üst başı bu mahallenin mebd-i hudududur. Buradan itibaren hepsi az veya çokça bahçeli, şahnişinli, cumbalı, ekserisi boyasız, bazıları aşı boyalı, eski fakat temiz, vazi fakat şirin evler; çardaklı bir kahve, bir iki ufak dükkan; kısa bodur minareli sevimli bir mescid, yanında bir mekteb-i sıbyan ve nihayetde de bir iki bostan, bostanlara varmadan evvel de küçük, değirmi, metruk bir kabristanın yola nazır cebhesinde, eshab-ı hayrın yediyle yeşil boyası birkaç kere tazelenmiş iri kavuklu mezar vardı..."

Yukarıda belirtildiği gibi mahalleyle ilgili kaleme alınan edebi metinlerde, ahşap evlerin içe dönük yaşam üsluplarıyla mahalleyi besleyen canlı bir organizmayı yansıttığı görülmektedir. Ev ile sokak arasındaki hayat damarlarından akan geleneksel kültür, yaşam üslubundan beslenerek mahallenin ruhunu şekillendirmektedir (Işın, 2014:75).

2.2.3. Mahallenin Temel Yapısal Unsurları

Mahallenin temel yapısal unsurları ele alınırken, mahallenin sosyal inşasında etkili olan öğelerden bahsetmek daha analitiktir. Bu nedenle Osmanlı döneminde mahallenin sosyal inşası irdelenirken hem mahalle özgüllüğünde temalara hem de mahallenin beşerî unsuru olan aileye birlikte bakmak elzemdir. Mahallenin yapısal unsurları olan ev/konut tipolojisi ve aile, mahalle ile ortaklaştığı değerler etrafında değerlendirilecektir. Cumbalı evler, konut dokusu tam da bu

⁷ "Osmanlı toplumunda muhtelif toplumsal tabaka ve bölgelerdeki aile tiplerinin günlük yaşayışı, sosyo-kültürel davranış kalıpları, tüketim ve kazançları henüz ciddi bir araştırma konusu olmamıştır. Özellikle sosyal değişimin hızlandığı 19. yüzyıl için bu araştırmaların sınırlı sayıda hatırat, her yerde pek düzenli olmayan nüfus kayıtları, seyahatnâmeler ve kuşkusuz romanların ve hikâyelerin taranarak yapılması gerekmektedir. Hüseyin Rahmi Gürpınar veya Ahmet Rasim'in eserleri, 19. yüzyıl halk hayatını anlamamıza yarayacak meddah hikâyeleri küçümsenmeyecek kaynaklardır."(Ortaylı, 2000: 67-68)

çerçeveden analiz edilecektir. Ayrıca buradan hareketle, Osmanlı mahallelerinin beşerî unsuru olan ailenin toplumsal katmanları ve millet sistemine ait olan azınlık statüsünün genel yapısı doğrultusunda mahallede ortaklaştığı ve ayrıştığı noktalar incelenecektir.

2.2.3.1. Mahalle Özgüllüğünde Ana Tema: Ev/Konut Tipolojisi

Türk toplumunda ortaya çıkan ev türleri, Orta Asya'da farklı, Anadolu'da farklı özellikler göstermiştir. Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet dönemlerinde değişik yaşam şartlarına ve algılarına göre değişen ev inşasında, ekonomi, işlevsellik, estetik boyutlar ve sağlamlık esas alınmıştır (Ökten, 1995:11). Kültür biçimi ve yaşam tarzını mekânsal olarak üreten mahalle, Türk/Osmanlı sivil mimarisinden beslenmiştir. Cumbalı evler, avlular ve çatılar Osmanlı geleneksel mahallesinin mekânsal kodlarıdır. Çoğulculuk, çeşitlilik ve farklılık bu dönemde kent dokusunda ön plana çıkmaktadır. İstanbul'da ki cumbalı evler, konut ve kültür ilişkisini yansıtan en iyi örneklerdendir. Cansever'e (2010:93) göre, Osmanlı şehrinin konut dokusunu anlayabilmek için şehrin sokaklarına bakmak gerekmektedir. O sokakta her ev kendi başına durmakta ve her evden sonra ikinci bir ev gelmektedir. Her evin kendine ait bir üslubu ve şahsiyeti mevcuttur. Ancak şehir merkezindeki aşırı yoğunlaşmadan dolayı, evler bitişik nizam içerisinde ise, o eve ait olan cumbalar, o evin şahsiyetini ifade etmektedir. Osmanlı'da her evin şahsiyetini belirleyen temel unsur yolların biçimidir. Şehrin inşasında temel unsur olan yollar, doğanın şartlarına uygun olarak inşa edilmektedir. Bu bağlamda, topografyanın insan eliyle değiştirilemeyeceği fikri, Osmanlı şehirlerinin fiziki yapısını belirlemektedir.

Şehirleri fiziksel olarak biçimlendiren sokaklar kendiliğinden, keyfi ve serbest oluşumun sonucu birbirlerine benzemeyen, ayrı biçimlenmeler göstermektedir. Arsa mülkiyeti hakkının, ev yapımında gelişigüzel kullanımı ve zorunlu doğal topoğrafik yapı sokakların biçimlenmesini etkilemiştir (Alada, 2008: 147). Buna ilaveten, Osmanlı döneminde mahalleler arasında doğal boşluklar ve mesafeler bulunmaktaydı. Mahallelerin etrafının bağ ve bahçe çitleriyle, duvarlarla çevrili olması, mahallelerin birbirine ve dışa kapalı bir fiziksel yapıya sahip olmasını sağlamıştır (Kavruk, 2018: 90).

Yaşama alanları, ev, bahçe, avlu duvarları ve bunlara bitişik sokaklarla bütünlük arz etmektedir (Alada, 2008:147). Evlerin cumbaları, ev hanımının sokaktan çocuğunu gözlemesine olanak vermektedir. Günümüzdeki ev tasarımında, evin tek bir cephesi varsa insanlar sadece o cephe doğrultusunda yola bakmaktadırlar. Osmanlı şehirlerinde ise bu durum değişmektedir. Osmanlı şehirlerinde karşı evin bahçesinden manzaraya doğru, sağ taraftan camilere, minarelere bakmak gibi insanların farklı istikametlere yönelmesini sağlayan bir oluşum söz konusuydu (Cansever, 2013: 120).

Şekil 7: İstanbul'da Cumbalı Evlerin Görünüşü, Fatih Soğuk Çeşme Sokağı

Kaynak: www.eskiistanbul.net/567/sogukcesme-sokagi

Osmanlı şehirlerinin fiziki konut dokusunda bazı temel öğeler ön plandadır. Bu temel öğelerden biri, konut mimarisinde ahşap malzemenin kullanılmasıdır. Ahşap malzemenin kısa ömürlü olması ve doğal afetlere dayanıklı olmayışı konutların geçmişten günümüze kalıcılığını engellemiştir (Özkeçeci vd, 2018:215). Özel yapılarda, yerel özellikler karşımıza çıkmaktadır. Bu yerel özellikler, bölge ve iklim şartlarına göre biçimlenmektedir (Faroqhi, 1994: 196-197). Cumbalar, sıcak havalarda insanları güneşten koruma fonksiyonunu üstlenmektedir. Bu bağlamda, sokaklar daralmakta, binalar yükselmekte ve binanın yüksek olması da gölgeyi temin etmektedir. Daha soğuk iklimlerde ise, havanın bir taraftan girip öbür taraftan çıkmasına imkân veren, iki taraflı penceresi olan odalar yeterli olmaktadır. Mimari pratik, her ne kadar topoğrafya ve iklim şartlarına göre tesis edilse de üslubun değişmediği görülmektedir (Cansever, 2013: 121). Bu bağlamda şahısların zenginliği ve saygınlığı ölçüsünde inşa edilen büyük konaklar, mahallede dikkat çeken önemli bir unsurdur. Çalışmamız itibarıyla önem arz eden, Osmanlı'nın hüküm sürdüğü Trabzon'da bu tip konaklar, geçmişi hatırlatırcasına ve zamana meydan okurcasına Ortamahalle'de yerini korumaktadır.

Şekil 8: Trabzon Ortamahalle Ev/Konut Tipolojisi

Kaynak: <https://www.teias.gov.tr/bolge/trabzon/galeriler>

Trabzon'da şehirleşme açısından kendine özgü biçim geliştiren Osmanlı'lar, şehre üslup ve biçim olarak bambaşka bir hüviyet kazandırmışlardır. Üslup farkının en güzel şekilde izlendiği Anadolu şehirlerinden olan Trabzon'da, Osmanlı bakiyesi ev/konut tipolojisi büyük oranda tahrip edildiği için, şehirleşme bakımından buralarda gözlem imkânı oldukça sınırlıdır.

Tablo 5: Tanzimat Döneminden Günümüze Kadar Olan Dönemde Apartmanlaşma Ve Konut Sunum Biçimindeki Değişim

Dönemler	Dönemde Meydana Gelen Önemli Değişimler	Konut Sunum Biçimleri
1839-1923 Arasındaki Dönem	Tanzimat Fermanının İlanı ile Batılılaşma Sürecinin Başlaması	Gayrimüslimler apartmanlarda yaşıyor (İstanbul) Anadolu'da Geleneksel Türk Konutu anlayışı devam ediyor
1923-1950 Arasındaki Dönem	Cumhuriyetin İlanı I. Ulusal Mimarlık Dönemi Jansen Planı Bahçe-kent kuramı etkisi	Apartmanlar yayılmaya başlıyor

Tablo 5: (Devamı)

Dönemler	Dönemde Meydana Gelen Önemli Değişimler	Konut Sunum Biçimleri
1923-1950 Arasındaki Dönem	Dünya Savaşları Nedeniyle kapalı ekonomi Yabancılara Çalışma İzni Çıkması (1927) Ankara’da ilk konut kooperatifi Savaştan Kaçan Mimarlar Cumhuriyet Döneminin ilk Kamu Yapılarını Yapıyorlar Devletin Önderliğinde Modernleşme hareketi II. Ulusal Mimarlık Dönemi	Apartmanlar yayılmaya başlıyor
1950-1980 Arasındaki Dönem	Kentlerin Büyüme Hızının İyice Artması ve Gecekondu yaygınlaşma Konut İhtiyacının Tamamının Artık Devlet Tarafından Sağlanamaması İmar ve İskan Bakanlığının Kurulması (1958) Kat Mülkiyeti Yasası (1966) İlk imar kanunu Çok partili sisteme geçiş	Yap-sat Kooperatif Toplu Konutlar Gecekondu
1980-2000 Arasındaki Dönem	Neoliberal Dönem Ekonominin Dışa Açılması Küreselleşme 1999 Marmara Depremi Toplu Konut Yasası (1984) Gecekondu Yasası Yeni İmar Kanunu	Yap-sat Kooperatif Toplu Konutlar Gecekondu Büyük girişimcinin finanse ettiği kapalı konut alanları (site)
2000 Sonrası Dönem	Neoliberal Dönem Özelleştirmeler Kentsel Dönüşüm Sürecinin Başlaması	Yap-sat Kooperatif Toplu Konutlar TOKİ sosyal konutları Rezidanslar Gecekondu alanlarının dönüşümü Büyük girişimcinin finanse ettiği kapalı konut alanları (site)

Kaynak: Mutdoğan, 2014:19

Tanzimat döneminden günümüze konut tipinin değişim ve dönüşümünün tarihsel panoramasının ana hatlarıyla sunulduğu Tablo 5’de, devrin siyasi hedefleri ekonomik koşullardan bağımsız değildir. Ekonomik koşullar özelinde formüle edilen konut sunum biçimleri apartman, site ve rezidans olmak üzere görece çeşitlenerek çoğalmıştır. Tanzimat’ın ilanıyla başlayan süreçte “apartmanlaşma” kavramı vatandaşlık temelli olarak ele alınmıştır. Cumhuriyetle birlikte bağımsız bir özne olmaya başlayan apartmanlaşma, uygulanan ekonomi politikalarıyla birlikte potansiyel bir kentsel özneye dönüşmüştür. 1950’li yıllarda apartmanlaşmanın ana unsuru olarak telakki edilmeye başlayan gecekondular, toplu konutlar, kooperatif ve yap-sat günümüzde kentsel yoğunlaşmayı örgütleyen birimler olarak konumlandırılmıştır. 2000 sonrası dönemde ise, ev konut tipolojisi prestij mekanları olarak rezidans ve kapalı konut sitelerinde karşılığını bulmaktadır.

2.2.3.2. Osmanlı Mahallesinin Beşerî Unsuru: Aile

Mahalle sözcüğü, bir yere inmek, konmak, yerleşmek anlamlarına gelen hall (halel ve hulûl) kökünden türetilmiştir (Yel ve Küçükbaşçı, 2004 :323). Hulul kelimesinin mahalleyle etimolojik bağı, aile olmadan yeryüzündeki hiçbir toplumun varlık gösteremediğini doğrulamaktadır. Bu bağlamda toplumsallaşma mekânı olan mahalle, aileyle meşruiyet zemini kazanmaktadır. Mahalle ile ilgili tanımlamalarda her ne kadar çeşitlilik olsa da ailenin mahallede en küçük sosyal ünite olduğu ve mahallenin vazgeçilmez bir parçası olduğu tanımlarda vurgulanmıştır. Nitekim Cansever (2010:154), aile ve evin mahallenin organik bütünlüğünün özdeş iki parçası olarak nitelendirildiğini ve mahallenin de toplumsal ilişkilerin yansıma alanı olarak görüldüğünü şu ifadelerle belirtir: “Toplumun temel birimi olan aileyi çevreleyen evlerin, ailelerin birbirleriyle düzenlenmiş münasebetlerinin bütünü olan mahalle”

Osmanlı toplumunda kişilerin meşruiyetinin en önemli göstergesi olan aile, mahallenin sosyal birimidir. Osmanlı Mahallesi aile ile organik bağ içerisindeydi. Günümüz modern toplumların aksine ailenin içinde bulunduğu mahalle ve köy topluluğu ile hukuki ve etnik-dini bağı olmuştur. Bunun nedeni, bu topluluk halkının birbirinin kefil olması ve devlet nezdinde birtakım görevleri birlikte yerine getirmesidir (Ortaylı, 2000:3).

Osmanlı mahallesinin toplumsal çehresini oluşturan ailenin sosyo-kültürel yapısı “hane” ve “millet sistemi” ekseninde biçimlenmiştir. Hane, mahalle veya köy gibi fiziki ortam olmasının yanı sıra üç kuşağın birarada yaşadığı mali ve hukuki birimdir. Hane büyüklüğü ve hanenin kaç kişiden oluştuğuna dair kesin bir rakam yoktur. Tahrir defterlerine kaydedilen vergi mükellefi erkek nüfustan, bir hanede kaç kuşağın yaşadığına dair ortalama bir rakam tespit edilmektedir. Bir yerin vergi gelirlerini kalem kalem yıllık miktarlarıyla belirten ve kime dirlik olarak tahsis edildiğini gösteren tahrir defterlerine icmal defteri denmektedir ve oradaki halkın kaç hane olduğu bu defterlerde belirtilmektedir (Ortaylı, 2000:3).

Hanehalkı büyüklüğü, şehir ve köyler açısından ekonomide belirleyici bir rol oynamaktadır. Geleneksel köy ve şehirlerde çekirdek aile, hayatın sürdürülmesi için uygun bir aile tipi değildir. Ailenin üretimi, kırsal alandaki iş bölümü, yıllık tüketim stoklarının hazırlanması bakımından üç kuşağın birarada bulunması gerekliliktir. Genellikle hanehalkının ikamet ettiği bina tipleri, birkaç kuşağı barındırmaya müsaittir. Geniş aile bireyleri avlu etrafında yer alan odalar veya küçük binalarda yaşamaktadır. Aile içi eğitimde çocukların eğitimi kuşaklar tarafından yerine getirilmekte, tüketime yönelik malzeme giyecek, içecek birlikte üretilmiş, böylece hane, sosyal bir ünite olan mahalleyle organik bağ içerisinde olmuştur (Ortaylı, 2000: 4). Doğum, evlenme ve ölüm mahalleyi ortaklaşa ilgilendiren ve dayanışmaya sevk eden olaylardır. Hayatın üç önemli safhası olan doğum, evlenme ve ölüm durumunda mahalle halkının şahit olması söz konusu idi (Ortaylı, 2000: 28)

Gündelik hayatın beşerî unsuru olan aile, mahallenin sivil konutunu temsil etmektedir. Osmanlı ailesinin geleneksel çekirdeği 19.yy'da değişim geçirmemektedir. Asıl değişiklik, çekirdeğin etrafını oluşturan ve zamanın şartlarıyla orantılı daralıp genişleyen değerler halkasında gözlemlenmektedir. Ailenin toplumsal katmanını oluşturan alt tabaka ve üst tabaka, mahallenin sosyolojik yapısını yansıtmaktadır. Alt tabaka aile yaşantısı, geleneğin izinde sürerken, üst tabaka aile yaşantısı modernleşmeyle birlikte dönüşüme uğramıştır. Zengin aileler köşk-konak hayatını tercih etmişlerdir (Işın, 2014: 96-97).

Alt tabaka yaşantısı ise, konut sembolünün değişime uğramasından ziyade kendi içinde geçirdiği dönüşüm sonucunda kısmi değişime uğramıştır. Özellikle Sur içi İstanbul'unda dar ölçekli mahallelerin yoğun nüfusu karşılayamaması, aile yaşantısını olumsuz şekilde etkilemiştir. Ardışık olarak sıralı konutların canlı organizmayı oluşturan hücreler gibi mahallede konumlanması, salgın hastalıkların ve yangınların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, İstanbul'un Müslüman kesiminde olduğu gibi, azınlıkların Yahudi kesiminde de zorunlu yer değiştirme olaylarını meydana getirmiştir. Fener-Balat bölgesine yerleştirilen Yahudiler, dar ölçekli nüfus yoğunluğuyla ters orantılı mahallelerde "Yahudhane" adı verilen apartman mimarisinin ilkel bir biçimi olan konut tipini yaratmışlardır. Konutların, odaları kiraya verilerek azınlıklar için gelir kaynağı oluşturmuştur. Gelir kazandırmaktan ziyade, modern statü sembolü olarak ortaya çıkan apartmanlaşma, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Beyoğlu'nda görülmüştür. 19.yy'ın sonuna doğru çok katlı apartmanlaşma Beyoğlu'nun silüetinde görülmüştür (Işın, 2014: 96-97).

Ulus-devletin kurulmasıyla, resmî ideolojisinin ulusal düzeyde kente yansması, başkent olarak Ankara'nın seçilmesidir. Dolayısıyla kamu kurumlarının, başta elçilikler olmak üzere Ankara'ya taşınması, İstanbul'da yaşayan azınlıkların iş imkânlarını azaltmıştır. Tarlabası'nın yerlileri olan Rum ve Ermeniler, 1955'teki 6-7 Eylül olayları, 1964 Kararnamesi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının etkileriyle burayı terk ederek İstanbul'un Tarlabası semtinde dönüşümü başlatmıştır. Böylece,

ağırlıkla Rum ve kısmen Türklerden oluşan bu dar ve orta gelirli mahallenin kompozisyonunu değiştirmiştir (Dinçer ve Enlil, 2002: 417).

Osmanlı şehirlerinin konut bölgesinde bekâr nüfusun bulundurulmamasına çaba gösterilirdi. İstanbul her ne kadar büyükşehir olarak ifade edilse de çalışmak için buraya gelen bekar erkekler, merkezî iş bölgesindeki bekar hanlarında barındırılmakta böylece gözetim altında tutulmakta ve mahalledeki münferit bekarlarda ayrı ayrı kaydedilmektedir (Ortaylı, 2000:69). Osmanlı mahallesinin kurucusu olan aile, aynı zamanda mahalleninde yaşatıcı bir sembolü idi. Mahalle üyelerine bölünen her kültür kodu, mahallenin sürekliliğinin açık bir ifadesiydi. Bu sürekliliğin devamı için ailenin, kendi iç tutarlılığını ahlaki ilkeler doğrultusunda dengelemesi esastı (Işın, 2014: 83).

Mahalle oluşumunda gayrimüslimler Rumlar (Rum Ortodokslar ve Slav Ortodokslar), Ermeniler, Katolik Ermeniler, Yahudiler, Katolik ve Latinler olmak üzere millet-i hamse denen beş millete ayrılmıştır. Millet teşkilatı etnik (kavmi) ve lisan (lingua) aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanmıştır. Örneğin, Ermenilerin hepsi Ermeni milleti olarak değil, Ermeni-Katolik (Katolik), Gregoryan (Ermeni) ve 19.yy'da Protestan olmak üzere üç millet halinde teşkilatlanmıştır (Ortaylı, 2000:13). Osmanlı'da fert, doğduğu millet kompartmanının içinde o cemaatin idari, mali ve ruhani otoritesine bağlı olarak yaşamıştır. İslam devleti, gayrimüslimlerin İslam dini dışında başka bir dine geçmesini hoş görmemiş, fakat Hristiyan cemaatin kendi içinde mezhep değiştirme durumları görülmüştür (Ortaylı, 2000:13)

Osmanlıdaki millet biçimindeki teşkilatlanma ve bireyin bu kesime aidiyeti, modern dünyadaki azınlık psikolojisi ve statüsünden sübjektif ve objektif esasları itibariyle farklılık göstermektedir. Dini bir aidiyeti ifade eden millet sözü, kavram değildir. Bir ruh hali, bir içtimai teşkilatlanma ve tebaanın birbirine bakışını ifade etmektedir. Ekalliyet (minorite, azınlık) sözü, devlet ve toplum hayatımıza imparatorluğun son on yıllarında girmiş ve Batı'dan ithaldir (Ortaylı, 2000:14). Millet kompartmanına mensup olan ferдин tutum ve davranışları, modern toplumdaki azınlıktan farklılık göstermektedir. Millet sisteminde, cemaat, sülale ve aile içindeki aidiyet fertlere güvenlik vermektedir. Cemaatler arasında ilişki az, çatışma az fakat gerilim daima vardır. Buna karşılık modern toplumdaki azınlık ferdi gibi çevre ile didişme, kimlik ispatı, asimile olma ve asimilasyona karşı direniş söz konusu değildi.

Sonuç olarak, Osmanlı'da mahallenin en büyük hücresi cemaat idi. Tanzimat dönemine kadar cemaatin görünmeyen yüzü olan aile, modernleşme hareketiyle birlikte cemaatin önüne geçerek, aile içindeki bireyi ön plana çıkarmıştır (Işın, 2014: 81).

2.2.4. Mahallenin Yönetim ve Organizasyonu

Anadolu coğrafyasının Türkleşmesinden önce mevcut olan kentler, genelde surlar içinde sıkışmış belli bir zümrenin yaşadığı, daha çok savunmanın ön planda tutulduğu, genişlemeyen, dışarıya fazla açılmayan, idari bir birim olarak varlığını sürdürmüştür. Bu kentler, Türk nüfusun kentin surları dışına çıkmasıyla bitişik nizam şeklinde genişlemeye başlamış, yeni kurulan bu yerleşmeler mahalleler halini almıştır (Bayartan, 2005:97). Mahallenin idari anlamda fikri kökenleri, salt yönetsel bir tercihten ziyade siyasal ve toplumsal koşullarda aranmalıdır.

Buradan hareketle, tarihsel seyir içinde mahalleye idari anlamda devredilen işlevler farklılaşmıştır. Türk yönetim yapısı içerisinde, merkezi yönetim ve yerel yönetim arası ilişkilerde mahallenin ne amaçla konumlandığı, yerel hizmet sunumunda muhtarlık kurumunun etkinliğinin derecesi, Tanzimat öncesi ve sonrası dönem itibariyle aşağıda tartışılacaktır.

2.2.4.1. Tanzimat Döneminde Mahalle

Tanzimat öncesi devlet, kentteki yerel hizmetlerin yerine getirilmesinden sorumlu değildi. Merkezi bürokrasinin bir üyesi olan kadı, kent yönetiminin en önemli sorumlusu olmasına rağmen, yerel hizmetleri mahalle teşkilatının önemli araçları olan vakıflar ve loncalar gibi yarı özerk mahalli teşekküller aracılığıyla yürütmekteydi (Avcı, 2004: 27). Yeniçerilik 1826'da kaldırıldığında, kadı yaptırım gücünü kaybetmiştir. Yeniçerilerin eyaletlerde görevlerini yerine getirememesinden dolayı, şehirlerin yönetimi ve güvenliği mütesellim ve ayanlara geçmiştir. Kadıların mali görevlerini yerine getirememesi, vergi toplamak için başkente ihtisap nazırlığı, eyaletlerde de ihtisap müdürlükleri kurulmasına neden olmuştur (Ortaylı, 2000: 128). 1864 yılında Nizamiye Mahkemelerinin kurulması, kadıların yargı yetkisini azaltmış, kadılar yalnızca aile ve miras ile ilgili davalara bakan hâkimler haline gelmiştir. Kent yönetiminde ciddi bir otorite boşluğuna neden olan durum, Osmanlı vilayetlerinde kurulan modern belediyelerle doldurulmaya çalışılmıştır (Avcı, 2004: 27). İlk belediye örgütünün 1854'de İstanbul'da kurulmasıyla, kadıların kentsel düzeyde yönetsel liderlikleri büyük ölçüde sona ermiş oldu. Alada'ya (2012:3) göre, ayanlık sisteminin bozulması, İstanbul'a ve diğer kentlere göçün artması, vergi tahsilinde etkinliğin azalması gibi sebeplerle merkezi idarenin otoritesini taşrada tesis etmek amacıyla kurulan muhtarlık kurumu, yerel düzeyin bürokratikleşmesinde ilk adım olarak görülebilir.

Beledi alanda fonksiyonlara sahip mahalle imamları, şehirlerin dönüşüm sürecinden etkilenen diğer bir görevliydi. İmamların mahallede denetimi sağlayamaması ve ikamet belgeleri konusundaki ihmal ve yolsuzluklar nedeniyle 1829 yılında imamların idari ve adli görevlerini üstlenecek "Evvel (birinci) ve Sani (ikinci)" muhtarlar atanmaya başlamıştır (Çadırcı, 1970: 56). Böylece mahalle muhtarlığının kurumsal adımları atılmaya başlanmıştır. Mahalle ve köyde güvenliğin tesisi, köyden

şehirlere göçün kontrol altına alınması ve halkın devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmesinde etkinliğin sağlanması, mahalle muhtarlığının temel amaçlarıdır (Kavruk, 2018:6).

Muhtarlık teşkilatının kurulmasına kadar mahallenin idari teşkilatında ilk sırayı imamlar almıştır. “İmamların vazifelerinin din işleri ile kısıtlı olmadığı ve genelde mahallenin yönetimiyle ilgili vazifelerinin daha ağırlıklı olduğu ve köylerde ise ahali üzerinde etkili olmasından ötürü köy hayatının önde gelen simaları ve dolayısıyla köy idaresinin nüfuzlu şahsiyetleri arasında yer aldığı görülmektedir” (Beydilli, 2001: 11). Mahallenin lideri olan imam, halkı öncü vasfıyla karşılıklı rızaya dayanarak etkilemekte ve yönlendirmektedir. Rıza kurumu, imam ile mahalleli arasında iletişimi sağlayan önemli bir husustur. Padişahın beratı ile atanan imamın, mahallelinin onayını ve beğenisini alması, ayrıca mahallenin imamı benimsemesi gerekmektedir. Karşılıklı rızanın oluşmadığı durumlarda, azil kurumu devreye girerek mahallelinin istemediği imam azledilmekte ya da başka bir camiye görevlendirilmektedir (İnalçık, 1998: 266).

“Mahalleler kendi sokak süpürücülerini ve lamba yakıcılarını tutmak ve gönüllü bir yangın söndürme ekibi bulundurmak zorundaydılar. Mahallenin dini başkanı (imam, papaz) resmen hükümet temsilcisi sayılır, padişahın fermanını o alır, bunu halka tellalla duyurur, mahalle sakinleri yasaları çiğnediği zaman şikâyetler ona yapılırdı. Zaman ilerledikçe, ortak ya da benzer din ya da ekonomik uğraşlara sahip komşu mahalleler birleşmeye başlamışlardı. Aynı grupları denetlemek görevini hafifletmek için devlet de bu yolu teşvik ediyordu.” (aktaran, Kavruk :2018:112).

Arıkboğa'ya (1999:108-109) göre, taşradaki muhtarlık 16.yy'da ekonomik ve siyasal sebeplerle tımandan iltizama geçilmesiyle başlayan, bunun da 18.yy'da ayanlığı ortaya çıkarmasıyla artan yolsuzluk ve yönetim karmaşasına son vermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye'de muhtarlık teşkilatı ilk kez 1829'da İstanbul'da, taşrada ise, 1833'te Kastamonu'da kurulmuştur. Yine aynı yıl, Ankara, Sivas, Aydın gibi Anadolu vilayet ve sancaklarında teşkilatlar hızla kurularak örgütlenmiştir. Halkın bu örgütlenmeden memnun olmasından dolayı II. Mahmut, muhtarlığın bütün ülkede kurulmasını emretmiştir. Teşkilatın nasıl kurulacağına ve seçilenlerin görevlerinin neler olacağına dair açıklamalar, mütesellim, mutasarrıf ve valilere bildirilmiştir (Çadırcı, 1997:38). Muhtarlık örgütünün kuruluşu, yasa veya nizamnameden ziyade padişahın buyruğu ile gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminde mahallenin kurumsallaşması ve organları Tablo 6'da kronolojik olarak analiz edilmiştir. Tabloya göre, Tanzimat dönemi mahallesinin idari künyesinin oluşumunda muhtarlık kurumunun önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Tanzimat'ın mahalle yönetimine getirdiği başat aktör olan muhtar, imamın çoğu yetkisini devralmıştır. Önceleri imamın onayı ya da kefil olmasıyla belirlenen muhtar, daha sonraları seçimle işbaşına gelmeye başlamış, sahip olduğu mühür ve yetkiyle mahalle işlerinin sorumlusu haline gelmiştir (Alver, 2013: 133). Muhtarlık kurumunun hukuki statüsü, 1913 Nizamnamesine kadar köy yönetiminin hukuki metinlerine atıfla varlık kazanmıştır. 1913 Nizamnamesi, mahalle muhtarlıklarına yönelik hiçbir hüküm getirmemiştir (Kavruk, 2018:181).

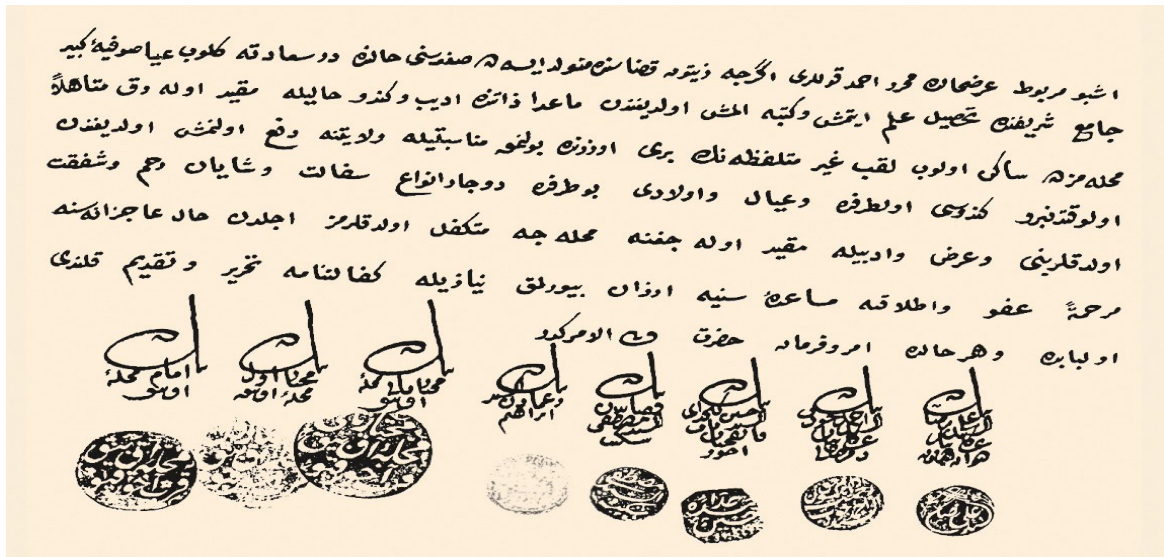
Tablo 6: Tanzimat Döneminde Mahallenin İdari Künyesi

Kronolojik Analiz	Kurumsallaşması	Organları	Açıklama
1829-1864	1829 Muhtarlığın	Muhtar-1 evvel	Bu dönemde çeşitli
Kronolojik Analiz	Kurumsallaşması	Organları	Açıklama
1829-1864	1829 Muhtarlığın İstanbul'da Kurulması 1833 Muhtarlığın Taşrada Kurulması	Muhtar-1 evvel (Birinci muhtar) Muhtar-1 sani (İkinci Muhtar) Yardımcı görevde imam	Bu dönemde çeşitli fermanlar ve kimi düzenlemelerle Müslüman mahallelerinde muhtarlıklar oluşturulmaya çalışıldı
1864-1913	1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi	Muhtar İhtiyar Heyeti	Mahallenin yerel yönetim birimi olmasındaki ilk adım atıldı

Kaynak: Arıkoğa, 1998:16

Şekil 9'da Bursa Akbıyık Mahallesi Muhtarı ve İleri Gelenlerinin Mühürlerini Taşıyan Kefaletnâme görülmektedir. Mahalle imamları muhtarlara, muhtarlarda mahalle sâkinlerine ve mahalle ileri gelenleri de birbirine kefil yapılmış, böylece kefalet sisteminde II. Mahmud'un nüfuzunu yok etmek istediği âyanlığın yerine ikame edilme amacı güdülmüştür.

Şekil 9: Akbıyık Mahallesi Muhtarı ve İleri Gelenlerinin Mühürlerini Taşıyan Kefaletnâme

Kaynak: Akyıldız, 2006:52

Muhtarların, imamlara kefil olmasıyla imamların itibarı arttırılmıştır. Fakat, imamların yapmakta oldukları bazı görevler muhtarlara devredilmiştir (Çadircı, 1970: 411). Muhtarlık kurumu, İstanbul'da yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, taşrada ise ayanların mevcut sorunları yüzünden alternatif yönetim birimi olarak ortaya çıkmıştır.

2.2.4.2. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Mahalle

1930-1945 tek parti döneminde, sosyal ve ekonomik dinamiklerin etkisiyle kentsel yaşam dönüşmeye başlamıştır. Türkiye'nin %80'inin kırsal nüfustan oluştuğu bu dönemde, sınıai birikimin sağlanabilmesi için kırsal bölgelerdeki artık değer, kentsel alanlara aktarılmaktaydı (Güler, 1989:158). Ulus devlet kendisini yerel yönetimlerde temellendirmek için, yerel yerinden yönetim (devolution) ilkesinden ziyade, yerel yönetim birimlerini merkezi yönetimin uzantıları olarak kabul eden yetki göçerimi (delegation) ilkesini esas almıştı (Heper, 1989:15-18). 1930 tarihli 1580 sayılı belediye kanunu, ulusal modernizasyon sürecinin bir parçası olarak tasarlanmıştır.

Tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesinde değinildiği gibi, göç ve hemşerilik olguları 1950 ve 1980'li yıllardaki mahallenin sosyolojik atmosferini belirlemiştir. Özellikle 1980'lerden sonraki göç süreciyle birlikte hemşeriliğin sosyal yapı kazanması, hemşehri derneklerinin mahallenin referans noktası olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda 1950–1980 yılları arasında Türkiye'de kent yazını, hemşerilik ile göç ilişkisinin açıklanmasında gecekondulular ile ilgili kapsamlı bir doktrine sahip olmuştur. Erman' (2004:18) ın belirttiği gibi:

Gecekondulunun homojen bir topluluk olarak kurgulanması, yerini 1980 ve 1990'larda topluluk içindeki etnik, mezhepsel ve cinsiyete dayalı farklılaşmaya bırakmıştır. Bu durum Batı dünyasında hâkim olmaya başlayan ve kimlik ve farklılıkların vurgulandığı post-modern söyleme denk düşmüştür. Ayrıca kentte büyüyen ikinci ve üçüncü kuşakların ortaya çıkması gecekonduluların kendi içindeki farklılığa da dikkat çekmiştir.

Hemşerilik ve göç sarkacında mahallenin sosyolojik olarak farklılaşması, idari yönden dönüşmesine yol açmaktadır. Zira yerel hizmet ihtiyacı, önceden mahalle birimi tarafından karşılanırken, cumhuriyetten sonra belediye birimlerine bırakılmıştır. Fakat yine altını çizmemiz gereken nokta olarak belediye, mahalleyi kurmakta ve hizmetlerini de görmektedir. Belediyeler mahallenin kentsel hizmetlerini görürken, merkezi idarenin mahalle düzeyindeki işlerini mahalle muhtarlığı yürütmektedir. Bu bağlamda mahalle ve muhtarlığı merkez için kurulmuş gibidir. Mahallenin merkezi idareyle organik ve işlevsel bağının zayıf olması, mahallenin kurulmasında ve planlanmasında belediyenin ilkeli, kriterli davranmasını engellemektedir. Göçe dayalı olarak sonradan oluşan mahallelerde, göç edilen yerle olan hemşerilik bağının sürmesi ve bunun mahallelerde kümelenmesi belediyenin hemşehri hukukuna ve o beldeye aidiyeti olumsuz yönde etkilemiştir (Kavruk, 2018: 94). Bir referans grubu olarak hemşerilikte, muhtarlık kurumu stratejik

rol oynamaktadır. Köyden kente göç eden kişinin, günlük yaşamdaki ilişki ağı mekânsal olarak genişlemekte ve kurumsal olarak artmaktadır. Küçük ölçekli mahallelerde kendi kendine yeten bireyler, günlük yaşamdaki mahalli ihtiyaçlarını muhtarlar aracılığıyla yerine getirmekteydi. Mahallenin sivil toplum örgütlenme aracı olan muhtarlık kurumu, kentsel sisteme alışık olmayanlara yol gösterici olmaktadır.

Mahallenin sosyo-kültürel ve idari boyutunun kesiştiği noktada karşımıza “ölçek sıçraması” argümanı çıkmaktadır. Bu bağlamda ölçek, yerel nitelikli işlerin görüldüğü coğrafi mekânın ölçeğidir. Bu ölçek doğal gelişimi içerisindeki sosyo-ekonomik değişikliklerden ziyade, merkezi bir kararla aniden büyütülmüştür (Arıkboğa, 1999:104). Mahalleden kent düzeyine sıçrayan ölçek sorunu, mahalle muhtarlığının kullanılabilirliğini da etkilemektedir. Aynı mahallede ikamet edenler, üst ve yetkili birimlerle ilişkiye girerek muhtarlığa gerek duymadan mahalli ihtiyaçlarını çözmeye çalışırken, bu imkânlardan yoksun olanlar ise muhtarlığa giderek, problemlerini ona aktarmaktadır (Arıkboğa, 2000:8). Kent yönetiminde vasıtasız bir ilişkiyi mümkün kılan “ölçek sıçraması”, organik bütünlük gösteren dengeli mahalle hayatını zedelemektedir.

Muhtarlığın sosyo-kültürel ve politik tarihi, aynı zamanda mahallenin sosyolojik bağlamda ve merkezi yönetimin yerel yönetimle ilişkisi, yasa koyucunun yerel yönetimlere ilişkin hegemonik söyleminin ön gördüğü mahalli politikaları inceleyebilmek için bulunmaz bir fırsattır. Günümüzde farklılaşan kentsel-toplumsal boyut, mahallenin yönetsel-yasal işleyişinden bağımsız değildir.

Tablo 7: Cumhuriyetten Günümüze Mahallenin İdari Künyesi

Kronolojik Analiz	Kurumsallaşması	Organları	Açıklama
1913-1933	İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu		Mahalle Muhtarlığına yönelik hiçbir hüküm getirmeyen yasa, nizamnameleri geçersiz kıldı, hükümetlerin izniyle muhtarlık 1933 yılına kadar fiili olarak devam etti.
1930	1930 tarihli,1580 sayılı yasa		Belediye sınırı içinde mahalleler kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, isimleriyle sınırlarının değiştirilmesinin belediye meclisinin ve mahalli idare heyetinin kararı ve valinin onayı ile olacağına yönelik dar kapsamlı bir hüküm bulunmaktaydı.

Tablo 7: (Devamı)

Kronolojik Analiz	Kurumsallaşması	Organları	Açıklama
1933	1933 tarihli, 2295 sayılı yasa -----		Mahalle muhtarlığı kesin biçimde kaldırıldı
1944	1944 tarihli, 4541 sayılı yasa (mahalle muhtarlığının yeniden kurulması)	Mahalle Muhtarı İhtiyar Heyeti	Mahalle yönetiminin temel kanunu ve Mahalle muhtarlığının bugünkü formu kazandırılmıştır.
2005	5393 sayılı Belediye kanunu		

Kaynak: Arıkoğa, 1998: 168

Tablo 7’de görüldüğü üzere Cumhuriyet’ten günümüze mahallenin idari yapısı değişiklik göstermiştir. 1913-1933 arası yirmi yıllık zaman diliminde mahalle muhtarlığına yönelik hiçbir hüküm getirilmemiş ve muhtarlık kurumu 1933 yılına kadar hükümetlerin izniyle devam etmiştir.

Mahalle muhtarlığı, muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşan küçük örgütü ile 1944 yılından günümüze 4541 sayılı Kanunla yürürlükte bulunmaktadır. 1944 yılında kabul edilen 4541 sayılı kanun, mahalle yönetimini doğrudan kuran ve düzenleyen ilk kanundur. 1933 yılında mahalle muhtarlıklarına ihtiyaç duyulmadığı düşüncesiyle mahalle örgütü kaldırılmıştır. 1913’ten 1933 yılına kadar mahalle muhtarlığının hukuki dayanağı olmadığı halde, yirmi yıl boyunca devam etmesine izin veren hükümetlerdir (Kavruk, 2018: 182). Bu bağlamda 1944’de kabul edilen 4541 sayılı yasanın, mahalle yönetimi sorunlarının çözümüne en büyük katkısı, yirmi yıl boyunca hukuki dayanağı olmadan uygulanan ve lağvedildiği için on bir yıllık süre zarfında uygulanamayan mahalle yönetimini tekrar kurması ve mahalleye hukuki bir dayanak oluşturmasıdır (Kavruk, 2018: 182).

Genelde kanunlar çerçevesinde muhtarlık kurumunun yapısına işlevsellik kazandırılmak hedeflenmiş olsa da ayrı mahalle kanunu öngören çeşitli kanun tasarısı ve teklifi de yapılmıştır. 1992 Mahalle Kanunu Tasarısı, 1997 Mahalle Muhtarlığı Kanunu Teklifi ve 1998 Yerel Yönetim Kanun Tasarısı mahalle muhtarlığının yapısına yenilik getirmek isteyen başlıca yasal düzenlemelerdir. Sözü edilen kanun tasarısı ve tekliflerinde mahalle muhtarlığına yönelik reformlar yapılmak istenmiş; fakat girişimde bulunulduğu halde sonuçsuz kalmıştır (Kavruk, 2018: 185-189).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın genel çerçevesi içerisinde kullanılan kavramlar arasında bir ağ örgüsü ilişkisi olduğu söylenebilir. Mahallenin mekânsal kodları (ev, sokak, bahçe), toplumsal bellek, kamusal alan, kentsel aidiyet, kentsel modernite, komşuluk ilişkileri tezde kullanılan anahtar kavramlardır. Kavramsal çerçevenin ön gördüğü bileşenlerin bu şekilde ortaya konmasının ardından çalışmanın amacında da belirtildiği gibi, bu somut bileşenlerin hanehalkı tarafından nitelenmesine yönelik olarak anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasında oluşturulan sorular söz konusu mahallede modernitenin dönüştürücü etkisine dair hem sosyolojik hem mekânsal nitelikleri araştırmaktadır.

Alan araştırmasında ortaya çıkan bulgular bu kavramlar ışığında yorumlanacak ve alana özgü durumların söz konusu olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılacaktır. Çukurçayır Mahallesi'ndeki sosyo-kültürel dönüşüm süreçlerini incelerken, bu sürecin boyutlarını görünür kılacak noktalara bakılmış ve boyutları anımsatacak alt başlıklar belirlenmiştir. Bu amaçla anket çalışması Çukurçayır Mahallesi'ndeki çok katlı apartmanlarda yaşayan hanehalkının sosyo-demografik bilgilerini, komşuluk ve dayanışma ilişkilerini, gerçekleştirilen sosyal aktiviteleri, mahalleye erişilebilirlik düzeyini, mahallenin mekânsal özelliklerini ve mekânın yoğunluk algısını değerlendirmeye yönelik sorular içermektedir.

Bu bölümde kentsel modernite ile birlikte çok katlı yapıların yoğunlaştığı Çukurçayır Mahallesi'nin sosyo-kültürel ve mekânsal analizi yapılmıştır. Öncelikle bu bölümde, Çukurçayır Mahallesi'nde gerçekleştirilen araştırmanın metodolojik yaklaşımı, araştırmanın hipotezleri ve alan araştırmasının tasarımı yer almaktadır. Bölümün izleyen kısmında "Doğu Karadeniz'in en kalabalık mahallesi" olarak tanımlanması olanaklı olan Çukurçayır Mahallesi örneğinde, mahalleye yönelen bölgesel nüfus hareketleri ve çok katlı yapılar değerlendirilmekte; ardından mahallenin bu süreçte maruz kaldığı kentsel yabancılaşma ile komşuluk ilişki biçimi ele alınmaktadır. Bundan sonra ki, kısımda ise, mahallenin mekânsal olarak üretim süreçlerinde ve kent politikalarında yaşanan değişimlerle birlikte Çukurçayır Mahallesi'nin yeniden biçimlenmesine olanak veren yapıları çevrenin ortaya çıkışı ve bu çevreyi oluşturan sokak, bahçe gibi birimlerin mekânsal çözülümü analiz edilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı mahallenin yeniden üretilme koşullarını belirleyen sosyo-kültürel süreçleri “modernite” ve “toplumsal ilişkiler” bağlamında değerlendirmektir. Ortak değerlerin yansıma bulduğu mahallenin değişen zaman ve mekân içerisinde nasıl değiştiğinin belirlenmesi, modern site hayatının geleneksel komşuluk ilişkilerini nasıl etkilediği, Boztepe Çukurçayır Mahallesi’nin değişen fiziksel ve sosyal yapısı için mekân tüketim farklılıklarının ortaya konması, çalışmanın hedeflerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın tasarımında temel varsayım, kentlerimizin içinde buldukları sosyal ve kültürel dönüşüm süreçlerine bağlı olarak, geleneksel mahalle yapısı erozyona uğramaktadır. Bu ana hipotez çerçevesinde Çukurçayır Mahallesi kentsel moderniteden etkilenmiş midir? Sorusunun yanında çalışmanın dolaylı olarak sınavacağı ve tartışmaya açacağı bazı ön kabulleri şunlardır:

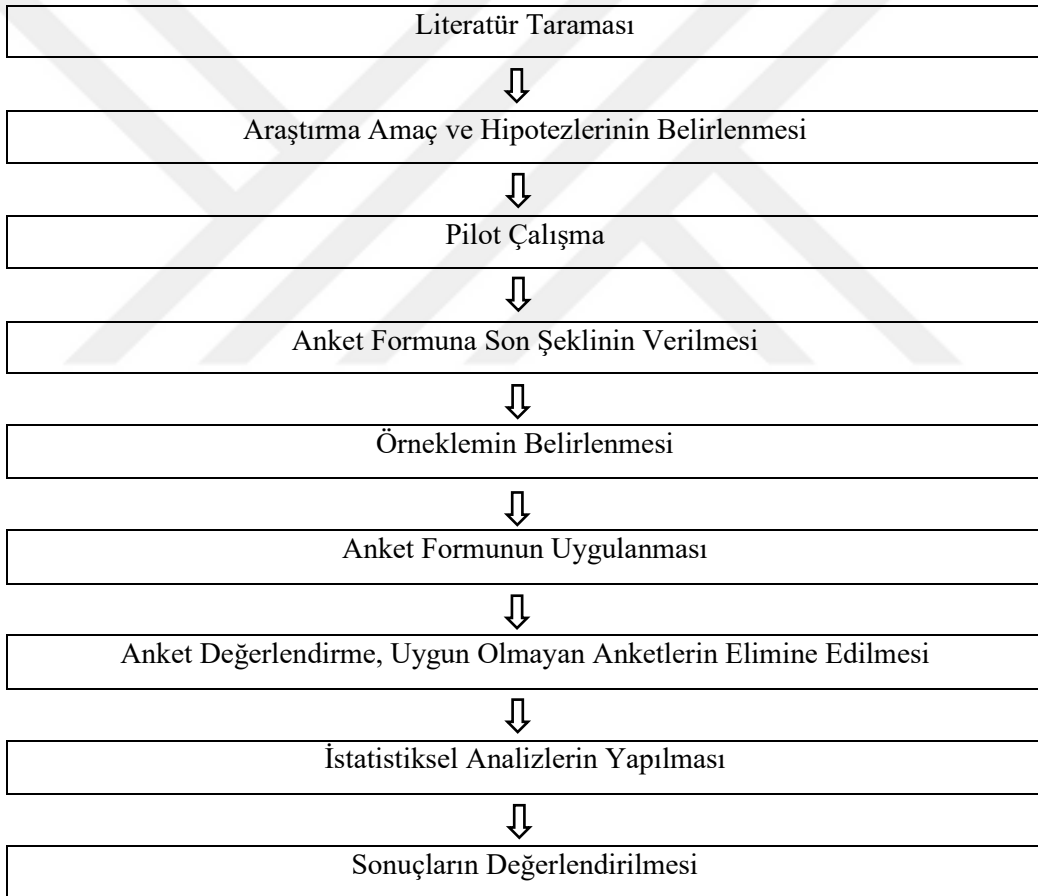
- Trabzon sahip olduğu organik silüeti, tarihsel ve kültürel birikimiyle şehir olarak adlandırılmaktadır.
- Mahalle kimliğinin dönüştüğü süreçte sayısı hızla artan çok katlı yapılar, kentsel moderniteye altyapı oluşturacak araçlardan birisidir.
- Mahallenin içinde bulunduğu yapısal dönüşüm süreçlerine bağlı olarak bireysel yabancılaşma artmaktadır.
- Ekonomik dönüşüm süreçleri, kent içi hareketliliğe neden olarak aidiyeti zayıflatmaktadır.
- Mahallede oturan sürenin az olması aidiyet duygusunun gelişimini engellemektedir.
- Kentsel modernite, komşuluk ilişkilerini zayıflatmaktadır.
- Mahallenin sosyo-kültürel değişim sürecinde, hanehalkının komşuluk algısında değişimler ortaya çıkmıştır.
- İnorganik mekânsal kurgunun ürünü olan çok katlı yapılarda mekânsal tüketim kalıpları (sokak, bahçe) ve habituslar kentsel moderniteyle değişime uğramıştır.
- Kentli hakkı olan güvenlik hakkı, mahallenin fiziki olanaklarından bağımsız değildir.
- Hemşehrilik ve göç ilişkisi, mahallede yerel ilişki ağlarının sürdürülmesinde önemlidir.

Bu çalışmada yukarıdaki varsayımların doğruluğu saha çalışmasından elde edilen verilerle analiz edilmiştir. Bu amaçla araştırmanın kavramsal ve kuramsal altyapısında bahsedilenler ile kentsel modernitenin mahallenin sosyo-kültürel değişimine etkisi ankette yer alan sorularla sınanmıştır.

3.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu tez çalışması tanımlanan kentsel modernite, mahalle ilişkileri ve mekânsal örüntüleri üzerine niceliksel bir alan araştırmasını öngörmektedir. Çalışmamızda niceliksel yöntem olarak anket yönteminin seçilmesinin nedeni, bu tekniğin nitel yöntemle göre daha geniş ve çeşitli bilgi toplamaya elverişli olması, belli zaman aralığında birçok kullanıcıya ulaşabilme imkânı sağlamasıdır (aktaran, Halu 2010:259) Öngörülen niceliksel alan araştırmasının aşamaları Şekil 10'da gösterilmiştir. Kent sosyolojisi, mahalle ve modernite bağlamında gerçekleştirilen literatür taramasından edinilen bilgiler ışığında araştırmanın amaç ve hipotezleri belirlenmiştir. Araştırma hipotezinin sınamak istediği noktalar doğrultusunda, anket soruları oluşturulmuştur.

Şekil 10: Çalışmada İzlenen Yöntem ve Metodoloji

Kaynak: Örselli, 2010: 134

Bilimsel araştırmalarda esas olan doğru bilgilere ulaşım, elde edilen bilgileri genelleştirmektir (Arıkan, 1994: 129). Bu bağlamda araştırmanın değerini arttıran araştırma sonuçlarının genellenebilir olmasıdır. Bu noktada örneklem seçim şekli, örneklem kaç kişiden oluşturulacağı öne çıkmaktadır. Araştırmanın evrenini, Çukurçayır Mahallesi'nde yaşayan 18 ve üstü yaş grubundaki bireyler oluşturmaktadır. 2019 Mahalli İdari Seçimlerinde Çukurçayır Mahallesi'nin

seçmen kaydından edinilen bilgiye göre, araştırma evreninde 17200 kişi bulunmaktadır. Örneklem bu evrenden seçilen 419 kişiden oluşmaktadır. Çukurçayır Mahallesi'nde ikamet eden ve örnekleme oluşturan bireyler, çalışmanın saha kısmını oluşturmuş, mahalle ve komşuluk algısı üzerine detaylı soruların bulunduğu ölçme aracı ile Çukurçayır Mahalle sosyolojisi hakkında bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Anketten elde edilen veri tabanı, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) bilgisayar programı ile değerlendirilerek, veriler arası ilişki, ayrılık ve benzerlikler analiz edilmiştir. Verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (Yüzde, Standart Sayı, Sapma, Ortalama,) kullanılmıştır. Ankete dayanan saha araştırmasının çerçevesi öncelikle Çukurçayır Mahallesi'nde yaşayanların;

- Sosyo-Demografik profillerini,
- Konut Algılarını,
- Komşuluk, Sosyal İlişki ve Dayanışma Örüntülerini
- Mekânsal Habituslarını ortaya koyacak biçimde kurgulanmıştır.

Araştırmadaki ana kütle belli olduğundan aşağıdaki istatistiki formül kullanılabilir (Baş, 2001: 45).

$$n = \frac{N \times t^2 \times p \times q}{d^2 \times (N - 1) + t^2 \times pq}$$

$$n = \frac{17200 \times 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5}{0,05^2 \times (17200 - 1) + 1,96^2 \times 0,5 \times 0,5}$$

$$n = \frac{16518,8}{43,9604} = 375,76 = 376$$

Formüldeki;

N: Ana kütle büyüklüğü

n: Örneklem büyüklüğü

p: İlgili olayın görülme olasılığı

q: İlgili olayın görülmemesi olasılığı (1-p)

d: Kabul edilen $\pm$ Örnekleme hata oranı .

t _ (a,sd): a anlamlılık düzeyinde, serbestlik derecesine göre t tablosu kritik değeri bulunan teorik değer

Örneklem büyüklüğünü belirlemek için ise yukarıda belirtilen formül kullanılmış, formülün sonucunda araştırmanın güvenilirliği için en az 376 kişiyle yapılmasının gerekli olduğu ortaya çıkmış, ancak araştırmada genellenebilirlik kaygısının göz önünde tutulması, 419 kişi üzerinde uygulanmasını olanaklı kılmıştır. Anketin uygulanması esnasında sosyo-kültürel dönüşümün genellenebilirliğini daha etkin tasnif etmek amacıyla her haneden en fazla bir kişiyle görüşülmesi uygun görülmüştür.

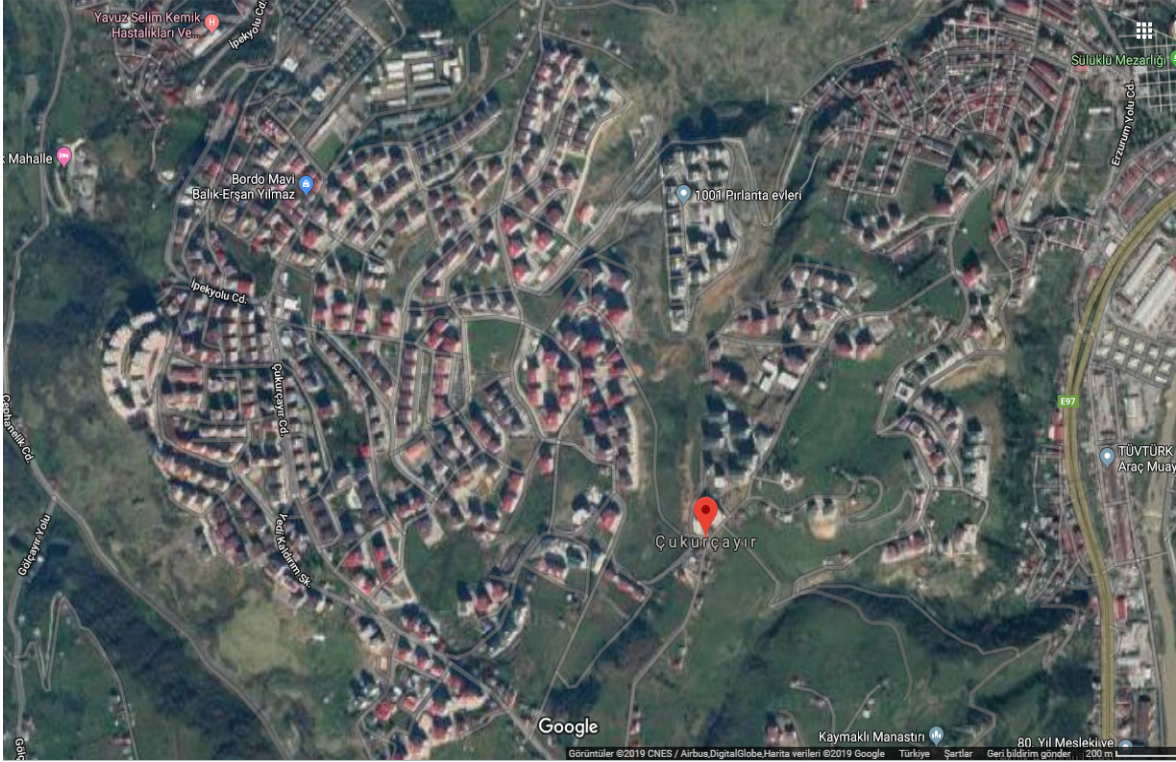
3.3. Trabzon'un Sosyo-Mekânsal Coğrafyasında Çukurçayır Mahallesi Konumu

Tezin kuramsal çerçevesinde de değinildiği gibi, varlıksal yapı ve güç ilişkileri şehir morfolojisini belirleyen temel unsurlardandır. Pagan dönemden, Hıristiyanlık'a, İslamiyet'in yaygınlaşması, Rus işgali 'ne ve Cumhuriyet'e kadar Trabzon şehri çeşitli unsurların birkaç tabakada temsil edildiği bir çeşitliliğe sahiptir (Düzenli, 2009:67). Dolayısıyla Trabzon'un kent kültürü ve kimliği bu kentsel serüvenden etkilenmiştir. Bu bağlamda Trabzon şehrinin 20.yüzyıl başlarında yaşadığı başlıca iki olay şehir belleğini yeniden inşa etmeye dönük bir çabayı temsil etmektedir. Bunlardan biri 1916-1918 Rus işgali sonrasında, diğeri ise Cumhuriyet dönemi ile birlikte ortaya konmuştur. Ruslar tarafından Boztepe dağına doğru bir yol inşası, Çukurçayır Mahallesi'nin fiziksel çevresini düzenlemeye dönük ilk çalışmadır (Tarakçıoğlu, 1986: 20-22). Rus işgalinden sonra fiziksel çevredeki düzenlemeler üzerinden ikinci bir inşa denemesi, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu ise modernleşme düşüncesinin öncülüğünde ve özellikle Lambert planı ile ortaya koyulmuştur. Cumhuriyet dönemindeki modernleştirici iradenin şehirdeki aracı olan Lambert planıyla yol yapma, genişletme düşüncesiyle yapılan istimplâklar, şehirdeki birçok eserin yıkılıp, geleneksel konut bölgelerinin büyük oranda ortadan kalkmasına neden olmuştur (Düzenli, 2009:100). Bunlara ilaveten, şehirde yaygın olarak kullanılan ahşabın kullanımına sınırlamalar getirilmiş, özellikle yangından korunma düşüncesinin de etkisiyle, ev, fırın gibi mekânların ahşaptan yapımı yasaklanmıştır (Düzenli, 2009:103).

1984 planı yürürlükte iken, 22.05.1985 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 3194 sayılı imar yasası ile plan yapımı ile ilgili yetkilerin merkezi yönetimden yerel yönetime devredilmesiyle birlikte belediyelerin kendi bünyelerinde kurdukları imar/planlama grupları ile planlama işlemleri hız kazanmış, bu dönemde Trabzon Belediyesi'nce, 1987 yılında ilave-revizyon imar planı yapımı çalışmalarına başlanmıştır. 1989 yılında onaylanıp yürürlüğe giren yeni imar planıyla, planlı alanlara 1700 hektarlık yeni bir gelişme alanı ilave edilmiştir. Bu planda Çukurçayır Beldesi de gelişme alanı olarak belirlenmiştir. Bu tarihten sonra belediye idari sınırlarında değişiklik olmuş ve 1989 tarihli imar planında bulunan ve yaklaşık 1600 hektarlık planlı bu bölgeler belde

belediyelerin sorumluluğuna girmiştir (Gür, 2016). Aşağıda Çukurçayır Mahallesi'nin uydu görüntüsü yer almaktadır.

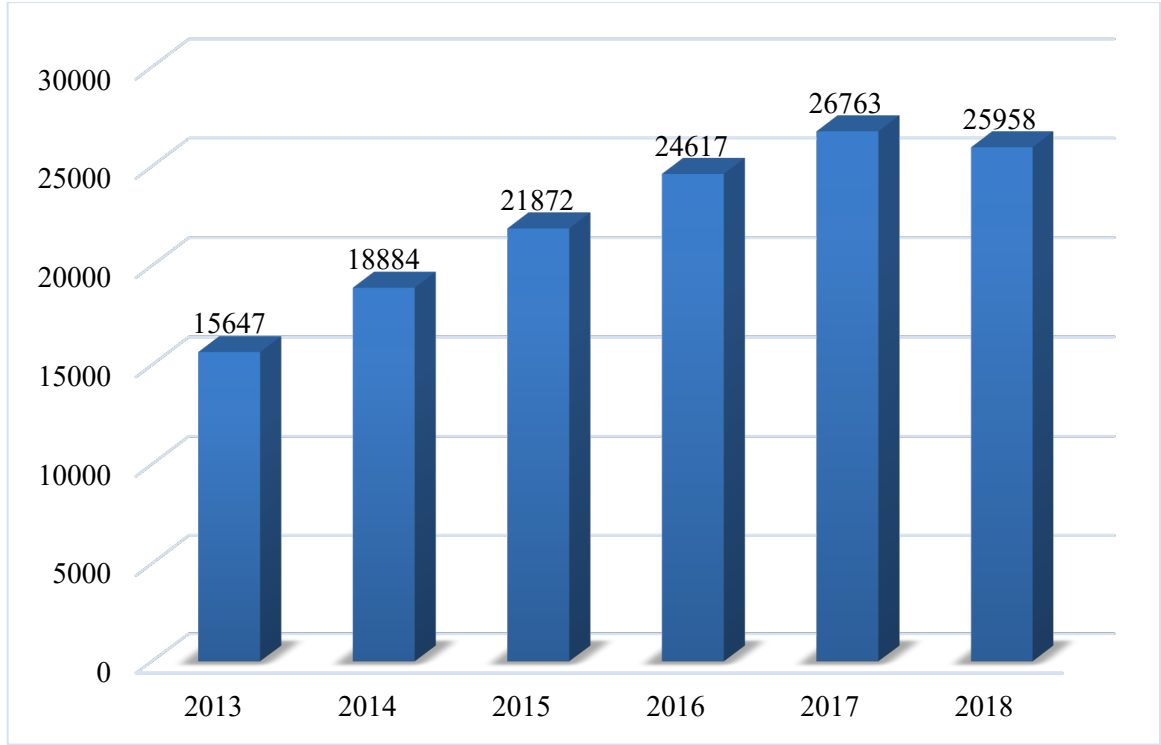
Şekil 11: Çukurçayır Mahallesi'nin Uydu Görünümü

Kaynak: <https://www.google.com/maps>, 2019

Trabzon il merkezine yakınlığı ve gelişmeye müsait coğrafi konumu nedeniyle ayrı bir avantaja sahip olan Çukurçayır Mahallesi, şehrin üst kısmında ve Boztepe sırtında yer almaktadır. Trabzon merkeze bağlı bir köyken 1995 yılında belde olan Çukurçayır, o dönemde 850 hane ve bin 650 nüfusa sahipken bugün yaklaşık 10 bin konut ve 20 binin üzerindeki nüfusu ile Trabzon'un en yoğun nüfuslu yerleşim yeri haline gelmiştir (Kapanan Çukurçayır Belediyesi'nin, 2014: www.haberler.com). Çukurçayır Mahallesi, Trabzon Ortahisar İlçesi sınırlarında kalan ve 30 Mart 2014 mahalli idare seçimleri ile birlikte yürürlüğe girmiş bir mahalledir. 06.12.2012 tarihli ve 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un getirdiği temel değişiklikle, 2014 yılı mahalli idari seçimleriyle Trabzon Büyükşehir Belediyesi statüsü kazanmıştır. Beldelerin kapatılmasını öngören kanunda, Çukurçayır beldesi kapanmış, bünyesinde barındırdığı Özkaymaklı, Mısırlı ve Sofrakaya mahalleleri Çukurçayır Mahallesi'nde birleşmiştir.

Grafik 1: Yıllara Göre Çukurçayır Mahallesi

Kaynak: TÜİK, 2019

Yukarıdaki grafikte belirtilen 2013-2018 yılları arasındaki Çukurçayır Mahallesi nüfusuna bakıldığında nüfusun 2017 yılında 26.763 ile tavan yaptığını görmek mümkündür. Öte yandan yine belirtilen yıllar arasında 2013 yılı 15.647 ile nüfusun en az olduğu dönem olarak değerlendirilebilir. 25.958 ile 2018 yılı nüfusun bir önceki yıla göre azaldığı; 2014, 2015 ve 2016'lı yıllar ise nüfusun arttığı yıllar olarak ele alınabilir. Özetle belirtilen yıllar arasında çok büyük olmamakla birlikte Çukurçayır Mahallesi'nde nüfus hareketliliklerinin ve dalgalanmalarının yaşandığı söylenilebilir.

3.3.1. Hanehalkının Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguların Analizi

Mahallenin beşerî sermayesi hanehalkının nüfus yapısı ve eğitim seviyesi, hanehalkı geliri, mülk edinme biçimleri, mülkiyet bilgileri kapsamındadır. Bu bilgiler bir bütün olarak mahallenin sosyo-ekonomik statüsünü (SES) belirlemek üzere kullanılmıştır. Çukurçayır Mahallesinde görüşmeye katılan hanehalkının cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumundan oluşan beşerî sermayesi olarak kabul edilen sosyo-demografik özellikleri görüşme kapsamında sorulmuştur. Bu doğrultuda elde edilen veriler toplu olarak Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Hanehalkının Sosyo-Demografik Özellikleri

	CİNSİYET	
	Kişi	Oran (%)
Erkek	169	40,3
Kadın	250	59,7
MEDENİ DURUM		
Evli	335	80
Bekar	67	16
Eşi öldü/boşandı	13	3,1
Ayrı yaşıyor	4	1,0
YAŞ		
18-20	15	3,6
21-30	52	12,4
31-40	142	33,9
41-50	110	26,3
51-60	71	16,9
61 ve üstü	29	6,9
EĞİTİM DURUMU		
Diplomasız	7	1,7
İlkokul	74	17,7
Ortaokul (Lise)	119	28,4
Yükseköğretim(Üniversite)	188	44,9
Yükseklisans	23	5,5
Doktora	8	1,9
GELİR		
2500'den az	103	24,6
2500-5000	182	43,4
5000-7500	92	22,0
7500-10000	30	7,2
10000'den fazla	12	2,9

Tablo 8: (Devamı)

	Kişi	Oran (%)
AİLE REİSİNİN MESLEĞİ		
Devlet Memuru	74	17,9
Kamu sektöründe üst-orta düzey yönetici	18	4,4
Özel sektörde memur	15	3,6
Özel sektörde yönetici	31	7,5
Özel sektörde işçi	55	13,3
Emekli	59	14,3
Ev Hanımı	2	0,5
Öğretmen	16	3,9
Öğretim Üyesi	7	1,7
Avukat, Doktor, Mühendis vb. serbest meslek sahibi	24	5,8
Esnaf, Tüccar vb. serbest meslek sahibi	77	18,6
İşsiz	2	0,5
Kamu sektöründe işçi	4	1,0
Diğer	29	7,0
EŞİNİN MESLEĞİ		
Devlet Memuru	53	12,6
	KİŞİ	ORAN (%)
Kamu sektöründe üst-orta düzey yönetici	1	0,2
Özel sektörde memur	7	1,7
Özel sektörde yönetici	3	0,7
Özel sektörde işçi	12	2,9
Emekli	17	4,1
Ev Hanımı	279	66,6
Öğretmen	14	3,3
Öğretim Üyesi	3	0,7
Avukat, Doktor, Mühendis vb. serbest meslek sahibi	5	1,2
Esnaf, Tüccar vb. serbest meslek sahibi	11	2,6
Kamu sektöründe işçi	1	0,2

Tablo 8: (Devamı)

	KİŞİ	ORAN (%)
Diğer	7	1,7
TOPLAM	413	98,6

Hanehalkının en fazla yoğunlaştığı %33,9 ile 31- 40 yaş aralığıdır. Bunu sırasıyla, %26,3 oranla 41-50 arası yaş aralığı, %16,9 oranla 51-60 yaş aralığı, %12,4 oranla 21-30 arası yaş aralığı, %6,9 oranla 61 ve üstü yaş aralığı ve %3,6 oranla 18-20 arası yaş aralığı takip etmektedir. Yapılan görüşmeler, genel olarak hanehalkının eğitim düzeyinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Çukurçayır Mahallesi en yaygın eğitim düzeyinin %44,9 'luk bir oranla yükseköğretim düzeyi olduğu tespit edilmiştir. Gelir durumuna bakıldığında hanelerin %43,4'ünün gelirinin 2500-5000 TL arasında yer aldığı görülmektedir. Aylık geliri 2.500 TL'den az olan hanelerin oranı %24,6'dır. Hanelerin %10,1'inin geliri 7500 TL'den fazladır.

Genel olarak mahallenin meslek dağılımına bakıldığında, hanehalkının çalışan ve orta düzey gelire sahip olduğu görülmektedir. Mahallede aile reisinin mesleğinin %18,6'lık oranla esnaf, serbest meslek sahibi, %17,9'luk oranla devlet memuru %14,3'lük oranla emekli olduğu görülmektedir. Mahallede aile reislerinin eşlerinin mesleğinin ise, %66,6 gibi yüksek bir oranla, ev hanımı olduğu dikkat çekmektedir. Buna ek olarak hanehalkının %12,6'sı devlet memurlarından oluşmaktadır.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerle hanehalkının sosyo-demografik yapısına ilişkin kişisel bilgiler tamamlanmış olmaktadır. Aşağıda ikinci adım olan ve daha kişisel bilgilere yönelik hazırlanan soruların değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 9: Mahallede Oturulan Sürenin Dağılımı

	Ne Kadar Süredir Boztepe'de Yaşıyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
1-5 yıl	150	35,8
6-10 yıl	141	33,7
11-20 yıl	83	19,8
20 yıldan fazla	45	10,7
TOPLAM	419	100

“Kentsel modernite” dinamiklerinin irdelendiği bir çalışmada mahalle sakinlerinin evlerinde ne kadar süredir ikame ettikleri, öncelikli olarak ele alınması gereken konulardan biridir. Mahalle sakinlerinden %10,7’si 20 yıldan fazla süredir aynı mahallede ikamet ettiğini belirtmiştir. %35,8’i 1-5 yıldır, %33,7’si 6-10 yıldır aynı yerde oturduklarını belirtirken; %19,8’i 11-20 yıldır Çukurçayır Mahallesi’nde oturduklarını belirtmiştir. Sonuçlara bakıldığında % 69,5 gibi büyük bir oranın kısa bir süredir Çukurçayır’da ikamet ettiği görülmektedir. Bu oran, kentsel modernite açısından önemli olan mahalle ölçeğindeki nüfus değişimi, dönüşümü ve gelişimin yaşandığının kanıtıdır. Çukurçayır Mahallesi’nde düşük oranda çıkan ikamet süresinin nedeninin, yüksek kira bedellerinin bölgede fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna ek olarak kendini “Çukurçayırly’yım” diye tanımlayan, 20 yıldan fazla bu mahallede ikamet eden hanehalkı, mahallelerinin fiziki ve sosyal dönüşümüne tanık olmuşlardır. Kentsel dönüşümün sonuçlarından biri olan yerinden edilme sürecinin Çukurçayır’da yaşanmadığı söylenebilir. Bölgede önceden tek katlı evlerde yaşayan toprak sahiplerinin arsalarına çok katlı apartmanlar veya siteler inşa edildikten sonra, dairelerine yerleştikleri de ön görülebilir.

Tablo 10: Hanehalkının Geldikleri Yer İtibariyle Dağılımı

	Boztepe’ye Nereden Geldiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Boztepe’nin yerlisiyim, başka yerinde oturmadım	64	15,3
Trabzon’un ilçesinden, köyünden	226	53,9
Başka bir şehirden	49	11,7
Başka bir şehrin ilçesinden köyünden	16	3,8
Yurtdışı vb.	13	3,1
Diğer	51	12,2
TOPLAM	419	100

Çukurçayır Mahallesi hanehalkına geldikleri yeri saptamak maksadıyla daha önceki ikamet yerleri sorulmuş; görüşmecilerin %38’inin doğduklarından beri burada ikamet ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Hanehalkının %53,9’u “Trabzon’un ilçesinden, köyünden”, %15,3’ü “Boztepe’nin yerlisiyim, başka yerinde oturmadım”, %11,7’si “Başka bir şehirden”, %12,7’si “diğer”, %3,8’i “Başka bir şehrin ilçesinden, köyünden”, %3,1’i yurtdışından geldiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu verilerin sundukları doğrultusunda, Trabzon’un ilçesinden veya köyünden gelenlerin oldukça fazla olduğu fikri oluşmaktadır. Yeni kurulan konut alanlarına, Trabzon’un ilçesinden veya köyünden gelen kişiler ve topluluklar kolektif olarak mekânsallık duygusu oluşturmaktadır. Bu

bağlamda mekânsallık duygusu, doğrudan yere bağlılıktan çok, topluluklar ve kişiler arası ilişki biçimine bağımlı olmaktadır. Kırdan kente gelenler, tutum ve davranışlarını kendi yerleşik değer-norm sistemlerini de beraberinde getirmiştir. Çeşitliliği içinde barındıran Çukurçayır Mahallesi, Trabzon'un ilçelerinden gelen nüfusun baskın olduğu genç bir nüfusa sahiptir. Ayrıca son yıllarda farklı illerden gelenlerin göç örüntüsünde değişime_neden olmasıyla, mahalle heterojen bir_nüfusa sahip olmuştur. Mahallede nüfus değişimleri ile ortaya çıkan değişim, dönüşüm, gelişim beraberinde sosyolojik değişimi meydana getirmiştir.

3.3.2. Hanehalkının Konut Algısına İlişkin Bulguların Analizi

Bu başlık altında değerlendirilen tablolar, hanehalkının yaşadığı konutu ya da evi nasıl tanımladıklarını ve tanımlama biçimleriyle, konut yaşantısı ya da algısı arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadır. Bunun yanı sıra “konut mülkiyet durumu” ve “konut değişikliği” de bu başlığın ele aldığı konular arasındadır.

Tablo 11: Hanehalkının Konut Algısı

	Konut Kavramından Ne Anlıyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri fiziksel mekân	191	45,6
Geçici bir ikametgâh	33	7,9
Barınma ihtiyacına cevap veren yer	82	19,6
Çok katlı mekânlar bütünü	44	10,5
Yaşanılan apartman katı	55	13,1
Diğer	14	3,3
TOPLAM	419	100

Hanehalkına konut kavramından ne anladıkları sorulduğunda, %45,6'sının “insanların yaşamlarını sürdürdükleri fiziksel mekân” olarak cevap verdikleri Tablo 11'de görülmüştür. Bu cevap, mahalle sakinlerinin yerleşim yerinin, kentleşme sürecinin hâkim yapılaşması olan apartmanlaşmaya karşı geliştirdiği bir reflekstir. Bunun anlamı, hanehalkının konut dokusunu fiziksel boyutuyla algulamalarıdır. Birbirinden farklı ancak örtüşen bileşenleri bulunan konut kavramına verilen cevaplar barınmanın mekânsal karakterini barındırmaktadır. Araştırmaya katılan hanehalkının %19,6'sı konutu “barınma ihtiyacına cevap veren yer”, %13,1'i “yaşanılan apartman katı”, %10,5'i “çok katlı mekânlar bütünü”, %7,9'u “geçici bir ikametgâh” olarak

değerlendirmektedir. Elde edilen verilerin sonucuna göre, konut algısı ile yaşam biçimi arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki sonucunda konutun mekânsal özelliği ön plandadır.

Tablo 12: Hanehalkının Ev Algısı

	Ev Kavramından Ne Anlıyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
İçinde yaşanılan ve bizimle bütünleşen bir yer	113	27
Özel yapı	14	3,3
Benimsenen içinde olmaktan mutluluk duyulan aile bireylerinin paylaştığı mekân	212	50,6
Huzurlu korunaklı kale	57	13,6
Kendi mülküm	17	4,1
Diğer	6	1,4
TOPLAM	419	100

Evin kavrayışsal/algısal özelliklerini saptamaya yönelik bu soruda, hanehalkının ev kavramından ne anladığı Tablo 12’de sorgulanmıştır. Bu sorgulamada, evin duyuşsal algıyla ilintili olduğu ortaya çıkmıştır. Hanehalkının %50,6’lık bir oranı evi “benimsenen içinde olmaktan mutluluk duyulan aile bireylerinin paylaştığı mekân” olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında %27’lik bir oranla “içinde yaşanılan ve bizimle bütünleşen bir yer” olduğuna dair görüşler hâkimdir. Hanehalkının %13,6’sı evi, “huzurlu korunaklı kale”, %3,3’ü “özel yapı” ve %4,1’i “kendi mülküm” olarak değerlendirmektedir. Yüksek oranlarla ilk sırayı paylaşan “benimsenen içinde olmaktan mutluluk duyulan aile bireylerinin paylaştığı mekân” ve “içinde yaşanılan ve bizimle bütünleşen bir yer” hanehalkının yaşamlarında sahip olmalarını istedikleri evin duyuşsal değerleri ifade ettiği söylenebilir. Yerleşik ev algısı, soyut duyuşsal değerlerle açıklanmaktadır. Bununla birlikte evi “huzurlu, korunaklı kale”, “kendi mülküm” ve “özel yapı” olarak somut imgelerle değerlendirenlerin düşük paya sahip olması, dikkat çekicidir. Bu durum evin algılanış şeklinde, etkileşimli ilişkiler biçiminin benimsenmiş olduğunun daha yüksek paya sahip olduğuna işaret eder.

Aşağıdaki Tablo 13’te görüleceği üzere, “Hanehalkına yaşadığınız mekânı nasıl ifade edersiniz?” diye sorulduğunda %72,3 gibi bir çoğunluğun ev olarak ifade ettiği saptanmıştır. Hanehalkının yaşadığı yeri ev olarak ifade etmesi, kendine ait mekân üzerindeki kontrolünü sağlamak istemesi, özel alan ve mahremiyet istemini ortaya koymaktadır. Tezin kavramsal çerçevesinde mahalleyi kent ve şehir ekseninde değerlendirirken, konutları yapay çevre üretme

özelliğinden dolayı kentle, anlam birimi olan evler ise; duyuşal ve sembolik değerler taşımasından dolayı, şehir içinde ele alınmıştır. Hanehalkının yaşadığı mekânı ev olarak ifade etmesi, çalışmamızın sahasını oluşturan Trabzon'un şehir olarak kabul edilmesi hipotezini doğrulamaktadır.

Tablo 13: Yaşadıkları Mekân Üzerine Düşünceler

	Yaşadığınız Mekânı Nasıl İfade Edersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Ev	303	72,3
Konut	116	27,7
TOPLAM	419	100

Tablo 14: Konut Mülkiyet Durumu

	Konut Mülkiyet Durumu Nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Kendime ait	253	60,4
Kira	106	25,3
Aileme ait	50	11,9
Diğer	10	2,4
TOPLAM	419	100

Tablo 15: Konut Sahiplik Durumu

	Konutunuz Kendinize Ait İse Nasıl Sahip Oldunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Ailemden kaldı	56	22,1
Eski konutumu satıp aldım	31	12,3
Krediyle aldım	81	32
Birikimlerimle aldım	85	33,6
TOTAL	253	100

Tablo 16: Konut Edinme Şekli

	Konut Edinme Şeklinizi Belirtiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Kendi finansal kaynaklarımla	90	%45,7
Finans kuruluşlarından kredi kullanarak	84	%42,6
Siteyi yapan firmanın taksit seçenekleri	23	%11,7
TOPLAM	197	100

Konut mülkiyet durumu (aileme ait, kira ve kendime ait) mahalleye aidiyeti etkileyen mühim etmenlerden biri olarak meydana çıkmaktadır. Görüşme yapılan hanehalkının yaklaşık %60,4'ü ev sahibidir. Ev sahibi olan mahalle sakinlerinin %65,6 gibi büyük bir çoğunluğu, evi kredi kullanarak veya kendi birikimleriyle almıştır. Görüşme yapılan kişilerin yaklaşık %25'i kirada oturmaktadır. Kiracılığın geçicilik hissi barındırması, hanehalkının mahallesine olan aidiyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Konut sahipliğini destekleyen diğer bir veri ise, mülk sahiplerine konut edinme şekli sorulduğunda verilen cevaplarda ilk sırayı %45,7 gibi bir oranla kendi finansal kaynaklarıyla alanlar, ikinci sırayı ise %42,6 gibi bir oranla finans kuruluşlarından kredi kullanarak alanlar, üçüncü sırayı ise %11,7'lik bir oranla siteyi yapan firmanın taksit seçenekleriyle alanlar oluşturmaktadır. Mahalle düzeyindeki kilit değişkenlerden olan konut mülkiyeti deseni hanehalkının ekonomik olarak orta seviye ve üstünde bulunduğu göstergesidir.

Tablo 17: Konut Değişiklik Durumu

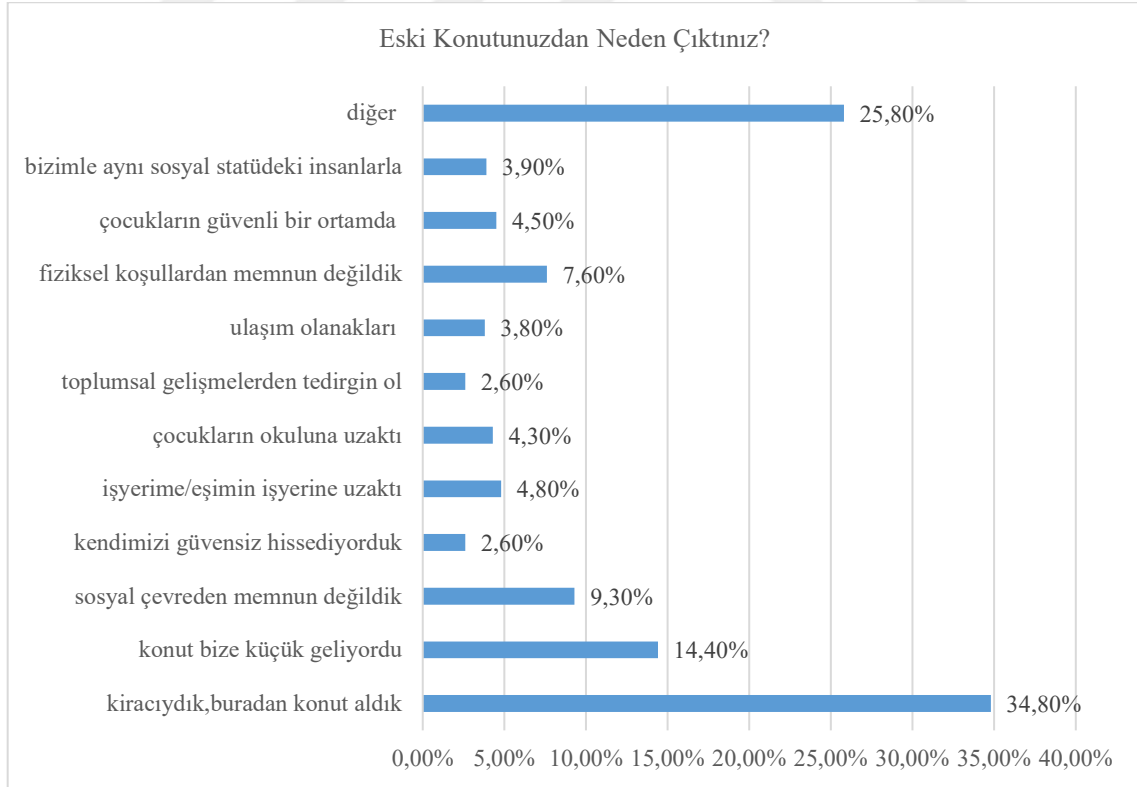
	Bu Bölge İçerisinde Konut Değiştirdiniz mi?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	129	30,8
Hayır	290	69,2
TOPLAM	419	100

Tablo 18: İkamet Edilen Önceki Bölgenin Konumu

	Evet, İse Buradan Önce Yaşadığınız Bölgenin Konumu Nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Boztepe'ye komşu	83	64,3
Komşu değil, Trabzon içinde	41	31,8
Komşu değil, Trabzon dışında	5	3,9
TOPLAM	129	100

Kent içi devingenliğin tespitinde, hanehalkına ne kadar süredir Çukurçayır Mahallesi'nde yaşadıkları sorulmuştur. Ancak kent içi hareketliliğin saptanması için, hanehalkının bölgedeki konut değişikliğinin de saptanması gereklidir. Elde edilen verilere göre, yerleşik olan hanehalkının uzun süredir aynı mahallede ikamet ettiği görülmektedir. Mahalle içinde hareketliliğin temel göstergelerinden biri de budur. Hanehalkının sadece %30,8'i bu bölgede konut değişikliği yapmıştır.

Grafik 2: Konut Değişiklik Nedeni

Yapılan görüşmelerde bu bölgede konut değişikliği yapan, tüm hanehalkının %30,8'ini oluşturan 129 kişi bulunmaktadır. Söz konusu kişilere buradan önce yaşadıkları bölgenin konumu

sorulduğunda %64,3'ü "Boztepe'ye komşu" cevabını vermiştir. %31,8'i "komşu değil, Trabzon içinde" şeklinde cevap vermiştir. Özetle, bu bölgede konut değişikliği yapanların %96,1 Trabzon'un içindedir. Trabzon dışından olanlar ise çok az sayıdadır. Dolayısıyla Çukurçayır Mahallesi'ndeki nüfus grubu, Trabzon kenti için hareketli bir yapı sergilemektedir.

Çukurçayır Mahallesi'nde yaşanan fiziki ve sosyal yapılanma, kentin bu mahallesine taşınma isteğini arttırmıştır. Konut değişikliği, daha iyi bir konuta geçmek isteğinden kaynaklanmaktadır. Burada daha iyi bir konut ile tanımlanmaya çalışılan konutların sosyal ve fiziki koşullarıdır. Söz konusu hanehalkına eski konutundan neden çıktıkları sorulduğunda %34,8'i "kiracıydık, buradan, konut aldık", 25,8'i "diğer" nedenlerle, %14,40'ı "konut bize küçük geliyordu", %9,3'ü "sosyal çevreden memnun değildik" şeklinde cevap vermişlerdir. Dolayısıyla Grafik 2'den anlaşılacağı üzere, mülk edinme nedeniyle konut değişikliği ağırlıklı bir gerekçe olarak ön planda olmaktadır. Böyle bir gerekçeye temel teşkil eden faktörler ise, yeni konutun fiziki ve sosyal nispi değer farklılığıyla açıklanabilmektedir.

3.3.3. Hanehalkının Mahalledeki Komşuluk İlişkilerini Tanımlayan Bulguların Analizi

Yaşanılan mahalle ve mahalle içerisinde yaşayan farklı kesimler hakkında yargılar geliştirmek, öncelikle söz konusu mahalle ve yaşayanları ile belirli düzeyde de olsa ilişki kurmayı gerektirmektedir. Bu çerçevede, mahalle içerisindeki komşuluk ilişkilerinin karşılıklı olarak değerlendirilmesi, özellikle son dönemde neoliberal kent rejimlerinin aracı olan çok katlı yapılarda sosyal temasın düşük seviyede olduğu Çukurçayır hanehalkı için, son derece güç olmaktadır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda hanehalkının mahalleyle kurdukları ve sürdürdükleri komşuluk ilişkiler düzeyinin çok düşük olmadığı ve sosyal faaliyetlere katılım ve anlık ihtiyaçların temini açısından mahallenin tamamıyla kentsel moderniteden etkilenmediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 19: Hanehalkının Görüştüğü Kişilerin Dağılımı

	Günlük Yaşamınızda En Çok Kimlerle Görüşürsünüz?	
	Kişi	Oran (%)
Akrabalar	159	37,9
Komşular	92	22
İş okul arkadaşları	137	32,7
Diğer	31	7,4
TOPLAM	419	100

Toplumsal pratiklerin, komşuluğun deneyimlenmesinin en önemli aracı gündelik hayattaki ilişkilerdir. Mahallede hanehalkı karşılıklı etkileşim içerisinde olmaktadır. Gündelik hayatta karşılıklı etkileşim halinde bulunan hanehalkına, en çok kimlerle görüştüğü sorulmuştur. Tablo 19'dan anlaşılacağı üzere, hanehalkının %37,9'u "akrabalar", %32,7'si "iş, okul arkadaşları", %22'si "komşular" derken, sadece %7,4'ü diğer cevabını vermiştir. Her ne kadar kentte çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşansa da mahallede geniş aile yapısının sürdürüldüğü görülmektedir. "DPT'nin aile yapısı çalışmasına göre, hanede çekirdek aile dışında kişilerin yaşadığı ailelerin oranı kırdan %34,52, kentte ise, %17,35'tir. Yani kır ailesinin yaklaşık iki katı kent ailesinde, yakın akrabalar hane dışında yaşamaktadır." (Ayata, 1996: 72). Hanehalkının akrabalarına yakın yerde ikamet etmesi, mahallede yaşamı kolaylaştırıcı bir unsurdur. Çukurçayır Mahallesi'nde akrabalık ilişkilerinin mahalleye taşınan en önemli değerlerden biri olduğu açıktır. Mahallenin "asli unsuru" olan komşuluk ilişkilerinin düşük oranda çıkması ise, hanehalkının mahalleyle bütünleşme düzeyinin zayıf olduğunun kanıtıdır.

Tablo 20: Hanehalkının Komşuluk Algısı

	Komşuluk İlişkileri İle İlgili Sizce Hangisi Doğrudur?	
	Kişi	Oran (%)
Günümüzde komşuluk gerekli değil	16	3,8
Komşuluk her zaman gerekli	262	62,5
Samimi olunmasa bile sürdürülmeli	100	23,9
Dinin gereği olarak sürdürülmeli	41	9,8
TOTAL	419	100

Tablo 20'de mahalleyi önemli kılan etkenlerden biri olan komşuluk ilişkileri incelendiğinde, komşuluk ilişkilerinin her zaman gerekli olduğunu düşünenlerin çoğunlukta olduğu (%62,5) görülmektedir. Samimi olunmasa bile sürdürülmeli diyenlerin oranı %23,9, dinin gereği olarak sürdürülmeli %9,8 ve günümüzde komşuluk gerekli değildir diyenlerin oranı yalnızca %3,8'dir.

Yapılı çevrenin yüksek katlı bloklardan oluşması, hanehalkının bina ortamında sahip olduğu konum söz konusu komşuluk ilişkilerinin kullanılma biçimi açısından önemlidir. Bu bölümde hanehalkının tanıdıkları komşularının sayısı incelenmiştir. Aşağıdaki Tablo 21'de görüleceği üzere, 5-10 kişi tanıyanların oranı %57,5, 10 kişiden fazla tanıyanların oranı %35,8, hiç kimseyi tanımayanların oranı %6,7 düzeyindedir. Buna karşılık, "selam vermeme", "konuşmama" ve "yaklaşmama" gibi simgesel şiddet unsurları, mahalleye yeni gelenlerin kendilerini diğerlerinden

ayırma biçimidir. Bu durum ayrıca, kentsel modernitenin yol açtığı tahakküm ilişkisinin ve simgesel şiddet unsurlarının da varlığının düşük düzeyde gerçekleştiğinin göstergesidir. Yeni gelen, diğerlerine “yaklaşmamakla” da fiziksel mesafeyi simgesel mesafeye dönüştürmektedir.

Tablo 21: Apartmanda Tanınan Komşu Sayısı

	Komşularınızdan Kaçını Taniyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Hiç kimseyi tanımıyorum	28	6,7
5-10 kişi	241	57,5
10 kişiden fazla	150	35,8
TOTAL	419	100

Tablo 22: Anlık İhtiyaçların Temini

	Anlık İhtiyaçlarınızı Nerden Temin Edersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Komşularımdan isterim	162	38,7
Yakın marketten/bakkaldan alırım	212	50,6
Yakın akrabamdan temin ederim	21	5,0
Acil olsa bile komşudan temin etmem	16	3,8
Diğer	8	1,9
TOPLAM	419	100

Paylaşılan ortak değerler ve dayanışma hissi mahallelileri yaşadıkları mekâna bağlamaktadır. Anlık ihtiyaçlarının temin edilmesi, komşuluk ilişkilerinin oluşumunda ve sürdürülmesinde önemli bir faktördür. Bu soru ile amaçlanan kentsel modernitenin psikolojik olarak doğurduğu yabancılaşma duygusunun hanehalkında ne düzeyde olduğunu tespit etmektir. Tablo 22’de görüleceği gibi hanehalkı anlık ihtiyaçlarını %50,6’lık bir oranla yakın marketten/akrabadan temin etmektedir. Ayrıca hanehalkının %38,7’si anlık ihtiyaçlarını komşularından istemektedir. Bu veri, anlık ihtiyaçlarını komşulardan temin edenlerin çok da düşük düzeyde olmadığını göstermektedir.

Tablo 23: Komşularla Görüşme Sıklığı

	Hangi Komşunuzla Sık Görüşürsünüz?	
	Kişi	Oran (%)
Karşı komşu	152	36,3
Alt veya üst komşu	82	19,6
Uzak komşu	37	8,8
Hepsi	58	13,8
Hiçbiri	63	15
Diğer	27	6,4
TOPLAM	419	100

Tablo 23'te hanehalkının komşularıyla görüşme sıklığı analiz edildiğinde, “karşı komşu” (%36,3), “alt veya üst komşu” (%19,6), “hiçbiri” (%15), “hepsi” (%13,8), “uzak komşu” (%8,8), “diğer” (%6,4) düzeyindedir. Hanehalkının en sık görüştüğü komşusunun “karşı komşu” ve “alt veya üst komşu” olması fiziki mesafenin sosyal yakınlığı etkilediği görüşünün kanıtıdır. Hanehalkının birçoğu karşı komşusuyla sık görüştüğünü belirtmiş, bu noktada anket uygulananlar için mekânsal yakınlığın önemi ortaya çıkmıştır. Bu da fiziksel mesafeyle sosyal mesafenin doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

Tablo 24: Komşularla Görüşülen Konuların Dağılımı

	Komşularınızla Hangi Konuları Konuşursunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Magazin	3	0,7
Ülke sorunları	36	8,6
Ailevi konular	49	11,7
Gündelik işler	141	33,7
Yakın çevre	25	6
Hepsi	109	26
Hiçbiri	46	11
Diğer	10	2,4
TOPLAM	419	100

Hanehalkına komşularıyla hangi konuları konuştuğu sorulduğunda ilk sırayı “gündelik işler” (%33,7) almaktadır. Bunu sırasıyla “hepsi” (%26), “ailevi konular” (%11,7), “hiçbiri” (%11), “ülke sorunları” (%8,6), “yakın çevre” (%6), “diğer” (%2,4), “magazin” (%0,7) takip etmektedir. Tüm bu verilerden, sohbet konularının “gündelik işler” ve “ailevi konular” ağırlıklı olması mahallede ev hanımlarının yoğunluğuna dayandırılabilir.

Tablo 25: Görüşme Sıklığı

	Komşularınızla Ne Kadar Sıklıkla Görüşürsünüz?	
	Kişi	Oran (%)
Hergün	107	25,5
Haftada bir/birkaç	183	43,7
Ayda bir/birkaç	75	17,9
Bayramlarda	10	2,4
Hiç	44	10,5
TOPLAM	419	100

Tablo 25’de Çukurçayır Mahallesi hanehalkının komşularıyla görüşme sıklığı verilmiştir. Buna göre, katılımcıların %10,5’i komşularıyla hiç görüşmezken, %43,7’si haftada bir/birkaç kere, %25,5’i her gün, %17,9’u ayda bir ya da birkaç kez, %10,5’i bayramlarda görüştüğünü ifade etmiştir.

Tablo 26: Görüşme Sıklığının Az Olmasının Nedeni

	Sıklık Az İse, Neden?	
	Kişi	Oran (%)
Vaktim yok	33	61,1
Site içindekilerle ilişki kurmak istemiyorum	11	20,4
Diğer	10	18,5
TOPLAM	54	100

Anket yapılan hanehalkından komşularıyla görüşme sıklığı çok düşük oranda olanların (54 kişiden) %61,1’i vaktinin olmadığını, %20,4’ü site içindekilerle ilişki kurmak istemediğini, %18,5’i ise diğer nedenlerden dolayı görüşmediğini belirtmiştir.

Tablo 27: Komşularla İlişki Kurma Nedeni

	Komşularla Neden İlişki Kurulur?	
	Kişi	Oran (%)
Komşuluk ilişkileri ihtiyaçtır	282	67,3
Aynı çevreyi ve mekânı paylaşmaktan dolayı mecburiyettir	87	20,8
Komşularla akrabalık bağı olmasından dolayı görüşülür	18	4,3
Diğer	32	7,6
TOPLAM	419	100

Tablo 27’ de hanehalkının komşularıyla ilişki kurma nedenleri incelenmiştir. Komşuluk ilişkileri ihtiyaçtır diyenler en başta gelmektedir (%67,3). Aynı çevreyi ve mekânı paylaşmaktan dolayı mecburiyettir yönünde görüşü olanların oranı (%20,8), diğer nedenlerle ilişki kuranların oranı (%7,6), komşularıyla akraba oldukları için ilişki kuranların oranı ise %4,3’dür.

Tablo 28: Komşularla İlişkide En Önemli Etken

	Komşularla İyi İlişkiler Kurabilmek İçin En Önemli Etken Sizce Nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Aynı şehirden, ilçeden, köyden olmak	51	12,2
Benzer dini inançlara sahip olmak	30	7,2
Benzer siyasi görüşlere önem vermek	17	4,1
Aynı örf/âdeti paylaşmak	125	29,8
Aynı eğitim seviyesine sahip olmak	25	6
Aynı gelir seviyesine sahip olmak	2	0,5
Yakın yaş seviyesi	70	16,7
Diğer	99	23,6
TOPLAM	419	100

Hanehalkına komşuluk ilişkilerinde en önemli etken önem sıralamasına göre sorulduğunda ankete katılanların %29,8'i "aynı örf/adeti paylaşmak", %23'ü "diğer", %16,7'si "yakın yaş seviyesi", %12,2'si "aynı şehirden, ilçeden, köyden olmak", %7,2'si "benzer dini inançlara sahip olmak", %6'sı "aynı eğitim seviyesine sahip olmak", %4,1'i "benzer siyasi görüşlere önem vermek", %0,5'i ise "aynı gelir seviyesine sahip olmak" yönünde cevap vermiştir. Tablo 28'de görüldüğü gibi, hanehalkının komşuluk ilişkilerinde aynı örf ve âdeti paylaşmak ve benzer dini inançlara sahip olmak en önemli etkenken, aynı gelir ve eğitim seviyesi, benzer siyasi görüşe sahip olmak komşuluk ilişkilerinde çok da önemli değildir.

Tablo 29: Komşularla Tanışma Durumu

	Şu Anda Oturduğunuz Mahallede Eğer Varsa Sık Görüştüğünüz Komşularınızla Nasıl Tanıştınız?	
	Kişi	Oran (%)
Eski komşumdu	40	9,5
Alt-üst yâda yan komşum olması sebebiyle	204	48,7
Akrabam olması nedeniyle	53	12,6
Çocuklarımız aracılığıyla	47	10,5
Diğer	78	18,6
TOPLAM	419	100

Mahalledeki yakın ilişkilere bakıldığında komşuların ve komşuluk çevresinin seçilerek tercih edildiği görülmektedir. Tablo 29 'da hanehalkının sık görüştüğü komşuları ile nasıl tanıştıkları sorgulanmıştır. Alt-üst ya da yan komşusu olması sebebiyle tanışanlar (%48,7) ilk sırada gelmektedir. Eski komşusu olduğu için tanışanlar %9,5, akraba olduğu için görüşüyor olanlar %12,6 ve çocuklar aracılığıyla tanışanların oranı da %10,5'tir. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki etken mekânsal olarak yakınlarında bulunan komşularıyla daha fazla görüşebilmeleridir.

Tablo 30: Anlaşmazlık Nedeni

	Şu Anda Apartmandayken Hangi Nedenlerden Anlaşmazlıklar Çıkmaktadır?	
	Kişi	Oran (%)
Gürültü	140	33,4
Kurallara uymama	132	31,5
Aidatlar	73	17,4
Hepsi	4	1
Diğer	70	16,7
TOPLAM	419	100

Tablo 30’da görüldüğü üzere, Çukurçayır Mahallesi hanehalkının %33,4’ü gürültü, %31,5’i kurallara uymama ve %17,4’ü aidatları ödememe durumundan rahatsızlık duymaktadır. Anlaşmazlığa neden olan bu hususlar, hanehalkının yaşam mekânlarını düzenleyen pratiklerinden, yatkınlıklarından ve habitusundan kaynaklıdır.

Tablo 31: Mahalle Değiştirme Durumu

	Anlaşmazlık Yaşandığı Durumlarda Evinizi, Mahallenizi Değiştirdiğiniz Oldu/Olur mu?	
	Kişi	Oran (%)
Hayır olmadı	336	80,2
Evet oldu	17	4,1
Olmadı ama duruma göre değişebilir	66	15,8
TOPLAM	419	100

Tablo 31’de görüleceği üzere, Çukurçayır Mahallesi’nde yaşayanların %80,2 gibi büyük bir çoğunluğu “mahalle değiştirdiğiniz oldu mu? sorusuna hayır cevabını verirken, %15,8’lik bir kesim olmadı ama duruma göre değişebilir, %4,1’lik kısım ise, evet oldu cevabını vermiştir.

Tablo 32: Komşularla Nerede Karşılaşıldığı

	Komşularınızla Nerede Karşılaşıyorsunuz /Bir Araya Geliyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evlerde	197	47
Sokakta	123	29,4
Parklarda	20	4,8
Çocuk oyun alanlarında	18	4,3
Alışverişte	19	4,5
Diğer	42	10
TOPLAM	419	100

Tablo 32’den de anlaşılacağı gibi, hanehalkının karşılaştığı mekânlarda %47 ile en yüksek payı evler alırken, bunu sırasıyla %29,4 ile sokak, %10 ile diğer mekânlar, yaklaşık %4 ile çocuk oyun alanları, parklar ve alışveriş alanları takip etmektedir. Buradan yaşam alanlarını mekânsal ve fiziki olarak sınırlayan çok katlı apartmanlar veya sitelerde, ortak yaşam pratiklerinin sosyal olarak evlerde gerçekleştiği sonucuna varılabilir. Mahallenin fiziki dokusunu oluşturan sokak ise, komşuların ortak yaşam pratiklerinin gerçekleştirdikleri diğer bir alandır.

Araştırma sahasını oluşturan Çukurçayır Mahallesi’nde ikamet eden kişilerin sosyal yapıları ve mahalleye bütünleşme düzeyi aşağıda yer alan Tablo 33, Tablo 34, Tablo 35, Tablo 36, Tablo 37, Tablo 39’da başlıca, mahalle içi etkileşim, komşuluk ilişkileri ve sosyal dayanışma bağlamında incelenmiştir

Tablo 33: Görüşmede değişim

	Geçmişe Oranla, Komşularınızla Görüşme Nedenlerinizde Nasıl Bir Değişme Oldu?	
	Kişi	Oran
Eskisi gibi devam etmektedir	237	56,6
Zorunlu olmadıkça ilişki kurmam	58	13,8
Eskiden iç içeydik, şu an istesek de irtibat kuramıyoruz	85	20,3
Diğer	39	9,3
TOPLAM	419	100

Hanehalkının mahalleye nereden geldiğine dair soruya ilişkin veriler, günlük yaşam organizasyonunda önemli olan komşuluk ilişkilerinde, bireyin komşusuyla kurduğu ilişkide belirleyici olabilmektedir. Trabzon’un ilçesinden veya köyünden gelenlerin mahalledeki oranının yüksek olması, hanehalkının Çukurçayır Mahallesi’nde ki ilişki örüntülerini önemli ölçüde etkilemektedir. Günlük yaşam organizasyonunda komşuların görüşmelerinin eskisi gibi devam etmesinin %56,6 ile başta gelmesi, mekânsal hareketliliğin sosyal dokuya yansıdığını göstermektedir. Geçmişe oranla, komşularınızla görüşme nedenlerinizde nasıl bir değişim oldu? sorusu karşısında, araştırmaya katılarak soruyu cevaplayanların %20,3’ü “eskiden iç içeydik, şu an istesek de irtibat kuramıyoruz” ifadesini kullanmıştır. %13,8’i ise, zorunlu olmadıkça ilişki kurmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar gösteriyor ki, araştırmaya katılan hanehalkının düşük bir oranı kentsel modernitenin getirdiği yabancılaşmadan etkilenmiştir.

Tablo 34: Süre Değişim

	Komşularınızla Geçirdiğiniz Süre Olarak, Geçmişle Şimdi Arasında Nasıl Bir Değişim Oldu?	
	Kişi	Oran (%)
Süre değişmedi	158	37,7
Süre arttı	61	14,6
Süre azaldı	158	37,7
Diğer	42	10
TOPLAM	419	100

Önemli bir husus da hanehalkının “komşularıyla geçirdikleri sürenin nasıl değiştiği” noktasında karşımıza çıkmaktadır. Ankete katılan hanehalkının %37,7’si “sürenin değişmediğini”, yine aynı oranla “sürenin azaldığını” dile getirmiştir.

Tablo 35: İlişki Değişim Düzeyi

	Geçmişle Kıyasladığınızda, Sizce Komşuluk İlişkilerinde Nasıl Bir Değişim Oldu?	
	Kişi	Oran (%)
İlişkiler değişmedi, aynen devam ediyor	139	33,2
İlişkilerin samimiyet derecesinde düşme var	215	51,3
İlişki derecesi yükseldi	46	11
Diğer	19	4,5
TOPLAM	419	100

Mahallelilerin komşuluk ilişkilerini geçmişle kıyaslama durumu mahalleyi algılama ve sosyal ağ bakımından önemli bir sorudur. Tablo 35'den anlaşılacağı üzere, hanehalkının %51,3'ü ilişkilerin samimiyet derecesinde düşme olduğunu ifade etmiştir. İlişkiler değişmedi, aynen devam ediyor diyenlerin oranı %33,2'dir. Buna karşın, hanehalkının yalnızca %11'i ilişkilerin derecesi yükseldi yorumunu yapmıştır. Bu veriler bize, çok katlı apartmanlar veya sitelerdeki komşuluk ilişkilerinin yüzeyselleştiği izlenimini vermektedir.

Tablo 36: Şehir ve Köydeki komşuluk ilişkileri

	Şehirdeki Komşuluk İlişkileriyle Köydeki Komşuluk İlişkileriyle İlgili Görüşleriniz Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Şehirdeki komşuluk ilişkileri zayıftır	275	65,6
Köydeki komşuluk ilişkileri zayıftır	24	5,7
Şehir ve köydeki komşuluk ilişkileri aynıdır	88	21
Diğer	32	7,6
TOPLAM	419	100

Görüşme yapılan hanehalkının %65,6'sı şehirdeki komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğu görüşündedir. Şehir ve köydeki komşuluk ilişkilerinin aynı olduğunu düşünenlerin oranı ise, %21'dir. Köydeki komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğu görüşünde olanların oranı ise, %5,7'dir. Anket sonuçlarından görüleceği üzere, kent hayatının getirdiği hız ve hareket bireyleri yabancılaştırmakta, yalnızlaştırmakta ve ilişkileri yüzeyselleştirmektedir.

Tablo 37: Apartman veya Sitedeki Sosyal Faaliyetlere Katılım Düzeyi

	Apartman veya Sitenizdeki Sosyal Faaliyetlere Katılırmısınız?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	97	23,2
Hayır	152	36,3
Kısmen	170	40,6
TOPLAM	419	100

Hanehalkının sosyal yaşantılarının nasıl olduğunu ortaya koymak amacıyla sorulan, “apartman veya site sosyal faaliyetlerine katılırmısınız?” sorusuna verilen en yüksek oranlı cevap %40,6 ile kısmen şeklinde gelmiştir. Bu soruya hayır diyenlerin oranı %36,3, evet diyenlerin oranı ise; %23,2’dir. Tablo 37’den anlaşıldığı gibi, hanehalkının sosyal faaliyetlere katılım düzeyi kısmen gerçekleşmekte; bu durum hanehalkının mahalleyle olan ilişkilerinin bütünleşme düzeyini etkilemektedir.

Tablo 38: Komşularınızla Birlikte Yaptığınız Faaliyet

	Komşularınızla Birlikte Yaptığınız Faaliyetler Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Çay partisi/gün düzenleriz	67	16
Sohbet amacıyla otururuz	169	40,3
Dernek/kurs faaliyetine katılırız	18	4,3
Sinema/tiyatroya gideriz	13	3,1
Spor yaparız	9	2,1
Kır gezisi/piknik yaparız	10	2,4
Hepsini yaparız	13	3,1
Herhangi bir faaliyetimiz yok	90	21,5
Diğer	30	7,2
TOPLAM	419	100

Kentsel modernitenin toplumsal ilişkileri etkilediği hipotezi bu tartışmaların başında belirlenmişti. Bu hipotezi test etmek için mahallelilere, komşularınızla birlikte yaptıklarınız faaliyetler nelerdir? Diye sorulmuştur. Tablo 38’de görüldüğü gibi, Sohbet amacıyla oturma %40,3 oran ile ilk sırada yer alan faaliyet olmuştur. Diğer faaliyetler, (%16) çay partisi/gün faaliyeti, (%7,2) diğer faaliyetler, (%4,3) dernek/kurs faaliyeti, spor (%2,1) ve kır gezisi (%2,4) şeklinde sıralanmaktadır. Hanehalkının %21,5’i ise, komşularıyla hiçbir faaliyete katılmadıklarını belirtmiştir. Sohbet amacıyla oturmak hem masrafsız yapılacak bir eylem, hem de geleneksel yaşamın bir uzantısı olma özelliği taşımasıyla, komşular tarafından tercih edilen bir faaliyettir.

Tablo 39: Komşuluk Grubuna Almadığınız Komşular

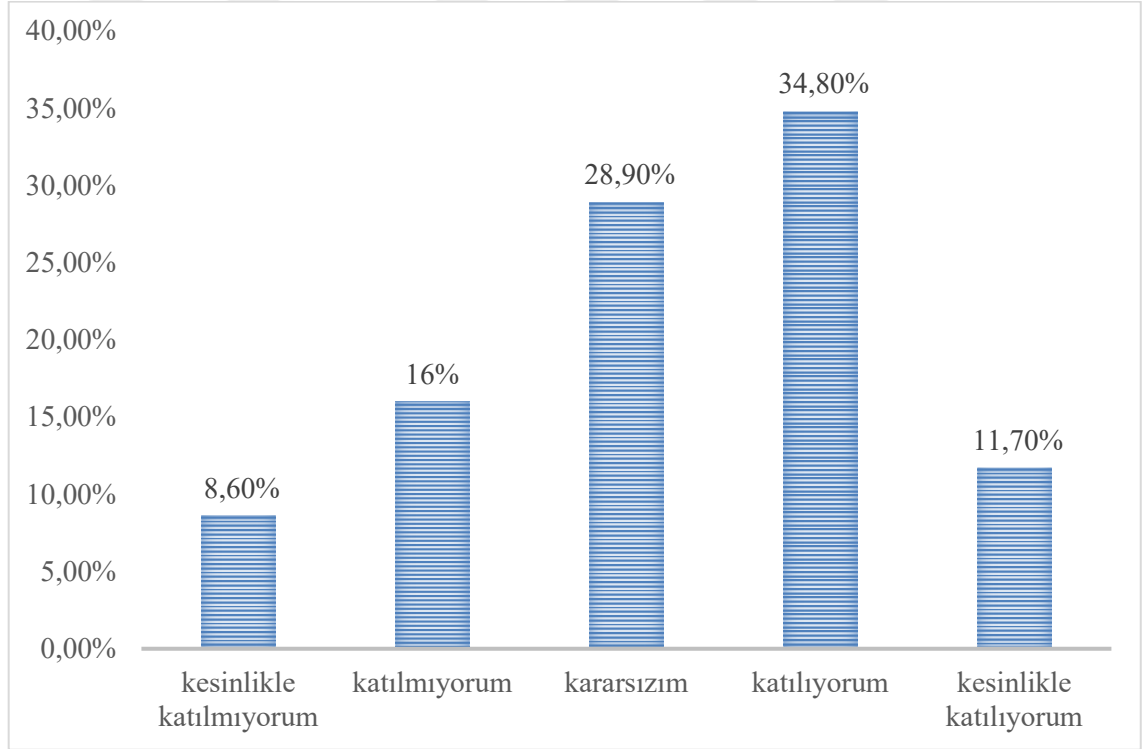
	Komşuluk Grubuna Almadığınız Komşularınız Var mı, Almıyorsanız Neden?	
	Kişi	Oran
Hayır yok, hepsiyle görüşüyoruz	148	35,3
İletişim kuramıyoruz	67	16
Yeterli zamanımız yok	66	15,8
Yaşam biçimi benden farklı	32	7,6
Mahalli kültürü farklı	10	2,4
Başka arkadaş grubum var	36	8,6
Ekonomik durumu benden düşük/yüksek	6	1,4
Güven duymuyorum	16	3,8
Diğer	38	9,1
TOPLAM	419	100

Mahallenin sosyal bileşeni olan komşuluk ilişkileri, toplumsal duyarlılığın bir parçasıdır. Komşuluk ilişkilerindeki iletişim eksikliği ve ötekileştirme, sosyal kutuplaşmaya neden olmaktadır. Hanehalkının komşuluk ilişkilerinde sosyal kutuplaşmanın olup olmadığını ortaya koymak amacıyla sorulan “Komşuluk grubuna almadığınız komşularınız var mı, almıyorsanız neden? Sorusuna verilen en yüksek oranlı cevap, %35,3 ile “hayır yok hepsiyle görüşüyoruz” şeklinde gelmiştir. Bu soruya hanehalkının %16’sı “iletişim kuramıyoruz”, %15,8’i “yeterli zamanımız yok”, %8,6’sı “başka arkadaş grubum var”, %7,6’sı “yaşam biçimi benden farklı” şeklinde cevap vermiştir. Bu sonuçlar gösteriyor ki, araştırmanın yapıldığı yer olan Çukurçayır Mahallesi’nde “iletişim kuramama” ve “yeterli zaman olmayışı”, kentsel modernitenin ortaya çıkardığı yabancılaşma ve zaman sorununa yol açarak, komşuluk kurmada engel teşkil etmektedir.

3.3.3.1. Araştırmaya Katılan Hanehalkının “Mahalle Ve Komşuluk Algısı” İle İlgili İfadelere Verdiği Cevapların Dağılımları

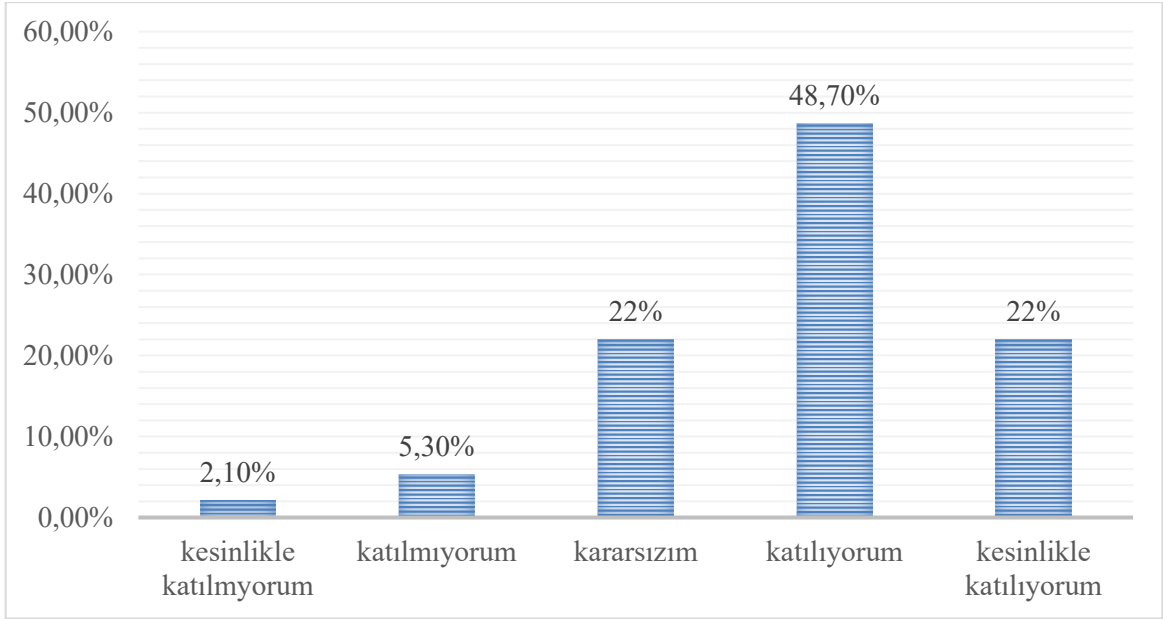
Aynı zamanda ankette mahallenin yeniden üretilme sürecinde rol oynayan faktörlerin “kentsel modernite” kavramının hangi boyutları ile ilişkili olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. Çukurçayır Mahallesi’nde ikamet eden hanehalkının kendi mahallelerini nasıl algıladıkları ve komşuluk ilişkilerine dair çözümler yapmak üzere bazı ifadelerin değerlendirmeleri istenmiştir. Bu ifadeler oluşturulurken hanehalkının mahalle ve komşuluk algısının ne yönde olduğunu görmek amaçlanmıştır. Bu başlık altında yer alan grafikler genel olarak mahallede sosyo-kültürel değişim sürecinin nasıl yaşandığı ve nasıl algılandığını, sonuçlarından memnuniyet durumunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Grafik 3: Mahallede Kişiliğin Şekillendiğini Düşünüyorum.

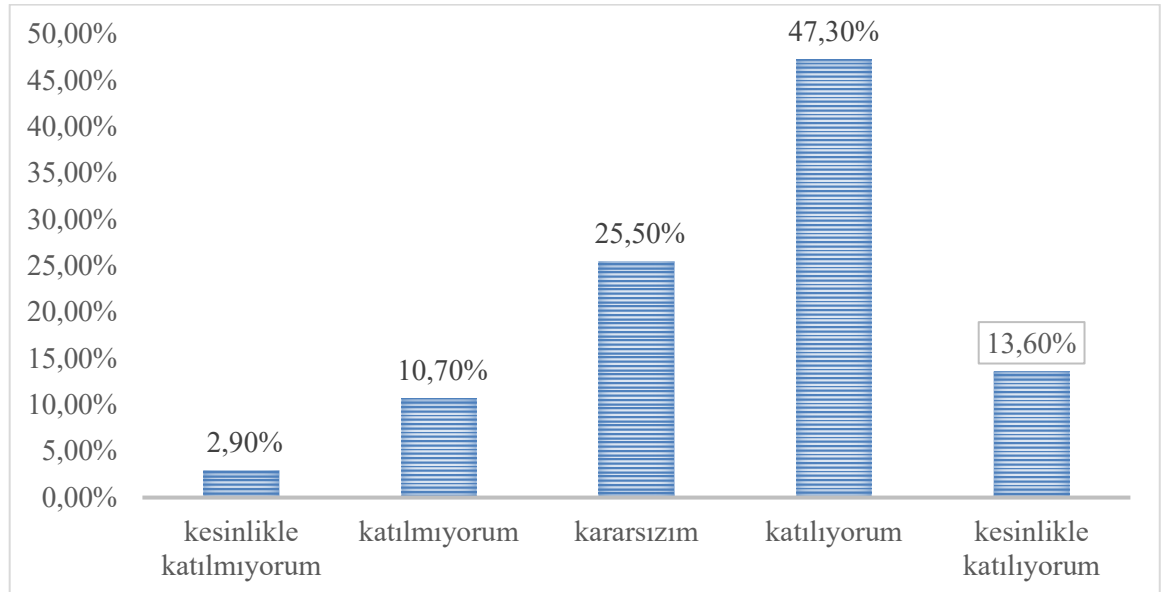
“Mahallede kişiliğin şekillendiğini düşünüyorum” ifadesine hanehalkının, %8’i kesinlikle katılmıyorum, %16’sı katılmıyorum, %29’u kararsızım, %35’i katılıyorum, %12’si ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Dolayısıyla Grafik 3’te görüleceği üzere, hanehalkının bu ifadeye orta düzeyde ($3,25061 \pm 1,12251$) katıldıkları saptanmıştır. Mahalle kimliğinin, mahallelinin ikamet ettiği yere atfettiği anlamla temellendiği göz önüne alınırsa, mahallede kişiliğin şekillendiğine dair genel bir kanı söz konusudur.

Grafik 4: Mahallemiz İnsanların Mutlu Ve Huzurlu Olarak Yaşayabileceği Bir Yerdir.

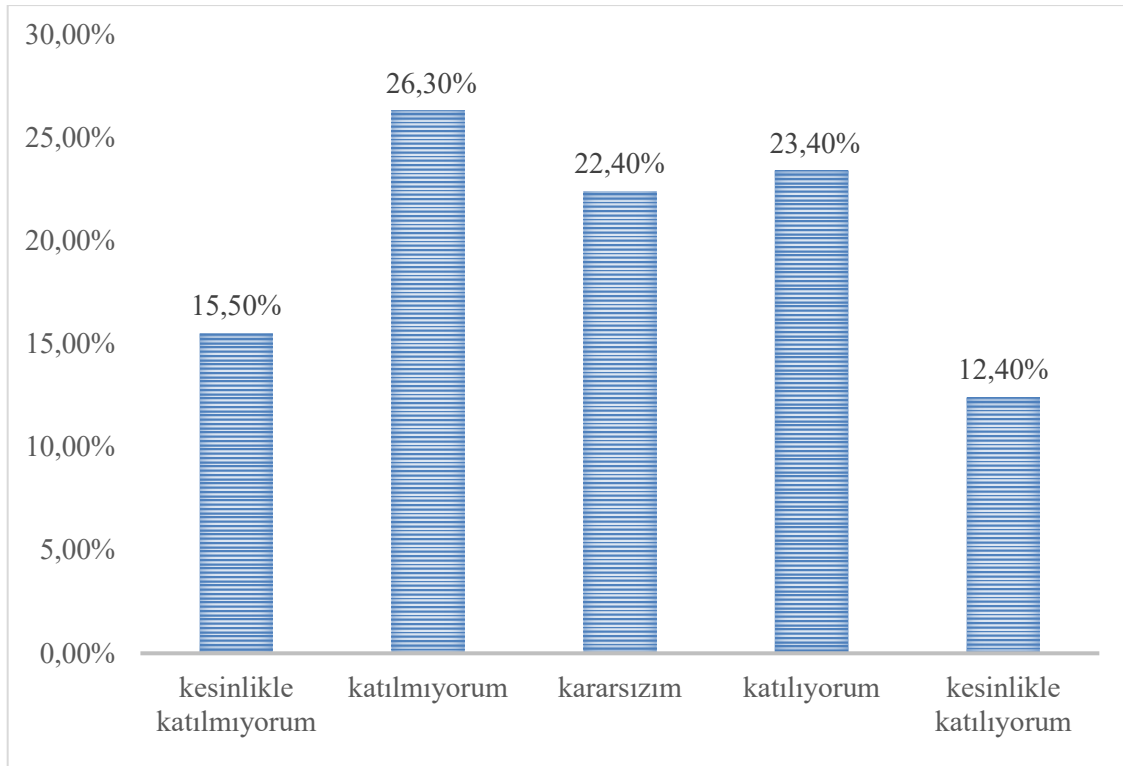
“Mahallemiz insanların mutlu ve huzurlu olarak yaşayabileceği bir yerdir” ifadesine hanehalkının %2’si kesinlikle katılmıyorum, %5’i katılmıyorum, %22’si kararsızım, %49’u katılıyorum, %22’si ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Grafik 4’te görüleceği üzere, hanehalkının bu ifadeye yüksek ($3,8305 \pm 0,90317$) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir. Mahallenin sosyal dokusunu zedeleyen kritik sorunların görülmesi, hanehalkının yaşadığı mahalleye uyumunu etkilemektedir. Verilerden hareketle, Anadolu şehri olan Trabzon’un metropol kentlerden farklı olarak daha az göç almasının, kentsel marjinal oluşumların ortaya çıkmasını engellediği ve mahallenin sorun üretme kapasitesini azalttığı söylenebilir.

Grafik 5: Mahallemizdeki İnsanlar Birbirlerine Saygı Gösterirler

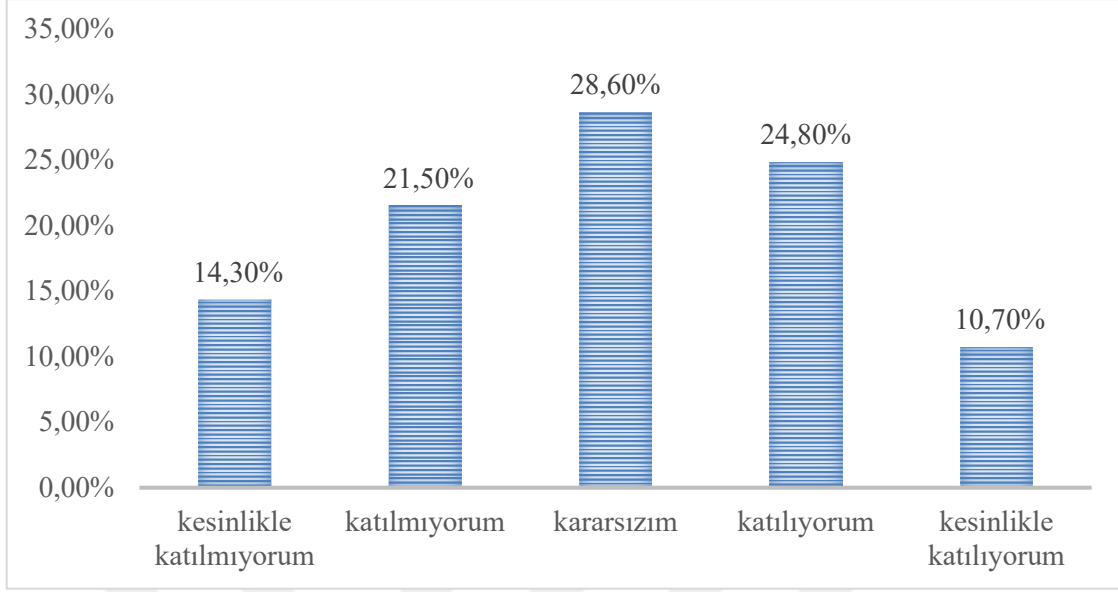
“Mahallemizdeki insanlar birbirlerine saygı gösterirler” ifadesine hanehalkının %2,9’u kesinlikle katılmıyorum, %10,7’si katılmıyorum, %25,5’i kararsızım, %47,3’ü katılıyorum, %13,6’sı kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye yüksek (3,580±0,951) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Her bireyin tutum ve davranışları onun sahip olduğu geleneğinden beslenmektedir. Çalışmamızda kullanılan “mahalle baskısı” kavramı mahallede toplumsal duyarlılıktan beslenen saygıyı temsil etmektedir. Grafik 5’te görüleceği üzere, mahallelinin birbirine saygılı olduğuna yönelik algı oransal olarak belirgin olsa da, mahalle baskısının kısmen de olsa yaşandığını göstermektedir.

Grafik 6: Mahallemizde Düğün, Askere Gitme Gibi Durumlarda Biraraya Geliriz.

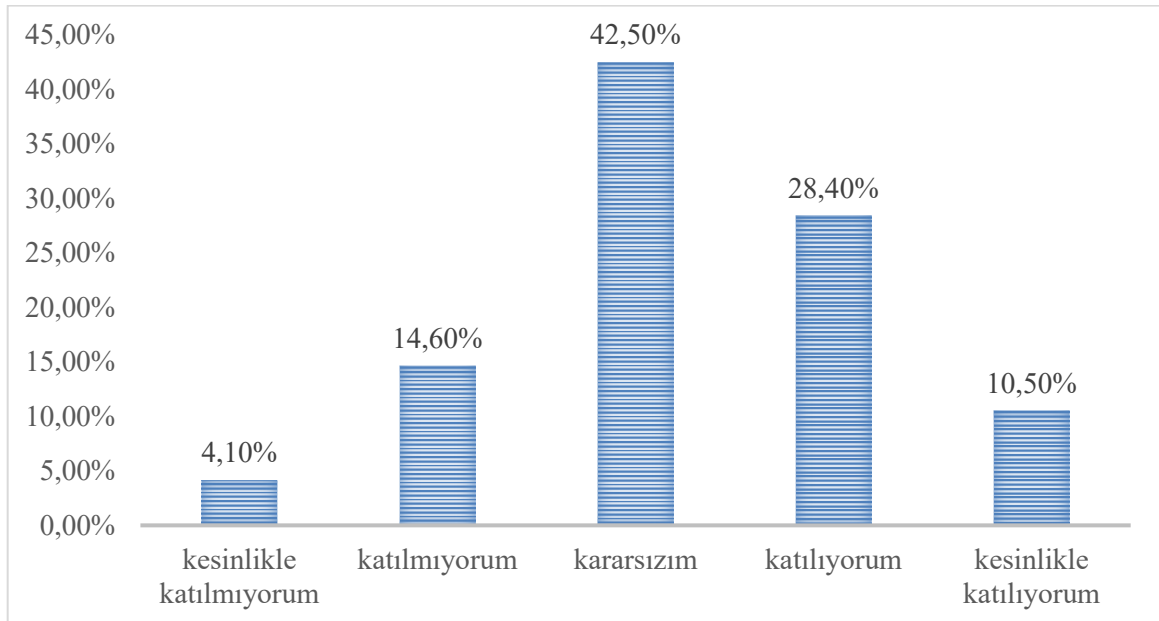
“Mahallemizde düğün, askere gitme gibi durumlarda biraraya geliriz” ifadesine hanehalkının %16’sı kesinlikle katılmıyorum, %26’sı katılmıyorum, %23’ü kararsızım, %23’ü katılıyorum, %12’si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Grafik 6’da görüleceği üzere hanehalkının bu ifadeye orta (2,909 ± 1,268) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir. Zaman içinde Çukurçayır Mahallesi’nin makro formunun gelişmesiyle, mahalle hayatını oluşturan sosyal değerler de değişime uğramıştır. İnsan hayatının önemli safhası olan evlilik, asker uğurlama gibi durumlarda hanehalkı kısmen biraraya gelmektedir.

Grafik 7: Mahalle Kahveleri Yerel Kamusal Alanı Temsil Etmektedir.

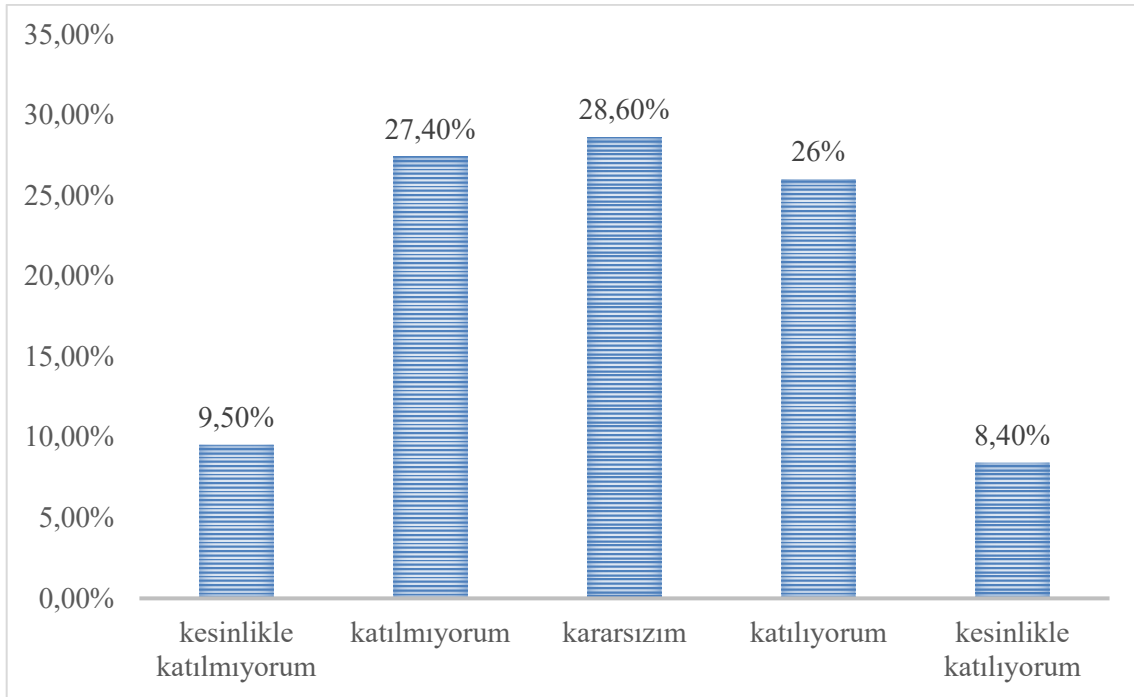
Mahalle kahvelerinin, II. Meşrutiyet'te politik klüpler olarak etkinlik gösterdiği bilinmektedir. Mahalle kültürünün önemli bir ögesi olan kahveler değişen zaman içinde, erkeklerin sosyalleştiği ve vakit geçirdiği yerler haline gelmiştir. "Mahalle kahveleri yerel kamusal alanı temsil etmektedir" ifadesine Grafik 7'de görüleceği üzere hanehalkının %14'ü kesinlikle katılmıyorum, %21'i katılmıyorum, %29'u kararsızım, %25'i katılıyorum, %11'i ise, kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye orta ($2,961 \pm 1,211$) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir. Bu bağlamda mahalle kahvelerinin yerel kamusal alanı temsil ettiğine yönelik algı yüksek düzeyde değildir.

Grafik 8: Mahallemizdeki İnsanlar Birbirlerine Güvenirler.

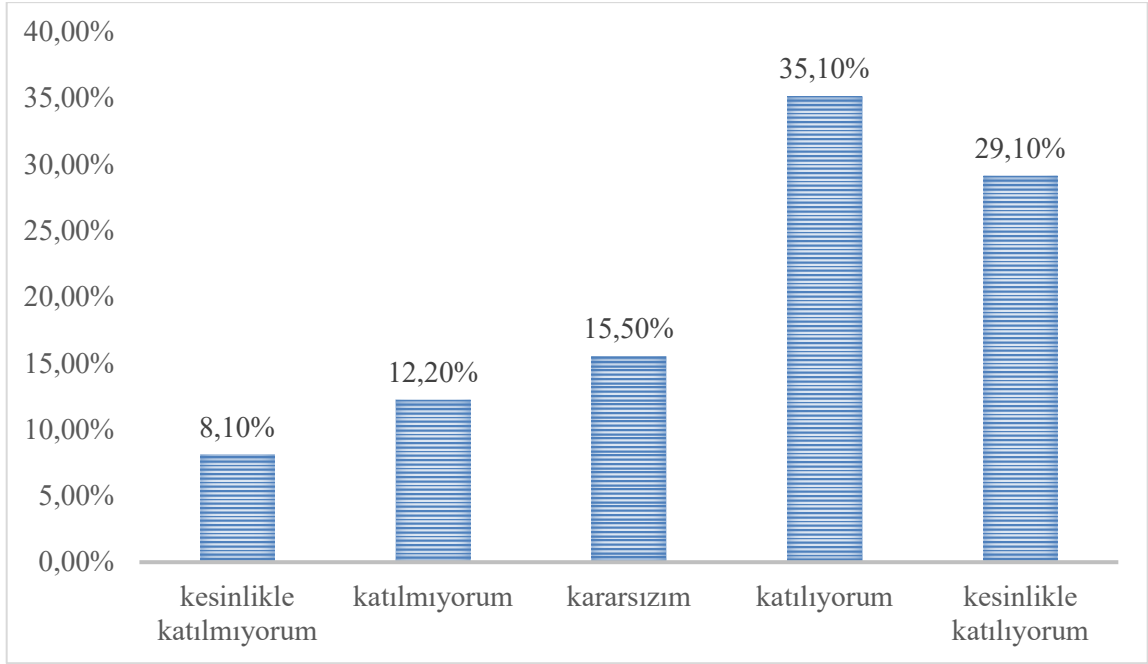
Mahallelerin kalabalıklaşması, kontrolü güç yaşam alanlarına dönüşmekte ve mahallelinin karşılıklı etkileşimini azaltmaktadır. “Mahallemizdeki insanlar birbirlerine güvenirler” ifadesine Grafik 8’de görüleceği üzere hanehalkının %4’ü kesinlikle katılmıyorum, %15’i katılmıyorum, %42’si kararsızım, %28’i katılıyorum, %11’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye orta ($3,267 \pm 0,970$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Bu durum mahallelinin gözündeki güvenli mahalle algısının kentsel modernite döneminde değiştiği şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 9: Mahallemizde Komşularımız Taşınma Nedeniyle Sık Sık Değişir.

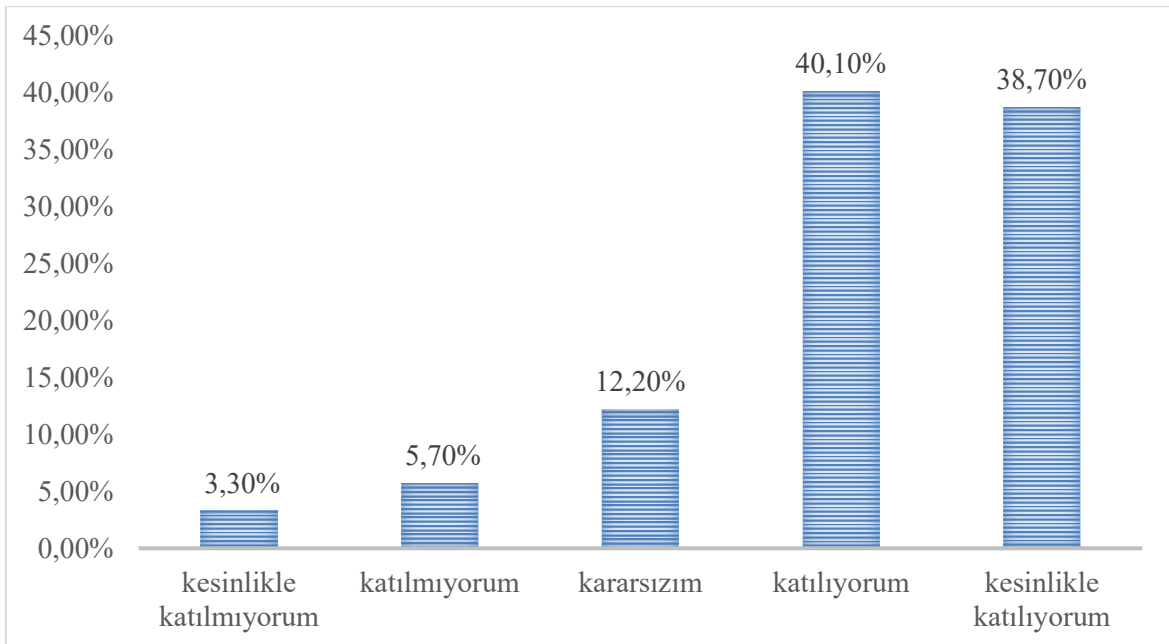
“Mahallemizde komşularımız taşınma nedeniyle sık sık değişir” ifadesine Grafik 9’da görüleceği üzere hanehalkının %10’u kesinlikle katılmıyorum, %27’si katılmıyorum, %29’u kararsızım, %26’sı katılıyorum, %8’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiş, dolayısıyla hanehalkının bu ifadeye orta ($2,961 \pm 1,118$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Mahallede yerleşimin devingen olması, mülk sahipliğiyle açıklanabilmektedir. Yapılan önceki araştırmanın bulgularına bakıldığında konut sahibi olanların oranı azımsanamayacak boyuttadır. Bu bağlamda mahallede taşınma çok sık gerçekleşmemektedir.

Grafik 10: Kadınların İş Hayatına Girmeleri Komşuluk İlişkilerini Azaltmaktadır.

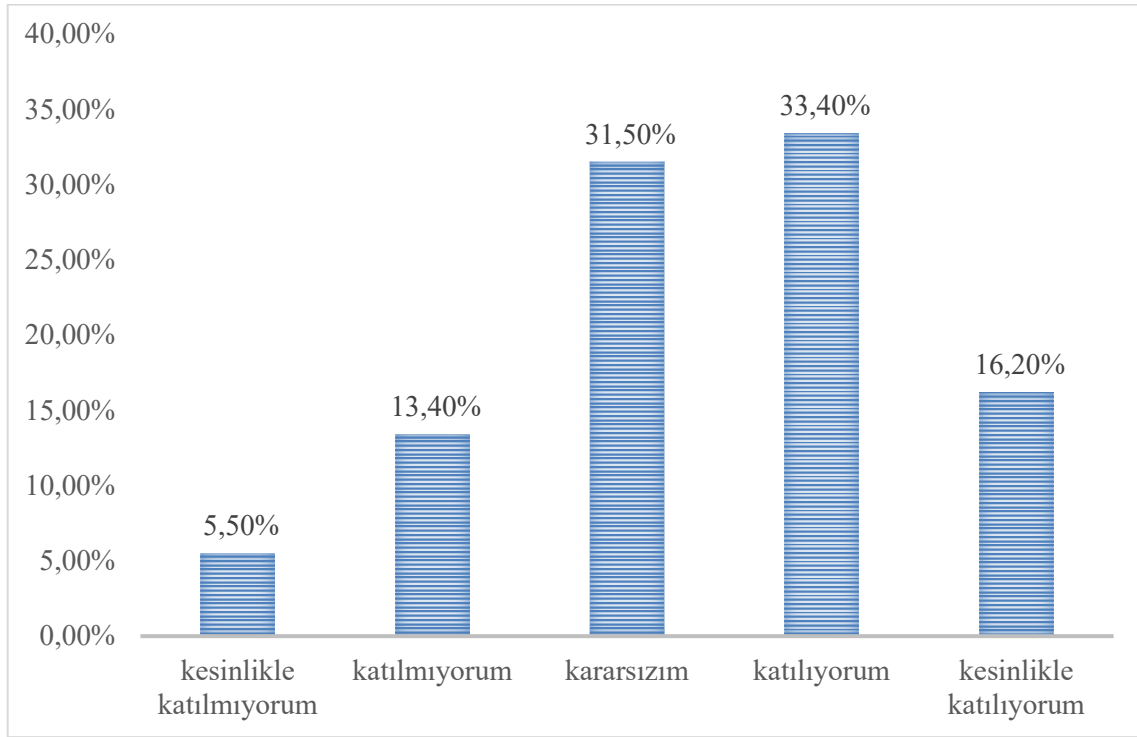
“Kadınların iş hayatına girmeleri komşuluk ilişkilerini azaltmaktadır” ifadesine Grafik 10’da görüleceği üzere hanehalkının %8’i kesinlikle katılmıyorum, %12’si katılmıyorum, %16’sı kararsızım, %35’i katılıyorum, %29’u kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vermiş, buradan hareketle hanehalkının bu ifadeye yüksek ($3,649 \pm 1,242$) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir. Dolayısıyla kentsel modernite iş yaşamında olan kadının sahip olduğu geleneksel rolleri değişime uğratarak, kadınların var ettiği komşuluk pratiklerini zayıflatmıştır.

Grafik 11: Komşuluk İlişkilerinde Dayanışma ve Yardımlaşmaya Önem Veririm.

“Komşuluk ilişkilerinde dayanışma ve yardımlaşmaya önem veririm” ifadesine Grafik 11’de görüleceği üzere, hanehalkının %3’ü kesinlikle katılmıyorum, %6’sı katılmıyorum, %12’si kararsızım, %40’ı katılıyorum, %39’u kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye yüksek ($4,050 \pm 1,018$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Hanehalkının verdiği cevaplara bakıldığında, gündelik hayatın geçtiği mahallenin ritmini tutan yardımlaşma ve dayanışma mahalleliler için ön plandadır.

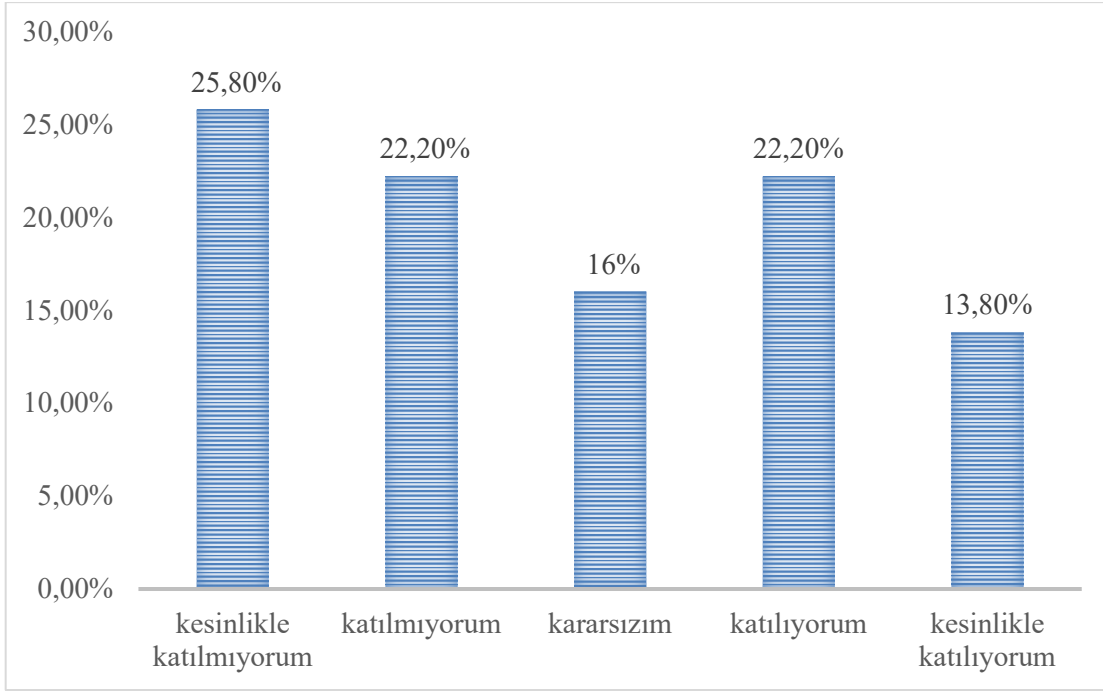
Grafik 12: Komşularınızdan Maddi Durumu İyi Olmayanlara Mahallemizde Yardım Edilir.

“Komşularınızdan maddi durumu iyi olmayanlara mahallemizde yardım edilir” ifadesine Grafik 12’de görüleceği üzere hanehalkının %6’sı kesinlikle katılmıyorum, %13’ü katılmıyorum, %32’si kararsızım, %33’ü katılıyorum, %16’sı ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye orta ($3,415 \pm 1,080$) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Komşuluğun dayanışma formatında ön plana çıkan özelliği olan yardımlaşma olgusu, mahalle de kısmen gerçekleşmektedir.

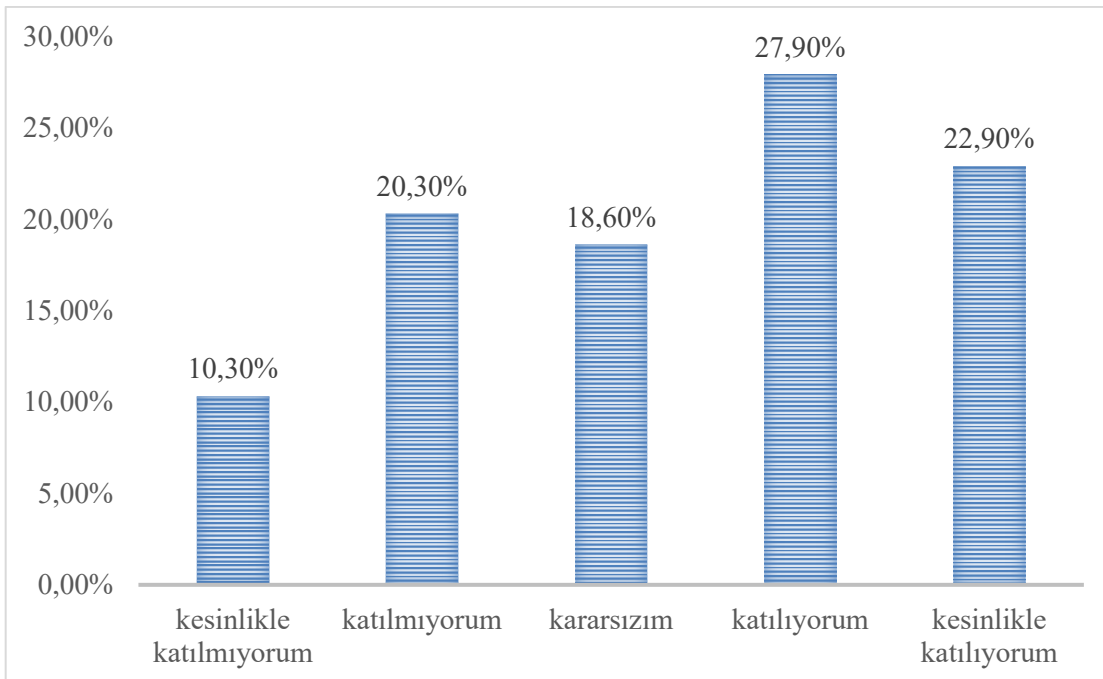

Grafik 13: Tatile Çıkarken Komşuma Anahtar Bırakırım.

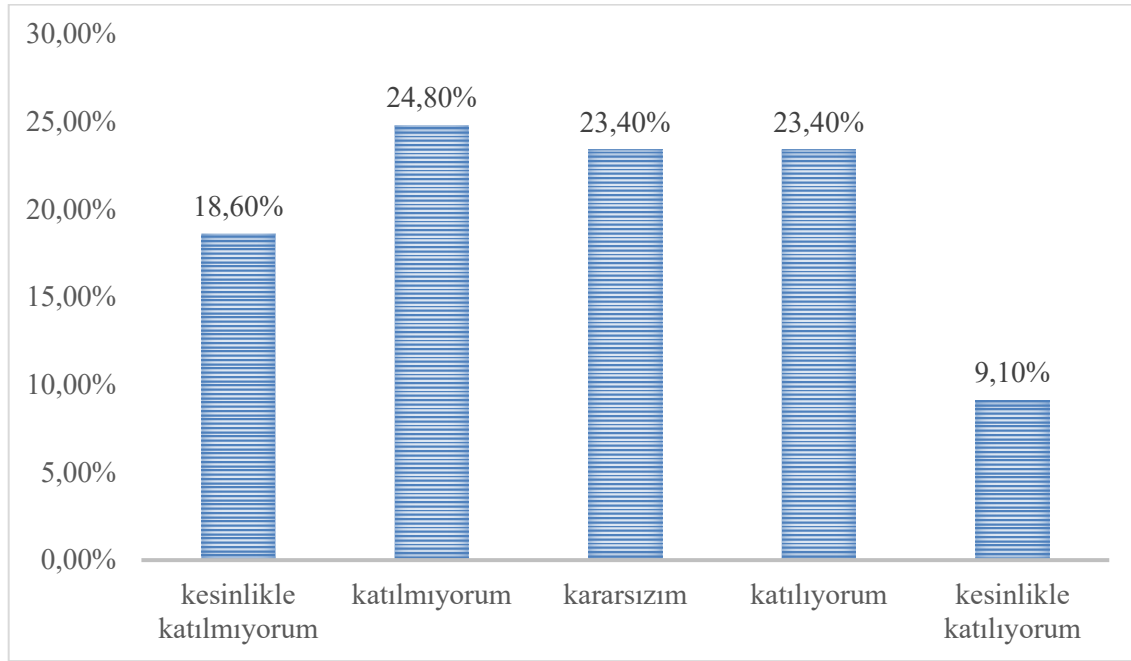
“Tatile çıkarken komşuma anahtar bırakırım” ifadesine Grafik 13’de görüleceği üzere hanehalkının %26’sı kesinlikle katılmıyorum, %22’si katılmıyorum, %16’sı kararsızım, %22’si katılıyorum, %14’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye (2,7613 ± 1,405) orta düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Verilen cevaplara bakıldığında, çokkatlı yapılarda komşuluk ilişkilerinin gereksinimi zayıflayan bir olgu haline geldiği görülmektedir.

Grafik 14: Eski Mahalledeki Bağlılık (Komşuluk), Yakınlık (Samimiyet) Eskide Kaldı, Bitti.

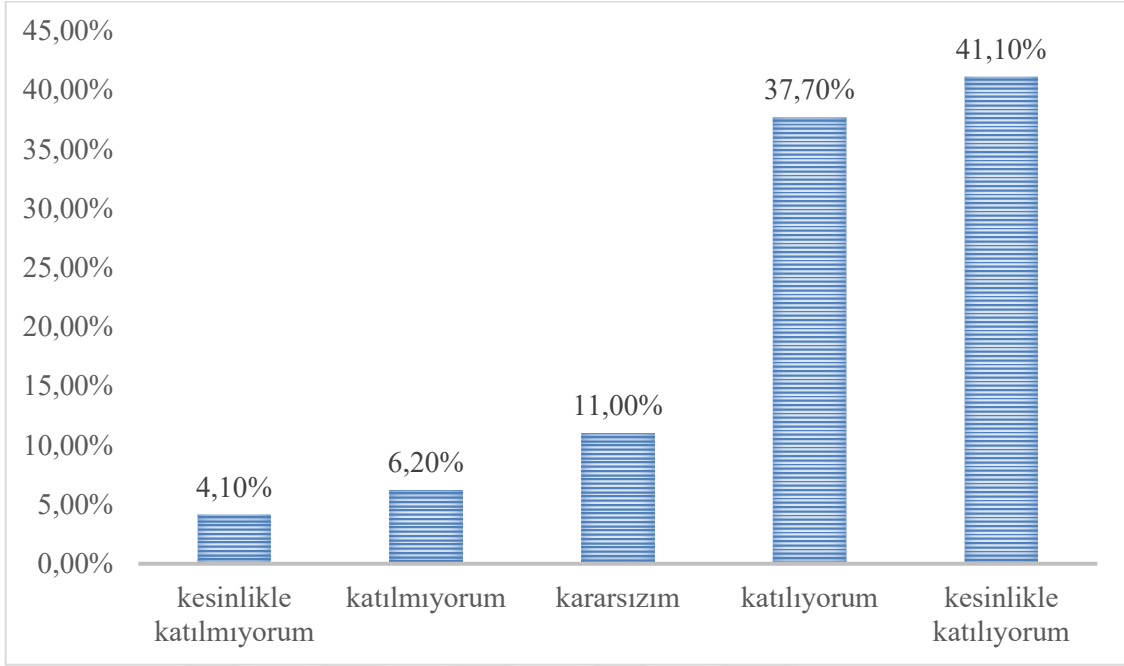
“Eski mahalledeki bağıllık (komşuluk), yakınlık (samimiyet) eskide kaldı, bitti” ifadesine Grafik 14’te görüldüğü üzere, hanehalkının %10’u kesinlikle katılmıyorum, %20’si katılmıyorum, %19’u kararsızım, %28’i katılıyorum, %23’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye yüksek (3,329 ± 1,305) düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Bu ifadeye verilen cevaplar, komşuluğun geleneksel tarifinin ve anlamının kaybolduğu görüşünü destekler niteliktedir.

Grafik 15: Komşuluk İlişkilerinin Sürdürülmesinde Komşuların Ailelerindeki Fert Sayısı Komşuluk İlişkilerini Etkiler.

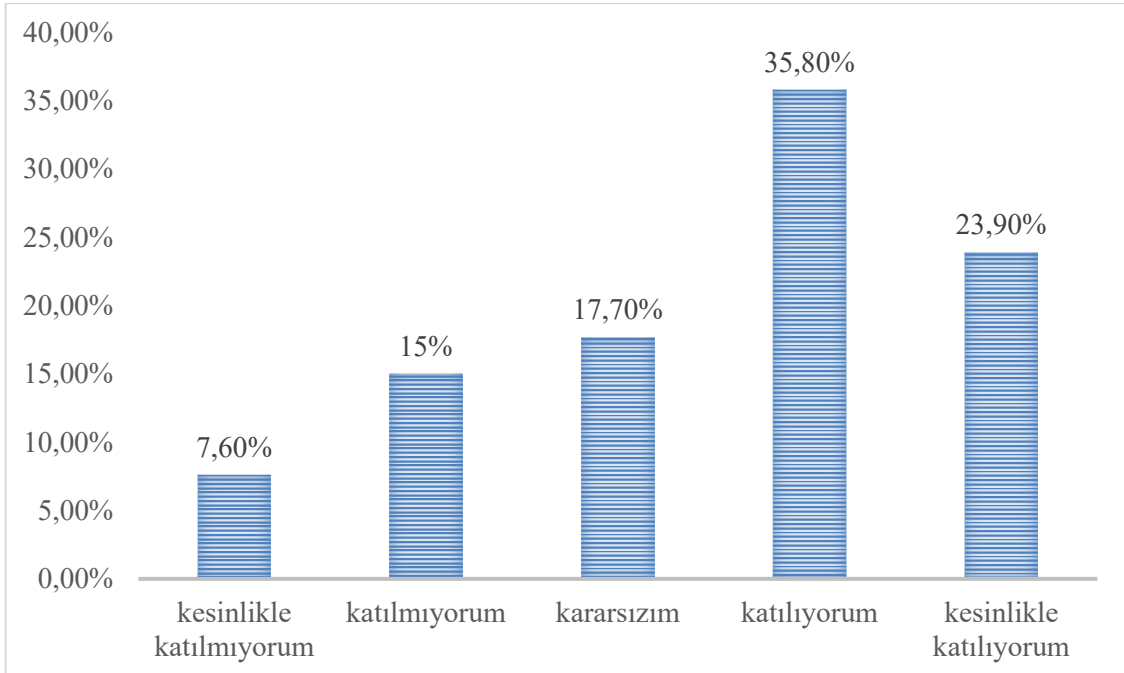
“Komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesinde komşuların ailelerindeki fert sayısı komşuluk ilişkilerini etkiler” ifadesine Grafik 15’te görüldüğü üzere, hanehalkının %19’u kesinlikle katılmıyorum, %25’i katılmıyorum, %23’ü kararsızım, %24’ü katılıyorum, %9’u ise kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye (2,794 ± 1,245) orta düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte aile değerleri ve pratikleri değişime uğramış, kentlerde geniş aile yapısı çözülerek çekirdek aileler konumlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Çukurçayır Mahallesi hanehalkı, komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesinde ailedeki fert sayısını önemsememektedir.

Grafik 16: Komşular Ev Kadar Önemlidir.

“Komşular ev kadar önemlidir” ifadesine hanehalkının %4’ü kesinlikle katılmıyorum, %6 ‘sı katılmıyorum, %11’i kararsızım, %38’i katılıyorum, %41’i kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Grafik 16’da görüldüğü üzere, hanehalkının bu ifadeye yüksek (4,054± 1,064) düzeyde katıldıkları saptanmıştır.

Grafik 17: Büyük Alışveriş Merkezleri, Eğlence Merkezleri Vb. Mekânların Sayısının Artması Komşuluk İlişkilerini Etkilemektedir.

Büyük alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri vb. mekânların sayısının artması komşuluk ilişkilerini etkilemektedir” ifadesine Grafik 17’de görüldüğü üzere hanehalkının %7’si kesinlikle katılmıyorum, %15’i katılmıyorum, %18’i kararsızım, %36’sı katılıyorum, %24’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Hanehalkının “Büyük alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri vb. mekânların sayısının artması komşuluk ilişkilerini etkilemektedir” ifadesine yüksek (3,532 ± 1,220) düzeyde katıldıkları saptanmıştır.

Hanehalkının “mahalle ve komşuluk algısı” ile ilgili ifadelerinden anlaşıldığına göre, ikamet ettikleri mahallede sosyal örüntüyü oluşturan dayanışma ve yardımlaşma ön plandadır. Çukurçayır Mahallesi’nde insanların mutlu ve huzurlu olarak yaşayabileceğine dönük algı oransal olarak belirgindir. Geleneksel mahalleye ve komşuluk ilişkilerine özlem vardır. Mahallede kahvehanelerin yerel kamusal alanı temsil ettiğine kısmen de olsa katılmışlardır. Kadınların iş hayatına girmelerinin komşuluk ilişkilerini azalttığı yönündeki görüş yüksek düzeydedir. Öte yandan tüketim toplumlarının önemli özelliği olan büyük alışveriş yerlerinin ve mekânlarının kullanımının artması, kentsel yabancılaşmayı beraberinde getirmesi, hanehalkının mahallede geçirdiği süreyi azaltmıştır.

3.3.3.2. Araştırmaya Katılan Hanehalkının Sokak ve Bahçe Algısı ile İlgili İfadelere Verdiği Cevapların Dağılımı

Alanda kendini mekânla ifade etme ve hissetme biçimi aidiyet kavramıyla açıklanabilmektedir. İnsanların kendilerini konumlandırıp tanımlayacağı mekânsal alanlar, fiziksel gerçekliğinden öte bireylerin ona yüklediği değerle anlam kazanırlar. Alan araştırması yaptığımız Çukurçayır Mahallesi’nde mekânsal aidiyet bilincini ortaya çıkarmak amacıyla; oturlan yerleşim yerlerinin (sokak, bahçe) sorunlarına duyarlılık, esnafla toplumsal mesafe, hanehalkının alışveriş mekânları ve yerleşim yerine aidiyetinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 40: Sokak Algısı

	Oturduğunuz Sokağın Adını Biliyormusunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	381	90,9
Hayır	38	9,1
TOPLAM	419	100

Oturduğunuz sokağın adını biliyormusunuz? sorusuna anket uygulananların büyük çoğunluğu %90,9 evet cevabını verirken, sadece %9,1’lik kesim hayır cevabını vermiştir. Tablo 40’tan da

anlaşılacağı gibi anket uygulanan hanehalkının önemli bir çoğunluğu, oturduğu sokağın adını bilmekte ve yaşadığı mekânla özdeşim kurmaktadır.

Tablo 41: Sokak Düzeni

	Evinizden Dışarı Adım Attığınızda Nasıl Bir Sokak Görmek İstersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Mevcut sokak düzeni	94	22,4
Kalabalık, insanların vakit geçirdiği sokak düzeni	23	5,5
Yolda yürürken çevremdekileri tanıdığım durup konuştuğum sokak düzeni	127	30,3
Ağaçlıklı, yaya yolunun olduğu sokak düzeni	150	35,8
Diğer	25	6
TOPLAM	419	100

Özelden kamusala geçişi temsil eden sokak, yaşam alanı olan evin uzantısıdır. Öncelikle, özelden kamusala geçişi temsil eden sokağın modernite sürecinde nasıl bir rol oynadığının anlaşılması açısından “kentsel yabancılaşma”nın bir sonucu olan toplumsal ilişkilerde gelişimin, değişimin ne yönde olduğunu anlamak önemlidir. Tablo 41’de görüldüğü gibi, Çukurçayır Mahallesi’nde ankete cevap verenlerin %35,8’i “ağaçlıklı, yaya yolunun olduğu sokak düzenini”, %30,3’ü “yolda yürürken çevremdekileri tanıdığım durup konuştuğum sokak düzenini”, %22,4’ü ise “mevcut sokak düzenini”, görmek istediğini belirtmektedir. “Diğer” seçeneği ile cevap verenler %6 oranında iken, “kalabalık, insanların vakit geçirdiği sokak düzeni” ise %5,5 oranına karşılık gelmektedir. Özetle, hanehalkının %66,1 gibi çoğunluğu, yaşanan yapısal dönüşümden memnun değildir. Mahallenin fiziksel parçası olan sokağın, sosyal yönü bu yapısal dönüşümle değişime uğramakta ve hanehalkının birbirleriyle iletişimini azaltmaktadır. Ayrıca kentsel modernite, insan ile doğa arasında keskin çizgiler koymakta, ağaçların, bahçelerin yok olmasına neden olmaktadır. Batılılaşmanın ürünü olan kentsel modernitede otoritenin doğayı kendi emrine tabi kılması söz konusudur. Tanzimat’tan sonra Batılılaşma ile beraber doğaya müthiş bir müdahale söz konusu olmaktadır. Çünkü özellikle bahçe ağaçlarının kırılması, çiçeklere değişik şekiller verilmesi, geleneksel kültürde olan bir şey değildir (Can ve Doğan, 2015:42).

Tablo 42: Mahallenizde Özlem Duyduklarınız

	Çocukluğunuzun Mahallesinde Özlem Duyduklarınız Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Komşuluk ilişkileri	97	23,2
Bahçeli evlerdeki sohbetler	139	33,2
Sokakta oynanan oyunlar	147	35,1
Hepsi	8	1,9
Diğer	28	6,7
TOPLAM	419	100

Mahallenin devingen özelliğinin, değişen sosyo-kültürel koşullara rağmen varlığını devam ettirmesi, onun sosyo-kültürel temelinin ne kadar güçlü olduğuna işaret etmektedir. Geleneksel mahallenin dayanışmayı ve toplumsal ilişkileri geliştirici rolü, toplumsal bellekte kaydolmaktadır. Geleneksel mahallenin ritmini tutan imgelerin modern kentte nasıl olduğunu ortaya koymak amacıyla sorulan, “Mahallenizde özlem duyduklarınız nelerdir”? Sorusuna verilen en yüksek oranlı cevap %35,2 ile “sokakta oynanan oyunlar”dır. Tablo 42’de görüleceği üzere, soruya ilişkin diğer cevap oranları ise, %33,2 ile “bahçeli evlerdeki sohbetler”, %23,2 ile “komşuluk ilişkileri”, %6,7 ile “diğer”, %1,9 ile “hepsi” şeklinde sıralanmaktadır. Çukurçayır Mahallesi hanehalkı, eski bahçe geleneğini sürdürmek istemekte ve bahçe kültürünü özlemektedir. Paylaşımcı kültürel pratiklerin kamusal alanda gerçekleşmesine yönelik sokakta oynanan oyunlar da mahallede özlem duyulanlar arasındadır. Ayrıca mahallenin mekânsal panoramasında nostaljik olarak yer alan komşuluk ilişkileri de mahallede özlenenler arasındadır.

Tablo 43: Bahçenin Kullanım Amacı

	Bahçenizi Hangi Amaçla Kullanmak İstersiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Çamaşır kurutmak	22	5,3
Kışlık erzak hazırlamak	35	8,4
Halı yıkamak-yün yıkamak	23	5,5
Ekip dikmek	206	49,2
Diğer	133	31,7
TOPLAM	419	100

Yerleşim birimlerinin kırsal niteliklerinden arınıp, kentsel özellikler kazanmaları sosyal ve ekonomik gelişmenin kaçınılmaz sonucudur. Hanehalkının kentsel yaşam tarzları ve fikirleri, kırsal özelliklerinin ne kadar değiştiği ve kentsel karakteri ne kadar kabul ettiği hakkında bilgi vermektedir. Bu husustaki mühim göstergelerden birisini de “bahçeyi kullanma amacı” oluşturur. Bu soruya, hanehalkının %49,2’si “ekip-dikmek”, %31,7’si “diğer”, %8,4’ü “kışlık erzak hazırlamak”, %5,5’i “halı yıkamak-yün yıkamak”, %5,3’ü “çamaşır kurutmak” şeklinde cevap vermişlerdir. Tablo 43’ten görüldüğü üzere, çoğunluk bahçeyi “ekip-dikmek” amacıyla kullanmak istediğini söylemektedir. Kadının işlerini yaptığı iç mekânının bir uzantısı niteliğinde olan kapı önü ve bahçenin işlevselliği, kentsel moderniteyle birlikte değişime uğramış ve kadınların yaşam alanı daralmıştır. Geleneksel mahallelerdeki ortaklaşa iş yapma eğilimi, mekânla bağdaştırılan bir durumdur. Bu bağlamda kışlık erzak hazırlamak, halı-yün yıkamak ortaklaşa iş yapma eğilimini gerektiren mekânların yitimi, toplumsal dayanışmayı azaltmaktadır.

Tablo 44: Bahçede Unsurları

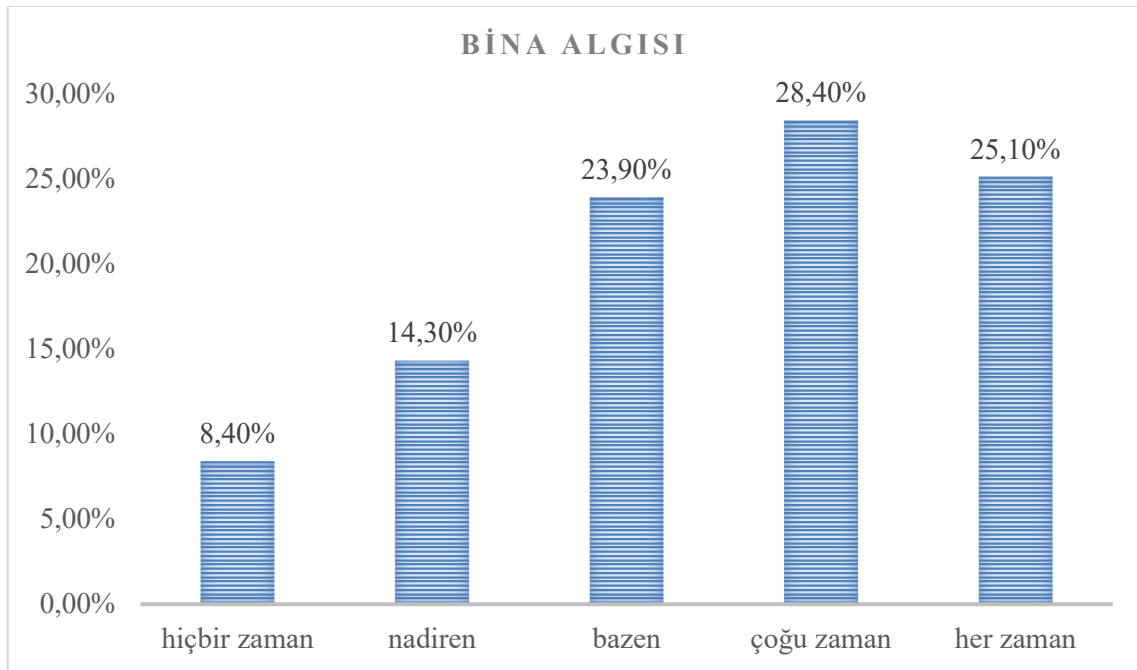
	Bahçenizde Olmasını İsteddiğiniz Unsurlar Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Ekip dikebileceğim alan	105	25,1
Renk ve koku özelliği gösteren bitkiler	104	24,8
Meyve Ağaçları	53	12,6
Kamelya (Çardak)	63	15
Çocuk oyun parkı	14	3,3
Hepsi	55	6
Diğer	25	13,1
TOPLAM	419	100

Bir mekânın estetiğini meydana getiren öğelerin başında ses, doku, koku ve görünüşler gelmektedir (Can, 2013:91). Bu bakımdan Türk bahçesi, tabiatın kendiliğinden doğan, suni olmayan bir mekân estetiğine sahiptir. Mahallenin fiziksel çevresini oluşturan bahçe, hanehalkının yaşadığı evin uzantısıdır. Hanehalkının bahçede olmasını istedikleri unsurlara ilişkin dağılımda, “ekip dikebileceğim alan” olduğunu belirtenlerin oranı %25,1 olurken, “renk ve koku özelliği gösteren bitkiler”i isteyenlerin oranı %24,8’dir. Tablo 44’te görüldüğü gibi, “meyve ağaçları” %12,6, “kamelya”%15, “çocuk oyun parkı” %3,3 oranında kalmaktadır. Ekip-dikme faaliyetinin oransal düzeyde yüksek çıkması, hanehalkının kırsal yaşam tarzını sürdürmek istediğinin kanıtıdır. Bahçede

renk ve koku özelliği gösteren bitkilerin yer alması ve ürün yetiştirme, bahçeyi aktif olarak kullanma mahalleliler için özlenen bir olgudur ve mahalle içi sosyalleşmenin bir parçasıdır.

Araştırmanın bu bölümünde hanehalkının “Sokak, Bahçe ve Bina Algısı” ile ilgili ifadelerle verilen cevapların dağılımı yer almaktadır. Araştırmaya katılan cevapların dağılımı incelendiğinde; hanehalkının kendilerini kapsayan kentsel modernite sürecinden kısmen de olsa etkilendiği görülmektedir.

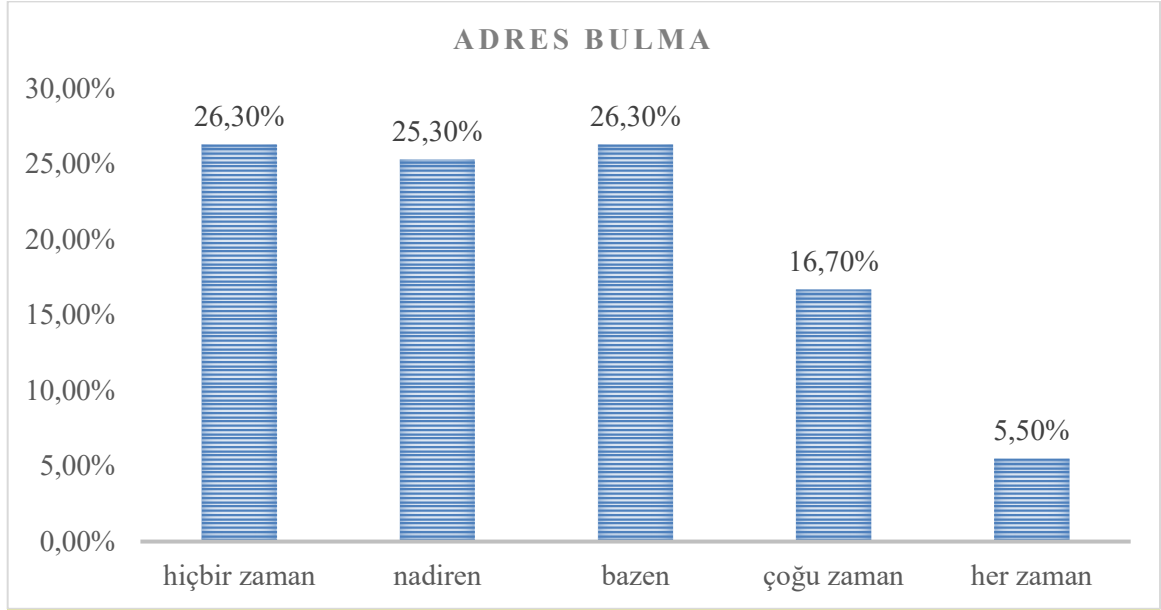
Grafik 18: Binaların Benzer Oluşunun Sokakta Monotonluk Duygusu Oluşturduğunu Düşünüyorum.

“Binaların benzer oluşunun sokakta monotonluk duygusu oluşturduğunu düşünüyorum” ifadesine Grafik 18’den anlaşılacağı üzere, hanehalkının %8,4’ü hiçbir zaman, %14,3’ü nadiren, %23,9’u bazen, %28,4’ü çoğu zaman, %25,1’i her zaman cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye (3,474±1,241) yüksek düzeyde katıldıkları saptanmıştır. Kentsel moderniteyle birlikte mahallenin temel mekân örüntüsü olarak sokakta sıralanan çok katlı binaların, hanehalkı için tekdüze bir anlamı ifade ettiği oransal olarak belirgindir.

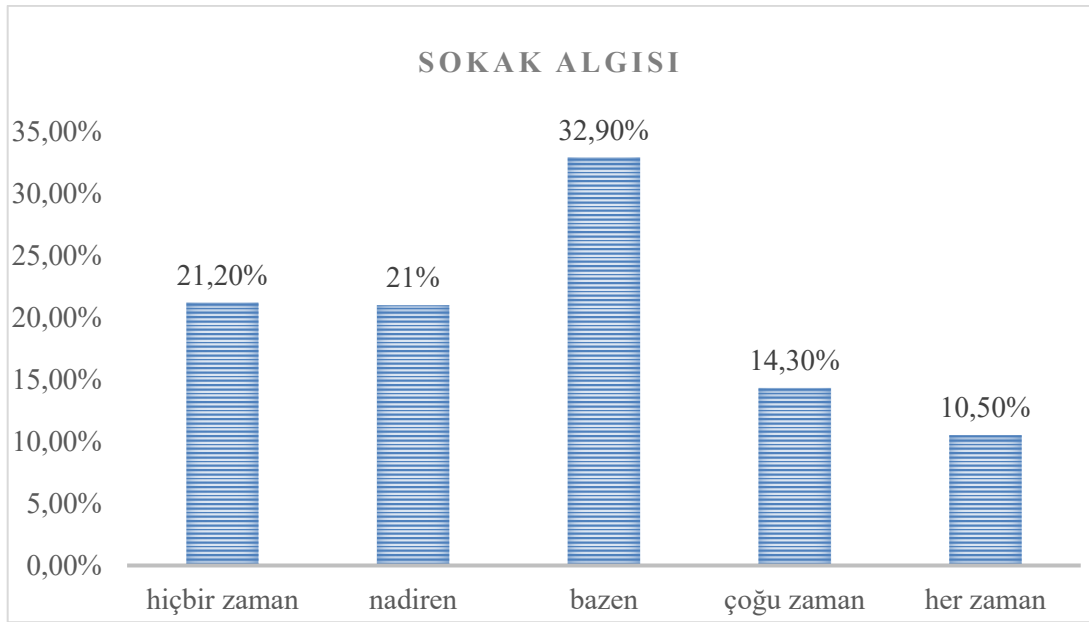

Grafik 19: Evimi Ziyaret Edecek Misafirlerim Mahalleye İlk Geldiklerinde Adres Bulmakta Güçlük Çekerler.

“Evimi ziyaret edecek misafirlerim mahalleye ilk geldiklerinde adres bulmakta güçlük çekerler” ifadesine hanehalkının %26,3’ü hiçbir zaman, %25,3’ü nadiren, %26,3’ü bazen, %16,7’si çoğu zaman, %5,5’i her zaman cevabını vermiştir. Grafik 19’dan anlaşılacağı üzere, hanehalkının bu ifadeye düşük ($2,498 \pm 1,200$) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir.

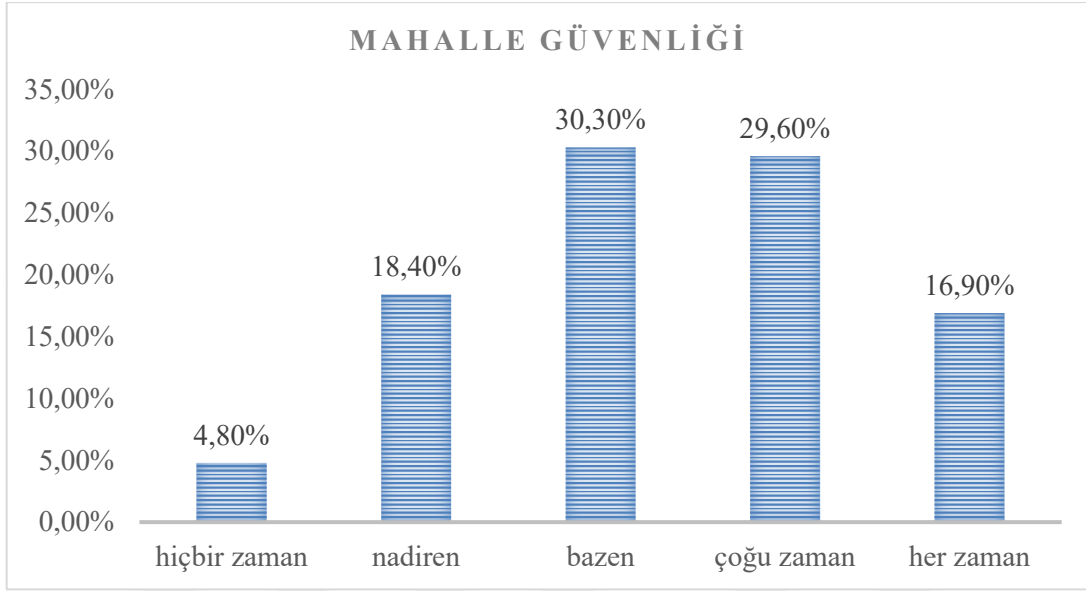
Grafik 20: Sokağımıza ya da Mahallemize Gelen Bir Yabancı Hemen Farkedilir.

Risk toplumunun üretim mekanı kentlerdir. Kentin kriminal kamusal mekanı olarak değerlendirilen sokak, mahallenin canlı bir yaşam alanını temsil etmektedir. Bu doğrultuda

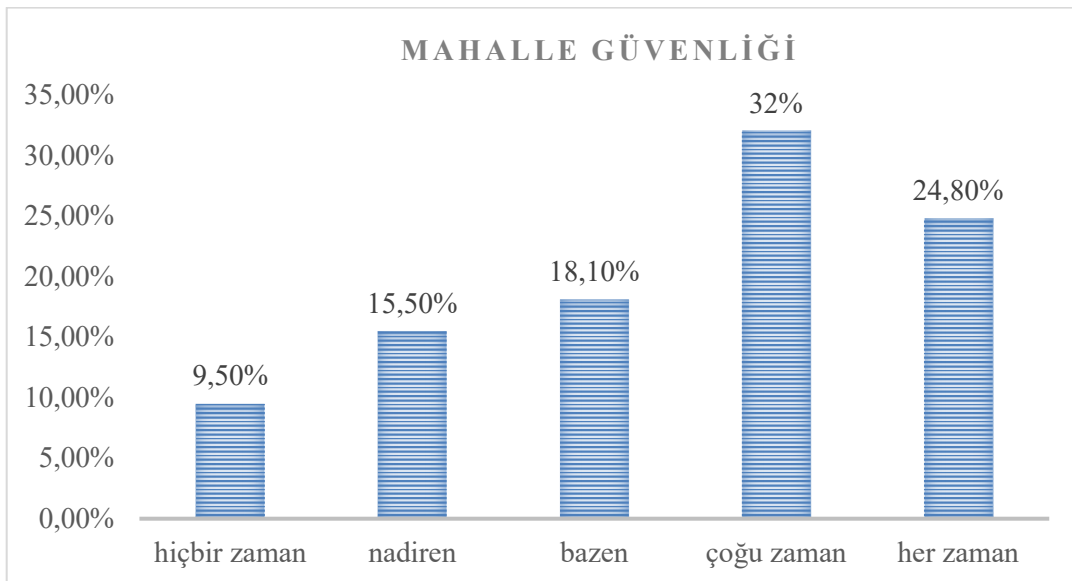
Grafik 20'den görüleceği üzere, “Sokağımıza ya da mahallemize gelen bir yabancı hemen fark edilir” ifadesine hanehalkının %21,2'si hiçbir zaman, %21'i nadiren, %32'u bazen, %14,3'ü çoğu zaman, %10,5'i her zaman cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye orta (2,718±1,243) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir.

Grafik 21: Sokağımıza ya da Mahallemizdeki Huzuru Bozan Olaylara Müdahale Edilir.

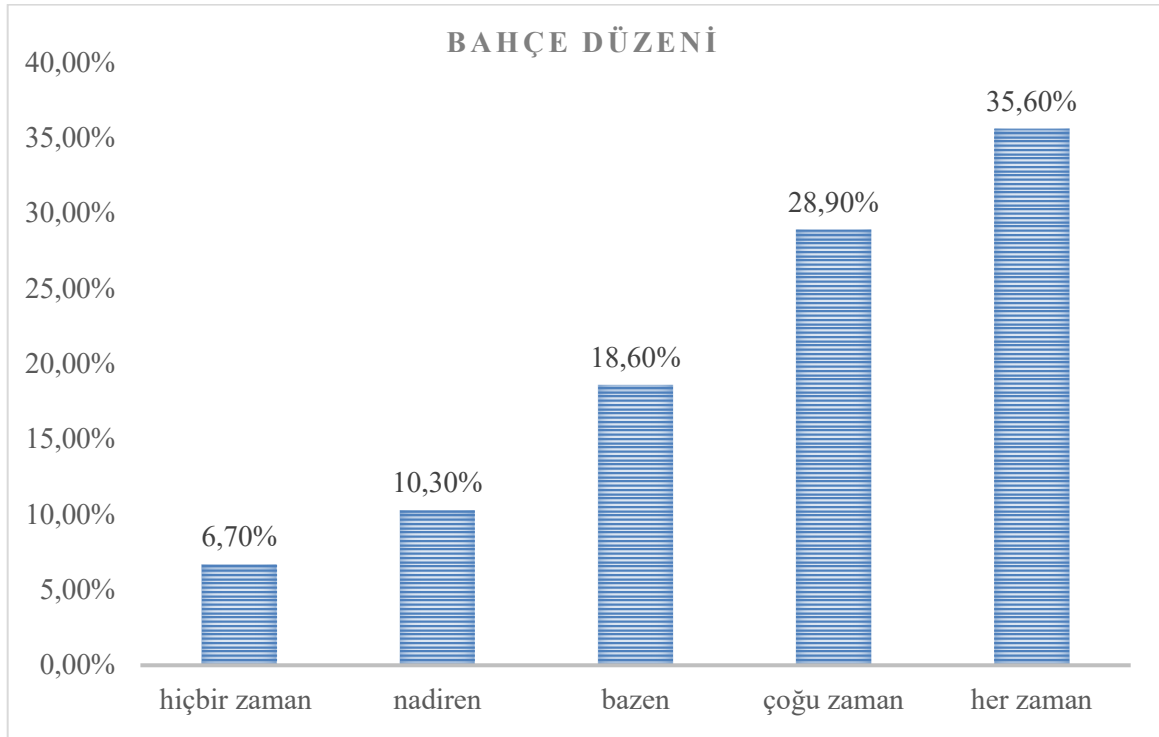
Grafik 21'den anlaşılacağı üzere, “Sokağımıza ya da mahallemizde ki huzuru bozan olaylara müdahale edilir” ifadesine hanehalkının %4,8'i hiçbir zaman, %18,4'ü nadiren, %30,3'ü bazen, %29,6'sı çoğu zaman, %16,9'u her zaman cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye orta (3,355±1,106) düzeyde katıldıkları ortaya çıkmıştır.

Grafik 22: Sokağımızdaki Aydınlatma Lambaları Mahallemizin Güvenliği İçin Yeterlidir.

“Sokağımızdaki aydınlatma lambaları mahallemizin güvenliği için yeterlidir” ifadesine hanehalkının %9,5’i hiçbir zaman, %15,5’i nadiren, %18,1’i bazen, %32’si çoğu zaman, %24,8 ’i her zaman cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye yüksek (3,470±1,277) düzeyde katıldıkları tesbit edilmiştir. Kentli hakkı olan güvenlik hakkı, mahallenin fiziki olanaklarından bağımsız değildir. Grafik 22’den görüleceği üzere, hanehalkı mahallenin güvenliğini sağlayan aydınlatma lambalarını yeterli bulmaktadır.

Grafik 23: Bahçemiz Düzenli ve Bakımlıdır.

“Bahçemiz düzenli ve bakımlıdır” ifadesine hanehalkının %6,7’si hiçbir zaman, %10,3’ü nadiren, %18,6’sı bazen, %28,9’u çoğu zaman, %35,6’sı her zaman cevabını vermiştir. Hanehalkının bu ifadeye (3,763±1,235) yüksek düzeyde katıldıkları ortaya çıkmıştır. Grafik 23’ten anlaşılacağı üzere, mahallenin yeni mekansal örüntüsünde bahçenin temizliği ve düzeni mühim bir konudur.

3.4. Çukurçayır Mahallesi’nin Mekânsal Özelliklerine İlişkin Bulgular

Çukurçayır Mahallesi’nin mekansal çözümlemesinin yapılacağı bu bölümde, Trabzon şehir tasavvuru, mahallenin fiziksel dokusu, mekansal kullanım özellikleri ve esnafla ilişkiler ortaya konmaktadır.

Tablo 45: Trabzon Şehir Tasavvuru

	Trabzon'un Şehir Tasavvurunda Ön Plana Çıkan Özellikler Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Kır-kent birlikteliği	68	16,2
Tarihsel zenginlik ve kültürel doku	83	19,8
Doğal güzelliği	72	17,2
Plansız yapılaşma	163	38,9
Coğrafi Konum	29	6,9
Diğer	4	1
TOTAL	419	100

Trabzon'un tarihsel ve kültürel özelliklerinden ötürü şehre yüklenen anlamlar ve değerler oldukça güçlüdür. "Trabzon'un şehir tasavvurunda ön plana çıkan özellikler nelerdir?" sorusuna Tablo 45'ten görüleceği üzere en çok verilen cevap %38,9 oranında plansız yapılaşma olarak belirtilmiştir. Bu veri, yaşanan kentsel dönüşümlerle birlikte hanehalkının Trabzon şehrini nasıl algıladığını öğrenmek için önem arz etmektedir. Kentsel modernite, kendini yapılı çevrede somut olarak göstermektedir. Buna karşılık sırasıyla soruya verilen diğer cevaplar "tarihsel zenginlik ve kültürel doku" diyenler %19,8, "doğal güzelliği" diyenler %17,2 ve "coğrafi konum" diyenler %6,9 gibi düzeylerde. Kentin imzası niteliğindeki şehrin silüetini değiştiren plansız yapılaşmanın Trabzon şehir tasavvurunda yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dikey yapılaşmanın suni bir biçimde kente eklenmesi, şehirde ön plana çıkan bir özelliktir.

Tablo 46: Mahalle Tasavvuru

	Belleğinizdeki Mahalle Tasavvurunda Neler Ön Plana Çıkmaktadır?	
	Kişi	Oran (%)
Bakkal amca	98	23,4
Sokak	113	27
Müstakil tek katlı evler	171	40,8
Diğer	37	8,8
TOTAL	419	100

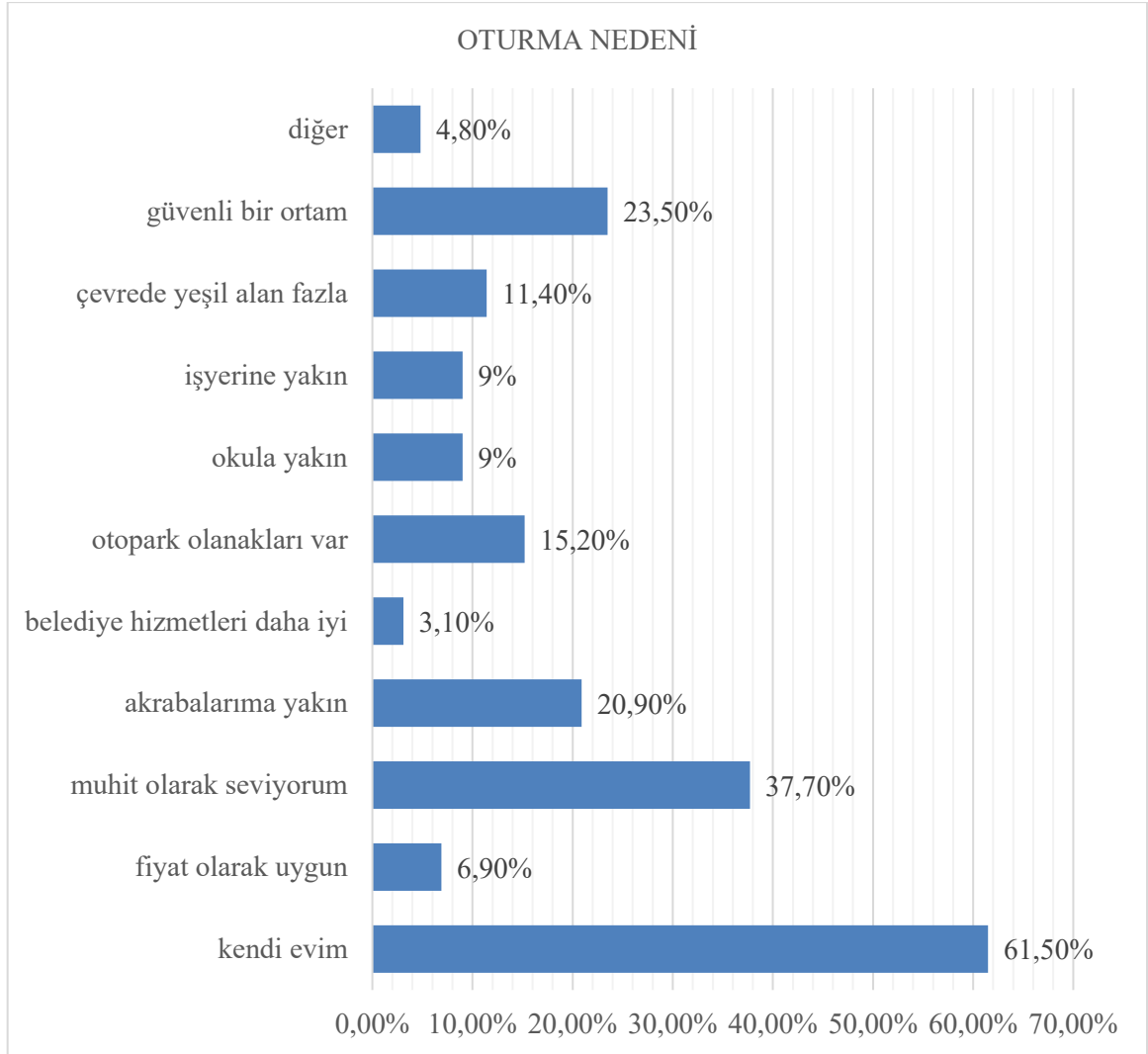
Toplumsal bellek mekânla ilişkili olarak temellenirken, mekânsallık da tarihsel bellek üzerinden yeniden inşa edilir. Bireylerin belleğindeki her değişimin mekânda karşılığı vardır. Mahalleler bu mekânsal karşılığın olduğu, toplumsal ilişkilerin beslendiği sosyolojik alanı temsil etmektedir. Mahallede hatırlanan tüm mekânlarının altında duygusal bir bağ vardır. Mahalleye ait imgelerin (müstakil tek katlı evler, bakkal amca, sokak) oluşturduğu farklı özellikler bireyin zihninde çağrışım yapmaktadır. Bu bağlamda araştırmaya katılan hanehalkına, belleğinizdeki mahalle tasavvuru nedir? diye sorulduğunda; %40,8'i müstakil tek katlı evler, %27'si sokak, %23,4'ü bakkal amca, %8,8'i diğer cevabını vermiştir. Tablo 46'daki verilerin sonucunda mahalle tasavvurunda müstakil tek katlı evlerin yüksek oranda çıkması, konutun maddi ve manevi kültür öğeleriyle donatılmış mahallenin mekânsal unsuru olduğu gerçeğini doğrulamaktadır.

Tablo 47: Boztepe Semt Kimliği

	Boztepe Semtinde En Önemli Kimlik Unsuru Nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Boztepe çay bahçesi	296	70,6
Doğal yapısı	80	19,1
Tarihi yapıları	11	2,6
Diğer	32	7,6
TOTAL	419	100

Mekân inşasıyla kimlik inşası arasında çok güçlü bir ilişki olduğu, şehre yüklenen anlamlar ve değerlerle açıklanabilir. Mahalleye aidiyet gündelik hayatın parçasıyken, semte ait olmak her zaman daha yüksek bir soyutlama düzeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda semt, şehrin diğer muhitlerine göre gerek coğrafi gerekse sosyal statü açısından konumlandırmaya ihtiyaç olan bir yapıdadır (Behar, 2014:27). Araştırmaya katılan hanehalkına Çukurçayır Mahallesi'nin dâhil olduğu Boztepe semtinin kimliği sorulduğunda, %70,6'sı Boztepe çay bahçesi, %19,6'sı doğal yapısı cevabını vermiştir. Bunların içinde hanehalkının %2,6'sı tarihi yapılar, %7,6'sı ise diğer yönünde görüş bildirmiştir. Boztepe çay bahçesi, Trabzon'un kendine özgü silüetini ve dokusunu yansıtan şehir kimliği unsurudur.

Grafik 24: Oturmanın Temel Nedenleri

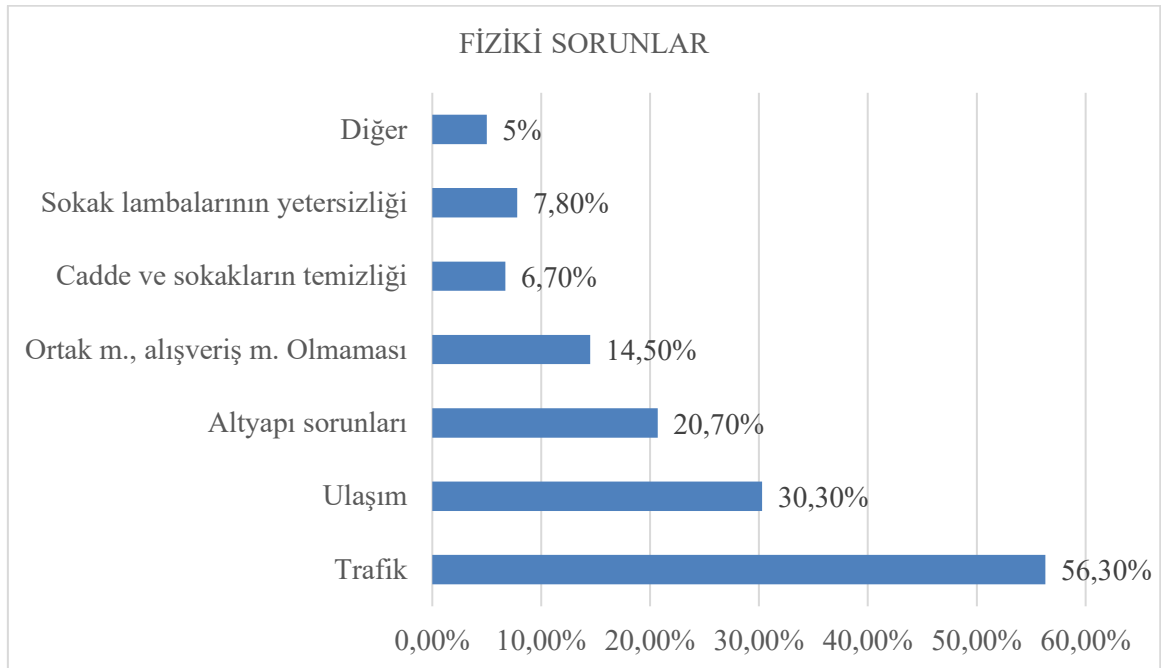
Hanehalkına Çukurçayır Mahallesi'nde oturmasının temel nedenleri sorulmuş, sıralanan nedenlerden birden fazla seçeneği işaretleyebilecekleri belirtilmiştir. Grafik 24 'te görüleceği üzere, hanehalkının mülk sahibi olması, öncelikle oturma nedeni olmaktadır. Başka bir ifadeyle, mülk sahibi olma %61,5'lik oranla birinci tercih nedeni. Oturma nedenini, %37,7 oranıyla muhit olarak seviyorum gerekçesi, %23,5 oranıyla güvenli bir ortam gerekçesi, %20,9 oranıyla akrabalarımın yakını olma gerekçesi, %15,2 oranıyla otopark olanakları gerekçesi, çevrede yeşil alan fazla, okula ve işyerine yakın olma gerekçeleri, fiyat olarak uygun, belediye hizmetleri ve diğer gerekçeler takip etmektedir. Yüksek oranlarla ilk sırayı paylaşan hanehalkının kendi evi olması, hanehalkının mahalleye olan aidiyetini arttırmaktadır.

Tablo 48: Mahallenizin En Belirgin Özelliği

	Mahallenizin En Belirgin Özelliği Sizde Nedir?	
	Kişi	Oran (%)
Bütün yapıların birbirine benzemesi, bir ayrıcalığının olmaması	105	25
Yapı ve insan yoğunluğu açısından çok yoğun bir bölge olması	106	25,3
Güvenli olması	116	27,7
Çok yokuşlu olması	59	14,1
Diğer	33	7,9
TOPLAM	419	100

Tablo 48 ile hanehalkının yaşadıkları mahallenin belirgin özelliği öğrenilmeye çalışılmıştır. Tabloya bakıldığı zaman, genelde hanehalkının yaşadıkları mahallenin belirgin özelliği, “güvenli olması” (%27,7), “bütün yapıların birbirine benzemesi, bir ayrıcalığının olmaması” (%25) ve “yapı ve insan yoğunluğu açısından çok yoğun bir bölge olması” (%25,3) yönünde yorumladığı anlaşılmaktadır. Verilen cevaplar incelendiğinde, yapılı çevrenin benzer ve tekdüze olmasının azımsanamayacak bir oranda olması, mahallenin yeniden üretilmesinin kentsel moderniteyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Grafik 25: Mahallenin Fiziki Sorunları

Çukurçayır Mahallesi'nde yaşayan hanehalkına, mahallenin fiziki sorunları sorulmuştur. Bu sorudan kasıt, hanehalkının yaşadıkları mekânla kurulan özdeşim ile onu sahiplenme ve ona aidiyet hissi duymanın önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilecek mahallenin sorunları hakkında bilgi sahibi olup olmadığı varsayımdır. Mahallede öne çıkan fiziki sorunlar, ağırlıklarına göre Grafik 25'te gösterilmiştir. Bu verilerde, %56,3 “trafik”, %30,3 “ulaşım”, %20,7 “altyapı sorunları”, %14,5 “ortak alışveriş mekânlarının olmaması”, %6,7 cadde ve sokakların temizliği, %7,8 “sokak lambalarının yetersizliği”, %5 “diğer” ön plana çıkan fiziki sorunlardır.

Tablo 49: Mahalle Güvenlik Algısı

	Mahalleniz Güvenlidir?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	278	66,3
Hayır	26	6,2
Bilmiyorum	77	18,4
Farkında değilim	38	9,1
TOPLAM	419	100

Tablo 49'dan anlaşılacağı üzere, anketimize katılan hanehalkının büyük çoğunluğu (%66,3), Çukurçayır Mahallesi'nin güvenli olduğunu belirtmiştir. Dikkat çekici nokta ise, mahallenin güvenli olmasının mahallenin en belirgin özelliğine verilen cevaplar içerisinde de yüksek oranda yer almasıdır.

Tablo 50: Mahallede Rahat ve Güvenli Tek Başına Dolaşma

	Mahallede Kişiler, Rahat ve Güvenli Tek Başına Dolaşabilir Mi?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	326	77,8
Hayır	93	22,2
TOPLAM	419	100

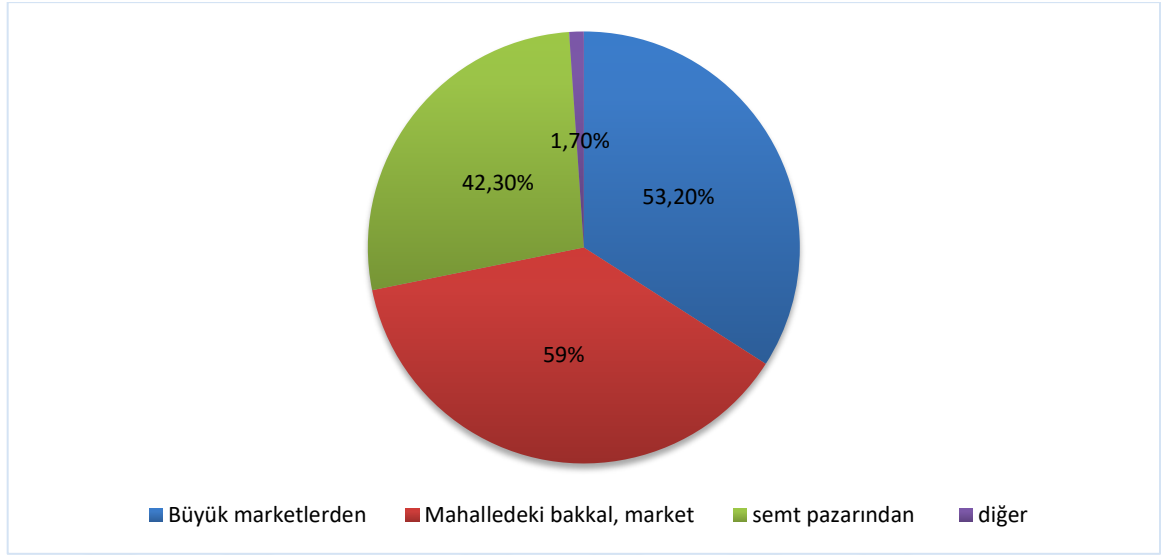

Tablo 51: Mahalle Güvenliği İçin Risk Unsurları

	Mahallenizin Güvenliği İçin Risk Unsurları Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
İnsanlar tarafından rahatlıkla gözlemlenemeyen kuytu yerler	101	24,1
Park, bahçe gibi kamuya açık alanlar	31	7,4
şüpheli kişiiler	76	18,1
Sarhoşlar	52	12,4
Dilenciler, evsizler	47	11,2
Suriyeli mülteciler	28	6,7
Diğer	84	20
TOPLAM	419	100

Güven hissi özellikle hanehalkı için önemlidir ve hanehalkını mekânla ilişkilendirmede önemli bir etkidir. Mahallede kişiiler, rahat ve güvenli tek başına dolaşabilir mi? sorusuna %77,8'lik bir çoğunluk "hayır" cevabını verirken, %22,2'lik bir kesim "evet" cevabını vermiştir. Evet cevabını verenlerin yüzdesi düşük olsa da %24,1 oranla "rahatlıkla gözlemlenemeyen kuytu yerler" hanehalkı tarafından risk unsuru olarak görölmektedir. Mahalle güvenliğinin risk unsurlarını, %20 oranıyla "diğer", %18,1 oranıyla "şüpheli kişiiler", %12,4 oranıyla "sarhoşlar", %11,2 oranla "dilenciler, evsizler", %6,7 oranıyla "Suriyeli mülteciler" takip etmektedir. ukurayır'daki hanehalkının mahallenin güvenliği için risk unsurları ile ilgili düşünceleri Tablo 51' de görölmektedir. Kuytu yerlerin güvenlik için risk unsuru oluşturması, aydınlatma lambalarının yetersiz olduğuna dair görüşlerle ilişkili olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kentsel konum itibariyle orta veya üst sınıfın yer aldığı mahallede, buna paralel olarak mahalleyi huzursuz edecek şüpheli kişiilerin de varlığı mahalle için risk unsuru teşkil etmektedir.

Grafik 26: Mutfak Alışverişinin Nereden Yapıldığı

Mahallelerin tüketim alışkanlıkları, alışveriş biçimine yansımaktadır. Yerel ekonominin canlı tutulması ve farklı gelir grubunun bir araya gelmesi açısından değerlendirildiğinde mahalledeki bakkal veya marketten alışveriş yapmak önem arz etmektedir. Hanehalkına yönelttiğimiz “mutfak alışverişinizi nerden yapıyorsunuz?” şeklindeki sorumuza; mahallelinin %59’u “mahalledeki bakkal, marketlerden”, %53,2’si “büyük marketlerden”, %42,3’ü “semt pazarından” şeklinde cevap vermiştir. Verilerden de görüleceği üzere, Çukurçayır Mahallesi’nde ikamet eden hanehalkı büyük oranda alışverişlerini evlerinin yakınındaki market veya bakkaldan yapmaktadırlar. Grafik 26’daki veriler, hanehalkının “tüketim tarzlarını” ve “kentsel tüketim alışkanlıklarını” göstermektedir. Ekonomik edinimle de alakalı olan bu göstergeler, bununla birlikte mahallelinin “kazançlarını harcama şeklini” ve “ihtiyaç algısını” da ortaya koyabilmektedir.

Tablo 52: Mahalledeki Esnafla İlişki

	Mahallenizdeki Esnafla (Bakkal, Kasap, Manav Vs...) İlişkileriniz Nasıldır?	
	Kişi	Oran
Tanımiyorum	75	17,9
Sadece selamlaşırım	186	44,4
Ahbablık ederim	73	17,4
Gerektiğinde yardımlaşma ve dayanışma var	64	15,3
Diğer	21	5
TOPLAM	419	100

Tablo 52’den görüleceği üzere, hanehalkının %44,4’ü esnafla sadece selamlaşırken, %17,9’u esnafı tanımadığını ve %17,4’ü ise ahbaplık ettiğini belirtmiştir. Bunların dışında %15,3 gibi küçük bir kısım gerektiğinde esnafla dayanışma ve yardımlaşma olduğunu belirtmiştir. Bunda hanehalkının mahallelilik geçmişiyle, esnafın mahalleyle geçmişinin aynı olmamasının etkisi önemli bir paya sahiptir. Mahalle aidiyeti, mahallelilik geçmişinden ve gündelik yaşam pratiklerinden bağımsız değildir.

Tablo 53: Sokak Genişlikleri ve Sosyal İletişim

	Sokak Genişlikleri, Eğimi ve Donanımı Sosyal İletişime İmkân Tanıyor Mu?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	186	44,4
Hayır	77	18,4
Kısmen	156	37,2
TOPLAM	419	100

Mahallenin mekânsal karakterinin irdelenebilmesi için fiziksel / biçimsel özelliklerinin de ele alınması gerekmektedir. Kamusal alanın öznesi olan sokak, yayaların hareketini biçimlendirmektedir. Bu bağlamda sokakların fiziksel özelliği, kamusal mekân ağının akıcılığının göstergesidir. Kamusal mekân örüntüsü, bünyesinde sadece devinim mekânını barındırmayıp, bununla birlikte toplumsal mekânı da ihtiva etmektedir. Bu bağlamda bakıldığında, mahallenin sokak genişlikleri, sosyal iletişim için yeterli olmakla birlikte memnuniyet verici düzeyde değildir. Sokak genişlikleri ve sosyal iletişim arasındaki ilişkinin sorgulanması amacıyla, Çukurçayır Mahallesi’nin sokak yapısına ilişkin soru hanehalkına yöneltilmiştir. Bu soruya hanehalkının %44,4’ü sokağın sosyal iletişimi sağladığı yönünde görüş bildirirken, %37,2’si kısmen olarak cevap vermiştir.

Tablo 54: Ulaşım Araçları Kullanımı

	Hangi Ulaşım Araçlarını Kullanıyorsunuz?	
	Kişi	Oran (%)
Otomobil	178	42,5
Toplu ulaşım araçları	225	53,7
Diğer	16	3,8
TOPLAM	419	100

Araştırmaya katılan hanehalkına, hangi ulaşım araçlarını kullanıyorsunuz? Sorusu sorulduğunda %42,5'i otomobil, %53,7'si toplu ulaşım araçları, %3,8 'i de diğer cevabını vermiştir. Araştırma sonucuna göre, mahalledeki otomobil sahipliği gelir seviyesi ile orantılı olup, ayrıca hanehalkının mahallede geçirdiği süreyi etkilemektedir.

Tablo 55: Arabaların Kaldırılma Park Edilmesi

	Sokaklarda Arabalar Kaldırılma Park Eder Mi?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	200	47,7
Hayır	112	26,7
Kısmen	107	25,5
TOPLAM	419	100

Kaldırımların kullanılmasında hak sahibi yayalardır. Açık ve kapalı alanların kullanımının belirlenmesinde kaldırım kotlarının önemi büyüktür. Bu yönde sorulmuş soruda, sokaklarda arabaların kaldırılma park edip etmediği sorgulanmıştır. Bu bağlamda, Tablo 55'te görüleceği üzere, Çukurçayır hanehalkı %47,7 oranında evet cevabını verirken, %26,7'lik kesim hayır, %25,5'lik kesim kısmen cevabını vermiştir. Her sitede genellikle otopark yer olsa da, arabayı park etmek için kaldırımlar da kullanılmaktadır.

Tablo 56: Apartmanın Bahçe İyelik Durumu

	Oturduğunuz Apartmanda Bahçe Var Mı?	
	Kişi	Oran (%)
Var	334	79,7
Yok	85	20,3
TOPLAM	419	100

Fiziksel uzamın bir parçası olarak bahçe, geleneksel mahalle yaşamının ve konut yerleşim dokusunun en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Çukurçayır Mahallesi hanehalkına oturdukları apartmanda bahçe olup, olmadığı sorulmuştur? Hanehalkının %79,7'si "evet", %20,3'ü "hayır" cevabını vermiştir.

Tablo 57: Bahçenin Mevcut Durumu

	Bahçenizde Neler Mevcut?	
	Kişi	Oran (%)
Çocuk oyun alanı	65	15,5
Otopark	50	11,9
Oturma-dinlenme alanı	41	9,8
Hepsi	178	42,5
TOPLAM	334	100

Aynı sorunun devamı niteliğinde yöneltilen “Bahçenizde neler mevcut? Sorusuna ise hanehalkının %15,5’i “çocuk oyun alanı”, %11,9’u “otopark”, %9,8’i “oturma-dinlenme alanı”, %42,5’i “hepsi” cevabı verilmiştir. Dolayısıyla bu oran Çukurçayır Mahallesi’nin çok katlı yapılarının inorganik mekânsal kurgusuna ilişkin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 58: Hanehalkının Bahçe Tercihi

	Bahçede Dinlenmeyi Tercih Edermisiniz?	
	Kişi	Oran (%)
Evet	136	32,5
Hayır	142	33,9
Kısmen	141	33,7
TOPLAM	419	100

Hanehalkının %32,5’i bahçede dinlenmeyi tercih ettiğini, %33,7’si kısmen tercih ettiğini, %33,9’u ise, tercih etmediğini belirtmektedir.

Tablo 59: Hanehalkının Bahçede Oturmayı Tercih Etmeme Nedenleri

	Bahçede Oturmayı Tercih Etmeme Nedenleriniz Nelerdir?	
	Kişi	Oran (%)
Oturabileceğim düzeni bir yer yok	108	25,8
Geçenlerden rahatsız oluyorum	15	3,6
Gürültüden rahatsız oluyorum	20	4,8
Yeterli zamanım yok	165	39,4
Diğer	111	26,5
TOPLAM	419	100

Aynı sorunun devamı niteliğinde hanehalkına yöneltilen “Bahçede oturmayı tercih etmeme nedenleriniz nelerdir? Sorusu ise, Tablo 59’da görüldüğü üzere, %39,4’lük oranla “yeterli zamanım yok”, %25,8’lik oranla “oturabileceğim düzenli bir yer yok”, %26,5’lik oranla “diğer” ve %3,6’lık bir oranla “geçenlerden rahatsız oluyorum” olarak cevaplanmıştır. Vakit azlığı veya yoğunluk, Çukurçayır Mahallesi hanehalkının kentsel moderniteden etkilenmesine ilişkin önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

Tablo 60: Bina Bahçe Bağlantısı

	Binaların Bahçe (Sokak) Bağlantıları Sizce Nasıl?	
	Kişi	Oran (%)
Binaların bahçe ile ilişkisi yok	109	26
Binaların bahçe ile ilişkisi olumlu	221	52,7
Bilmiyorum	89	21,2
TOPLAM	419	100

Mahallenin mekânsal boyutunu çözümlmek üzere “Binaların bahçe (sokak) bağlantıları sizce nasıl?” şeklinde bir soru sorulmuş, hanehalkının %52,7’si “binaların bahçe ile ilişkisi olumlu”, %26’sı “binaların bahçe ile ilişkisi yok”, %21,2’si “bilmiyorum” yönünde cevap vermiştir. Konut ile bahçenin birbirine anlam katan iki öge olması, mahallenin peyzaj tasarımında önem arz etmektedir.

Tablo'60'ta görüleceği üzere mahallenin görselliğini oluşturan bina bahçe ilişkisi hanehalkı tarafından azımsanamayacak bir oranla olumlu görölmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kentin tanımında esaslı bir öge olan mahalle, şehrin özü ve çekirdeğidir. Şehrin en küçük yerleşim birimi olan mahalle, birbirini tanıyan ve karşılıklı sorumluluk duygusu taşıyan bir topluluktan meydana gelir. Mahalle idari, fiziki ve sosyal birim olarak da tanımlanabilir. Mahallenin fiziksel yapıdan çok toplumsal bir pratiği ifade etmesinin nedeni, onun dönem dönem ekonomik, fiziksel, siyasal ve toplumsal nedenler dolayısıyla değişime uğramasıyla yakından ilgilidir. Günümüzde toplumlar, artık kentsel toplumlardır. Kentsel toplumun sosyo-kültürel yapısının yansıdığı gerçeklik mahallenin yerleşim dokusundaki konutlardır. Kentsel toplumun konut sorununa toplu çözümler bulunamasa bile, şehirde yaşamayı göze alanların konut becerileri, şehirlerin etraflarının farklı bir doku ile çevrilmesine yol açacaktır. Fakat bu değişim sadece kentin fiziki yapısını etkilememekte, aynı zamanda sosyolojik değişimlere de neden olmaktadır. Herhangi bir yerleşim alanına özgü pratikler, belirli bir mantık, düşünme ve eylemde bulunma biçiminin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bakımdan, günlük yaşam pratikleri yeni kurulan çevredeki toplumsal ilişkilerle ve eski mahallenin habituslarının yeniden inşasıyla bağlantılıdır.

Her mekân belirli yaşam biçimlerinin ve kültürel konumların birer göstergesidir. Kırsal hayatın tasfiyesi, kentsel mekânın önemli bir birikim aracı olması sosyo-kültürel ve mekânsal olarak tahayyül edilen yeni kent toplumunun ve mahallenin, neoliberal kent rejimi üzerinden yeniden inşa edilmesi sürecini başlatmıştır. Neoliberal kent rejimlerinin kendini yeniden yapılandırabileceği kentsel mekânlar, toplum-tabanlı mahalle yenileşmesini beraberinde getirmiştir. Mahallenin yeniden üretim koşullarının ortaya çıkardığı bu kendiliğinden/olagelen pratikler buldukları yerin ve mahallenin sosyolojik karakterini yansıtan ve bu yönüyle belgelenmesi gereken değerlerdir. Mevcut mahalle dokuları dönüşüm projeleri karşısında yeni bir süreç etkisinde kalmış, toplumsal ilişkilerde çözümler yaşanmıştır. Son yıllarda devasa konut projeleri içerisinde bulunan toplu konut, site ve apartman blok alanlarının sayıca artması, paylaşım, komşuluk ve aidiyet gibi özellikleri bünyesinde barındıran geleneksel mahallelerdeki mahalle olgusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Devingenliği ve makro düzeyde mahallelerde mekânsal değişimi ifade eden kentsel modernite, sosyo-kültürel dönüşümün temel nedenidir. Söz konusu dönüşümün yönünü açıklamak için kullanılan kriterlerden biri, çok katlı yapılarda yaşayanların sosyolojik yapılarına göre gruplandırılmalarıdır.

Çukurçayır Mahallesi alan araştırması bulgularının değerlendirmesine geçmeden önce tezin birinci bölümünde mahallenin sosyo-kültürel dönüşümüne ilişkin olarak aktarılan kuramsal çerçevenin, mahallenin değişen sosyolojisi açısından yorumlanması gerekmektedir. Öncelikle, kentsel alanın toplumsal ve mekânsal organizasyonunda temel unsur olan mahallenin yeni anlamlar

üretmesi kentin sosyolojik dinamiği kentleşmeyle paralel gitmektedir. Bu bağlamda Türkiye'deki kent sosyolojisi çalışmaları incelendiğinde, mahallenin köycülük kentçilik tartışmaları, tarihsel ve teorik şehir çalışmaları, gecekondu çalışmaları, varoşlar ve dayanışma ilişkileri, yoksulluk, küresel kent ve İstanbul, İstanbulluluk ve soylulaştırmayı konu alan çalışmalarda önemli yer tuttuğu görülmektedir. Türkiye'deki kent sosyolojisine konu olan dinamikler içerisinde mahallenin yerinin sorgulanması, bu çalışmaya özgünlük kazandırmıştır. İkinci olarak, ontolojik yaklaşım içerisinde sınıflandırdığımız mahalle olgusunu, alan yazında oldukça atıf alan Behar tarafından geliştirilen yaklaşımda, mahalle sakinlerini yatay hareketlilik ve değişim içerisinde değerlendirmek doğru olacaktır. Bu bağlamda zaman içinde oluşmuş çok katlı yapılar, geleneksel mahalle kültürünü erozyona uğratmıştır. Tezde mahalle ile kentsel modernite arasındaki ilişkinin mahiyeti sorun-sallaştırılmıştır. Bu bağlamda komşuluk ilişkileri, mekânsal çözülme gibi belli tartışma eksenleri oluşturulmuştur. Komşuluk ilişkilerinin içselleştirilmesi ve pratik edilmesi, hanehalkının yaşam döngüsü içinde deneyimledikleri sosyal ilişki ve dayanışma noktasında önem arz etmektedir.

Bu çalışmada teorik bölümlerde sözü edilen konular çerçevesinde betimleyici alan araştırmasının sınırları belirlenmiştir. Araştırma boyunca bir yandan çeşitli disiplinlerin kent sosyolojisini etkileyen koşul ve aktörler hakkındaki teorik görüşlerine başvurulmuş diğer yandan mahallenin tarihsel zeminini oluşturan ekonomik, toplumsal ve politik dinamikler geniş bir teorik çerçevede ele alınmıştır. Mahallenin tarihsel seyri soruşturmaya başlandığında bir dizi önemli husus ortaya çıkmaktadır. Bu kavramın kullanılma biçimi bakımından Batı kentleriyle Doğu şehirleri arasında ciddi bir fark söz konusudur. Çünkü mesela Batı kentlerinde mahalle, sanayi devrimi sonrası sınıf ayrımı biçiminde örgütlenirken, Osmanlı şehirleri dizgesindeki kullanımı dikkate alındığında, mahallenin yerel hizmet birimi gibi bir anlama geldiği görülür. "Batılı ülkelerdeki mahallenin tarihsel zemini ekonomik sermayeyle belirlenmiş olup, toplumsal ayrışma çizgisi daha belirgindir" hipotezini test etmek için, mahallenin tarihsel dönüşümü, batı kenti ve doğu kenti felsefeleri etrafında zaman ve mekân süreciyle analiz edilmiştir. Osmanlı şehirlerinin dinamik ve değişen ruhuna karşın, batı şehirlerinin standart düzenlemeler çerçevesinde geliştiği vurgusu çalışmada ele alınmıştır. Batı şehirlerindeki mahallenin evrilme sürecine Antik Çağ, Orta Çağ ve Sanayi kentlerinde yer verilmiş, çalışma itibarıyla mahalleyi Türkiye özelinde tahlil etmek için, Osmanlı şehirlerindeki durumuna bakılmıştır.

Osmanlı şehirlerindeki mahalle ise, köken itibarıyla ait olduğu İslam şehrinin sosyo-kültürel yapısından bağımsız değildir. Dolayısıyla, Osmanlı şehirlerindeki mahalle olgusunu açıklamak için, İslam şehirlerindeki mahalle birimine yer verilmiştir. Çalışmada mahallenin mekânsal teşkilatı, vakıf, lonca, çarşı ve camii çerçevesinde ele alınarak, mahallenin tarihsel seyri içinde nasıl bir öneme sahip olduğu değerlendirilmiştir. Mahallenin toplumsal organizasyonun nasıl olduğu bu çerçevede betimlenmiş olup, günümüz hane yapısıyla karşılaştırılmıştır. Mahallenin temel yapısal unsurlarından ev-konut tipolojisi ve aile, mahallenin sosyolojik çözümlemesi bağlamında

açıklanmıştır. Mahallenin yönetim ve organizasyonun önemli aracı olan muhtarlık kurumunun, Tanzimat dönemi öncesi ve sonrası ne gibi değişikliğe uğradığı ele alınmıştır.

Hatırlanacağı üzere, neoliberal kent rejimlerinin bulunduğu ülkelerde soylulaştırma ve kentsel dönüşüm uygulamaları görece yüksektir. Türkiye’de kentsel mekânda mahallenin sosyo-kültürel dönüşüm sürecinin “planlama politikaları” ve “toplumsal gelişimi” ilişkisi çerçevesinde gerçekleştiği göz önüne alınırsa, modern anlamda mahallelerin ortaya çıkmasını sağlayan çok katlı yapılarla birlikte konut tipinin niteliği de değişmiştir. Bu bağlamda, şehrin genel biçimini formasyona uğratan modernite medeniyet ve kültür arasındaki bağı kopartarak, şehirleri kimlik sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Trabzon şehrinin ayrılmış yapısı içinde Çukurçayır Mahallesi, mekânsal anlamda şehirden dışlanmaktadır. Trabzon şehir silüetinden bağımsız kendi mahallesini üreten Çukurçayır, kentsel patoloji kaynağına dönüşmüştür. Bu durum, Çukurçayır Mahallesi atfedilen “beton mezarlığı” imgesini gerçeğe dönüştürecek niteliktedir.

Mahallenin temsil unsurları mekân ve komşuluk ilişkileri ekseninde ele alınmıştır. Mahallenin mekânsal olarak yeniden üretimi, toplumun bütünüyle uyumlu olarak gerçekleşmemiştir. Yeni kurulan konut alanlarına Trabzon’un ilçesinden veya köyünden gelen kişilerin, kendi tutum ve değerlerini yanında getirmesi toplumsal ilişkilerde mekânsallık duygusunu beraberinde getirmiş, farklı illerden gelenlerle sıcak ilişkiler kuramadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Mahallelinin gündelik hayatının geçtiği sokak, sadece fiziki anlamda değil sosyal ilişkilerin de somutlaşmış halidir. Hanehalkı, fiziki olarak sokak düzeninden memnun değildir. Mahallenin fiziksel parçası olan sokağın sosyal yönü de yaşanan yapısal dönüşümle birlikte değişime uğramakta hanehalkının birbiriyle iletişimi azalmaktadır. Buna ilaveten kentsel modernitenin insan ve doğa arasına keskin çizgiler koyması, ağaçların bahçelerin yok olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda anket sonuçlarına göre, ağaçlıklı yaya yolunun olduğu sokak düzeni ve bahçeli evlerdeki sohbetler, bahçeyi aktif kullanma isteği özlenenler arasındadır. Bu veriler “İnorganik mekânsal kurgunun ürünü olan çok katlı yapılarda mekânsal tüketim kalıpları (sokak, bahçe) ve habituslar kentsel moderniteyle değişime uğramıştır” hipotezini doğrular niteliktedir. Yine bu hipotezi doğrulamaya yönelik olarak sorulan destekleyici sorular ışığında, hanehalkının bahçeyi kullanım amacı hakkında fikir edinilmeye çalışılmıştır.

Kentlerin nüfusunun artmasıyla beraber kontrolü güç yaşam alanlarına dönüşmesi, mahallelerin kriminal kamusal mekânı olan sokağın güvenlik yönü dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, “kentli hakkı olan güvenlik hakkı, mahallenin fiziki olanaklarından bağımsız değildir” hipotezini test etmek için, hanehalkının “sokağımızdaki aydınlatma lambaları mahallemizin güvenliği için yeterlidir” ifadesine ilişkin görüşleri önemlidir.

Çok katlı yapılarda yaşayan hanehalkı sosyo-kültürel özellikleri itibariyle benzerlik göstermektedirler. Hanehalkı yaygın olarak kültürel, ekonomik ve sosyal sermayeleri yüksek bireylerden oluşmaktadır. Hanehalkının sosyo-ekonomik statüleri hakkında fikir edinilmeye çalışılmıştır. Konut iyeliğine ilişkin soru bunlardan biridir. Buna göre; Çukurçayır'da hanehalkının yaklaşık %60,4'ü konut sahibidir. Konut sahiplik durumu “ekonomik dönüşüm süreçleri, kent içi hareketliliğe neden olarak aidiyeti zayıflatmaktadır” hipotezini sınamak için önem arz etmektedir. Dolayısıyla, hanehalkının oturduğu mahallede konut sahibi olması, kişilerin aidiyetini olumlu yönde etkilemektedir.

Mahallenin mekânsal kodlarını sorgulayan bu çalışmada, hanehalkına ev ve konut algısı sorulmuştur. Hanehalkının yaşadığı yeri daha çok ev olarak tanımlaması, “şehir ve ev”, “kent ve konut” özdeşliğinde Trabzon şehir vurgusu ön plandadır. Konut algısının ve hanehalkının sosyo-kültürel yönünün belirlenmesine yönelik sorulardan birisi de, hanehalkının konut değişikliğinin nedenidir. Çukurçayır mahallesinde çok katlı yapılarda yaşayan hanehalkının çok önemli bir bölümü, konut değişikliğinin nedenini “kiracıydık, buradan konut aldık” şeklinde belirtmiştir. Buna ek olarak kendi arsasında kat karşılığı oturanların da sayısı fazladır.

Hanehalkının mahalleye aidiyetinin belirlenmesi de araştırma kapsamında ele alınan temel konulardan biridir. Buna yönelik olarak; mahallede ne kadar süredir oturdukları sorulmuş ve alınan cevaplar doğrultusunda, “mahallede oturan sürenin yüksek olması, aidiyet duygusunun gelişimini arttırmaktadır.” hipotezi sınanmıştır. Hanehalkının mahallede oturdukları süreye bakıldığında, 5-10 yıl arasında olduğu görülmektedir. Mahallede oturan sürenin çok uzun olmaması, hanehalkının aidiyet hissi gelişimini engellemektedir.

Mahallenin sosyo-kültürel dönüşümü, kısa ömürlü bir değişimden ziyade toplumsal temellere etki eden, uzun süreli bir değişimdir. Komşuluk ilişkilerinin değişim düzeyi ve görüşme sıklığına bakıldığında, komşuluk ilişki ve bağlarının kısmen korunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, hanehalkı kısmen de olsa komşularıyla faaliyete katılmaktadır. Ayrıca, hanehalkı kadınların iş hayatına girmelerinin komşuluğu azalttığı yönünde görüş bildirmişlerdir.

Çalışmanın diğer bir önemli sonucu, komşuluk ilişkilerinin şekillendiği toplumsal çevre içinde birincil ilişkilerin kaynağı dini görüş ve örf/adettir. Komşularla görüşülen konuların dağılımına bakıldığında ağırlıklı olarak “gündelik işler” ve “ailevi konular” olması, hanehalkında ev hanımlarının yoğunluğunun fazlalığı ile anlaşılabilir. Mahallede aile reislerinin eşinin mesleğinin çoğunlukla ev hanımı olması, saha çalışmasına konu olan komşuluk ilişkilerini çözümleme adına faydalı olmuştur.

Özellikle Çukurçayır gibi nüfusun gittikçe arttığı ve adeta kişiyi kuşatan çok katlı yapılar karşısında, hanehalkının yaşam biçimine uygun bir mekân kurgusunun, hayata geçirilmesi, “modernitenin” toplumsal inşa sürecinde oynayacağı rolle eşgüdüm içinde ele alınmıştır. Çukurçayır Mahallesi ve çevresinin mekânsal konut karakterinin fiziksel/ biçimsel özellikleri doku bağlamında irdelendiğinde, homojen bir görünüm sağladığı görülmektedir. Bir diğer ifade ile, modernite sürecinde mahallenin yapıtaşı olan evler, kullanım değerinden çok değişim değeri olan metalar olarak algılanmaya başlamış ve konut algısı da değişime uğramıştır. Hanehalkının “Evimi ziyaret edecek misafirlerim mahalleye ilk geldiklerinde adres bulmakta güçlük çekerler” ifadesine düşük düzeyde katıldıkları belirlenmiştir. Bu durum “mahalle kimliğinin hızla dönüştüğü süreçte sayısı hızla artan çok katlı yapılar, kentsel moderniteye altyapı oluşturacak araçlardan birisidir” hipotezini doğrulamamaktadır. Aynı hipotezi test etmek için sorulan, “binaların benzer oluşunun sokakta monotonluk duygusu oluşturduğunu düşünüyorum” ifadesine yüksek düzeyde katılım hipotezi doğrulamaktadır. Buna ilaveten, hanehalkının mahallenizin en belirgin özelliği nedir? Sorusuna verdiği cevap, “bütün yapıların birbirine benzemesi ve bir ayrıcalığının olmaması” olması hipotezini doğrular niteliktedir.

Toplumsal bellek, insan-bina-sokak ilişkisi, mekânsal büyüklük, kamusal ortak alanlara erişimin kolaylığı ve gün içinde karşılaşma, esnafla olan ilişkiler sorunsalın açınlanması noktasında mekânsal çözülmeyi karakterize eder. Sorunsal içerisinde ayrıca ele alınan binaların monotonluk duygusu oluşturması, bahçenin kullanım amacı kentsel moderniteye dikkat çekerek alternatif bir açıklama seti oluşturmaktır. Mahalleliler için yaşadıkları konutlar mahalleler, sosyal ilişkiler ve mekânsal biçimleriyle birlikte psikolojik ve duygusal bir bağlılığı beraberinde getirmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında hanehalkının yaşadığı mahallenin mekânsal algısı değerlendirildiğinde; trafik ve ulaşım sorununun olduğu, mahallenin güvenli olduğu görülmektedir. Hanehalkının mutfak alışverişini yakın marketten veya bakkaldan yapması, mahallelinin ekonomik edinimini ve dayanışmasını ortaya koymaktadır. Ayrıca bahçelerinde otopark, oturma-dinlenme alanı ve çocuk oyun alanlarının olmasıyla, bina dokusunun fiziksel öğeleri homojenleşmektedir.

Kentsel modernitenin mekânsal karşılığı olarak tanımlanan çok katlı yapılara kentin göbeğinden bir örnek olarak kar Çukurçayır Mahallesi’ndeki mekâna bağımlı nicel araştırmanın sayısal değerleri, mahallenin gerek fiziksel gerek sosyal ve gerekse mekânsal anlamda hiç de parlak bir durum sergilemediğinin kanıtı durumundadır. Sonuçta, bu tez çalışmasının Anadolu şehri olan Trabzon şehrine odaklanması, güncel kent sosyolojisi çalışmalarına mahallenin sosyo-kültürel dönüşümünün tasnifi ve kentsel moderniteye ilişkin bir analiz çerçevesi önermesi nedeniyle katkı sağladığı düşünülmektedir. Tüm bu nedenlerle “kentsel yabancılaşma” sorununun yaşandığı, yeni ve homojen olan çok katlı yapıların oluşturduğu konut dokusu, kentlerde yeni sosyolojik biçimiyle ortaya çıkmaktadır. Kentin imzası niteliğindeki şehrin silüetini değiştiren plansız yapılaşmanın Trabzon şehir tasavvurunda yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, metropol kentlerindeki mahalle örneklerinden farklı olarak, Trabzon Çukurçayır Mahallesi'nde toplumsal değerlerin kısmen korunduğu, toplumsal, sembolik ya da kültürel sermaye açısından heterojen bir görünüm sergiledikleri görülmektedir. Hanehalkının komşularıyla iletişim ve etkileşim olanaklarını yitirmesi, mahalleyle bütünleşme düzeyini de etkilemektedir. Hanehalkının yeni kentsel formasyonla bağdaşmayan sosyal, kültürel ve ekonomik edinimlerinin ortaya çıkarttığı yeni yaşam koşulları, onların toplumsal etkileşime geçme düzeylerinin son derece düşük kalmasına yol açmaktadır.

Son olarak kentsel modernite üzerine birkaç şey söylenebilir. Kent, mahalle ve mekân ilişkilerinin yenilendiği ve sürekli değiştiği günümüzde, kent sosyolojisi pratikleri her defasında yeniden tarif edilmek durumundadır. Kent ve toplum üzerine düşünmeyi gerektiren pratiklerin bu güncelliğe ayak uyduracak biçimde bütüncül yaklaşımları geliştirmesi gerekmektedir. Bütüncül yaklaşımları geliştirirken, çeşitli disiplinler ile diyalog içine girerek çok boyutlu ve dinamik bakış açıları kazanmak gerekmektedir. Bu bağlamda Edebiyat disiplininden yararlanmak, mahalle sosyolojisinin tarihsel çözümlemesi adına önem arz etmektedir. Mahalle ile edebiyatın ortak paydası olan mekân tasavvuru, sosyal süreçlerin kavranmasını kolaylaştırmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet A. ve Köker, Levent (2013), **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Aktüre, Sevgi (2003), **Anadolu'da Demir Çağı Kentleri**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aktay, Yasin (2007), "Mahalleden Geriye Kalan", <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=54&makaleid=809> (10.09.2018).
- Akyıldız, Ali (2006) "Muhtar", <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtar> (01.12.2018).
- Akyüz, Yahya (2005), **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem-A Yayınları, Ankara.
- Alada, Adalet B. (1995), Beledi Örgütlenmede İlk Basamak: Mahalle Tarihsel Yaklaşım Çerçevesinde Bir Model Arayışı, **Toplum ve Ekonomi Dergisi**, 93-114.
- _____ (2008), **Osmanlı Şehrinde Mahalle**, Sümer Kitabevi, İstanbul.
- _____ (2012), "Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Modernleşme Deneyimi: Belediye Mahalleyi İkame Edebildi Mi?", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 1(21), 1-15.
- Altun, T. Didem Akyol (2008), "Yeni Yaşam Tarzları: Kapalı Konut Yerleşkeleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen Ve Mühendislik Dergisi**, 10 (3) ,73-83.
- _____ (2010), "Mahalle: Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı", **İdeal Kent Araştırmaları Dergisi**, 2, 216-245.
- Alptekin, Musa Y. (2009), Tarihsel Sosyoloji ve Erol Güngör, içinde **Kültür Ocağında Bir Müteffekir Erol Güngör**, Kocav Yayınları, 191-208.
- Alver, Köksal (2010) "Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlığı Birlikteliği", **İdeal Kent Araştırmaları Dergisi**, 2, 116-139.
- _____ (2011), "Korkut Tuna ve Şehir Sosyolojisi", **Sosyoloji Dergisi**, 3(22), 331-346.
- _____ (2013), **Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekânsal Portresi**, Hece Yayınları, Ankara.
- _____ (2017), **Kent Sosyolojisi**, Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- Arıkan, Burcu (2013), **Kentsel Mekânın Değişimi Ve Konut Dokusunda Katmanlaşma: Feneryolu Mahallesi Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Arıkan, Rauf (2004), **Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama**, Asil Yayın.

- Arıkboğa, Erbay (1998), **Yerel Yönetimler, Katılım ve Mahalle Muhtarlığı**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (1999), “Yerel Yönetim Açısından Mahalle Muhtarlığına Bir Bakış”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 3(8), 103-125.
- _____ (2000), “Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı”, Birgül A. Güler ve Ayşegül Sabuktay (Ed.), **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi yayını, Ankara,167–176.
- Aslanoğlu, Rana (1998), **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Asa Yayınları, Bursa.
- Augé, Marc (1997), **Yer-Olmayanlar Üst Modernliğin Antropolojisine Giriş**, (Çev. Turhan Ilgaz), Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Avcı, Yasemin (2004), **Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Ayata, Sencer (1988), “Kentsel Orta Sınıf Ailelerde Statü Yarışması Ve Salon Kullanımı”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 42, 5-25.
- Ayata, Sencer ve Ayata, Ayşegül (1996), **Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü**, ODTÜ Basım İşliğı, Ankara.
- Aytaç, Ömer (2005), “Kimlik, Kamusal Alan ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kahvehaneler”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 24, 15-40.
- Aydemir, Mehmet A. (2011), **Sosyal Sermaye, Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bachelard, Gaston (2006), **Su ve Düşler**, (Çev. Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bachelard, Gaston (2008), **Uzamın Poetikası**, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Baday, Ömür N. (2011), **Modern Kent Mekânlarında Mahallenin Konumu**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakır, Abdulhalik. ve Ülgen, Pınar. (2009), “Geç Ortaçağlarda Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7 (2), 19- 47.
- Bal, Hüseyin (2011), **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Balamir, Murat (1994), “Kira Evinden Kat Evlerine Apartmanlaşma Bir Zihniyet Dönüşümü Tarihçesinden Kesitler”, **Mimarlık Dergisi**, 5, 29-33.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942), “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, 279-386.

- Bauman, Zygmunt (2017), **Sosyolojik Düşünmek**, (Çev. Abdullah Yılmaz), 16. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayartan, Mehmet (2005), “Osmanlı Şehirlerinde Bir İdari Birim: Mahalle”, **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi**, 93-107.
- Bayat, Asef. (2016) “**Tersyüz-Olmuş-Şehir’de Siyaset**”, (Çev. Soner Torlak ve Önder Kulak), **Mekân Meselesi** içinde (29-57), Tekin Yayınları, İstanbul.
- Bayraklı, Bayraktar (2008), **Fârâbî’de Devlet Felsefesi**, Düşün Yayınları, İstanbul.
- Behar, Cem (2015), **Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008)**, Yapı kredi Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, Walter (2014), **Pasajlar**, (Çev. Ahmet Cemal), 11. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beydilli, Kemal (2001), **Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü**, Tatav Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Nuri (1990), “Fiziksel Mekândan İnsanlı ya da İnsani Mekâna”, **Mimarlık Dergisi**, 3, 62-65.
- Bourdieu, Pierre (1988), **Homo Academicus**, (Çev. Peter Collier), Stanford University Press., Stanford.
- Bourdieu, Pierre ve Loic Wacquant (2003), **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, (Çev. Nazlı Ökten), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Braudel, Fernand (1990), **Akdeniz: Mekân ve Kent**, (Çev. Necati Erkurt), Metis Yayınları, İstanbul.
- Braudel, Fernand (2008), **Uygurlukların Grameri**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Can, Aynur (2010), **Ayaküstü Bir Kahve İçimi - Kentte Gündelik Yaşam**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), “Değişim ve Kimlik Bağlamında İstanbul dan Özgün Bir Mekânsal Kesit Rumelihisarı”, **Sosyoloji Dergisi**, 77-102.
- Can, Aynur ve Doğan, Mahmut (2015), **Bir Şehir Kurmak Turgut Cansever’le Konuşmalar**, 3. Baskı, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2017), “Batı Kenti”, **Kent Sosyolojisi** içinde, Köksal Alver (ed.), Çizgi Kitabevi, 79-65.
- _____ (2009), “Mekânsal Perspektiften Bir Semt Biyografisi (1453-1775)”, **Bir Semte Vefa** içinde, N. Bilge Özel İmanov ve Yunus Uğur (ed.), Klasik Yayınları, İstanbul.
- Cansever, Turgut (1996), “İslâm Mimarîsi üzerine düşünceler”, **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, 119-146.

- _____ (2010), **Osmanlı Şehri**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2010), **Kubbeyi Yere Koymamak**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), **İslam'da Şehir ve Mimari**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Cantay, Gönül (2002), **Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu**, AKM Yayınevi, Ankara.
- Cerasi, Maurice (1999), **Osmanlı Kenti** (Çev. Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayını, İstanbul.
- Cengizkan, Ali (2007), “1957 Yücel-Uybadın İmar Planı ve Ankara Şehir Mimarisi”, içinde **Cumhuriyet'in Ankarası**, (Der. Tansı Şenyapılı), 25-59, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Çadırcı, Musa (1970), “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”. **Belleten Dergisi**, 135(34) 409–420.
- _____, Musa (1972), **Tanzimat'a Girerken Türkiye'de Şehir İdaresi**, Basılmamış Doktora Tezi, AÜDTCF.
- _____, Musa (1997), **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayını, Ankara.
- Çakır, İbrahim E. (2012), “XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, **Bilig Dergisi**, 31-54.
- Çelik, Celaledin (2012), “İslam Şehri'nden Şehir İslamı'na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları”, **İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 134-156.
- Çınar, Aliye (2013), **Modernizm, Kent ve Toplum**, Emin Yayınları, Bursa.
- Danış, Aslı D. (2002), “Bahçeşehir Bir Mahalle mi?”, **İstanbul Dergisi**, 102-105.
- Delaney, Carol (2001), **Tohum ve Toprak**, (Çev. Selda Somuncuoğlu ve Aksu Bora) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Mustafa (2003), “İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri”, **İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi**, 129-146. Sayı 2.
- Diñçer, İclal ve Enlil, Zeynep (2002), “Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul”, **Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama** içinde, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kolokiyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, Ankara.
- Doğru, Halime (1995), **18. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Dökmen, Üstün (2011), **İnsanın Korunakları 2 Mimari**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Düzenli, Evrim (2009), **Cumhuriyet Dönemi'nde (1923–1960) Modernite Düşüncesinin Mekânsal Kuruluşu: Merkez- Periferi Dinamikleri Bağlamında Trabzon Örneği**, Karadeniz Teknik Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Engels, Friedrich (2010), **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, (Çev. Yurdakul Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.
- Eravşar, Osman (2002), “Ortaçağ Anadolu Kentleri,” **Türkler**, 333-346.
- Erder, Sema (2013), **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erdönmez, M. Ebru ve Akı, Altan (2005), Açık Kamusal Kent Mekânlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, **YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, E-Dergisi**, 1(1).
- Eren, İmre, Ö. (2017), **Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün mü?**, Nefes Yayıncılık, İstanbul.
- Ergenç, Özer (1984), “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine” **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, 4(4), 69-78.
- Ergur, Ali vd. (2008), Kentleşme Sorunsalının Açılımlarında Bir Öncü Ve Kurucu: Barlas Tolan'ın Eserleri Ve Akademik Yaşamına Genel Bir Bakış, **Sosyoloji Dergisi**, 2-30.
- Erkan, Nihal Ekin (2014), **Şehir Kavramlarının Yolculuğu**, İdeal Yayıncılık, İstanbul.
- Erman, Tahire (2004), “Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları”, **European Journal of Turkish Studies**, Thematic Issue N°1-Gecekondu, <http://www.ejts.org/document85.htm>, (10.12.2018)
- _____ (2016), **Mış Gibi Site: Ankara’da Bir TOKİ-Gecekondu Dönüşüm Sitesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erman, Tahire ve Serpil Özaloğlu (2017), **Bir Varmış Bir Yokmuş Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ertürk, Hasan (1997), **Kent Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Evren, Burçak (1996), **Kent Yaşamı ve Kahvehaneler**, Yeni Türkiye, Habitat II Özel Sayısı.
- Farganis, James (2000), **Readings In Social Theory: The Clasic Tradition To Postmodernism**. 3.baskı. McGraw- Hill, Boston.
- Faroqhi, Suraiya (1994), **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul.
- Flanagan, William G. (1999), **Urban Sociology: Images and Structure**, Allyn&Bacon, Boston.
- Flavius, Aetius (2014), **Ortaçağ Üzerine IV, Feodalizm**, <https://aetiusflavius.wordpress.com/tag/feodalite/> (10.09.2018).
- Gans, Herbert J. (1982), **The Levittowners. Ways of life and politics in a new suburban community**, Columbia University Press, New York.
- Gardiner, Michael E. (2000), **Critiques of Everyday Life**, Routledge, Newyork.

- Georgeon, François (1999), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahve- haneleri”, **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**, H. Desmet-Grégoire, F. Georgeon (ed.) (Çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony (2000), **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Göka, Şenol (2001), **İnsan ve Mekân**, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Gökçe, Birsen (2004), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Gönüler, Yağız (2017), Kapitalist Birey, Arsız Kent ve Uydurma Yaşam, **Sosyal Bilimler Dergisi**, <https://www.sosyalbilimler.org/kapitalist-birey-arsiz-kent-ve-uydurma-yasam/> (17.06.2018).
- Grabar, Oleg (1987), “Şehirler ve Şehirliler”, (Çev. Salih Şimşek), **İlim ve Sanat Dergisi**, Ankara.
- Güler, Birgül A. (1998), **Yerel Yönetimler-Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**, TODAİE, Ankara.
- Gülvaaboğlu, Adil (1991), **Sosyal güvenlik öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik**, Memleket Yayınları, Ankara.
- Gündüz, Mustafa ve Yıldız, Cengiz (2008), “Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(25) ,123-138.
- Gül, Şengül Ö. (2006), “Trabzon’da Toplumsal Dönüşüm ve Kentsel Kimlik”, <http://www.arkitera.com/gorus/770/> (10.04.2019).
- Güven, Sevgi K. ve Kar, Altan (2013), “Kutuplaş(Tır)manın Yeni Mekânları: Kapalı Siteler”, **Folklor Edebiyat Dergisi**, 75(19).
- Güvenç, Bozkurt (1994), **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Habermas, Jurgen (2000), **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü** (Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar), İletişim Yayınları, Ankara.
- Halbwachs, Maurice (1992), **On Collective Memory**, Lewis A. Coser (ed.), The University of Chicago Press, London.
- Halu, Zeynep Yazıcıoğlu (2010), **Kentsel Mekân Olarak Caddelerin Mekânsal Karakterinin Yürünebilirlik Bağlamında İrdelenmesi Bağdat Caddesi Örneği**, İstanbul Teknik Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Harvey, David (2006), **Postmodernliğin Durumu**, (Çev. Sungur Savran), 4. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- Haydar, Gülizar (1991), **Şehirlerin Ruhü**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Heper, Metin (1989), **Local Government in Turkey: Governing Greater Istanbul**, Routledge, Londra.

- Hobsbawm, Eric J. (2008), **Sanayi ve İmparatorluk**, (Çev. Abdullah Ersoy), Dost Kitabevi, Ankara.
- Işın, Ekrem, (2014), **İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**, 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, Halil (1998), "Istanbul: an Islamic City", **Essays in Ottoman History** içinde, Eren Yayınları, İstanbul.
- Jacobs, Jane (2011), **Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı**, (Çev. Bülent Doğan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Jin, Jiayi H. (1993), "Homes as Expression of Identity", **Housing: Design, Research, Education, Antheneum** Press, Newcastle, 181-192.
- Kanbak, Ayşegül ve vd. (2017), Kocaeli'de Kentsel Dönüşüm: "Nerde O Eski Evim?", **Bir Varmış, Bir Yokmuş- Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar** içinde, (Der. Tahire Erman ve Serpil Özaloğlu), 147-151, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, Sezai (1980), **Leylâ ile Mecnun**, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kartal, S. Kemal (1992), **Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme**, 2. Baskı, Adım Yayıncılık, Ankara.
- Kavruk, Hikmet (2018), **Mahalle Yerleşimi ve Yönetimi**, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kaygalak, Sevilay (2008), **Kapitalizmin Taşrası: 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keleş, Ruşen (1996), **Kentleşme Politikası**, 3. Baskı, İmge Yayıncılık, Ankara.
- Kılıçbay, Mehmet A. (1993), **Şehirler ve Kentler**, İmge Yayınevi, Ankara.
- Kıray, Mübeccel (1964), **Ereğli: Ağır Sanayiden önce Bir sahil Kasabası**, DPT Yayınları, Ankara.
- _____ (1998), "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolenleşme Süreçleri", **75.Yılda Değişen Kent Ve Mimarlık**, İş Bankası yayınları, İstanbul.
- Koyuncu, Ahmet (2011), "Sosyoloji Kuramlarında Kent", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 25, 31-56.
- Köse, Hüseyin (2008), "Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat", **İletişim Kuram ve Araştırma dergisi**, 7-25.
- Kuban, Doğan (1994), **Mahalleler (Osmanlı Dönemi)**, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt. 5
- _____ (1968), "Anadolu - Türk Şehri: Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, 7, 53-73.
- Kurtuluş, Hatice (2011). "Gated Communities as a Representation of New Upper And Middle Classes in İstanbul", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 44,49-65.

- İnalçık, Halil (1998), “İstanbul: an Islamic City”, **Essays in Otoman History** içinde, Eren Yayınları, İstanbul.
- Lahanas, Michael (t.y.), “Town (or Urban) Planning in Ancient Greece”, <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Technology/en/CityPlan.html> (10.08.2018).
- Lefebvre, Henri (1998), **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, (Çev. Işın Gürbüz, Metis) Yayınları, İstanbul.
- _____ (2004), “Around the Critical Point”, **Writings on Cities** içinde, (Çev. ve Ed. Eleonore Kofman ve Elizabeth Lebas), 122-132, Blackwell, United Kingdom.
- _____ (2015), **Gündelik Hayatın Eleştirisi II: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri**, (Çev. Işık Ergüden), 2. Basım, Sel Yayınları, İstanbul.
- Ley, David. (1996). **The New Middle Class and the Remaking of the Central City**, Oxford University Press, New York.
- Lombard, Maurice (1983), **İlk Zafer Yıllarında İslam**, (Çev. Nezh Üzel), Pınar Yayınları, İstanbul.
- Lapidus, Ira M. (2002), **İslâm Toplamları Tarihi Cilt 1: Hazreti Muhammed’den 19. Yüzyıla**, (Çev. Yasin Aktay), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif (2008), “Prof. Şerif Mardin: Mahalle Baskısı, Ne Demek İstedim?”, **Mahalle Baskısı**, Doğan Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1991), **Türkiye’de Din ve Siyaset**, (Der. Mümtaz’er Türköne/Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marx, Karl (1964), **Pre-capitalist Economic Formations**, International Publishers, Newyork.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2008), **Alman İdeolojisi (Feuerbach)**, (Çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- Meder, Mehmet ve Bal, Selda (2018), “Soylulaştırma ve Ankara Dikmen Vadisi Örneği” **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 32, 211-223.
- Memiş, Hatice Burcu Ö. (2017), “Yeni Kent Ve Konut Biçimlerinin Toplumsal İletişim Zemininde Eleştirel Yorumu”, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 3(4), 1364-1380.
- Mengi, Zeynep (2009), “İş başarısında kuşak farkı”, <http://www.kigem.com/isbasarisinda-kusak-farki.html> (29.11.2018).
- Mumford, Lewis (2007), **Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Mutdoğan (2014), Selin, Türkiye’de Çok Katlı Konut Oluşum Sürecinin İstanbul Örneği Üzerinden İncelenmesi Ankara, **Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**, 1-27.
- Nirun, Nihat (1991), **Sistemik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Okan, Oya (2011), “Şehir, Tarih, Sosyoloji: Korkut Tuna'nın Şehir Yaklaşımı”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, 3(22), 305-328.
- Oktay, Tarkan (2011), **Osmanlıda Büyükşehir Belediye Yönetimi: İstanbul Şehremaneti**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (1985), **Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, İstanbul.
- _____ (2000), **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadî ve Sosyal Değişim**, Turhan Kitabevi, Ankara.
- _____ (2000), **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840- 1880)**, TTK Yayınları, Ankara.
- _____ (2001), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Ökten, Sadettin (2017), **Fincanımda Cola Var**, 4.Baskı, Tuti Kitap, İstanbul.
- _____ (2017), **Yahya Kemal’den Bugüne İstanbul**, 3.Baskı, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2018), **İçimde Avm Var**, 2.Baskı, Tuti Kitap, İstanbul.
- Öncü, Ayşe ve Weyland, Petra (2010), **Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul.
- Örselli, Erhan (2010), **Türkiye’de Toplumsal ve Yönetimsel Etik Değerlerle İnkilemler: Uygulamalı Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Görgün (2017), **Osmanlı Şehirciliği ve Vakıflar**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Özkeçeci, İlhan vd. (2018), “XVII-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Dönemi Konut Mimarisinde İç Mekân Tavan Süslemelerine Genel Bir Bakış, **İnsan & İnsan Bilim Kültür Sanat Ve Düşünce Dergisi**, 214-232.
- Özsait, Mehmet (1982), “Anadolu’da Helenistik Dönem”, içinde **Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi ansiklopedisi**, 334 -378, Görsel Yayınları, İstanbul.
- Özsoy, Osman (1998) “Osmanlı Toplumunda Mahalleliler Arası Münasebetler”, **Tarih Araştırmaları Vakfı Tarih Dergisi**, 59-62.
- Pamuk, Şevket (1993), **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Paquot, Thierry (2011), **Şehrsel Bedenler**, (Çev. Zeynep Bengü), Everest Yayınları, İstanbul.

- Park, Robert E. ve Burgess, Ernest W. (2015), **Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler**, (Çev. Pınar Karababa Kayalığı), Heretik Yayıncılık, Ankara.
- Pérouse, Jean-François. & Danış, Aslı D. (2005). “Zenginliğin Mekânda Yeni Yansımaları: İstanbul’da Güvenlikli Siteler”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 93-103.
- Pole, Whitney (2008) "Emile Durkheim" (Ed) Rob Stones, **Sosyolojik Düşüncede iz Bırakanlar** içinde, 76-90, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Pustu, Yusuf (2006),“Küreselleşme Sürecinde Kent: Antik Siteden Dünya Kentine”, **Sayıştay Dergisi**, 60.
- Pirenne, Henri (1994), **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pirselimoğlu, Tayfun (2011), **Mithra ve Bildircinler Boztepe**, Heyamola Yayınları, İstanbul.
- Resmi Gazete, (1924), **Umuru Belediyeye Müteallik Ankam-ı Cezaiyye Kanun**, Kanun No: 486, Sayı. 70
- Sağlam, Serdar (2016), “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme” Olgusu, **Sosyoloji Konferansları**, 257-274.
- Saunders, Peter (1989), **Social Theory and Urban Question**, Unwin Hyman Ltd, London.
- Sayar, Yasemin ve Süer, Dürrin (2007), **Küreselleşme Sürecinde Konut Alanlarının Oluşumu Ve Kentsel Mekâna Etkileri: İzmir-Çiğli Örneği**, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=39&RecID=802> (06.09.2018).
- Seamon, David ve Sowers, Jacob (2008), “Place and Placelessness, Edward Relph” (Ed). Phil Hubbard, Rob Kitchin ve Gill Valentine, **Key Texts in Human Geography** içinde,43-51, Sage, London.
- Shaw, Stanford, (1982), **Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul
- Simmel, George (2015), **Modern Kültürde Çatışma**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Skocpol, Theda (1999), “Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi ”, (Çev. A.Fethi), **İç Tarihsel Sosyoloji-Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler** içinde, (Der. Theda Skocpol), 1-24,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Smith, Neil (1996), **New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City**, Routledge, London:
- Smith, Neil ve Williams, Peter (2015), **Kentin Mutenalaştırılması**, (Çev. Melike Uzun), Yordam Kitap, İstanbul.

- Sönmez, Beril (2014), “Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek”, **Planlama Dergisi**, 24 (1), 42-53.
- Schudson, Michael. (1997). “Dynamics of Distortion in Collective Memory”, **Memory Distortion, How Minds, Brains and Societies Reconstruct the Past** içinde, Daniel Schacter (ed.), Harvard University Press, London.
- Suher, Hande (1995) “Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları”, **Türkiye’de Kentleşme** içinde (5-29), Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul.
- Sunar, Lütfi (2014), “Marx’ın Doğu’ya Bakışı: Batı’nın Tanımlanmasının Bir Aracı Olarak Doğu”, **Doğu Batı Dergisi**, 55, 157-180.
- Suttles, Gerald D. (1974), **The Social Construction of Communities**, University of Chicago Press, Chicago.
- Sülo, Lütfü (2002), “Bayburt Mahalle Odaları”, **10.Yılında Bayburt Vilayeti Sempozyumu (17-19 Temmuz 1999)**, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 91-96.
- Şeker, Güven (2009), **Polisin Kent Güvenlik Uygulaması Ve Yönetim Modeli**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, Besime (2006), **Kentsel Gerilemeyi Aşmada Bir Süreç Olarak Soylulaştırma**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi -Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şengül, Tarık (2011), **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, İmge Yayınevi, Ankara.
- Şensoy, Nihan ve Karadağ, Aybike A. (2012), “Konut Yerleşimleri Dış Mekân Kullanımlarına İlişkin Memnuniyetin Araştırılması: Atakent Sitesi Örneği (Ankara)”, **Düzce Üniversitesi Ormanlık Dergisi**, 8(2), 57-66.
- Şentürk, Ünal (2014), “Mekân Sadece Mekân Değildir: Kentsel Mekânın Yeni Tezahürleri”, **Doğu Batı Dergisi**, 85-106.
- Talu, Ercüment E. (1988), **Kan ve İman**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tamdoğan, Işık (2002), “Osmanlı döneminden Günümüz Türkiye'sine "Bizim mahalle””, **İstanbul Dergisi**, 66-70.
- Tanpınar, Ahmet H. (1969), **Beş Şehir**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Tanyeli, Uğur (1987), **Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci**, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tarakçıoğlu, Mustafa. R. (1986), **Trabzon’un Yakın Tarihi**, K.T.Ü. Basımevi, 20, Trabzon.
- Taşçı, Hasan (2012), “İslâm ve Batı Şehrinde Kentsel Mekânın Kimlik Bileşenleri”, **Kent Akademisi Dergisi**, 52-69.
- Tatlıdil, Ercan (1989), **Kentleşme ve Gecekondu**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

- Tekeli, İlhan (1996), **Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi**, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Tekeli, İlhan (2001), **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, İmge Yayınevi, Ankara.
- Topçu, Ercan (2016), Çeşmeler ve Çeşmebaşı Kültürü, **Şehir ve Düşünce Dergisi**, 46-57.
- Tuna, Korkut (2011), **Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tural, Osman (2014), Kırk Yıllık Hatırın İletişim Mekânı Olarak Kahvehaneler. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12 (3), 151-166.
- Türkçü, Çetin (1996), Habitat II’ye Doğru, **Ege Mimarlık Dergisi**, 13-15.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2019), Adrese Dayalı Nüfus Sistemi Sonuçları, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (05.04.2019).
- Uğur, Yunus (2015), Osmanlı Şehirleri ve Şehirleşmesi, **Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir** içinde, 293-327. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ulukan, Mehmet (2013), İslam Kentleri Ve Kentleşme Olgusunun Gelişiminde Bir Odak Noktası Olarak Tekkeler, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31, 59-71.
- Ulusoy, Can (2015), **Taşrada Kent ve Aydın: Bursa Örneği (1930-1950)**, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- URL, “Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi” (t.y.), <http://www.eskiistanbul.net/567/sogukcesme-sokagi> (10.12.2018).
- URL, “Galeri” (t.y.), <https://www.teias.gov.tr/bolge/trabzon/galeriler> (07.12.2018).
- URL, “Çukurçayır Mahallesi Uydu Görünümü”, <https://www.google.com/maps/@40.9940051,39.7361719,2694m/data=!3m1!1e3> (18.05.2019).
- URL, “Industrial Revolution Concept Art” (t.y.), www.picswe.com/pics/world-history-industrial-revolution-ff.html (10.09.2018).
- URL, “Kapanan Çukurçayır Belediyesi'nin Başkanı Baysal'dan Veda Mesajı” (2014), <https://www.haberler.com/kapanan-cukurcayir-belediyesi-nin-baskani> (10.04.2019)
- URL, “Osmanlı’da Lonca Teşkilatı ve Esnaflık” (t.y.), www.serenti.org/osmanlida-lonca-teskilati-ve-esnaflik/ (07.11.2018).
- URL, “Osmanlı ‘da Mahalle Yapısı Nasıldı” (t.y.), (<https://www.fikriyat.com/tarih/>) (14.12.2018).
- Uzun, Nil (2002), “Kentte Yeni bir Dönüşüm Süreci ve Yasal Düzenlemeler”, **Planlama Dergisi**, 1, 37-44.

- _____ (2006), “Kentsel Dönüşümde Yeni bir Kavram: Seçkinleştirme”, A. Eraydın (Ed.), **Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003** içinde (340-360), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ülken, Filiz B. (2015), İstanbul LIFE Dergisinde Yaşam Tarzı Sunumu, **Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi**, 9-39.
- Vergin, Nur (1986), “Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik Ve Siyasal Sonuçları”, Sisav (Der.), **Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik Ve Sosyal Sorunlar**, Sisav Yayınları, İstanbul.
- Yaşar, Ahmet (2005), “Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü”, **TALİD Dergisi**, 237-256.
- Yel, Ali Murat ve Küçükaşçı, Mustafa Sabri (2004) “Mahalle”, **İslam Ansiklopedisi** içinde, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 27, (323-326), Ankara.
- Yenen, Zekiye (1988), **Vakıf Kurumu-İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, Can (1995), **İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı, Diyanet Vakfı Yayınları**, Ankara.
- Yılmaz, Berk (2009), “Demokles’in Kılıcı”, <http://blog.milliyet.com.tr/demokles-in-kilici/Blog/?BlogNo=217523>, (17.12.2018)
- Yörük, Doğan (2008), “XV-XVI. Asırlarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfus Yapısı”, **Bilig**, S. 45, 165-196.
- Ward, Kevin. (2003) “The Limits to Contemporary Urban Redevelopment; ‘Doing’ Entrepreneurial Urbanism in Birmingham, Leeds and Manchester”, **City** 7, 2, 199-211.
- Wirth, Louis (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, (Der. ve Çev. Ayten Alkan ve Bülent Duru), **20.Yüzyıl Kenti**, İmge Yayınevi, Ankara.

Ek 1: Anket Formu

KENT SOSYOLOJİSİ PERSPEKTİFİNDEN MAHALLENİN SOSYO-KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ: “BOZTEPE-ÇUKURÇAYIR MAHALLESİ ÖRNEĞİ”

ANKET SORULARI

İyi günler,

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Programı kapsamında “Kent Sosyolojisi Perspektifinden Mahallenin Sosyo-Kültürel Dönüşümü: “Boztepe Mahallesi Örneği” konulu bir tez çalışması yürütmekteyiz. Bu bağlamda sizlerin görüşleri çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan aşağıdaki sorulara vereceğiniz yanıtların içtenliği ve doğruluğu araştırmanın sonuçları açısından çok büyük bir önem arz etmektedir. Herhangi bir şahsi bilgi gerektirmediğinden düşüncelerinizi dilediğinizce ifade edebilirsiniz. Ankette belirteceğiniz görüşler sadece bu araştırmada kullanılacaktır. Bu nedenle isim yazılmasına gerek yoktur. Verdiğiniz bütün bilgiler bilimsel amaçlar için kullanılacaktır.

Şimdiden katkılarınızdan ve yardımlarınızdan ötürü teşekkürlerimizi sunarız.

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL
Tezi Hazırlayan: Arş. Gör. Arzu YILMAZ ASLANTÜRK

A: SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

- 1. Cinsiyetiniz:** Erkek Kadın
- 2. Medeni Durum:** Evli Bekâr Eşi öldü/boşandı Ayrı yaşıyor Diğer
(Belirtiniz) .....
- 3. Yaş:** 18-20 21-30 31-40 41-50 51-60 61 yaş ve üstü
- 4. Eğitim Durumu:** Diplomasız İlkokul Ortaokul (Lise) Yükseköğretim (Üniversite)
 Yüksek Lisans (Master) Doktora
- 5. Ailenizin toplam aylık geliri nedir (TL):** 2500'den az 2500-5000 5000-7500 7500 – 10000 10.000'den fazla
- 6. Aile Reisinin Mesleği (Sayı belirtiniz):** ..... **Eşinin Mesleği (Sayı belirtiniz):** .....
1. Devlet Memuru 2. Kamu sektöründe üst-orta düzey yönetici 3. Özel sektörde memur 4. Özel sektörde yönetici 5. Özel sektörde işçi 6. Emekli 7. Ev Hanımı 8. Öğretmen 9. Öğretim üyesi 10. Avukat, Doktor, Mühendis vb. serbest meslek sahibi 11. Esnaf, Tüccar vb. serbest meslek sahibi 12. İşsiz 13. Kamu sektöründe işçi 14. Diğer (Belirtiniz).....
- 7. Ne kadar süredir Boztepe’de yaşıyorsunuz:** 1-5 yıl 6-10 yıl 11-20 yıl 20 yıldan fazla
- 8. Boztepe’ye nereden geldiniz:** Boztepe’nin yerlisiyim, başka herhangi bir yerde oturdum Trabzon’un ilçesinden/köyünden Başka bir şehirden Başka bir şehrin ilçesinden/ köyünden Yurtdışı vb. Diğer (Belirtiniz).....
- 9. Konut kavramından ne anlıyorsunuz:** İnsanların yaşamlarını sürdürdüğü fiziksel mekân Geçici bir ikametgâh Barınma ihtiyacına cevap veren yer Çok katlı mekânlar bütünü Yaşanılan apartman katı Diğer (Belirtiniz).....
- 10. Ev kavramından ne anlıyorsunuz:** İçinde yaşanılan ve bizimle bütünleşen bir yer Özel yapı Benimsenen, içinde olmaktan mutluluk duyulan aile bireylerinin paylaştığı mekân Huzurlu korunaklı, kale Kendi mülküm Diğer (Belirtiniz).....

11- Yaşadığınız mekânı nasıl ifade edersiniz: Ev Konut

12- Konutunuzun mülkiyet durumu nedir: Kendime ait(i) Kiradayım Aileme ait Diğer (Belirtiniz).....

(i) Konutunuz kendinize ait ise nasıl sahip oldunuz: Ailemden kaldı Eski konutumu satın aldım Krediyile aldım Birikimlerimle aldım

(Konut sahibi iseniz) Konut edinme şeklinizi belirtiniz. (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.): Kendi finansal kaynaklarımla aldım Finans kuruluşlarından birinden kredi kullanarak aldım Siteyi yapan firmanın taksitlendirme seçeneklerinden birini seçerek aldım.

13- Bu bölge içerisinde konut değiştirdiniz mi: Evet Hayır

Evet, ise buradan önce yaşadığınız bölgenin konumu nedir: Boztepe'ye komşu.

( ) Komşu değil, Trabzon içinde
 Komşu değil, Trabzon dışında.

14-Eski konutunuzdan neden çıktınız? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz) Kiracıydık, buradan konut aldık
 Konut bize küçük geliyordu Sosyal çevreden memnun değildik Kendimizi güvensiz hissediyorduk İşyerime/eşimin işyerine uzaktı Çocukların okuluna uzaktı Toplumsal gelişmelerden tedirgin olduğum için Ulaşım olanakları açısından daha iyi olduğu için Mevkii açısından daha iyi olduğu için Fiziksel koşullardan memnun değildik (Kalabalık, gürültü, çevre kirliliği vb.) Çocuklarımla güvenli bir ortamda bulunması/oyun oynamasını istediğim için Bizimle aynı sosyal statüdeki insanlarla bir arada yaşamak için Diğer (Belirtiniz).....

B: SOSYAL İLİŞKİ/DAYANIŞMA, MAHALLE VE KOMŞULUK ALGISI

15-Günlük yaşamınızda en çok kimlerle görüşürsünüz? (öncelik sırasına göre): Akrabalar (Komşular İş, okul arkadaşları Diğer (Belirtiniz).....

16-Komşuluk ilişkileri ile ilgili sizce hangisi doğrudur: Günümüzde komşuluk ilişkileri gerekli değil Komşuluk her zaman gerekli Samimi olunmasa bile sürdürülmeli Dinin gereği olarak devam ettirilmeli

17- Komşularınızdan kaçını tanıyorsunuz? Hiç kimseyi tanımıyorum 5-10 kişi 10 kişiden fazla

18- Anlık acil ihtiyaçlarınızı (tuz, şeker, kibrit vb.) nasıl temin edersiniz: Komşularımdan isterim Yakın marketten / bakkaldan alırım Yakın akrabamdan temin ederim Acil olsa bile ihtiyacımı komşudan temin etmem Diğer (Belirtiniz).....

19 - Hangi komşunuzla daha sık görüşüyorsunuz? Karşı komşu ile Alt veya üst kattaki komşu ile Uzak komşu ile Hepsiyle görüşürüm Hiçbiriyle görüşmem Diğer (Belirtiniz).....

20 - Komşularınızla daha çok hangi konuları konuşursunuz? Magazin Ülke sorunları Ailevi konular Gündelik işlerle ilgili konular Yakın çevre ile ilgili konular Hepsi Hiçbiri Diğer (Belirtiniz).....

21-Komşularınızla ne kadar sıklıkla görüşürsünüz? Hergün Haftada bir/birkaç Ayda bir/birkaç Bayramlarda

Hiç

22-Eğer görüşme sıklığı ayda 1-2 kezden az veya yok ise) Neden? Vaktim yok Site içindekilerle ilişki kurmak istemiyorum Diğer (Belirtiniz).....

23-Peki, sizce komşularla neden ilişki kurulur? Komşuluk ilişkileri ihtiyaçtır Aynı çevre ve mekânı paylaşmaktan dolayı mecburiyettir Komşularla aynı anda akrabalık bağı olmasından dolayı görüşülür Diğer (Belirtiniz).....

24-Komşularla iyi ilişkiler kurabilmek için en önemli etken sizce nedir? Aynı şehirden / ilçeden / köyden olmak Benzer dini inançlara sahip olmak Benzer siyasi görüşlere önem vermek Aynı örf / adeti paylaşmak Aynı eğitim seviyesine sahip olmak Aynı gelir seviyesine sahip olmak Yakın yaş seviyesinde bulunmak Diğer (Belirtiniz).....

25-Şu anda oturduğunuz mahallede eğer varsa sık görüştüğünüz komşularınızla nasıl tanıştınız? Eski komşumdu Alt-üst ya da yan-karşı komşum olması sebebiyle tanıştık Akrabam olması sebebiyle tanışıyor ve görüşüyoruz Çocuklarımız aracılığıyla tanıştık Diğer (Belirtiniz).....

26-Şu anda apartmandayken hangi nedenlerden anlaşmazlıklar çıkmaktadır? Üst-alt veya yandan gelen gürültü Apartmanda yaşamının gerektirdiği kurallara uymama Aidatları vaktinde ödememe Diğer (Belirtiniz).....

27-Anlaşmazlık yaşandığı durumlarda evinizi, mahallenizi değiştirdiğiniz oldu/olurmu? Hayır olmadı Evet oldu Olmadı ama duruma göre değiştirilebilir

28-Komşularınızla nerede karşılaşıyorsunuz / bir araya geliyorsunuz? Evlerde Sokakta Parklarda Çocuk oyun alanında Alışverişte Diğer (Belirtiniz).....

29-Geçmişe oranla, komşularınızla görüşme nedenlerinizde nasıl bir değişme oldu? Eskisi gibi devam etmektedir Zorunlu olmadıkça ilişki kurmam Eskiden her an iç içe idik, şu an istesek de irtibat kuramıyoruz Diğer (Belirtiniz).....

30-Komşularınızla geçirdiğiniz süre olarak, geçmişle şimdi arasında nasıl bir değişme oldu? Komşularımızla geçirdiğimiz süre değişmedi Komşularımızla geçirdiğimiz süre arttı Komşularımızla geçirdiğimiz süre azaldı Diğer (Belirtiniz).....

31- Geçmişle kıyasladığınızda, sizce komşuluk ilişkilerinde nasıl bir değişme oldu? İlişkiler değişmedi, aynen devam ediyor İlişkilerin samimiyet derecesinde düşme var İlişki derecesi yükseldi Diğer (Belirtiniz).....

32- Şehirdeki komşuluk ilişkileriyle köydeki komşuluk ilişkileriyle ilgili görüşleriniz nelerdir? Şehirdeki komşuluk ilişkileri zayıftır Köydeki komşuluk ilişkileri zayıftır Şehir ve köydeki komşuluk ilişkileri aynıdır Diğer (Belirtiniz).....

33-Apartman veya sitenizdeki sosyal faaliyetlere katılırmısınız? Evet Hayır Kısmen

34- Komşularınızla birlikte yaptığınız faaliyetler nelerdir? Çay partisi / gün düzenleriz Sohbet amacıyla otururuz Dernek / kurs faaliyetine katılırız Sinema/tiyatroya gideriz Spor yaparız Kır gezisi / piknik yaparız Hepsini yaparız Herhangi bir faaliyetimiz yok Diğer (Belirtiniz).....

35 - Komşuluk grubuna almadığınız komşularınız var mı, almıyorsanız neden? Hayır yok, hepsiyle görüşüyoruz İletişim kuramıyoruz Yeterli zamanımız yok Yaşam biçimi benden

farklı ( ) Mahalli kültürü farklı ( ) Başka arkadaş grubum var ( ) Ekonomik durumu benden düşük/yüksek ( ) Güven duymuyorum ( ) Diğer (Belirtiniz).....

36- Aşağıda mahalle ve komşuluk algısı ile ilgili birtakım önermeler verilmiştir. Bu önermeler hakkındaki görüşlerinizi önermenin karşısındaki kutucuğa “X” koyarak işaretleyiniz.

(1) Kesinlikle Katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Kararsızım	(4) Katılıyorum	(5) Kesinlikle Katılıyorum	
MAHALLE ve KOMŞULUK ALGISI					
1. Mahallede kişiliğin şekillendiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2. Mahallemiz insanların mutlu ve huzurlu olarak yaşayabileceği bir yerdir.	1	2	3	4	5
3. Mahallemizdeki insanlar birbirlerine saygı gösterirler.	1	2	3	4	5
4. Mahallemizde düğün, askere gitme gibi durumlarda bir araya geliriz.	1	2	3	4	5
5. Mahalle kahveleri yerel kamusal alanı temsil etmektedir.	1	2	3	4	5
6. Mahallemizdeki insanlar birbirlerine güvenirlere.	1	2	3	4	5
7. Mahallemizde komşularımız taşınma nedeniyle sık sık değişir.	1	2	3	4	5
8. Kadınların iş hayatına girmeleri komşuluk ilişkilerini azaltmaktadır.	1	2	3	4	5
9. Komşuluk ilişkilerinde dayanışma ve yardımlaşmaya önem veririm.	1	2	3	4	5
10. Komşularımızdan maddi durumu iyi olmayanlara mahallemizde yardım edilir.	1	2	3	4	5
11. Tatile çıkarken komşuma anahtar bırakırım.	1	2	3	4	5
12. Eski mahalledeki bağlılık (komşuluk), yakınlık (samimiyet) eskide kaldı, bitti’	1	2	3	4	5
13. Komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesinde komşuların ailelerindeki fert sayısı komşuluk ilişkilerini etkiler.	1	2	3	4	5
14. Komşular ev kadar önemlidir.	1	2	3	4	5
15. Büyük alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri vb. mekânların sayısının artması komşuluk ilişkilerini etkilemektedir.	1	2	3	4	5

37- Oturduğunuz sokağın adını biliyor musunuz? ( ) Evet ( ) Hayır

38- Evinizden dışarı adım attığınızda nasıl bir sokak görmek istersiniz? ( ) Mevcut sokak düzeni ( ) Kalabalık, insanların vakit geçirdiği sokak düzeni ( ) Yolda yürürken çevremdekileri tanıdığım durup konuştuğum sokak düzeni ( ) Ağaçlıklı, yaya yolunun olduğu sokak düzeni ( ) Diğer (Belirtiniz).....

39-Çocukluğunuzun mahallesinde özlem duyduğunuz nelerdir ( ) Komşuluk ilişkileri ( ) Bahçeli evlerdeki sohbetler ( ) Sokakta oynanan oyunlar ( ) Diğer (Belirtiniz).....

40- Bahçenizi hangi amaçla kullanmak istersiniz? ( ) Çamaşır kurutmak ( ) Kışlık erzak hazırlamak ( ) Halı yıkamak-yün yıkamak ( ) Ekip-dikmek ( ) Diğer (Belirtiniz).....

41- Bahçenizde olmasını istediğiniz unsurlar nelerdir ( ) Ekip dikebileceğim alan ( ) Renk ve koku özelliği gösteren bitkiler ( ) Meyve Ağaçları ( )Kamelya (Çardak) ( ) Çocuk oyun parkı ( ) Diğer (Belirtiniz).....

42- Aşağıda sokak ve bahçe algısı ile ilgili birtakım önermeler verilmiştir. Bu önermeler hakkındaki görüşlerinizi önermenin karşısındaki kutucuğa “X” koyarak işaretleyiniz.

(1) Hiçbir Zaman	(2) Nadiren	(3) Bazen	(4) Çoğu Zaman	(5) Her Zaman	
1. Binaların benzer oluşunun sokakta monotonluk duygusu oluşturduğunu düşünüyorum	1	2	3	4	5
2. Evimi ziyaret edecek misafirlerim mahalleye ilk geldiklerinde adres bulmakta güçlük çekerler	1	2	3	4	5
3. Sokağımıza ya da mahallemize gelen bir yabancı hemen farkedilir.	1	2	3	4	5
4. Sokağımıza ya da mahallemizde ki huzuru bozan olaylara müdahale edilir.	1	2	3	4	5
5. Sokağımızdaki aydınlatma lambaları mahallemizin güvenliği için yeterlidir.	1	2	3	4	5
6. Bahçemiz düzenli ve bakımlıdır	1	2	3	4	5

C:MEKÂNSAL ÇÖZÜMLEME

43- Trabzon’un şehir tasavvurunda ön plana çıkan özellikler nelerdir? ( ) Kır-kent birlikteliği ( ) Tarihsel zenginlik ve kültürel doku ( )Doğal güzelliği ( )Plansız yapılaşma ( )Coğrafi Konum ( ) Diğer (Belirtiniz).....

44- Belleğinizde ki mahalle tasavvurunda neler ön plana çıkmaktadır? ( ) Bakkal amca ( ) Sokak ( )Müstakil tek katlı evler ( )Diğer (Belirtiniz).....

45- Boztepe semtinde en önemli kimlik unsuru nedir? ( )Boztepe çay bahçesi ( )Doğal yapısı, açık alanları ( )Tarihi ve tarihi yapıları ( ) Diğer (Belirtiniz).....

46- Bu mahallede oturmanızın temel nedenleri nelerdir? (Birden Çok Seçenek İşaretleyebilirsiniz) ( ) Kendi evim

( ) Fiyat olarak uygun ( )Muhit olarak seviyorum ( )Akrabalarımın yakın ( )Belediye hizmetleri daha iyi ( ) Otopark olanakları var ( ) Okula yakın ( ) İşyerine yakın ( ) Çevrede yeşil alan fazla ( ) Güvenli bir ortam ( ) Diğer (Belirtiniz).....

47- Mahallenizin en belirgin özelliği sizce nedir? ( ) Bütün yapıların birbirine benzemesi, bir ayrıcalığının olmaması ( )Yapı ve insan yoğunluğu açısından çok yoğun bir bölge olması ( ) Güvenli olması ( ) Çok yokuşlu olması ( ) Diğer (Belirtiniz).....

48- Mahallenizin fiziki sorunları nelerdir? (Birden Çok Seçenek İşaretleyebilirsiniz) ( ) Trafik ( )Ulaşım ( )Altyapı sorunu ( )Ortak mekânları, alışveriş mekânlarının olmaması ( )Cadde ve sokakların temizliği ( ) Sokak lambalarının yetersizliği ( ) Diğer (Belirtiniz).....

49- Mahalleniz güvenli midir? ( )Evet ( )Hayır ( )Bilmiyorum ( )Farkında Değilim

50- Mahallede kişiler, rahat ve güvenli biçimde tek başına dolaşabilir mi? (Özellikle Gece ve Sabah Erken Saatler için söz konusu) ( ) Evet ( )Hayır

51- Mahallenizin güvenliği için risk unsurları nelerdir? ( ) İnsanlar tarafından rahatlıkla gözlemlenmeyen kuytu yerler ( ) Park, bahçe gibi kamuya açık alanlar ( ) Şüpheli kişiler ( ) Sarhoşlar ( ) Dilenciler, evsizler ( ) Suriyeli mülteciler ( ) Diğer (Belirtiniz).....

52- Mutfak alışverişinizi nereden yapıyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.) ( ) Büyük marketlerden (Migros, Carrefour) ( ) Mahalledeki bakkal/market/marketlerden ( ) Semt pazarından ( ) Diğer (Belirtiniz).....

53- Mahallenizdeki esnafla (bakkal, kasap, manav vs...) ilişkileriniz nasıldır? ( ) Tanımıyorum ( ) Sadece selamlaşırım

( ) Ahbaplık ederim ( ) Gerekğinde yardımlaşma ve dayanışma var ( ) Diğer (Belirtiniz).....

54- Sokak Genişlikleri, Eğimi ve Donanımı Sosyal İletişime (Örneğin Esnaf ile Selamlaşma, Yanyana Sohbet Ederek Yürüme) İmkân Tanıyor mu? ( ) Evet 2 ( ) Hayır ( ) Kısmen

55- Hangi ulaşım araçlarını kullanıyorsunuz? ( ) Otomobil ( ) Toplu ulaşım araçları ( ) Diğer (Belirtiniz).....

56- Sokaklarda arabalar kaldırıma park eder mi? ( ) Evet ( ) Hayır ( ) Kısmen

57- Oturduğunuz apartmanda bahçe var mı? ( ) Var ( ) Yok

58- Bahçenizde neler mevcut? ( ) Çocuk Oyun Alanı ( ) Otopark ( ) Oturma-Dinlenme Alanı

59-Boş vakitlerinizde bahçede dinlenmeyi tercih edermisiniz? ( ) Evet ( ) Hayır 3 ( ) Kısmen

60- Bahçede oturmayı tercih etmeme nedenleriniz nelerdir? ( ) Oturabileceğim düzenli bir yer yok ( ) Geçenlerden rahatsız oluyorum ( ) Gürültüden rahatsız oluyorum ( ) Yeterli zamanım yok ( ) Diğer (Belirtiniz).....

61- Binaların Bahçe (Sokak) Bağlantıları Sizce Nasıl? ( ) Binaların Bahçe ile İlişkisi Yok ( ) Binaların Bahçe ile İlişkisi Olumlu ( ) Bilmiyorum

Ek 2: İçeriden Bir Perspektifle ok Katlı Bloklar

Kaynak: Arzu YILMAZ ASLANTÜRK Arşivi

Ek 3: ukurayır Mahallesi'ndeki Bina Yol İlişkisi

Kaynak: Arzu YILMAZ ASLANTÜRK Arşivi

Ek 4: Çok Katlı Blokların İçinde Oluşturulan Sebze Bahçeleri

Kaynak: Arzu YILMAZ ASLANTÜRK Arşivi

Ek 5: Site Bahçesi ve Çardaktan Bir Görünüm

Kaynak: Arzu YILMAZ ASLANTÜRK Arşivi

ÖZGEÇMİŞ

Arzu YILMAZ ASLANTÜRK, 17.03.1988 tarihinde İstanbul İli Kadıköy İlçesi'nde doğdu. 2002 yılında Ahmet Rasim İlköğretim Okulu'nu; 2006 yılında Bostancı Hayrullah Kefoğlu Anadolu Lisesi'ni; 2010 yılında Kocaeli Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 2011 yılında Marmara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2013 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladıktan sonra aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında doktora öğrenimine başladı. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalına Araştırma Görevlisi olarak atandı ve halen bu görevini sürdürmektedir.

YILMAZ ASLANTÜRK, evli ve bir erkek annesi olup İngilizce/Almanca bilmektedir.